

199259

450

out side

OSZK

Országos Széchenyi Könyvtár

1

MAGY. ZEMBER
KÖNYVTÁRA.

OSZK

2.

21.480

the
out. link

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchenyi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

MAGYAR ÉMBER
KÖNYVTÁRA.

2

Kiadja

Heckenast Gusztáv.

Pesten

Aohn t. g. x.

Ruschi f. m. int.

480

II.
t. Speich.

OSZK
Georg Meißner

Jó és olcsó magyar könyveket
terjesztő vállalat.

A MAGYAR EMBER
KÖNYVTÁRA.

PÁKH ALBERT,

A „VASÁRNAPI UJSÁG“ SZERKESZTŐJE,

FELÜGYELETE ALATT.

☞ MÁSODIK KÖTET. ☞

PEST.

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

—
1863.

Jo es olaso magyar könyveket

(terjesztő vállalat)

A MAGYAR EMBER

KÖNYVTÁRA.

PAKISTÁN

ELŐREKÖZMUTATÁS

ELŐREKÖZMUTATÁS

ELŐREKÖZMUTATÁS

199.259

PEST

KIADJA HECKENAST

Pest, 1863. Nyomatott Landerer és Heckenastnál.

Böles mondatok.

Gróf SZÉCHENYI ISTVÁN munkáiból.

II.

— (*Fiatal nép.*) Nemzeteknek úgy vannak 'életlépcsői, mint embereknek. Én magyar hazámat igen fiatalnak tartom, s ifjuságának több nevezetes jelei közé számítom azt is, hogy arány nélkül több költői sajtáság s tehetséggel bir, mely a képzelet forrásából fakad, mint az ítélet komolyabb tulajdonival, melyek inkább régibb nemzeteknél fejlődtek már ki. Tapasztalám néhány költői remekünk meglehetősen sikerét, ámbár azok is szebb sorsra valának érdemesek; tudományos tárgyú könyveink azonban, bármily jók s hasznosak is, szegyenünkre, ha oly fiatalok nem volnának még 'közönségesen érdemes szerzőiken száradtak.

— (*Unalmas könyv.*) Legfőbb törekedésem oda irányzott: „Istenért, csak unalmas könyvet, habár Európa minden tudós társasága a classicitas billegét sütné is homlokára, ne irjak, mert olyakon nehéz, feloldhatlan anathema fekszik, s hasznok nem nagyobb, mint azon aranyé, mely tán Mátránk alatt rejtezik!“

— (*A könyv célja.*) Mindent elkövettem az álmosak felsiklándozására, rossz gazdáink magukba térésére, német honfiaink magyarosítására. Tükröt tettem néhány elébe, melyben tisztán láthaták nyomorult személyeiket, s melybe tán csak halálágyokon fognak ismét tekintni, — — fáklyákat gyújték ott, hol gyertyavilág nem vala elég a rejtett mocskokat kitüntetni, szóval, „mindent cselekvém, a mit legtisz-

tább lélekismeretem s legbelsőbb meggyőződésém szerint honom s földieim hasznára sőt szükségére betűk által végbevihetni ítéltem. 'S könyvemet megáldá Isten, mert céljának megfelelt, és számosakat ébreszte fel. Hanem hogy engem sem fog a közönséges olvasó munkám elolvasta után jobban kedvelni, mint a kisdéd beteg a seb- vagy fogorvost fájdalmas munkálkodásai végeztével, azt előre láttam, de szándékom kivitelében az nem hátráltata, mert nem annyira magam, mint inkább honunk pártfogóit s barátit kívántam nagyobb számra nevelni, s még azon gondolat is: tán úgy fog magyaráztatni „az egésztest csak hiúságból eszközlöm“ azon szebb remény által csendesüle el, hogy egykor tán mégis engesztelést nyerend azon hiúság-sugta elszánásom: „soktól gyűlölve, még többtől félreértve panaszlan fáradni a közjóért.“

— (*Hajdan és jelen.*) Régente tán a magyar veszedelmesb ellensége volt hazájának minden szomszédinál, s tán önmaga rombolta el minden időkre azon szép jövődöt, melynek áldási melegíténének minket most, s egykor még nagyobb fényben utóinkat. De épen azért, mivel úgy volt valaha, s már ők dulták anyaföldöket örök meghasonlásik által, mi mostaniak is ugy cselekedjünk? indulatosság s hiúságunknak mi is feláldozzuk a közjót? Nem, nem, — mi a régiek viszongási említésével se kinozzuk magunkat — mert multat Isten se varázsolhat vissza többé — hanem használjuk a jelent úgy mint a sors forgatja s engedi. A hajdankor élői pedig szenderegjenek s aludjanak nyugottan, rágalmazni őket nem kívánom; mert hálám szivesb, szelidebb s reméllem, tartósb barátság szelleme köt minket most élőket össze, miután velek együtt a vadság egyéb kísérőivel elhunyt s temettetett! Dicsérni azonban őket, mint sokan, azért, mert előbb futották emberi pályájokat le, mint mi, nem tudom.

— (*Kritika.*) A kritika általánosan nem csak hasznos, de legszükségesebb is, s mig szoros, kemény s égetésig gúnyoló bírálás nem hozand ítéletet honi könyveinkről; addig közönségesen szólván, izlésünk egészen kicsinosult nem leend. Lesznek, lesznek elmemagzatink általánosan véve, dicséretre méltók, de nem érendik el a fejlődésnek azon lehető legma-

gasb pontját soha, melyre a remek-lelküeket a bíraltatási fék s tartózkodás vezetheti. Szinjáték középszerűségig sem fejlődhet ki, míg szigorú s engesztelhetlen bírót nem retteg találni a közönségben. Arany-elvásztásra szerek — kéneső — kell; úgy nem válhatik el a jeles, szép, nemes hozzá ragadt anyag, sár, föld s egyéb selejtektől savany, keser, marcsona, sőt sokszor méreg nélkül. Van, igaz, szinarany is a bérczek kebliben. de kevés; a föld kerekén is fel-feltűnnek választottak, az Ég kedvelti, de kevesen; s nem kell amannak sem imezeknek — választóviz, mert magokban is tündöklenek, de a többségnek homályból kiragadtatására nem csak hasznos, mint mondám, de szükséges is a kritika.

— (*Munka.*) Munkálódunk s fáradozunk kell, ha türehetetlen unalomra s tán élet-gyűlölésre kárhoztatni nem akarjuk minmagunkat; s belső illetődéssel fogjuk találni, hogy épen a legsürgetőbb élétszükségink kielégítésére ösztönző természetünkől — mely egészen állatok sorába helyez minket — fakadoznak, ha lelkünk reptét nem gátoljuk, az emberiség legszebb, legdicsebb tettei. Az evés ivás kinzó szüksége, mely tán egymás ellen fegyverzé vizözönelőtti eldődinket, a földművelés bájterjesztő áldását hozá közibünk. Lak s ruha-szükségünk legszebb találmányokra nyújtott alkalmat. Nemünket fentartani égő vágyásunk a szerelem menyei érzelmit, annyi halhatatlan tettek valódi kutfejét, önté szivünkbe, s a házi szerencse boldogító szelidebb melegével a legkinzóbb láng szülöttje! S míg emberlét sorsunk, mindaddig számtalan szükségeink kielégítésére sarhaló természetünk a kegyelmes Egek legszebb ajándéka. Ez ösztön varázsolja a természet-szülte állati embert lassanként honja kicsinosult polgárjává, s úgy látszott az Isteneknek tetszeni, kik a mindenséget szoros öszhangban tartják: hogy épen, mint imént emlitém, állati szükségink pótlására célzó éjjel s nappali törekedésinkből eredjenek a legszebb s minden állati szagtól ment költői emelkedésink, művészeti s mester-ségi találmányink.

A henyélés minden hiba, véték s bűn kutfeje, s ha nem is az közvetlenül, mindenesetre azok fészke, melyben a roszt indulatok magva felmelegül s életre idül. Mennél több

a fáradozó, munkás, törekedő, annál több az erény. De miben fáradjon, munkáljon, törekedjék a község minden tagja ifjútól vénig, dustól szegényig oly állhatatos buzgósággal, oly elszánt önfeledéssel, hogy kebliben soha ürességet ne leljen, s mindennapi foglalatossága, tavasz éltétől az öregség teléig tökéletesen töltse be lelkét? Csak azon föld marad a szép s dicsőnek valódi hazája, hol a lakosok lehető legnagyobb száma honja emelkedése s gazdagságában remél s kíván magára s övéire meritni áldást; s így inkább önmagáról felejtkezik el, mint öt-szülte hazájáról.

S minél többet s mélyebben tekinték a mult idők rajzába, mely leghivebb tükre a jövődönék; minél tisztább világban kezdém látni a jelenkor eseteit, annál erősb hitté vált keblemben: hogy a munkásságnak legnagyobb rugója a honszeretet, munkásságnak legbizonyosb követője a gazdagság, erő s erény — — — s hogy így a közgyarapodás, nemzeti suly s lakosok tiszta erkölce honszeretetből fakad leginkább.

— *(Lelki függetlenség.)* Mindegyikünk egy módon születik; a kín mindegyiknek fáj; a szív egyikben úgy mint másikban néha tágul s örömet érez, néha szorong és szenved; a fő egyben mint másban a lélek valódi széke; a halál mindegyik vágyinak, reményinek, munkássági körének határt vág stb. És ezen a természetnek szent törvényit — bár csekély időre s egykori vérengző következtésekkel elnyomhatni ugyan — egészen azonban eltörülni lehetetlen. Így a megelégedés alapjait királyfítól a legalacsonyabb születésű nyomorultig a lehető legnagyobb lelki függetlenségre állítom. S ha van férfihoz illő s méltó foglalatosság, az bizonynyal nem mindennapi kised öröminnk vadászata, s nem azon felszínségek hajhászata, melyek köntösinkre paszomántot, hozánk szóló levelinkre hosszabb czimzetet tűznek, stb. hanem lelkünk függetlenítésére irányzó törekedésünk.

— *(Lelkiismeret.)* A tiszta lelkiismeret mennyei érzés, mely boldog napokban kimondhatatlan bájt vonz minden körül, viszontagságokban pedig, ha sötétre borul az idő, s létünk minden kellemi s hiveknek vélt jóakaróink sora utolsóig elpártol, oly édes meleget önt lelkünkbe, mely az élet

minden esetei ellen férfiúi önérzéssel s elszánással vértéz fel minket. Nélküle a királyszék rideg pusztaság, vele még a kinpad s vesztőhely sem ijesztő, s elsőtől utolsóig mindenkinek e világ roppant felszínén sajátja lehet, ki becsületesen teljesíti kötelességit.

— (*Magasabb születés.*) Minél magasb a születés, több a vagyon, annál nagyobb a felelet s kötelesség. S mind azon számtalan életjő, mely, ugy szólván, csak fentebb születéshez s több vagyonhoz van csatolva, csak ugy nem válik keserüvé s néha szinte méreggégé, ha nemes s közhasznu tettek által érdemeltetik meg. S a kellemesb élethez szorosán kötött kötelességek teljesítése állítja csak a boldogabban szülötteket köztisztelet s tán önbátorságuk azon magas polczára, melyen mostani időkben a gyáva, érdemetlen s csupán örömeiben uszó csak ingadozva s bajjal tarthatja magát fenn.

— (*Javulás.*) Mindenkinek hatalmában áll, holnaptól vagy tán még e pillanattól kezdve, bármily borult vala is ezelőtt élete, lelki függetlenségén munkálódni, s így lassanként bizonyosan nagyobb belső csendben gyönyörködni; mert a legnagyobb bünös is jóra térhet, a legvénebb tudatlan is tanulhat még valamit, a legbetegébb is hátat fordíthat a koporsónak, a legtékozlóbb is észre jöhet végre.

— (*Eldaraboltság.*) Hazánk rutul el van darabolva pártfelek, hitvallás, külön nemzetek s municzipális alkotmányunk által. A pártfelek vagy 5 részre, a hitvallás tán 6-ra, külön nemzetek vagy 10-re, municzipális alkotmányunk 52-re s így összesen 73 külön részre szakítják honunkat, ide nem számítván a Jászok, Kunok stb. kerületeit, királyi városokat stb. S mi gyengeségünk okát nem látjuk át — sőt sokan közülünk nem is sejtik, mily gyengék vagyunk — pedig ezen elbonczolás teszi hazánkat egy beteg, egy haldokló testhez hasonlónvá, melyben a vér nem kereng. S ha valóban tisztán kívánunk látni, e szomorú heterogeneitásban keressük a mult idők viszontagságait, melyek annyiszor gyászba boríták anyaföldünket; e terészet-elleni állásban keressük a jelenkor szegényeit, mely mindeddig a nem ismert, meg nem nevezett kised nemzetek sorába törpeszt bennünket.

— (*A mult szegénysége.*) A multban nemzeti nagyságot,

legalább olyant, melyen a magyar tul ne emelkedhetnék, itéletünk szerint nem találtunk, mert a mult nagyságnak kö- emlékek s roppant épületek romjai egyedüli tanui; minden egyebek, mint könyvek, mesterművek, közhasznu találmányok az idő által elenyésznek, nevezetes építmények hijával pedig, melyek századokon hatnak keresztül, egy nagy nemzet vagy fejdelem sem volt még; de hazánkban olyasokat nem lel senki. Azon néhány felleg- vagy mocsárvár, sőt még az annyiszor magasztalt Visegrad maradékfalai is, költői képzelet nélkül — mely ugyan a debreczeni pusztákra is varázsolhat spanyol kastélyt — nem mutatnak egyébre, mint kis urakra és szegény királyokra.

E tisztára hozott meggyőződés a helyett hogy elszomorított volna, inkább felvidámitott, s így vigasztalók magunkat: „hála az Egeknek, ugylátszik, még fiatal nemzet vagyunk, nékiunk nem fénylik a mult, ellenben más nemzeteknek nincs jövődjök; — kik szerencsésbek?”

— (*Haladás.*) Kiki tudja, ha mindenben honunk nem haladott is nevezetesen, sokban még is igen előre hatott, s mennyi hasznos mag van elhintve, mely kis gonddal, kis öntözgetéssel előbb utóbb elmulhatlanul csirázni, virágozni fog. Engem legalább, ha öt, tiz, husz évvel tekintek vissza, s akkori álladalmunkat a maihoz hasonlitom, ámbár vesém jó állapotban nincs, a mai nap sugara mégis oly édesen melegit, hogy a jövődjök is vigan s biborszínben mosolyg előmbe.

— (*Régi vár.*) Magyarország egy régi vár; s épen azért mivel régi, sok nagy javításra s igazításra van szüksége. Ez a fő falakat illeti: már azon kisebb javítások s változasok — melyek mostani közönséges izlés után, mert a nagyobb rész csakugyan több kellemmel akar élni most mint ezelőtt, elmulhatlanul szükségesekek — oly rendkívül számosak, hogy azokat rendben kijelelni, tultesz minden elmetehetségen. Tekintsünk hová akarunk, mindenütt szükséges a javítás, s ki határozandja el: Péter-e? Pál-e? mi hogy áll, s min hogyan javithatni? Egyik sem; az igazság létbe hozására sok elmének sok ideigleni surlódása kivántatik mellözhetlen feltételül — — — — — Én teljesen meg vagyok győződve, hogy Magyarország szinte mindenben szerfelett hátra van, s

igy nem igen boldog; mások azt hiszik erősen; ,nincs a világon józanabb előmenetelű s boldogabb hon'; köztünk pedig ezernyiek a külön vélemények árnyékozásai. Már ezek közt ki nek van igazsága? Én szerényen visszavonulok, mert rész vagyok, s nem lévén uriszékek barátja, másokra hagyom az ítéletet. De kik lehetnek ezen igazságos mások? Külföldiek? azok vagy nem ismerik a hazát, vagy ha ismerik, hátunk mögött kicsapongva keményen ítélnék felőle, midőn képünkben mindent dicsérnek, jól tudván: ily módon boldogulhatni köztünk legjobban! Honiak? azok vagy felém vagy tölem hajlanak; s így bíró e részben más nem lehet mint az idő, mely sok elmesurlódás által némely igazságokat végre axiomai világosságba állit az emberek közé, min aztán csak a lágy eszűek vagy igen kemény fejűek tudnak kételkedni.

— (Álom.) Volt nekem sok esztendő előtt Pesten átutaztomban egy különös álmom; ha szabad, elmondom. „Messze távolban számos nagy tekintetű, vénnél vénebb urak, kiken hőszin szakál lengett, az akkor élőknek egy vasládát látszotak kijelelni, s őket kérésleg s fenyegetőleg arra birni, hogy az abban rejtező kincset egész elszánással s férfiúi állhatatossággal védjék. Állottak a hiv szó- és tanácsfogadók hosszú időkig a láda mellett, s bajnoki módon védelmezték, — sok el is veszett miatta; — mig azonban a rozsdá rágni kezdé a ládát, s ők éheztek, fáztak, sokat szenvedtek, fanyarogtak mellette, s csak kevesen használták a vén láda oldalát garádkép. Szivszorongva szántam szegényeket, s menynyire álomba merülten okoskodhatni, ugy emlékezem, megszólítani kívántam őket: ,vennék ki a ládában hiába heverő kincset, s adnák kamatra, mert — — — — — midőn egy menynei fény minden szót elolvasztott számban, és szent rettegést ragyogó méltósággal az idők Szelleme, — s magyar ruhában — a kincset őrző számtalanok közibe lépett, s felnyitá a vasládát, melyben semmi sem volt — — egy kis kéziraton kívül, s mondá: „kik benneteket annyi sanyaruságtűrésre kárhoztattak: a régi tudatlanság s megöszült előítéletek atyái, nagyatyái, szépapái s harmad negyed ősapái stb. voltak, tekintetek most valódi kincsetekre s olvasá: „*A magyar egy gyermek-nép, most semmi, de minden lehet, mert*

lelki s testi erő rejtezik fiatal keblében. Minden lehet, ha át akarja látni, hogy semmi. Csak két ellensége van : az előítélet s elbizottság. Szép jövőd várja ha — — — —“ itt egy a magyar fővárosban ablakom előtt sárban elakadt német fúrman tüdeit-fárasztó lovaira-kiáltozásával felébreszte, — — — s akaratom ellen is napestig feudális alkotmányunk jutott eszembe.

— *(Budapest.)* Idő s hely kell az igazságok kifejtésére. Az időn nem diadalmaskodhatunk, s csendesen kell bevárni mit hoz; a helyre lépni ellenben hatalmunkban áll. S ezen hely a magyarnak nem lehet egyéb, mint a természettől kijelelt Buda s Pest, mert ez a haza szive, — — s legyen az rendben s dobogjon teljes életerővel, majd kilöveli a haza minden ereibe az élesztő vért.

Pest s Budára a nap legvilágosb sugárai alatt, mert csak a bűn keresi a sötétet, összesíteni a magyart, s hívni be a dus idegent, ez célunk; mert meg vagyunk győződve, hogy nemzeti egylelkű s egytestiségünk által csak rövid idő alatt háromszorozni fogjuk vagyonunk s erőnket.

— *(Gyenge és erős.)* A gyenge sem hív, sem hűtelen magában; mert ő semmi egyéb mint csak az, a mivé reménye vagy félelme teszi : szerencsés urához hív, szerencsétlen fejedelméhez hűtelen. Nem úgy az erős, ki csak ön kebliben hordja tettei rugóját, melyre az idők esetinek hatalma nincs. S használja is bár az elsőket a fejedelmi ur, őket bizonyosan nem becsüli, s csak úgy veti félre, mint a nedvetlen citromléjt, ha térden csuszásiknak hasznát többé nem veheti; midőn a hív erőseket csak zivatarban ismérheti meg tökéletesen, mikor a haszon- s királyi fénybérlek, kik békenapokban mindenkor hajlongó fővel álltak, rendre eltűnnek, s csak azok tartják fenn minden megtámadás ellen a királyi hatalmat s fényt valódi bátorságban, kik midőn a nemzet s király jusairól van szó, szemközt s egyenesen állnak a fejedelmi szék átalellenében. Nagy s dicső csak erőből eredhet, gyengéből — gyengeségből — semmi egyéb ocsmány s undoknál.

— *(Közteherviselés.)* Nincs igazságosb mint mindenkinek az ország terhei viseléséhez járulása; s míg csak egy rész visz terhet, a másik nem, vagy egyik sokkal többet visz

a másiknál, vagy egy rész azon terhet, melyet valaha jobbadán maga vitt, időforgás által segítve vagy kényszerítve másra tolá : mindaddig nincs valódi öszhangzásban, s így beteg, gyenge a haza.

— (*Első teendő.*) Nekem úgy látszik, hogy mindenek előtt az értelmességet tágitni és igazítani s a nemzetiséget terjeszteni kell, s Nagyot, Dicsőt s Halhatatlant csak aztán vihetni végbe.

— (*Szokás ereje.*) Ki nem érzi ön keblében, mily erősen ragaszkodik ahhoz, mihez már egyszer megszokott? S ki tagadhatja, mennyi idő kell, a legcélszerűtalanabb, sőt több kellemetlent, mint kellemest szülő szokások kiirtására is? hát még oly szokásbóli kivetkezésre, melyek ép itéleten, s józan izlésen alapulnak? Sok idő kellett ennél fogva a francziának, rajnainak stb. míg a mi meglehetősen borainktól elszoktathaták a siléziait s kivált a lengyelt, de végre meg nem szünő szorgalmok s boruk ügyesb készítmódja által többnyire csakugyan elszoktaták, s ők most a francia, német s a t. borokat viszont úgy megszokták, hogy éjjeli s nappali gond s fáradság nélkül rövid idő alatt azoknál még sokkal jobb borokat sem fogadnának el, hát még azoknál sokkal alábbvalókat s tüstént?

— (*Józan ész.*) Ha bizonyos volna, hogy valaki köztünk egész vagyonát feláldozván, hazájának s az emberiségnek legnagyobb hasznot hajthat, tökéletesen meg vagyok győződve s szeretem hinni : lenne sok, ki nemes elszánással ma lépne a koldulók sorába ; ellenben azt is hiszem, hogy józan eszű egy garast nem hajít el haszon nélkül. Nem kételkedem továbbá : van számos hazánkfia, ki a külföld minden kellemeit ismervén, azokat szeretvén, azokhoz szokván, kész lenne ez órában is Nádudvarban telepedni le, s onnan nem mozdulni, míg élte órája lépereg, ha t. i. bizonyos lenne, ott léteivel igen nagy jót tenni hazájának ; mint viszont, tudom, sok azért kerüli honunkat s vigad künn, mert itt-léte nevezetes hasznot nem hajt. Akarom hinni végre : vannak köztünk oly nagylelkűek is, kik a közjóért éltöket lennének feláldozni készek ; mint azt valóban eszelősnek tartom, ki min-

den ok nélkül, legesekélyebb sebet, legkisebb fájdalmat okoz is magának.

Mindent a világon józan áron s becsben kell venni: már ki egész vagyonát sárba és sánczba veré, s legkisebb hasznói nyomot sem hagyja maga után: az pénzfecsérlés mestere; — ki élteinek egész idejét hiába tölté, s létének semmi jele nem mutatkozik: az időfecsérlés mestere; ki végre minden ok nélkül nyakát töri: az bolondok mestere. Ezek a véghatárok, s köztük tűnik elő, mindegyik mikép gazdálkodik pénzével, idejével, életével.

— (*Utazás.*) A haza olyan mint a szív, melyből a vér eredetét veszi, hanem ha nem tér abba vissza megint, megáll; ugy a hon sem haladhat, ha a belőle származtak mind csak benne maradnak, vagy az abból egyszer kirándultak abba soha vissza nem térnek. Előmenetel végettegybehasonlitni szükséges, mert csak azáltal ébred fel a vetélkedés, mely nélkül — az ősz tapasztalás szerint — előmenetel nincs, vagy ha van is, csiga-lassuságu. Önmystificatio nélkül egybehasonlitni pedig hogy lehet, utazás s idebenti s odakinti tapasztalás nélkül? A magyar hátra akar-e nyomtatni, vagy a világ végnapjáig csak egy helyt állni? Nem; lehetetlen! Azon eredeti törzsöknép — mely annyi század viharain keresztül szinte csak belső életereje által tartá fenn lételét, s örök árnyékba állitva nap- s reménysugár nélkül, csak ön melegétől nyert eledelt, s mind nőtt s erősült — azon nép nem eshetik hátra többé, annak csak egy kilátása lehet — a *Magas!*

— (*Rend és fegyelem.*) Valamint azon had, melynek embere, lova, fegyvere stb. tökéletes, de rendszerezve, discziplinázva, a tactica törvényei szerint idomitva s egybehangzással vezetve nincs, csak kis erő; — ugy a honszeretet, bármily tiszta s erős legyen is, s bár hány rokon-kebelben lángholjon is, csak vajmi kis hatalom, ha egyesítve, józanul kifejtve s egy célra irányozva nincs. S ezt semmi egyéb nem eszközölheti, mint a nemzetiségre alapított közértelmesség; mert az okos hazafi átlátandja: hogy ő egyedül nem vihet végbe szinte semmit, mindent egyszerre nem kezdhetni, hanem egyet kell a másik után köz erővel létesíteni, s végre

hogy rá a legbiztosb s nagyobb haszon csak a köz gyarapodásból folyhat tartólag s huzamosan.

— *(Pénz.)* Én a lehető legnagyobb résznek több kellemet s több pénzt akarok szerezni, mert azt gondolom, igen számos nagy birtokosunk szivesen laknék a hazában, ha abban több életkellem találtatnék, mint mennyivel dicsekedhetünk; sok pedig, ha elég pénze volna, kertté varázsolná jószágát, s ezen nagyobb örömet érzene, mert a teremtés nagyobb körében élne, mint ma, midőn a természet ösztöne, mely az embert jobbnak keresésére szüntelen izgatja, s a haza törvényei, melyek pénzben szükölködésre ítélik, őt, úgy szólván, mintegy számkivetik honjából. Azt gondolom tovább: számos szép eszü s jó tanulságu hazafi ma ülne kocsira, s a félvilágot figyelemmel járná be s tapasztalással gazdagon térne vissza honunkba, ha — — — — pénze volna. Pénzt pedig sem Selmezc, sem Körmöcz nem ad, hanem a szoros hitel által nyerhetendő szorgalmi tőkékből folyó ész s munka utáni nyereség.

— *(Régi idők.)* Sok veszett el a régiekkel, nem tagadhatni, de koránsem annyi, a mennyit festeni s hirdetni szokott az ábrándozók rendetlen képzete. Hanem az emberi gyengeség a multat s régít mindig nagyobb fénybe szokta állítani, mint a jelent s jövődöt; mert a gyengeség, többre hatni s nagyobbat véghezvinni képes nem lévén, reminiscenziákhoz ragaszkodik: midőn az erő tettek után szomjados. S az, a mit Horatius az aggkoruról bölcsen mond, hogy t. i. „laudator temporis acti stb.” a gyengékre is igen felillik, kik Montesquieu szerint „a mult századokat mostaniakká akarják varázsolni untalan.”

Minden kornak van érdeme, s ki tagadhatja, hogy a jelenkor a régiek tudományira alapítá minden további előmen-tét, úgy mint a régiek a még régiebbekre az övékét, s a mai idő a jövődő századoknak lesz legbizonyosb alapja.

— *(Régi nagyság, mai tudomány.)* Ne zavarjuk azért össze a régi nagyságot a mai tudományokkal, s ha, teszem például, gazdaságunkat kívánjuk magasbra emelni: köves-sük Cincinnatus dicső példáját, Cicero tanácsát, „quod nihil pulchrius stb.” de ne keressük az igazi előmenetel rugóit

görög vagy latin könyvekben, mert azokban hiába keressük hanem használjuk az e tárgykörüli újabb angol, francia s német munkákat. Ha Dunánkat akarnók egykor rendbehozni, s valódi kereskedésre idomítani, vagy azon keresztül hidat vonni : vegyük a régiek nagylelkű s férfiakhoz illő erős akaratjokat például, — de Istenért, ne véssük mint Traján a régi Dacia Dunapartinak szikláit, s ne rakjunk oly nyomorult hidat mint ő, melynek néhány század után szinte legkisebb bizonyos jele: hanem használjuk a puskaport, parancsoljunk a szirteknek, és szórjuk ki a folyam medrében fekvő sziklákat; hidainkat pedig mély alapra telepítsük, s ha a víz feneke gránit, esztergáljunk abba gözerömlésekkel helyeket, s eresztünk azokba leöntött vasoszlopokat; nehogy a gyenge jég vigye vagy rombolja hidunkat el, s még földindulás se rendithesse meg, hanem szinte több kívántassék mint a természet közönséges járása annak elbomlasztásához.

Merjünk nagyok lenni — s valóban nem oly nehéz — de legyünk egyszersmind bölcsek is!

— (*Eszmék zavartsága.*) Valamely jó ismerősömet, egy angol asszonyság Nápolyban így szólítá meg egykor : „Valjon mi tetszik az uraknak jobban, a St. Carlói színház-e, vagy London?“ S számtalan ily hangu kérdések, melyeket már éltemben hallék, ha nem voltak is oly kézzelfogható képtelenségek, nagyon figyelmessé tettek arra : hogy az emberek szerfelett nagy száma össze szokta zavarni, vagy egyenesen felcserélni a dolgok valódi mibenlétét, s ha valamiről tudakozik vagy valamit egybehasonlít, sokszor nem cselekszik józanabban, mint ha valaki kérdené, vagy analysálni akarná, valjon mi jobb : „fácán-hús-e, vagy széles ágy; — mi hasznosb : széna-e, vagy vas; — mi szebb : arab ló-e, vagy angol-kert stb.“ — Az ideáknak ily felcserélése pedig nem egyéből ered, hanem hogy a dolgok valódi s bel becsét, hasznát, szépségét, szóval mibenlétét nem szoktuk tökéletesen s legmélyebb velejökig keresztül nézni.

— (*Birálati szigor.*) Minden ember ön productumának örül, bármily hiányos legyen is az; s ha egy vén, vagy gyenge atya csudáknak tartja nyomorult, már bölcsőben hervadó

ártatlan kisdedit, szükség-e annak szemeit felnyitni s képzelési mennyéből lerántva őt boldogtalanná tenni?

Rosznak magvát hintő könyveket megigazitni, s veszedelmes kötetkezésüket, ha máskép nem lehet, tüzzel, méreggel, türhetlen guny-fullánkkal rontani s megsemmisíteni, ítéletem szerint kötelesség; — de jó szándéku, ártatlan s csak *roszul s hibásan irt* munkát ökrendő szidalmakkal lemennydörgeni s dühös tajtékkal önteni le, vétkesnek találom, s azon hibát csak fiatalság tüze teheti megbocsáthatóvá. Szelid és senkinek nem ártó ábrándozásikból felebarátinkat felriasztani, nem nemes; s így ha valaki nagy munka, izzadság s veriték közt, egy-egy könyvecskét hoz világra, melyben se lélek se Révai, hanem csak mák: azt — mert a nehezen elalvóknak is kell auctor — ellenségesen bírálni nem illik, bárátságosan elrendezgetni szabad.

— (*Nyelvmivélés.*) A vad ember nyelve, kinek koránt-sincs annyi nemessége, tudománya s erénye mint a felvilágosodottnak, igen szűk. S a mint az emberek nemes érzése, — képzelet, emlékezet s ítéleti tehetségei a jó rokonság, szelid polgáriság s nagylelkű hazafiság varázs érzelmi jobban fejlednek; úgy kell a nyelvnek is tisztulni, tágulni, simulni, nagyobb határozottságot nyerni. Nem különben mint a nemzet növése s haladása által a nyelv nő s halad; úgy rejt a nyelv fiatalsága, kifejthetése s tágulhatása egy mágusi viszonyhatást magában, mely megint a nemzetet emeli s dicsőíti. S ha van a nemzeteknél egy bizonyos aggság vagy halál jele, az semmi egyéb, mint ha nyelvök holt, vagy többé nem haladhat!

— (*A magyar nyelv ereje.*) Már honi nyelvünkben azon legfőbb feltétel, melyben rejtezik minden, s mely a lehető legmagasb fénypontra bírhatja nemzetünket, t. i. a *férfiúi erő*, megvan; s mondhatni, tán egy nyelvben sincs annyi, s ha van, legalább nincs több. S im ezen ereje nyelvünknek — melynek törzsök-eredetét Ázsia négy vizei közé állítani korántsem oly balgatagság mint azt sokan gondolják — tartá fenn eddig létünket; s azon nagy csuda, melyen oly sokan bámulnak, hogy a magyar annyi tenger viszontagság közt sem olvadt még össze más nemzetekkel, nem egyéb mint legtermésze-

tesb következése nyelve erejének, melyet idegen halandó elgázolni nem képes, s minket, ha minmagunk nem leendünk életmentönk gyilkosai, oly lépcsőkön s időarányban fog állitni magasbra, vagy hozzánk nem illő közepszerűségbe lebilincselni : milyenben egyesült fáradozásink, egyszívű s emberséges munkálódásink által azt csinositni, emelni fogjuk; vagy egymás utjában állván, egymást sárral dobálván, azon tapodni s a hazafiság isteni homloka körüli virágkoszoruk helyett a hiusági bálvány halántéki körül fonni halálillatú koszorúkat!

S így ítéletem szerint az, ki honi nyelvünk mellett van, nemzetünk életét hordja szívében : az pedig, ki ellene szegül, sejdítlen — mert nem akarom hinni, hogy sejtve valaki hazagyilkos lehetne — annak halálát reggeti keblében.

— (*Társalgási nyelv.*) A magyar mint ázsiai sarjadék valaha egy kicsit keleti módon bánt a szebb nemmel, s ámbár azt, valamint minden civilizált nemzetek, most nem csak maga mellé, hanem még maga elibe is helyezé, azért nyelvében még most is megmaradt a régi uralkodás jele. A férj bátyját kendezi, s öcscsét tézgeti, feleségét is tézgeti, midőn a feleség őt viszont kendezi. S ezen egyenetlenség, — mely tanuja, hogy egykor a szépnem erősebben volt a férfi uralkodása alá vetve mint most, bár kicsinységnek látszik, még is igen fontos — egészen kettétöri a jobb társaság lehetőségét, s így a társalkodási nyelv soha nem fejlődhetik. A török, bármi szép s kivált bájhangu legyen is nyelve, távulról sem sejtí, mi a szép társalkodási szózat; mert az asszony, mint életpályánk egyedüli virághintője s szívvágyink legfőbb czélja, nem áll egy soron a férfival, hanem messze alatta; s a helyett, hogy az embernek leghivebb társa lenne, szinte portékává alacsonyittatik nála. Nézzük keresztül a nyelveket, még pedig a latánt s görögöt sem véve ki, s azt leszünk kénytelenek megvallani : hogy bármily nagyon voltak is kicsinositva a hajdankor nyelvei — mint azt költői, drámai, évráji, szónoki stb. remekei minden kétségen túl teszik — igazi szép társalkodási szózat köztök ismeretlen dolog vala mégis, s az kirekesztőleg a keresztény vallás által megnesesült újabb emberek találománya.

— (*Orvoslás.*) A gyógyszer maga által nem segíthet, hanem csak a testben lévő élet, melyet az természeti munkálódására ingerel; úgy áll a dolog jótévőségünkkel is. — Felebarátinkon gyökeresen mi nem segíthetünk máskép, mint azon ingerek s módok által, melyek őket arra ösztönzik, s lehetőséget is nyújtnak, hogy becsületes s bátorságos létőknek ők magok legyenek szerzői! Ezt pedig soha hátraható, hanem kirekesztőleg csak előreható jótétemények által eszközölhetni.

— (*Jó ész és rossz szív.*) Valamint a jó szívü pipázó több helységet tesz hamuvá sejdíten, mint a rossz szívü gyujtató készakarva : úgy foly több szerencsétlenség az emberiségre jó szívből, melynek ura rossz fő, mint rossz szívből, melynek ura jó fő.

— (*Önmunkásság.*) Minden ember sejtve vagy sejdíten, saját jobbléte után vágy; s ezen előreható ösztön lépteté őt az állatok sorából ki, s e halhatatlan szikra birandja őt előre nem látható magasságra. E lelki rugósság pedig, mely minden kebelben nagyobb kisebb mértékben van, s mely előbb utóbb minden akadályon diadalmaskodik, úgy fejlődik legbizonyosabban s legnagyobb erőre ki, ha az ember némíne-müleg ,magára hagyatik,' — azaz: ha részint hatásköre nem szoríttatik össze, részint felette nagy idegen gond rája nincs. Tekintsük azon embert, ki a szolgaság hervasztó terhei alatt s el nem szakítható bilincsei közt zsibbad, — vagy viszont a világ azon kedveltét, kiről mindig mások gondoskodnak : s lelki rugósságokat csak parányinak lelendjük; tekintsük ellenben a független szabad embert, ki fáradozási s munkálkodási után határ nélkül emelheti jobblétét, de kinek szinte nem segít senki, mint ön esze s ön tenyere : s benne nem csak a lélek legnagyobb rugósságát tapasztalandjuk, hanem a lelki rugósságnak azon irigylésre méltó kísérőit is, mely az ember legszebb disze s tán legtöbb négy-falközi erény kutféje, s nem egyéb mint a férfiu *öntudat s önmegbecsülés!* Ezekhez képest az, ki embertársának részint lelki, részint testi tehetségit positive vagy negative csonkítja, ellenségesen cselekszik vele; úgy nem különben az sem tesz jót vele, ki érette gondolkozik s dolgozik; s így embertársának csak

az legjobb s leghivebb barátja, ki testi lelki erejét kifejti, előmenetelére módot ad, s hozzá így szól: ,fáradozz s magad légy jobbléted szerzője.

Nemzetekkel szint így áll a dolog. Sem azok közt, melyeken vad önkény uralkodik, s hol gondolkozniis tenni nem tanácsos; sem azoknál, hol csak a kormány gondolkozik és tesz, nem fejlődhet ki tökéletesen a lelki rugósság, a nemzeteknek e legjótévőbb élet-principiuma, mely a sokaságot, midőn azt practica életbe helyzi, az elkeseredett szolgaságnak, rakonczátlan képzeletnek s meg nem főtt theoriának mind azon veszélyitől ója s menti meg, melyek szolga vagy elaludt nemzeteket annyiszor vérbe borítani vagy elgázolni szoktak.

— (*Ész és tudomány.*) A bölcs, sziklák közt kertet állít elő, s a tudomány még Palmyra fővényire is bájt ruház; a buta ellenben a legmosolygóbb vidékekre gyászlepleget von, s még Arkadia virányait is szomorú vadonsággá diszteleníti.

Az emberi halhatatlan lélek s annak legfőbb széke, az emberi agyvelő jeleli ki a cultura ösvényét, s csak az bírja a nemzeteket lehető legmagasb civilizációi fokra és semmi egyéb! Ha egy határban 100 ezer ökör van, s esztendőnként egy millió mérő gabna terem, azt még nem nevezem nagy gazdaságnak; de ha csak egy két ép s tökéletesen kifejlett emberfő van ott, azt nagy kincsnek tartom, — mert azon egy két vagy csak egyetlenegy agyvelőből előbb utóbb hasonlíthatlanul több ökör s gabna, s mind az, a mi a nép gazdagságával összekötve van, mulhatlanul, vagy legnagyobb hihetőséggel eredend; midőn viszont a világ minden termékei s ökrei, lombikozva s összefőzve sem alkothatnának egyetlenegy ép s tökéletesen kifejlett emberfőt! mely minden nagy, szép s nemesnek nemző oka, s e csillagon a legnagyobb hatalom: a mit csak azon egy okból nem tud s nem gyanít a sokaság, mert uralkodása oly könnyű s oly szelid!

— (*Éghajlat és alkotmány.*) A török nem szabad; s még is némi tekintetben a culturában, civilisatióban előttünk áll. Hajóépítő s hajós ügyessége, selyem, pamut, gyapju, bőr, fegyver stb. körüli értelmessége sokkal túlhaladja a miénket! S valjon miért? Mert geographiai helyzete kényszeríté

öt ily ügyesség s értelmességre. Tengerei által ő a világ minden nemzetével naponként összeje; s így lehetetlen, hogy végre rá is ne ragadjon valami. — Mi magyarok ellenben tengertelen s valóban mostoha geographiai helyzetünk következtében a vetélkedési ösztönnek csak felette kevés áldásaival kérkedhetünk, s mégis culturánk s civilisatióink halad mert ámbár szabadságunk csak egyoldalú s nem általános, mégis egy oly alkotmány vázát birjuk, mely szabad, s melyet tágitni s reformálni lehet.

— (*Szabadság.*) Az emberi nem arra van kárhoztatva, hogy szinte legkisebbjeért is fáradjon s kínos veritékkel legyen kénytelen megvívni az elemekkel. Már pedig a *szabadság legfőbb jó*, s ekép bizonyos, hogy az soha nem lehet vad, tudatlan, rest s önkényes embernek sajátja, hanem csak azé, ki nemesített keblétől ösztönöztetve, s csinosult értelme által vezetve, szintugy meg tudja becsülni mindenkinek sorsától nyert sajátját, valamint önmaga tulajdonát védelmezni bátor — szóval: kinek nem ajkin forog csak, de törülhetlen betükkal szívébe is van vésve a keresztény vallásnak minden kimerítő javaslata: „A mit magadnak nem kívánnál, másnak se tedd.“

— (*Emberi gyarlóság.*) A nagyobb rész inkább javasolni szeret nemes tetteket, mint azokat gyakorlani; s ha hibáról van szó, inkább hajlandó másra mutatni, mint magára.

— (*Szigoru törvény.*) A kemény törvény becsületes emberre nézve nem büntetés, hanem ajándék, a féktelen s becsületlenre nézve pedig legnagyobb szükség, kit pártolni nem csak a legoktalanabb igaztalanság, de egyszersmind a törvények legneveltségesebb parodiája, melyek nem azért vannak, hogy azok mögé bujhassanak s rejtezhessenek a csalárdok, szótörők, gondatlanok stb. hanem hogy azokat a törvény, ha el volnának bujva s rejtezve is, napvilágra hozza, s velök irgalmatlanul de igazságosan bánják tetteikért.

— (*Az élet kellemei.*) A kellemes időnek mindenki örül, s a clima jobb vagy mostohább léte kétségen kívül hathatós befolyású a nemzetek több vagy kevés szerencséjökre. Ezen azonban cultura és szorgalom által mód felett segíthetni úgy annyira, hogy egy nagy s tisztán tartott s számos kellemet

nyújtó városban szinte észre sem vétetik a rossz idő, midőn faluhelyen, vagy rondán tartott kis városokban egy kissé több eső, vagy hosszabbacska szárazság a lakosokat két igen kellemetlen végsőség, t. i. sár s por közt tartja örökké. A mit pedig tettebb több helyen érinték, az bizonyos, hogy az emberek általánosan sem hazafiságból, sem egyéb gerjedelem miatt nem szoktak egy helyről távozni, másikba ellenben se regesen tódulni, hanem oda fog lassanként a nagyobb rész jutni, a nélkül, hogy sokszor maga is észrevénné, hol olcsóság, kellemek, multság, kényelem, társalkodás s több ilyes okok miatt azt találják számosan, ha kérdik magokat: „hogy jól van dolgok.“ — — — S eszerint minden fáradozásunknak oda kell czélozni: hogy két városunkat, mennyire csak lehet, szebbítsük, tágítsuk, összekapcsoljuk, s bennök oly külön, oly sok oldalú kellemeket állítsunk, hogy mind az idegen, mind a honi utazó, tudós, kereskedő, művész, birtokos, társalkodó, embergyülölő, nyavalygó, szerencsehős stb. lelje fel önhatási s szenvedelmi körét.

— (Az idő mulik.) A moly, szű mindenbe esik, mindeütt zöldel a penész, s a rozsdá megemészti még az aczélt is. — Ne felejtjük: rajtunk is rág az idő,

„ — — — mert ki tudja
Óra mulva mily sors vár!“
s használjuk a nekünk tán már igen rövidre mértet inkább honunk szolgálatjára, mint vizson-üldözésinkre. Ne éljünk mi kevesen, kik a közjóért törekedünk, villongásban, háboruban, mert akkor egész igazsággal ítélhetne minket a közönség hiúknak, s nem hazaszeretőknek, a miknek tartatni ohajtunk;

„Tegyen mindegyikünk a mennyit tehet honáért, földieieért! s ki becsületesebben, elszántabban járandja utolsó lehelletéig a hazafiság pályáját, az legyen győztes — diadalmas!“*)

*) Világ. Irta gróf Széchenyi István. Pest. 1831.

A tengeri hajózás.

Irta dr. S. J.

Ki ne ohajtaná a hajót, ezen hasznos teherszállító eszközt megismerni, mely az ó és új világ közt hidat képez, melynél fogva nemcsak ezen világ szárazföldének és szigeteinek minőségéről nyertünk tudomást, hanem még most is folyvást fentartja az azzali közlekedést, s lehetségessé teszi, hogy terményeinket kicserélhessük. De szellemi tekintetben is nem árasztott-e üdvöt az embernemre? Nem mozdította-e elő a kereskedést, s ezáltal az eszmecserét, a népekkeli szellemi surlódást; nem bátorította-e neki a vállalkozási szellemet, nem izgatta-e föl az ismeretek utáni vágyat és szomjat? Átalakítá ez az egész földgömböt, melynek következményeit egyesek, mint egész nemzetek és tartományok érzik.

Ki találhatta fel elsőben a hajót és hajózás mesterségét? nem mondhatni meg, mert már a legrégibb korban látjuk az embereket oly elemmel küzdeni, melyen különös eszközök alkalmazása nélkül nem mozoghattak. Valószínűleg esetleg jutottak az emberek a hajózás eszméjéhez, talán egy uszó levelet vagy egy vihartól kiszakított fatörzset láttak a vizen elsőben uszkalni. Kétségkívül összekötött fatörzsekkel tették az első kísérletet és csak a tudományok előhaladásával javították ki s tették kényelmesebbé az addig használt szállító eszközöket. Csakhamar megismerkedtek a szél hatásával, mely a vitorlák feltalálására adott alkalmat, s annak kedvezőtlen volta mellett evezőket használtak. S bármily egyszerű szerkezettel bírtak is eleinte a vízi járművek, későbbben, midőn már a hajózás általánosabbá lön, átlátták az emberek, hogy azok alkotásában a célhoz képest, melyre rendeltetvék, különbségnek kell lenni. Némelyekkel csak sekély vize-

ken jártak, s az ilyen nem merülhettek mélyen a vízbe, mások a tengerre voltak szánva, melyeknek hát nagyobb terjedelműeknek kelle lenni. Így képződött ki lassanként a hajóépítés mestersége évszázadok folytán. A gőzgépek feltalálása után ezeket is kezdték a hajókon alkalmazni, s a 19-ik században már gőzerővel mozgatott hajók is járnak az óceánt, melyeken azon utat, mire Kolumbusnak tíz héti idő kellett, 10 nap alatt könnyen be lehet végezni. Minő tökélyre emelkedett jelen korunkban a hajóépítés mestersége, legjobban kiviláglik a gyorsaságból, minélfogva vitorlás hajók azon hosszú utat, mely Angolországból a Jóreménység fokának tartva, Ujhollandiába vezet, 62—70 napi rövid idő alatt teszik meg.

Külsőre nézve két osztályát lehet a hajóknak megkülönböztetni. Az elsőbe azok tartoznak, melyek vagy sekélyebb folyamokra vagy rövidebb utazásokra szánvák, a másik osztályba olyanok soroztatnak, melyekkel tengeri és hosszabb utak tétetnek meg.

Ha az első rendbeli járműveket vizsgáljuk, úgy találjuk, hogy azok, habár többnyire egy célra (szállításra, kereskedelemre, halászásra stb.) szolgálnak, mégis különböző nemzeteknél nagyon különböző alkotásuak. A brazíliaiak jangadászai (tutajai) nagy fatörzsekből állnak, melyeken vékonyabb törzsek foglalnak helyet, bőr- vagy szijácskötelekkel megerősítve; elől és hátul az emelkedettségeket keresztgerendák eszközlik, hova a tehert és élelemszereket rakják. Középen egy árbocz áll nagy rúdvitorlával, s az evezőt a fákon keresztül dugott egy pár deszka helyettesíti. Ez azon jármű, melylyel a brazíliai halász a siktengeren élelmét keresi, s melyen a Gallopagosz-szigetek lakói Peru és Kolumbia partjaihoz eveznek, midőn 8—10 napot is tengeren töltenek. — Hasonló járművet használnak Délamerika partlakói, hol az örökös hullámtorlatok miatt nem minden sájkával boldogulhatnak. Léggel megtöltött bőrtömlőkhöz kötik őket a fatörzseket, melyekre aztán az árukat helyezik. A négerek kanótyja kivájt fatörzsből áll, mely elég téres a végett, hogy a legénységen és éllelmen kívül 4—8 ökröt fölvehessen. Az eredeti kanótyokat lapátalaku fákkal hajtják, némelyek

azonban európai minta szerint vitorlakkal és kormánylapáttal is el vannak látva.

A khinai sajkák tanuságát adják ugyan a mesterségnek és ügyességnek, de még mindig sok hiánynyal küzdenek. Ezeknek hátulsó részén egy kunyhó van, s ezenkívül két, három árbocz, melyekre vitorla helyett bambuszból font gyékény van akasztva. Az európai kisebb vízi járművek különféle nemei többé kevésbé ismeretesek előttünk.

A tengeri hajók vagy kereskedelmi vagy hadi hajók, melyek habár külszerkezetükben bizonyos hasonlóságot mutatnak is, belsejökben az elérendő célhoz képest nagyon különböznek egymástól. Mialatt a kereskedelmi hajóknál a belső tér nagyobb része az áruk fölvételére van rendelve, a hadi hajókon leginkább a lövegek kellő elhelyezését veszik tekintetbe. De bárminő rendeltetése legyen is a hajónak, annak készítésénél a térességre, gyorsaságra, merevségre és erősségre kell egyaránt ügyelni, mert ezen tulajdonoktól függ annak jelessége.

Mi módon lehessen ezen tulajdonokat elérni általában, vagy azok közül egyiket vagy másikat különösebben kiemelni, azt a hajóépítészet tanítja. Mellőzzük itt ennek szabályait, melyek ránk nézve nemcsak untatók, de talán érdektelenek is lennének; tekintsük meg inkább a jelenetet, midőn a már elkészült hajó vízre eresztetik.

Ha a vízrebocsátás napja meg van határozva, a földiszított hajóhoz ezerek sietnek, a látványban részt veendő, mert ezen napot nemcsak a hajóépítők ülik meg, de másokra nézve is ünnepély az, melynek az ünnepies színt öltött körülfekvő hajók elegendő bizonyosságai. Már kivétettek alóla a támaszok, s csupán egy alattság által tartatik előlről. Most az építőmester szerencsét kíván a hajónak, s egy magas állású hivatalnoktól megkereszteltetik; mely szertartás abban áll, hogy a hajó előrésszére bor öntetvén, a hajónak név adatik. Egy nehéz bárdal fegyverkezett ács ezalatt az alattsághoz állott, s a vezényszóra az alattságot egy hatalmas csapással keresztülvágja. Lassan és alig észrevehetőleg mozdul meg a hajó helyéből, de perczenként sebesebb lesz annak mozgása, az aláhelyezett görfák csikorognak a roppant

tehertől, s füstföllegek emelkednek föl a dörzsölt helyekről, míg végre nyilsebességgel és nagy zugással elérte a vizet. S ha eddig a tömeg néma és szótlan volt, most ezer torokból hangzik az örömjaj, melylyel a hajónak előszöri vizre bocsátását üdvözik.

Ha ez megtörtént, az építőmestertől a kapitány veszi át a hajót, ki annak vezetésével megbízva van, s kinek első gondja, a hajónak tulajdonságáról pontos ismeretet szereznii, s a netaláni hiányokat kiigazíttatni. A hajó mindenestre kibélltetik, azaz, annak oldala és feneke fanemüvel vagy gyékénynyel bevonatik, hogy az áruban kár ne történjék, míg a netalán beszivárgott viz a szivattyuk által eltávolíttatik. Végre a rakodásnál napló vitetik, melyben a csomagok számmal és jeggyel láttatnak el, valamint a helyek is megjeleltetnek, hova azok tétettek, hogy a kiürítésnél azonnal tudhassák, mit hol kelljen keresniök.

A rakodás bevégezése után a hajónak első kötelessége a kötélzetet megvizsgálni, s nemcsak arra kell vigyáznia, hogy a kötelek egyformán tartsanak, hanem azt is tudnia kell, hogy egyes köteleket mily fokig lehet és kell feszítnie, hogy a hajó sebességének ne ártson, mert tény az, hogy a hajó sokat veszít gyorsaságából, ha a kötelek kelleténél feszesebbek. Ezután a repedések iszkábáltatnak és bekátrányoztatnak, s az iszkábált eresztekekre bekátrányozott vitorlavászon szeletei helyeztetnek, ezenkívül az egész két három rendbeli kátrányos vitorlavászonnal beboríttatik, s a vászon beszegeztetik. A kapitánynak magát utlevéllel s a hajó személyzetének névlajstromával kell ellátni, mert ezen iratok nélkül tengeri rablónak tekintetik.

Ha idő és szél kedvező s a kalauz a hajóra lépett, ennek kizárólagos parancsnokává lesz, s ha a kapitány ellenszegülne, nagy felelősséget vonna magára. A kalauz első parancsa, a vitorlákat elrakni és a horgonyt fölszedni, — s hurrah! kiáltással a hajó eltűnik a partról. Mihelyt a hajó a legutolsó sekélyen is áthaladt, oda hagyja azt a kalauz, vivén magával üdvözeteket a honmaradtaknak, talán egy hamarjában fogalmazott levelet valamelyik utastól, vagy a hajós apródtól, ki most teszi első utazását, vagy valamely

nős matróztól. Ha egyik vagy másik hajóslegénynek netalán egy krajczárkája maradt volna zsebében, melyet nem volt alkalma elkölteni, beleveti azt a tengerbe Neptunnak áldozatul. Most megeresztik a vitorlákat, büszkén hasítja a hajó a tajtékzó hullámokat, s mind inkább távozik a szeretett hontól. Minden kéz foglalkozást keres a hajón, minden a maga helyére tétetik és megerősítettik. A kapitány pedig fel s alá járván, észleli hajóját, melyet meg kell ismernie és kitanulnia : mely vitorlák összevonandók, hogy a szél nyomását az egész hajó egyaránt érezze, s melyek megeresztendők, hogy lehető legnagyobb sebességet nyerjen, de a kormánylapátnak is leginkább engedelmessédjék? Ezen kérdéseket kell a kapitánynak maga elébe tenni és egyszersmind be is felelni. Gyakorlottsága e tekintetben segélyére lehet, de kísérlet nélkül nehezen fog célhoz jutni.

Mielőtt a szárazt szemök elől teljesen elvesztenék, annak irányát és távolságát a hajótól meghatározzák, hogy az utóbbinak helyét a térképen megjelölhessék. Ez az utolsó pillanat, melyet a hajós a szeretett honra vet, nem is gondolva arra, hogy azt többé látni nem fogja. De a hajós nem ismeri a félelmet.

Ezen idő alatt meglepte a *tengeri betegség* az utasokat. Ki né hallotta volna hírét ezen bajnak, mely kevés kivétellel mindazokat megkeresi, kik először lépnek a tengerre! Ezen betegség ellen semmi szert nem szabad használni, hanem akadálytalanul kell lefolyni engedni, hogy többé vissza ne térjen. Enyhítésére legjobb, szabad légen tartózkodni és száraz kenyeret enni, hogy a gyomor ne legyen üres; alma vagy más savanyu befőzöttek is hasznos szolgálatot tesznek, ellenben a zsiros ételek kerülendők. A tengeri betegség 2—3 napig tart, sok függ mindazáltal az időjárástól; zivataros időben csak ennek szüntével csendesedik le, de aztán rendszeren nem is tér vissza, ha csak sokáig nem tartózkodott az ember szárazföldön.

Sekély tengerekben, valamint az északi, keleti és földközi tengeren is a hajózás rendkívül sok nehézséggel jár. Ez az oka, hogy ezen helyekről a gözhajó a vitorlásokat kiszorította. A szélnek állhatlansága miatt a hajós még csak

megközelítőleg sem számíthatja itt ki, hogy utja meddig fog tartani, — mert ha reggel a legkedvezőbb széllel szállt is tengerre, este talán már roppant viharral kell küzdenie, mi több napig tarthat. De nem csak a szél változékonyságától tarthat a hajós kisebb tengereken, hanem a tömérdek homokpontok- és kiálló szirtektől is. Ezek ellenében ugyan a mérőnnal fogja magát biztosíthatni, de mikép biztosíthatja magát az ellen, hogy sötét éjen vagy ködös időben egy szemközt jövő hajóval össze ne ütközzék, vagy egy másik által utól ne éressék és el ne sülyesztessék. Minden hajón van ugyan vigyázó őr, sőt sokszor az egész hajóslegénység is ki van állítva, ha egyéb dolga nincs; sötét éjeken lámpát függesztenek ki, vagy időről időre haranggal, üstveréssel vagy kürtöléssel adnak jelt, vagy ha hajókat sejtenek közelben, ágyuznak; de mennyire hallatszanak ezen jelek, főkép viharos időben, midőn a szél vetélkedik velök? Azt hinné az ember, hogy a lámpáknak hasznát vehetni, de sokszor ezeket is távolabb gondolja lenni az ember, vagy parti jeltűznek tartja, s így gyakorta épen arra szolgálnak alkalmul, mit az ember kikerülni akart. Megfordítva az is megtörtént már, hogy hajósok a parti vezértűzet egy másik hajó jeltűzésnek tartották, mert saját hajójok helyzete fölött tévedésben voltak, s így egyenesen a partnak eveztek önromlásukra. Hogy ezen visszasságok kikerültessenek, az angol kormány ugy rendelkezett, hogy mindazon gőzhajók, melyek az angol partokon járnak, háromféle világot tartoznak alkalmazni, t. i. egy zöld színűt a kormányféloldalon, egy fehérét az előárbocon, és egy vörös színűt a jobb oldalon. Ennélfogva a szemközt jövők képesek lesznek megítélni, ha hajót látnak, hogy az velök együtt evez-e, vagy szemközt jó rájuk. Ha horgonyt vetnek, rendes lámpát függesztenek az előárboczra.

A tengeren általában azon szabály érvényes, hogy a hajók egymásnak jobbra térjenek ki. Mindazáltal a gőzhajók a vitorlásoknak, s a szél mentében evezők azoknak, melyek szél ellenében eveznek, tartoznak kitérni. Ki ezen szabály ellen vét, a kárt megtéríteni köteles; a hadi hajók azonban kivételt tesznek, mert a kárt sem meg nem térítik, sem kárpótlást nem igényelnek.

Ha a hajó a nagy oceanra ért, fölszedi a horgonyokat, miután azok már ugysem használhatók. A hullámok itt hosszabbak és magasabbak, mint a kis tengereken, s a tenger szép kék színt mutat, mely a mély viznek tulajdona. A szárazon a tenger színét zöldnek (tengerzöld) mondják, holott az mindig az ég színével bir, ha fölszine csendes; zöld színűnek csak a szárazföld közelében találjuk, mely biztos jele annak, hogy a mélység 70—100 ölnél nem nagyobb. A zöld szín mintegy intőjel a hajósra nézve, mely őt vigyázatra hívja föl, amennyiben a száraz közellétére utal. Mindamellet nem kell hinni, hogy a szárazföld közelében a tenger mindig, zöld színű volna, mert a hol a partot magas hegyek képezik a tenger sokszor száz ölnél is mélyebb. De ezen magas partok már távolról is kivehetők, s kipótolják az intőjelt, melyet különben a víz zöld színe ad.

De kövessük a hajót. Gyakorta már az első napokban megesik, hogy az ember egy szemközt jövő hajóval találkozik, mely a viláért sem feledné el, honi ujságok után tudakozódní, talán hírlapokat kérni, s ha nem tudná, a hosszúság fokát megkérdezni. A tengerész már messziről megkülönbözteti a hajót, midőn azt az utas még észre sem veszi. Ha a hajó ugyanazon irányban evez, akkor azt üzőbe veszik, azaz, minden vitorlát megeresztnek, hogy minél hamarabb utolérjék, mi rendesen amazok nem csekély boszuságára néhány óra alatt megtörténik. De néha egy nap is eltelik, míg annak közelébe jutnak, mert mihelyt észreveszi, hogy utána vannak, ez is megfeszíti minden erejét, hogy utol ne érethessék; ha pedig belátja, hogy üldözője elől nem menekülhet, úgy éjszaka változtatja meg futását, hogy amazzal ne találkozzék. Semmi sincs kellemetlenebb a tengerész előtt, mint ha az evezésben megveretik, és ahol 3—4 hajóskapitány összejön, bizonyos lehet az ember, hogy mindenik a maga hajóját állítja legjobb vitorlásnak. Ha a hajó utolérített, akkor megkérdezik annak nevét, hogy honnan jő és hová megy? S ha esetleg ugyanazon kikötőbe szándékoznék, az elváláskor még azon rozszelkü kérdéssel is boszantják a hajósnépet, vajjon nem küldenek-e levelet, de a mire vagy épen nem, vagy tagadólag válaszolnak. A hajó nevét azonban bevezetik

a naplóba, hogy arról az érdekletteknek tudósítással szolgálhassanak.

Ha a hajó útját délnek veszi, s a csatornát már elhagyta, legelsőben Madeira szigetét vagy a Kápverdi szigetek egyikét pillantja meg, ha az előbbit eltévesztette. Midőn a hajós szárazföldet vesz észre, az eleinte felhőnek látszik, de néhány percz múlva már képes a kettő közt különbséget tenni. Mert mialatt a felhő majd emelkedik, majd süllyed a láthatáron s alakját minduntalan változtatja, a szárazföld magához mindig hasonló marad, és a szerint emelkedik a láthatáron, amint az ember hozzá közeledik. Lassanként megkülönböztethetni a hegyek körrajzát, a fák és mezők zöld színét, a kopasz szirteket, s a sárgás homokot, közbe-közbe egy keskeny, ezüstszinű szalagot is láthatni, mely a hegyekről lezuhogó patakokat jelöli, minden egyes tárgyat világosan kivehetni. Ha Madeira szigete elmaradt, a pásztás szél honába ért az ember.

A *pásztás szél* (Passatwind) vagy egész éven át, vagy az évnök bizonyos szakáiban állandóul egy és azon tájék felől fú. Ide számítjuk az északkeleti és délkeleti, a délnyugoti és északnyugoti pásztás szeleket, melyek egész éven át ugyanazon tájék felől jönnek; továbbá az évszakos szeleket, melyek egyik félévben egy, másik félévben más irányban fúnak. Némelyek ide számítják még azon szárazföldi és tengeri szeleket is, melyek a melegebb tájakon reggeli 10 órától a tengerről a száraz felé, naplemente után pedig a szárazról a tenger felé fúnak. A pásztás szelek szabályos volta nagy hasonlóságot mutat némely vidékek esőzési időszakával; vannak tájékok, hol állandóul, ismét mások, hol soha nem esik, néhol egész hónapokon keresztül mindig, más hónapokban soha nem esik, s némely helyeknek kétszer van egy évben eszési időszakuk. Micsoda befolyások okozzák azt, hogy némely szelek folytonosan azon irányban, vagy bizonyos időben más irányban fúnak? mely okoknál fogva nélkülözik némely tájak az esőt, vagy miért kapják azt csak bizonyos időkben? ezen kérdésekre megfelelni a következőkben próbálunk.

A földet levegő veszi körül, mely mint terjedékeny

folyóság súlyegyenre törekszik állandóul. A meleg kiterjeszti, megritkítja és így megkönnyíti a levegőt. A földhöz közel a levegő sűrűbb és nehezebb, mint fölebb, s ha más testekkel egyesül, ezek is alá lesznek vetve azon helyváltoztatásoknak, melyek a levegő súlyegyenének helyreállítására szükségesek. Mindezen tulajdonok befolyanak a pásztás szelek és esőzési korszakok előidézésére. Ha a nap az egyenlítő síkján áll, azon helyet, hová sugárai függélyesen esnek, következőleg a légréteget is, mely a fölött fekszik, leginkább fel fogja melegíteni, ellenben az egyenlítő két oldalán mind a föld, mind a levegő annál kevesebb meleget nyerend, minél közelebb fekszenek azok a sarkakhoz. Ebből természetesen következik, hogy a lég az egyenlítő körül kiterjed és könnyebb lesz, s minthogy a sarkak felé a légnek sűrűsége és nehézsége miatt ki nem terjedhet, föl kell emelkednie, hol aztán délre és éjszakra özőnlík el, nevelvén a felsőbb légrétegnek az alsóbbra eszközölt nyomását. Eszerint az egyenlítő körül a lég megritkul, sulya, valamint a felsőbb légréteg nyomása is alászáll, mialatt a sarkak felé a levegő nemcsak sűrűbb és nehezebb, hanem az alsóbb légrétegre gyakorolt nyomás is a felsőbb tájakon történő áramlás miatt mind inkább növekszik. A súlyegyen helyreállítása végett a légkörben most áramlásnak kell előidéztetni, mely utját a sarkaktól az egyenlítő felé veszi, azaz, észak felől északi szélnek, dél felől déli szélnek kell keletkezni. Minthogy pedig ezen szelek helyett északkeleti és délkeleti szelekkel van dolgunk, azért más erőnek is kell itt működni, melytől azok keleti eredetöket nyerik. Ezen erő a földnek tengelyforgása, mely nyugotról kelet felé történik. Minthogy a földnek golyóalakja van, azon részecskéknek, melyek a sarkakhoz közelebb fekszenek, lassubb mozgást kell tenni, mint azoknak, melyek az egyenlítőhöz esnek közelebb. Ha már egy ilyen részecske a sarkaktól az egyenlítő felé mozog, a benne rejlő restségnél fogva kelet felé is lassubb mozgást teend az, mint az egyenlítő körüli részecskék, következőleg ezektől elmarad. Az egyenlítő felé siető ezen légrézcskék öszvesége által származik aztán az északi félgömbön északkeleti, s a délin délkeleti pásztás szél, és minthogy

az okok állandók, a szeleknek is maradandóknak kell lenni.

Azt lehetne itt ellenvetni, hogy ha a szél állandóul északkeletről és délkeletről fú az egyenlítő felé, a sarkaktól utoljára minden levegőnek el kellene takarodni s az egyenlítő körül összehalmozódni és aztán lég hiányából minden szélnek meg kellene szünni. Minthogy pedig ez nem történik, s a föld felületén az egyenlítőtől a sarkak felé légáramlásnak nincsen helye, azt következtetjük, hogy ez csak a légkör magasabb tájain mehet végbe. Hogy pedig két ellenkező áramlás a légben előfordulhat, világos lesz abból, ha mi péld. egy bemelegített szobának nyitott ablaka elé égő gyertyát tartunk. Alul az ablakban a láng befelé fog csapni, felül kifelé, középen pedig mindig lesz oly pont, honnan a láng egyenesen fölfelé tart, hol tehát semmi légáramlásnak nincs helye. Hasonlót észlelünk a föleresztett léggömbön is, midőn az a magasban korántsem a földön fúvó szél irányát, hanem gyakorta egészen ellenkező irányt követ.

Nem kell hinni, hogy az északkeleti és délkeleti szelet éles határvonal választaná el egymástól az egyenlítő körül, s a dél felé evezők az északkeleti pásztás szél hazájából egyszerre a délkeleti pásztás szél honába lépnének át. A hidegebb és sűrűbb légtömeg, mely a keleti pásztás szelet nemzi, az egyenlítő felé tett útjában lassanként fölmelegszik, kiterjed, s így fajsulya kisebbedvén, fölemelkedik; az északkeleti szél maradványa pedig a délkeleti szél maradványával az egyenlítő közelében összeütköztvén, szélsendetet idéz elő.

Itt hát állandóul gyenge szelek uralkodnak, s a hajó alig engedelmeskedik a kormánylapátnak, sokszor még azt sem tudja a tengerész pontosan meghatározni, merről fú a szél. De nemcsak szélsend uralkodik itt, hanem gyakorta égiháboruk is látogatják ezen tájakat, perczekig tartó szélrohamtól kísértetve. Majd a legnagyobb záporok következnek be, sőt ugyszólván az állandó esőzés országában van az ember, nem kevés öröme a matrózoknak, mert habár ezek a hidegebb tájakon nem barátai is az esőfürdőknek, a forró

ég-hajlat alatt az eső valóságos frisitőszer rájuk nézve, s ruhájuk tisztálása végett elegendő vízzel látja el őket.

Kérdésbe lehetne itt tenni, hol veszi magát azon sok nedvesség, mely mint eső, hó és jégeső hull alá? A száraz-földön nem gőzölöghet annyi nedvesség el! Tehát a tengerből kellene származnia? Igen, de a tenger vize sós, az esővíz pedig édes? Ez azonban nem döntheti le a mondottak igazságát, mert tudjuk, hogy ha tengervizet gőzöltgetünk el, só marad vissza. Hasonlóképen ismeretes tény, hogy a meleg lég a víz párolgását sokkal inkább előmozdítja, mint a hideg s minden házi asszony meg fogja mondani, hogy a vizes ruha nyárban hamarabb szárad, mint ősszel vagy télen. A honnan az eső főforrását a forró égöv tengereiben kell keresni. Az észak- és délkeleti pásztás szelek, midőn a forró égövi naphőség által fölmelegített tengeren fúnak, vízgőzökkel megterhesülnek, s azokat az egyenlítői szélcsend tájára viszik, hol aztán a fölmelegült léggel együtt fölemelkednek. Már pedig tudjuk, hogy ha a meleg nedves lég kihül, a nedvesség a légtől elválik; láthatni ezt péld. az üvegen, mely hideg szobából melegbe vitetik, hol a nedvesség apró vízcseppek alakjában azonnal a hideg üvegre rakodik le. Ha hát a meleg lég az egyenlítőn fölemelkedik és aztán kihül, a tartalmazott nedv csakhamar összeszedődik, fölleget képez és részint mint eső esik le. Itt tehát állandó esőzésnek kell helyt lelni, és valóban oly erősen esik itt, hogy némely tengerész azt állítja, miszerint a tenger felületén a vizet édesnek találta, mi nem lehetlen, a mennyiben az édes viz könnyebb lévén a tengervízen felül uszkál, ha csak a hullámok össze nem vegyítik. Azonban nem minden nedvesség esik itt le eső képében, minthogy a lég az égető napsugarak befolyása alatt kellően nem hülhet meg, s a maradék két oldalra a sarkok felé huzódik.

Az évszakos szelek hasonlóképp származnak, mint a pásztás szelek, t. i. a nap melege által. Midőn ugyanis a nap nyárban függélyesen áll Ázsia és Afrika síkjai fölött, melyek az északkeleti pásztás szél határába esnek, az ég felhőtlen volta mellett oly hőség nemződik, melynélfogva a lég megritkul és fölemelkedik; a levegőbeni ezen veszteségnek ki

kell pótoltatni, mi csak a hűsebb tenger felől történhetik. Itt ugyan az északkeleti pásztás szélnek kell uralkodni, de minthogy a szárazon nagyobb hiánya állott be a légnek, mint az egyenlítő közelében, azért az északkeleti pásztás szél megfordul és délnyugoti évszakos szellé változik. Télben ellenben, midőn a nap az egyenlítőtől délre áll, az említett síkságok ismét kihülnek, mialatt az egyenlítőtől délre nagyobb léghiány áll elő és ismét északkeleti szél fú.

Valamint az évszakos szeleket szárazon és vizen a meleg változása idézi elő, hasonló eredetre mutatnak a forró égöv tengerpartjain a félnapos szelek. Mihelyt a forró égőnek valamelyik tengerpartján feljött a nap, azt s a fölötte fekvő légréteget sokkal inkább fölmelegíti, mint a tengert, s reggeli 10 és 12 óra közt a levegő a szárazon annyira megritkult, hogy a sulyegyen helyreállítása végett a tengerrel a száraz felé légáramlásnak kell bekövetkezni, de ezen folyamat és a folytonosan tartó naphőség által a levegő a tenger fölött ismét megritkul, s naplementével a szárazföld hamarabb meghül, mint a tenger, miért is már sokszor napenyészet előtt a levegő a szárazról a tenger felé özönlik vissza, s a szellő egész reggelig lengedez, mire aztán szélcsend következik.

Az orkánoknál is be lehet bizonyítani, hogy azok a föld tengelyforgásával viszonyban állnak. Ha t. i. az északi félgömb délnyugoti szelei az északi sarkhoz közelednek, azoknak iránya itt csigaalakú, még pedig balra tekeredett leendő, s ily irányu forgószelet nemzenek, a déli sark közelében ellenben az északnyugoti szeleknek ellenkező irányt kell követniük. Már pedig meg van mutatva, hogy az északi félgömbnek minden orkána balra irányult forgószele, míg a déli félgömbön annak iránya jobbra tart. Eszerint a levegő mozgásában és az orkánok forgásában meglepő hasonlatot találhatni, s ha az orkánok származását nem tudjuk is, azon körülmény, hogy mindnyájan ugyanazon törvényeknek engedelmeskednek, jogosít a hiedelemre, miszerint azok a lég általános mozgásával belső összefüggésben vannak. Nevezetesebb ide vonatkozó törvények: 1. hogy minden orkánnak kettős mozgása van, u. m. egy forgó, saját középpontja

körül, és egy előhaladó; 2. hogy a levegőnek forgó mozgása az orkán középpontja körül az északi szélességen északnyugotdéli irányban, a déli szélességen ellenben északkeletdéli irányban történik; 3. hogy az orkán előhaladó mozgása a naptéritők közt nyugotra esik, csekély hajlással a sarkok felé, a 25—30 szélességi fokok közt északibb vagy délibb lesz, aszerint amint az az északi vagy déli félgömbön lel helyet; 4. a légsúlymérő süllyed, ha az orkán középpontjához közelitünk, emelkedik, ha attól távozunk.

Ezen törvények fölfedezése új tért nyitott a hajózásban. A tengerész, ha azelőtt az orkántól meglepetett, egészen az esetlegre vagy saját sorsára bízta magát, most pedig ezen törvények ismerete által képes magát abból kiszabadítani, sőt az orkánt saját céljára fel is használhatja.

Az orkán közeledésekor néha a lég csendes, és nyomasztó, vagy a szelek változók s a felhők szél ellenébe húzódnak, midőn aztán igen nehéz meghatározni, hogy mely tájékról fútt a szél, midőn az orkán kezdődött. Néha rettentő villámlások előzik azt meg, melyek ama szürkésárga felhők-ből származnak, melyek a hajós előtt, mint vészthozó zivatar előjelei ismereteseek. Mihelyest ilyen jelek mutatkoznak, pontosan figyelni kell a légsúlymérő állására, mely ha határozottan alásüllyed, bizonyos, hogy az ember az orkán középpontjához közeledik. Most ha arczczal azon táj felé fordulunk, honnan a szél fú, az északi félgömbön az orkán középpontja jobbra, a déli szélességen balra fog lenni. Annak megtudására pedig, hogy az orkánnak melyik oldalán van az ember, következő szabály szolgáland. Valamig a szél az orkánban keleti irányu, mindaddig annak középpontja és a sark közt van az ember, tehát az északi félgömbön északra, a déli félgömbön délre; ha pedig a szél az orkánban nyugot felől jő, akkor annak középpontja és az egyenlítő közt vagyunk. Nagy fontosságú a hajósra nézve annak kieszközlése, hogy hajója az orkánnak melyik oldalán van, miszerint azt úgy igazgathassa, hogy az orkán középpontjától eltávolhassék, mert igen ritkán megy a hajó az orkánon keresztül, anélkül, hogy tetemesen meg ne rongáltassék, s azon hajók, melyek nyom nélkül enyésztek el, bizonyára az orkán által

jutottak tönkre. A tenger a szél örökös körforgása által rendkívül meredekre emelkedik, mialatt rendes viharok alkalmával a hullámok épen oly magasak, mint hosszuk és azért kevesebbé veszélyeseek. Az orkánban a szél annyi tengervizet visz magával, hogy sokszor még az eget sem láthatni, s a légnyomás oly nagy, hogy lehetlen lélegzeni, ha arczát az ember a vihar felé tartja.

És most kérjük azokat, a kik azt hiszik, hogy az üdveség megnyerése tekintetéből minden vasárnap egyházi beszédet kell hallgatni, ha hallottak-e valaha meggyőzőbb, magaszosabb és épületesebb beszédet Istennek mindenhatóságáról, vagy hallandnak-e valaha jobbat, mint a minőt a mindenható tart a hajósnak az orkánban, és az ilyen beszéd nem marad hatás nélkül! Mert a milyen büszkén és nyugodtan áll a hajós a legkeményebb zivatarban is a kormányon, s vezérli járművét a hullámokon, melyeket méltán lehet rettenetőknek nevezni, mindazáltal igen jól tudja ő, hogy Isten az, ki az ő sorsát kezében hordozza. — Meg kell jegyeznünk, hogy a hajós akkor beszél leginkább a zivatarról és orkánról, midőn a szél lehető legmagasb fokára hágett.

A naptéritőkön belől gyakorta láthatni azon csodaszép jelenetet, melyet *tengervilágításnak* neveznek. A mérséklett földöveken is lehet ezen jelenetet néha nyári hónapokban észlelni, de koránsem oly mérvben, mint a forrókon. Humboldt is azt mondja, hogy a ki ezen jelenetet nem a naptéritők közt észlelte, annak csak igen tökéletlen fogalma lehet annak fönségéről. Legszebbnek tetszik ezen világítás sötét éjeken s a tenger erős mozgásánál, midőn minden hab gerince ezer meg ezer csillaggal látszik borítottnak; a halak, melyek a tenger felületéhez közel uszkálnak, hosszú világító csíkot hagynak maguk után, következőleg sötét éjeken legjobban szigonyozhatók, ha a hajó közelébe jönnek. Legszebb azonban a barázda, melyet a hajó hagy hátra és a mely több száz lábnyira tündöklő csillagokkal és golyókkal van ékesítve. Sokan vitatkoztak ezen világítás oka fölött, s általánosan megegyeztek abban, hogy azt ázalagok, virágállatok, bomlaszok, puhányok stb. eszközlik, és csak ezen állatok

nagyobb vagy csekélyebb mennyiségétől függ a világitás erősebb vagy gyöngébb volta.

Sokszor tömérdek apró hal seregel össze a hajó körül, melyet aztán csellék (delfinek) és sárdák (Bonnetfische) követnek, hogy belőlök vegyenek táplálékot. Ilyenkor csak egy üres edényt kell vízbe meríteni, hogy halat fogjanak. Ezen apró halakon kívül gyakran láthatni még *repkedő lógákat* (exocoetus volitans) nagy csapatokban, melyeknek repülésbeni ügyességök sötét éjeken sokszor romlásukra van. A közeledő hajó által följesztetve és a vízben ellent sejtve, kiemelkednek abból s néha egyenesen a vitorlának szállván, a hajó fedélzetére esnek. Ezen hal elgondolva két nagy parájától, hasonlít a heringhez, és rendesen oly kövér, hogy saját zsirjában megsül, midőn aztán igen izletes. A nagyobb tengeri állatokból a *barna és közönséges cselle*, a *forró égővi sárda* és a *czápa* leggyakoribb. Az első, mely a vízbéli felszökései miatt a hajósoktól *ugró csellének* is neveztetik, nyájanként él s néha ezereknként látja az ember a vízből felszökelni, úgy hogy messziről azt lehetne hinni, miszerint a tenger sötét sziklákon törik meg. A *barna cselle* húsa különmemű, némely részeiből jóízű ételeket lehet készíteni. Színe felül fekete, alul szürkés vagy fehér, s $\frac{1}{2}$ —1 akó halzsirt ad. A *közönséges cselle* világosabb színű és legszebb állata a tengernek, s oly karcsu, hogy ha uszni látja az ember, vonalnak képzeli. Haldoklása közben folytonosan változtatja színét, aranyárga, skarlátvörös, zöld, kék és ezüstszerű lesz, s mindezen színek oly tiszták, mint csak gondolhatni. Húsa igen száraz, de ha régóta csak sós ételekkel élt az ember, igen jó. Használásánál azonban vigyázni kell, mert némelyek köztök mérgesek, miről úgy gyöződnek meg, hogy a fazékba, melyben főzik, néhány darab ezüstpénzt vetnek, s mérgeesség esetében az ezüst megfeketedik. A *czápa* azon hala a tengernek, mely legnagyobb falánksággal bír, s fogai öt sorban állnak egymás mellett. Falánksága részint onnan van, hogy mindig éhes, amennyiben lassu mozgása miatt prédáját gyakran el kell bocsátnia. Szigonynyal nehezen fogathatik, mert bőre nagyon kemény. A *czápa* eleven fiakat szül, még pedig nagy mennyiségben; egy czápában 39 csukanagyságu fiat találtak,

melyek külön hólyagokba voltak zárva; egy másiknál 64 volt a fiak száma, mindannyian élő állapotban. A *festőncz* a puhányok seregébe tartozik, s azon széles børszegélynél fogva, mely testét körülveszi, uszkál a tengeren. Utazásában elősegíti a szél, sőt néha a hajó fedélzetére is kiveti. Ha megfogatik és vízzel tele edénybe tétetik, azonnal fekete nedvet bocsát magából, mihelyt az ember őt ujjával akarja érinteni.

Ezelőtt, midőn még ritkábban jártak a hajók az egyenlítőn át, ezen utat a hajósok ünnepélyesen megülték, most már nem igen történik ez, de mégis minden ujoncz tartozik ilyenkor a tengeristen számára adót fizetni, melyet Neptun távollétében egy öregebb matróz vesz magához, ki már ezen utat többször tette meg. Lehető legnagyobb alattomosággal készülnek erre. Végre elérik az egyenlítőt, vagy amint a hajósok mondják, a vonalat. Szép reggel van, s a nap a hajó fedélzetére löveli sugárait, mialatt az gyöngye szellő által segítettve 3—4 tengeri mérföldet halad egy órában. Ekkor hirtelen hangzik a kiáltás: „ahoi!“ A főkormányos a szócsöhöz kap és válaszolja: „halloi!“ Az utasok és a legénység a fedélzetre sietnek, mert azt hiszik, hogy a kiáltás idegen hajóról történt. Ezalatt ismét más kiáltás hallatszik: „miféle hajó ez — ugymond — és honnan jő?“ lelkiismeretesen megmondja a kormányos a hajó és kapitány nevét, a kikötőt, melyből kiindultak s az utazás célját. Miután a harmadik kérdésre: van-e valaki a hajón, ki még az egyenlítőn keresztül nem ment? „igen“—nel válaszolnak, megjelenik Neptun az ő udvari kíséretével. Ez a hajóács, ki már ezen szerepet többször játszotta. Haját és szakállát kender képezi, fejét korona ékesíti, mely nemes fém hiányában sárgára mázolt vitorlavászonból áll, öltönye irlandi gyapjuzeke, egy pár vizjáró csizma, bő nadrág, melynek színe valaha fehér volt, s annak jeléül, hogy az ő országa a tenger, egész ruházata csepeg a víztől. Egyik kezében egy háromágu szigonyt, a másikban egy a kormányostól kölcsönzött távesövet s egy önmaga által készített nyolczadlót (egy csillagászi műszer) tart. Követi őt az első miniszter, egy vén matróz, ki derék-aljából vett ki egy marok ombolyt, hogy belőle magának

szakállt és parókát csináljon; egyenruháját vörös gyapjuból szőtt ing képezi, hóna alatt egy nagy könyv van, azon egyedüli száraz tárgy, melybe az utasok önkénytes adományainak kell följegyeztetni, mert adózás nélkül épen oly kevésé lehet élni a Neptun országában, mint nálunk. A harmadik nem csekélyebb jelentőségű személy a borbély, ki a többiekhez hasonló szakállt és parókát visel. Hazájában az élvezetekre többet kellett kiadnia, mint ruhájára s ezáltal bebizonyitnia, hogy a pénz becsét ismeri, csakis ezen okból nyerte meg e fontos állomást, mert egyenesen az ő ügyességétől függ, hogy a bevétel jól üssön ki. Van nála egy nagy fabrotva és egy csöbör, tele szappanos víz és korom vegyítékével, és egy darab vitorlavászonból készült törülköző. Ő azon egyetlen, kinek csizmájában nincsen viz, átlátván a betöltés hasztalanságát, amennyiben a víz a csizma nagy lyukain épen oly hirtelen kifolyt volna, mint betöltetett. A borbély után jönnek a zenészek, következő személyzettel: a legelső egy matróz, ki egy régi fuvolából irtóztató hangokat csal ki; a másik egy remeklő dobos, ki minthogy az ő kedvencz műszerét a hajón nem találja, a szakácstól ellopott üstön két darabka fával folytonosan pergőt ver; a harmadik hasonlóan egy zenészi lángész, ki egy pár hegyes vasruddal van fegyverkezve és azokat állandóul egymáshoz veri. Ha már az egész csapat a fedélzeten van, körmenetet tartanak, midőn a zenészek egymással versenyzésökkel akarnak kitünni. Végre megállapodnak, az utasok egyenként előhivatnak, nevök, életkoruk, rangjuk megkérdeztetik, s a miniszter a nagy könyvet eléjük teszi, melybe mindent hiven be kell jegyezniök, minthogy a miniszter urnak az irás mesterség nem tulajdona, véglegesen a megajánlott adómennyiség is beiratik. Ha ennek vége van, Neptun nagy ünnepélyességgel a nap magasságának méréséhez fog, mely végre a már előbb említett fából készült nyolczadlót használja, kezével egypárszor szemeit is megdörgölvén, hogy annál élesebben észlelhessen; végre ha az észlelés sikerült, a számítás krétával történik a fedélzeten, melynek eredménye = 0, s a miniszter most kijelenti, hogy a hajó a vonal alatt van, föl hívja egyszersmind az ujonczokat, hogy arról szemlátomást meggyőződjenek.

Ezeket egymás után egy vízzel teli fél hordóra helyezik, mely egy pár darab deszkával van befedve, eleikbe tartják a távcsövet, melyben ők valóban egy vékony vonalat pillantanak meg, amennyiben a belső üvegek egyikén egy hajszál van kifeszítve. Ha meggyőződtek, hogy a vonalon valóban keresztülmentek, még néhány kérdést tesznek föl nekik utazásuk céljáról stb., de mihelyt felelni akarnak, a borbély azonnal a beszappanozáshoz fog, midőn aztán az oly utasok szája, kik csekély mennyiséget irtak alá, ezen kellemes vegyítékekkel tele tömetik, kik aztán kényszerülve vannak adójukat önként fölebb emelni. Ha ez megtörtént, a tajtékok levakarják, s a kinzottnak kijelentik, hogy most már szabadon mehet Neptun országába, de mielőtt fölkelhetne, a deszkákat kirántják alóla, s ahelyett, hogy menne, bele esik a Neptun országába, azaz, a vízzel teli hordóba. Ha már eképen minden ember megkereszteltetett, Neptun egész zenekarával ismét körmenetet tart s véglegesen alámerül a tengerbe; ha valaki azonban a megkereszteltek közül kíváncsi volna leskelődni, hogy hova megyen, a már készen levő matrózok által néhány csöbör vízzel rögtön leöntetik, miáltal látvágya is lehűttetik. A nap hátralevő része a legénységre nézve ünnepély, mihez rendesen néhány üveg bort vagy rumot kapnak.

Túlhaladva az egyenlítőn, csakhamar a délkeleti pászttás szél tájékára érni, mely a hajónak kívánatos szolgálatot tesz. Végre vihar és szélcsend, kedvező és kedvezőtlen szél után hangzik a „száraz“. Ekkor megváltozik a jelenet a hajón, mindenütt kettőzött tevékenység uralkodik, a horgonylánczok a fedélre hozatnak s a horgonyhoz erősítettnek, a horgony pedig a hajó küloldalára függesztetik, a sajkák készen tartatnak, hogy azonnal vizre bocsáttathassanak, mihelyt a szükség úgy kívánja. Az egész hajó kitisztittatik és kicsinosítottatik. Még a szakács is megdörgölgeti a rézüstöket, az inasok kizsurolják a hajószobákat és más tárgyakat. Közbe-közbe egy szárazföldi madár vagy egy pillangó vetődik a hajóra, melyek aztán sokszor megfogatnak. A forró földövi vidékek termékeny partjait néha a szagérzék is elárulja, főkép midőn a növényzet virágzásban van.

Mihelyt a parthoz oly közel jutott az ember, hogy a víz az ő kék színét elvesztette, a mérónt szorgalmasan kell használni, kivált ha tudja az ember, hogy a part körül sok sekély van. De ha már a parton fekvő egyes tárgyakat megkülönböztethetni, a kapitány előveszi a térképet és kalauzkönyvet, hogy a hajó helyét pontosan meghatározhassa. A kikötő közelében minden vitorlát leszednek, hogy a bevezés könnyűvé tétessék, ha veszélyes a bemenetel, kalauz jó a hajóra. Mihelyt a hajót a partról megismerhetni, a lobogó kitétetik, s az ott horgonyozó honi hajók hasonlólag kitűzik lobogójukat üdvöletül. Ha horgonyt vetett, az érdeklettek minden oldalról odatódulnak, de a hajóra senkinek nem szabad lépni, míg a révkapitány az iratokat át nem nézte s meg nem tudakozta : vajjon a hajó egészséges helyről jö-e?

A matróz élete idegen kikötőkben általában nem a legkellemesebb, minthogy a kirakodás igen fáradságos munka, mit a siettetés még nehezebbé tesz. Nem csodálkozhatni azért, ha ezen foglalkozás némi ünnepélyességgel végeztetik. A legutolsó darab a hajó beljéből, hol eddig feküdt, dallás közt huzatik fel oly magasra, mint azt a csiga engedi, mialatt egyszersmind a lobogó is felvonatik, majd hurrah! kiáltás közt vitetik ki a hajóból, melyet a barátságos hajók háromszorosan viszonzoznak. A legénység ezután a napnak többi részét bor vagy rum mellett tölti. Vasárnapokon a legénység egy része engedelmet kap a kapitánytól, hogy naplementéig a szárazföldön mulathasson. Ezen kevés órát, melyek az örömmek és gyönyörűségnek vannak szentelve, fel is tudják aztán a matrózok használni. Némelyek a tánczhelyeket keresik föl, hogy egy dob, trombita vagy harántsip mellett tánczolásal szerezzék meg a kellő szomjat, miszerint kikapott béröket megihassák. Mások lovakat bérelnek ki, hogy a város környékén lovagolhassanak. Az ilyen lovakat, melyek gazdájok fősvénysége miatt a zabot, mint fényüzési cikket régóta nélkülözték, eleinte a lovag pompásan üli meg, lábait a kengyelbe helyezvén, lovagkorbácsát épen úgy tartja, mint a dragonyos az ő kardját, s csak roszakaratu emberek hasonlithatják őt egy boton ülő tüzfogóhoz. De belső becsének tudatában, mely néhány tallér alakjában zsebében foglal

helyet, kevély megvetéssel is tekinti ő az utána szaladó tömeget. Ha a várost elhagyta, nem gondol többé az emberek itéletével, kik eddig az ő lovaglási tehetségét bámulták, hanem eleresztvén a kengyelt, egyik kezével a nyeregkapához fogódzik, másikkal pedig folytonos ütésekkel ad gebéjének, hogy az szokása ellenére futásnak eredjen. Többnyire sikerül is erejének és kitartásának a cél elérése, nemesvérű lovának nem csekély bámulatára. De minthogy paripájába csak folytonos ütés által verhet gyorsaságot, a városba rendszeren hamarabb visszatér, mint gondolta, hogy tánczoló pajtásainak örömeiben részt vegyen, míg aztán a hajóra való visszatérés ideje bekövetkezik.

Az idegen kikötőkbeni tartózkodás alkalmat nyújt a hajósnak magát a *sülly* (Scorbut) ellen védeni. A sülly oly betegség, mely sós és rosz eledelek tartós használása által származik, s legelsöben az íny és végtagok megdagadása által nyilatkozik, mely részek rothadásba mennek át s halált okoznak. Egyetlen ellenszere ezen betegségnek a friss és egészséges táplálék s az erős testmozgás, a honnan a kapitányok kötelezve vannak idegen kikötőkben a legénységnek legalább kétszer hetenkint friss húst vagy halat adatni.

A rakodás idegen kikötőkben néha oly sebesen történik, hogy a hajó egy nap alatt 4—4 lábnyira is alásüllyed. Ha a hajó vitorlakész állapotban van, s iratait a kapitány rendbeszedte, elhagyja a kikötőt s a sik tengerre száll. Hogy azonban utját gyorsan folytathassa, nemcsak a szelekre, de a tenger áramlásaira is kell ügyelnie.

A tenger áramlása a szárazföld folyóitól abban különbözik, hogy eredetöket nem a föld vonzerejének köszönik, mely azokat a hegyekről a völgyekbe vonja, hanem a mindent élesztő nap melegének. A nap melegén kívül még szükséges kellék, hogy a tenger épen oly tulajdonnal bírjon, mint a minövel bir, t. i. sósnak kell lennie, különben nem nemzhetné abban a meleg áramlásokat.

Mint előbb láttuk, a fölmelegült lég könnyebb lesz és magasra emelkedik föl, a tengervíznél a meleg hatása ellenkező, mert amennyiben az édesvízrészecskék elgözölögnek, a hátramaradó víznek sósbabbnak és nehezebbnek kell lenni,

s következőleg alásülyedni. De minthogy a víz a földgömbnek nem minden részén melegítették föl s gőzölög el egyaránt, a sarkak közelében kevesebbé sósak és azért könnyebbnek kell lennie, mint az egyenlítő körül. Eszerint a súlyegyen megzavartatván, áramlásnak kell keletkezni, hogy a súlyegyen helyreálltassék; de minthogy ezen zavar állandó, az áramlásnak is folytonosnak kell lenni, s ezen okból ismét egy másik áramlásnak kell előállni, hogy az egy ponton meggyülemlett víz eredeti helyére visszavitethessék. Látnivaló tehát, hogy a vízben szintugy mint a levegőben minden áramlás ellenáramlást nemz, és ha ez a felületen nem történik, a mélységben, talán a tenger fenekén kell végbemennie. És valóban a gyakorlat elegendő példákkal szolgál ilyenmű áramlások tanusítására. A hajósok előtt ismeretes tény, hogy a Gibráltári tengersizoron folytonos áramlást észlelhetni a Földközi tenger felé, és mindamellet ezen tenger nem lesz nagyobb, habár sok nagy folyam ömlik is beléje. Párolgás által ezen víztömeg nem távolíthatatik el, különben a Földközi tengernek sokkal sósabbnak kellene lenni, mint az Atlánti oceánnak. Ennek azonban a mindennapi tapasztalás ellenmond, ahonnan valószínű, hogy a tenger felszine alatti áramlásnak kell a sósabb vizet a Gibráltári tengersizoron át ismét az oceánba vinni, s ezt a következő esemény is bizonyítja. 1712-ben egy hollandi hajót egy kalózhajó elsülyesztett Tanger és Tarifa közt. A hollandi hajó, mely olajjal és pálinkával volt terhelve, néhány nap mulva a tangeri partokon volt látható, tehát mintegy 3 mérföldnyire hajtattott az áramlás által a Földközi tenger felé. Az ily áramlásokat, melyek nem kevés számmal lehetnek, a tengerész utjának siettetésére kellően felhasználhatja.

Rekeszszük be értekezésünket a hajó hazatérésével. Nagy feszültséggel pillantja meg a hajós a tengeren a hazai tornyokat, mert nem tudja, mi vár otthon rája? Szomorú vagy örvendetes hirt, szerencsét vagy szerencsétlenséget fog-e hallani? Alig mer az övéi után kérdezősködni, mert mi nem történhetett az elválás évei alatt? Nemcsak a családban, de az egész országban nagy változások mehettek végbe! Talán új vallásfelekezetek támadtak, forradalom vagy há-

boru ütött ki, dögvész vagy tűz pusztíthatott!! Mindezekről azonnal fölvilágosittatik, mihelyt lába a hazai földet érinti, mindenütt ismerősök várakoznak reá, kik az ujságokat vele tudatják. Sietve mindenről tudomást szerez, mert nem tudja meddig maradhat édes honában, amennyiben már sokszor 14 nap alatt ismét tengerre kell kelnie. Ily körülmények közt lehet-e a hajóst kárhoztatni, ha ő élvezet utáni vágyának kielégítésében áthágja a sorompót, lehet-e azt durvának nevezni, ki egy szegényt sem bocsát el alamizsna nélkül, ki az ő fáradsággal szerzett keresményéből mindenkinek tele marokkal ad? A hajós a tengeri városokban az ő hűsége és becsületessége miatt mindenkitől becsültetik, örömet elnézik a simaság hiányát, melyet a társalkodás által nyer az ember, mivel ezen simasággal egyszersmind a nagy világ hibái is elesnek.

A magyar királyok nejei s leányai.

(Az Árpád-családból és a vegyes házakból.)

Irta R. G.

I.

Királyaink névsorát jóformán minden miveltebb magyar ember tudja, de hogy kik voltak s mily nemzetből s illetőleg családból származtak a magyar királyok hitvesei, sokkal kevesebbek előtt ismeretes, s így azt hiszem, nem lesz érdektelen, ha elmondom, mily nevű s eredetű hölgyek osztották meg királyainkkal a fejedelmi széket, s egyszersmind előadom azt is, hogy neveztek leányaikat, kik haltak el ezek közül mint gyermekek vagy hájadónok, s a kik férjhez mentek, kiket követtek az oltárhoz.

Ezen előadásom annál inkább érdeklendi az olvasókat, mivel a magyar királynék közül többen nevezetes, mondhatni, eldöntő befolyással voltak hazánk múltjára s csekély kivétellel üdvös s boldogító hatást gyakoroltak nemzetünk sorsára.

Mielőtt azonban királyaink hitveseiről szólnék, megemlítem az első fejedelmek nejeit is.

Az Árpád-család ősanja *Emeső*, Önöd törzsfő leánya volt, ki Ügektől nemzé Álmost, Árpád atyját.

Álmos és Árpád nejei neveit nem tudjuk, valamint az sem bizonyos, volt-e Árpádnak leánya, némelyek azonban azt állítják, hogy több leánya volt, nevezetesen egy, ki még őseink Ázsiában létekor egy görög herceghez ment férjhez s keresztyénné lett, s egy másik, ki atyját akkor, midőn még jóval a bevándorlás előtt betört hazánkba, e kalandban követte s elfogtatván és Bajorországba vitetvén, ott Arnulf herceg neje lett, s a keresztelés által *Agnes* nevet kapott.

A hagyomány szerint még harmadik leánya is volt Árpádnak, *Gyöngyös*, ki mint nemzete legszebb hölgye követte atyját, s akkor, midőn őseink a Mátra vidékéig értek, hirtelen meghalt.

A hagyomány azt mondja, hogy a Mátrából folyó azon patak mellé temettetett, mely ma is róla neveztetik *Gyöngyösnek*, valamint a város is, mely sirja közelében épült.

Zoltán (Zsolt) a második fejedelem nejét *Hamzárnak* hívták, ki Maróth bihari vezér leánya volt. Árpád ugyanis a meggyőzött Maróthot csak azon feltétel alatt hagyta meg birtokában, ha egyetlen gyermekét, Hamzárt, fiával Zoltánnal jegyzi el. (Némelyek e nőt *Julának* is nevezik.)

Hamzárról azt regéli a hagyomány, hogy midőn hire jött annak, hogy férje a Németországba tett becsapásának szerencsétlen vége után elfogatott, Botond, kit helyetteseül hagyott hátra, megszabadítására sereget gyűjtött, sisakot tévén szép fejére s kardot kötven karcsú derekára, csatlakozott a bajnokokhoz, kik férje megszabadítására fogtak fegyvert. A robogó sereg azonban nem haladt még a határig, midőn találkozott Zoltánnal, ki csatát vesztett ugyan, de nem lön fogolylyá. Képzeltetni, mily örömmel s büszkén szorítá Zoltán szívéhez szép s hősies szellemű nejét.

Taksony, a harmadik fejedelem nejére nézve az mondatik, hogy Edömérnek, az Álmoshoz csatlakozott kunvezérek egyikének unokája volt.

Gejza, népe sürgetésének engedve, *Saroltát*, Gyula erdélyi vezér leányát vette nőül. Ez titokban hiva volt a keresztyén hitnek, melyre kényszerüsből tért át Gyula, midőn egy hadi kaland alkalmával elfogatott, s melyet megtagadott azonnal, midőn szabaddá lett. Sarolta bírta reá Gejzát, hogy lerakja a térítés első alapját hazánkban, s maga is keresztyénné legyen.

Gejza, Sarolta halála után *Etelkát* (Adelheid) Mjesko lengyel fejedelem leányát vezette az oltárhoz, ki túlélte őt. Némelyek azt állítják, hogy Etelka szövetségesé lett volna Kupának, sőt hogy hitét megtagadván, hozzá is ment. Ez azonban nem való.

Gejzának két leánya volt, *Gizella*, ki Urseolo Péter ve-

lenczei dogéhoz menvén férjhez, ennek halála után hazánkba jött, hol ádázul fondorkodván az árpádházi hercegek ellen, Vazult Buda nevű czinkosa által megvakította, s miután az üldözéseitől felő Endre, Béla s Levente Lengyelországba menekültek, reá birta az egyetlen fiát Imrét (1301) elvesztett István királyt, hogy az ő fiát, Pétert nevezze örökösévé. Gizella folyvást ingerelte Pétert a zsarnokságra s nemzetünk függetlensége alásására s ezért közgyűlölet tárgyává levén, fiával együtt a nép boszúja által veszett el.

Gejza második leánya, *Sarolta*, Aba Sámuel nádorhoz ment férjhez, ki Péter elüzetése után király lett. — Többek szerint Sarolta férjével együtt öletett meg.

Szent István neje, *Gizella*, ki véle vetélkedve működött nemzetünk megtérítésén, s e tekintetben nagy érdemeket szerzett, Henrik bujor herceg s burgundi Gizella leánya volt. Férje halála után Péter által, kinek zsarnoksága miatt szemrehányásokat tett, méltatlanságokkal illetetvén, sőt el is záratván, kiszabadulása után visszatért hazájába ott a Passau közelében levő niederburgi apáczazárdában töltvén el végső éveit, annak sirboltjában temettetett el.

Sz. Istvánnak két leánya volt, az egyik, kinek neve nem tudatik, mint hajadon múlt ki, a másik Edvárd angol herceghez ment férjhez, ki Kanut dán király üldözései miatt hazáját elhagyván, egy ideig sz. István udvarában mulatott öcscsével, Ödönnel, ki Agatát, Gizella királyné unokahúgát vezette az oltárhoz.

Péterről az mondatik, hogy már özvegy volt, midőn hazánkba jött, de nejének neve nem tudatik.

Másodszor nősülvén, *Juditot*, Otto, Sniszvordi herceg leányát, Vratiszláv cseh fejedelem özvegyét vette el. Ezáltal jött rokonságba a német császárral, ki zsarnoki törekedéseit elősegíté, s kinek ezért hűbérnöki alárendeltséget esküdött. Judit némelyek szerint férjével együtt öletett meg, mások szerint Csehországba menekült.

Aba Samuel nejeről már felebb szoltam.

Endre hitvese *Neszte*, Jároszláv orosz fejedelem leánya

volt. Ugyan, is ehhez menekült Bélával s Leventével, miután, mint felebb láttuk, sz. István nővére üldözése miatt elhagyta hazáját. Állítólag Neszte első fia Dávid volt, de ennek még Oroszországban kellett meghalnia, mert midőn Endre a fellázadt pogányok s a német császár ellen segedelmül hívta Bélát, még nem volt fia, és Salamon csak később született. Neszte volt az oka annak, hogy Endre mindig üldözte Bélát, mert anyai szivét mindig azon félelem gyötörte, hogy Béla, kinek, mielőtt Salamon született, Endre oda ígérte halála után a koronát, — megfosztja gyermekét a királyi széktől, habár hivséget esküdött is neki.

Neszte annyira vitte ármánykodásait, hogy Endre halálnak szánta Bélát, mire ez fegyvert ragadván, a király méltatlan üldözései miatt halállal lakolt. Ekkor Neszte fiával Salamonnal Németországba menekült, mert ifjabb leánya, kinek neve nem tudatik, III. Henrik császár hasonló nevű fiához ment volt férjhez, idősb leányát Adlectát pedig Vratizláv cseh fejedelem vette el.

I. Béla a szép *Rikézát*, Miczizláv lengyel fejedelem leányát, vezette az oltárhoz. Ugyanis a mint értesült, hogy Miczizláv már-már elveszté fejedelmi székét a pomeránok győzelmei miatt, segedelmére sietett.

Épen akkor érkezett oda, midőn a legnagyobb szorultságban volt Miczizláv, mert már senki sem mert többé szembe szállni a pomeránok óriási erejű vezérével, ki párbajban sok jeles hőst ölt meg.

Miczizláv közhírré tette, hogy a ki meggyőzi s megöli a pomerán óriást, leánya kezét nyeri jutalmul, s mellé egy tartományt. A hős Béla, kit különben is elbájolt már Rikéza szépsége, erre csatába szállt a pomerán óriással, meggyőzte s megölte őt, mire Rikézát a s meghódított Pomerániát nyerte jutalmul.

Onnan sietett bátyja segedelmére s később királylyá lévén, neje sz. István hitvesének méltó utódáva lön, — Rikéza Gejzán, Lászlón, Bertán kívül még négy leányt is szült, *Zsófiát*, ki Lambert főúrhoz, *Solánt*, ki először Vilmos thuringiai örgrófhhoz (marchio), azután Odalrik karánti herceghez ment férjhez, *Ilonát*, kit Zvojnimir horvát főúr, később

király, vezetett az oltárhoz, s *Ludmillát*, kinek férje *Ottó* morva fejedelem volt.

Salamon hitvese, *Judit*, III. Henrik német császár leánya volt. Ez egy ideig hiven osztozott sorsában s sok tekintetben neki köszönhette a császártól nyert segélyt. Midőn már végkép lehanyatlott Salamon szerencsecsillaga s Gejza ült a királyi székben, *Judit* még mindig erélyesen fáradzott érdekében, de hiában; — mire Salamon a kunokhoz menekülvén, megígérte fejedelmüknek, hogy nőül veszi leányát, ha visszaszerzi koronáját. A mint a kunok megverettek, ismét *Judithoz* fordult, de ez megvetette, valamint azt tette édes anyja is, ki ellen még kezét is felmerete emelni, midőn az elvégre magába szállva inté, hogy ne fondorkodják tovább a nemzet szeretetét biró nagybátyja ellen.

I. Gejza nejének származása nincs tudva, — fia a *Kálmán* által megvakított szerencsétlen *Álmos* volt.

Sz.-László hitvese, *Etelka*, Bertold stiriai herceg leánya volt. — Ezen sok tekintetben jeles hölgyet még mint herceget vette el s körében teljes házassági boldogságot élvezett. *Etelka* csak egy fiut szült, *Kálmánt*, ki korának legmiveltebb fejedelme volt s nagy tudományossága miatt „könyvesnek“ neveztetett. — Legidősb leányát *Piroskát* Komenu János görög császár vevén el, nevét *Irénre* változtatta át; második leánya *Berta*, Hartvig bogeni gróf, a harmadik *Zsófia*, Magnus sász herceg neje lett.

Kálmán első neje *Buzilla*, Roger szicíliai király leánya, rendkívül szép s mivel hölgy volt. — Midőn *Rátold* (a *Rádayak* őse) s több olasz főnemes s az elébe küldött fényes dandár kíséretében Székesfehérvárra ért, *Kálmán* az ország főpapjai, főnemesei s temérdek nemesség s nép jelenlétében a legnagyobb ünnepélyességgel fogadta s a sz. *István* által épített főegyházban kelt vele össze s koronáztatta meg. A nászünnepre annyi nép gyült össze, hogy a városban nem férvén, minden felé a mezőn ütöttek sátorokat.

Buzilla korán meghalván, gyermekeinek gondos s jó második anyát vélt szerezhetni a lengyel *Predislavában*, ki azonban házasságtörés bünébe esett. A király ezért számüzte az

országból, s nem ismerte el fiának Boricsot, ki később sok bajt okozott II. Istvánnak s II. Bélának, többször fellobogtatta a polgári háború fáklyáját.

II. István, sokáig csak változó szerelmi kalandokban lelt gyönyört, de később a főpapok s országnagyok sürgetésének engedve, *Judit*, lengyel hercegnőt vette nőül. Mig ez élt, nem botrányoztatta meg a nemzetet, de midőn özvegy lett, ismét folytatta előbbi életmódját, azonban később, midőn ismét sürgették párthivei, hogy nősüljön meg újra, nehogy magtalan kimúlta esetében Boricsra, kit a nemzet többsége nem tartott Kálmán fiának, szálljon a szent korona, *Etelkát*, Henrik seplingi herceg leányát vette el.

Ez sem szülvén gyermeket, Álmos herceg fiát, a vak Bélát nevezte ki utódául, kit addig elrejtve tartottak barátai s csak midőn a király komoly magabaszállása s eltökélése felől meggyőződtek, vezették elébe.

II. Bélának állítólag két neje volt. Az mondatik ugyanis, hogy még Görögországban hitvest vőn, de mivel onnan igen fiatalon tért vissza, állítólagos neje alkalmasint csak jegyese volt.

Itthon *Ilonát*, Uros szerb fejedelem szép, szellemdús s férfias lelkű leányát vette el, ki Aradon a férje s Álmos megvakításában fondorkodólag résztvett főurak elleni boszúra szólítván fel a jelenvolt urakat s népet, iszonyu mészárlást idézett elő. Ezen tettén kívül csak dicsőt lehet róla mondani, férje istápjja s őrangyala volt, s helyette viselvén a kormányzás gondjait, igen sokat tett hazánk boldogítására. Férje előtt halt el, négy fiat s két leányt hagyva hátra; fiai Gejza, László, István és Álmos voltak, az utóbbi korán halt el, a többi három királylyá lön. Idősb leánya *Gertrud*, Miczizláv lengyel herceghez ment férjhez, az ifjabb *Zsófia*, pedig szeretett vőlegényét, Henriket, Konrád császár fiát elvesztvén, az admonti (Stiriában) zárdába vonúlt, s ott kesergett haláláig.

II. Gejza neje, *Fruzina*, Minszlo orosz fejedelem leánya, ki ritka szépségű hölgy volt, általában az ország szép asszonyának neveztetett. Sok oldalú jelessége s jótékonyága miatt igen nagy mértékben birta a nemzet szeretetét. Őt fia volt,

István, Béla, Gejza, Árpád s Letár. A két előbbi király lett. Volt még három leánya, *Ilon*, kit Lipót osztrák herceg, *Erzse*, kit Fridrik cseh fejedelem, s *Odola*, kit Szviatopulk cseh herceg vett el.

III. István első nejének neve ismeretlen. — Második neje *Ágnes* osztrák hercegnő volt; a gyermek, kit férje halála után szült, néhány nap mulva meghalt.

IV. István nem volt nős.

III. Béla, kit Manó görög császár nevelt, ennek húgával *Máriával* volt eljegyezve, de mivel később ezen eljegyzést maga a császár semmisítette meg, *Annát*, Rajmund antiochiai herceg leányát vette el, ki már előbb birta szivét, mert nem szerette a reá tolt jegyesét. Annának két fia s két leánya volt, fiai Imre s Endre királyok lettek, leányai: *Mária* még mint gyermek jegyeztetett el Angelus Izsák keleti császárral, kinek halála után Ponifác montserrati örgróf neje lett; *Szilárdát* Premisl Ottokár cseh fejedelem vette el.

Imre még atyja életében jegyzé el *Alissa Margit* antiochiai hercegnőt, ki a szaraczenok által elüzött atyjával Rinaldóval jött hazánkba. Ez, mielőtt összekeltek, meghalván, *Konstantiát*, Alfonz castiliai király leányát vette el, kinek fia IV. László mint gyermek halt meg.

II. Endre neje, merániai *Gertrud*, a szó legszorosabb értelmében ördöge volt, ő ingerelte a bátyja elleni fondorkodásokra, lázadásokra, s a nemzet ellen elkövetett zsarnokságokra, mindenféle külföldi kalandorokat csöditvén hazánkba, s azokat a benszülöttek elmellőzésével pártolván, még inkább felingerelte őseinket, a mig végre Bánk bán (Bór Benedek) megölte. A bán azért tette ezt, mert közre működött, hogy testvére Bertold megfertőztethesse Melindát, a bán szép s erkölcsös nejét. Gertrúd több gyermeket nemzett, Bélát, ki király lett, Kálmánt, ki a Sajó melletti szerencsétlen csatában kapott sebe következtében halt meg, Endrét, ki korán múlt ki, *Máriát*, kit Azán bolgár király vett nőül, s *Erzsébetet*, ki Lajos thuringiai örgrófhöz ment férjhez, s vallásossága s egyéb magasztos erényei következtében a szentek sorába iktattatott.

Endre második neje, *Jolán*, antisdori herceg gyermeke

volt, kinek hasonló nevű leánya Jakab arragoniai herceghez ment férjhez.

II. Endre harmadszor is nősült, s harmadik hitvese *Beatrix* eszteri hercegnő, Béla által, ki ellen már férje életében is fondorkodott, elzáratott, s azzal vádoltatott, hogy a gyermek, kit szive alatt hord, nem Endrétől származik. *Beatrix* megszökvén Dalmátiába, tiltakozott Béla ezen gyanúsítása ellen, s megszült figyermekét Istvánnak kereszteltette. Ez mint csecsemő halt el.

IV. Béla neje, *Mária*, Lascari Tódor görög herceg leánya, ki hiven osztozott balsorsában és sok jelesség által tündöklött; igen termékeny asszony volt. Gyermekai a következők:

V. István király, Béla, *Kinga*, ki Boleszláv lengyel herceghez ment férjhez, s ennek kora halála után a Nyulak szigetében (a mai Margit-sziget, Buda és Pest közt) apácza lett, *Katalin*, *Margit*, kik mint gyermekek haltak meg, *Szabina*, Moys nádor neje, *Szilárda*, ki mint Dániel orosz herceg özvegye fátlyolt öltött, *Anna*, Rodiszláv gácsországi herceg hitvese, *Margit*, ki az anyja által Dalmátiában tett fogadás következtében azon esetre, ha Béla ismét visszatérhet országába, az Úrnak ajánlatván fel, már mint gyermek a veszprémi zárdába adatott, később a Nyulak szigetében levő kolostorban volt apácza, több házassági ajánlatot visszautasítván, buzgó imák s jó cselekedetek közt tölté életét. A sziget, hol apáczáskodott s meghalt, tőle nyerte mai nevét, *Margit* a szentek közt tiszteltetik a katolikus egyház által. Ilona mások szerint *Jolán*, Boleszló halicsi herceg neje lett; *Erzsébet* Henrik bajor herceg vette el; ennek unokája volt *Ottó* király.

V. István hitvese, *Erzse*, közelrokona volt *Kutén* kun királynak, kit a tatárok közeledésekor a Pesten összegyűlt nép, mint a hon ellenei állítólagos szövetségesét, ölt meg egész családjával. *Erzse* is sok gyermeket szült: IV. László királyt, *Endrét*, *Salamont* s állítólag még *Kálmánt* s *Istvánt*, de ezek nem szerepeltek történetünkben. Egyik leánya *Mária*, Anjou Károly nápolyi királyhoz ment férjhez, az ő unokája volt Károly Róbert király; második leánya, *Anna* András görög herceg neje lett; *Erzsébet* mint apácza halt

meg; *Gitta* előbb szintén apácza volt, de Zaviz róriai fejedelembé szeretvén, atyja s a pápa engedelmével ennek neje lett.

IV. László, kit kunnak neveznek, mivel a kunokat s különösen a kun hölgyeket igen szerette, *Izát*, I. Károly nápolyi király leányát birta nőül, de a mint beleszeretett a szép *Eduába* (Oldamúr kun főnök leányába), zárdába csukatta. — Igaz, később a pápa, főpapok s főurak felszólalására sőt fenyegetésére ismét magához vette, de javulása nem soká tartott, megint a kun hölgyek karjai közt keresett gyönyört, s közéjük menvén, Eduával kun szokás szerint összekelt, de csakhamar öt is megunván, *Csilla* *) s *Mandola*, (az előbbi kun, ez nógaj-tatár hölgy) lőnek főkegyencznéi, mire Edua Arbocz, Kenez s Tarczal kun főnökök által megölette.

III. Endre, ki, mivel atyja velencei hölgyet (a Tomasini-családból) birt nőül, velenceinek neveztetett, — még előbb *Klárát*, Albert görcei herceg leányát jegyezte el.

Ennek halála után *Fenella*, kujaviai hercegnőt vette el, ki nem szülvén fiút, benne halt ki az Árpád-család fiága.

Leánya *Erzse*, az utolsó Árpád hölgy, Venczel cseh királyfival jegyeztetett el. A hatalmas nádor, trencsényi Csák Máté, Ilmér kalocsai érsek s barátjaik soká védték *Erzse* s illetőleg jegyese jogát Martel Károly nápolyi király fia Róbert Károly (V. István unokája) ellen, de hiába, — az olasz trónkövetelő győzött, mire *Erzse* elhagyta hazánkat s mint apácza halt meg Németországban.

II.

Venczel király, midőn hazánkból eltávozott, Csehországba ment vissza, hol épen akkor öletett meg, midőn nőül akarta venni *Viola* tescheni hercegnőt.

Otto, miután visszatért Bajorországba, *Ágnes* glogau-i hercegnőt vezette az oltárhoz.

Róbert Károlynak három neje volt, az első *Katalin*, lengyel hercegnő s a második *Mária*, ki az előbbinek húga

*) Csillát, mivel kun volt, kun Csillának nevezte a nép, s a történetírók Koncsekre torzíták el nevét.

volt, gyermek nélkül haltak el, valamint harmadik hitvese *Beatrix*, János cseh király leánya is. Negyedik hitvese *Erzsébet*, lengyel Ulászló leánya, ki különben igen jeles s eszes hölgy volt, hasonló tettel, mint II. Endre neje Gertrúd, fertőztette meg emlékét öcscse Kazimir kedvéért.

A királyné s testvérének bűne a szerencsétlen Saághy Klára (s nem Zách) s családja borzasztó sorsa ismeretes, mert míg a trónon ülő bűnös büntetlenül maradt, iszonyuan kegyetlenkedett a király a megfertőztetett leány, atyja és harmadízigi rokonai ellen.

Erzsébet, férje halála után Nápolyba utazott, hogy eltávolítsa a fergeteget, mely Johanna királynéval eljegyzett fiát Endrét fenyegette, de nem ért célzt, mert a gonosz nápolyi nő megölette férjét.

Erzsébet Olaszországban levén, elment Rómába is, s ott pazar bőkezűséget tanusított az egyházak iránt.

Később az által, hogy a kormányzás ügyeibe avatkozott, kellemetlenségekbe bonyolította fiát Lajost, ki erre a nagybátyja Kázmér halála után reá szállt Lengyelország kormányával bizta meg, de ott is elégtelenségre s panaszokra adott okot. — Halála ideje nem tudatik.

Nagy Lajos első hitvese *Margit*, luxenburgi Károly cseh király (a későbbi IV. Károly római császár) leánya volt, hamar halt meg s nem szült gyermeket.

Európa több fejedelme ohajtá vejéül a jeles s hatalmas királyt, de ő Kontromanovics István bosnyák bán szép s szellemdús leányát *Erzsébetet* vette nőül, kivel álnév alatt tett utjában ismerkedett meg. Erzsébet fiút nem szült, hanem csak három leányt; a legnagyobb, *Katalin*, mint Anjou Lajos francia királyi herczeg jegyese halt meg. A második *Mária*, mint királyasszony hazánk, a harmadik *Hedvig* (ki Jagelló litvániai herczeg neje lett) Lengyelország koronáját örökölte.

Erzsébet volt egyrészből oka, hogy párthíveket tudtak szerezni a Horváthyak, igazabban Hervoják, kik nápolyi Károlyt akarták a királyi székbe juttatni. Erzsébet ugyanis Gara Miklós nádorral egyetemben többféle jogtalanságot s sérelmes tettet vitt véghez.

Miután a II. Károly halála után a Dalmatiában s Hor-

vátországban kitört lázadás lecsillapítása végett oda akart utazni. Diakovár közelében a Hervoják hatalmába esett, a novigrádi várban leánya szeme láttára megfojtatott.

II. Károly a Forgách Balázs által Budán kapott fejseb következtében meghalt, trónraülő neje *Mária* nem jött soha hazánkba.

Mária királyasszony Zsigmond cseh királyfi neje volt, — nem soká s nem boldogul élt férjével — (1393. halt meg).

Zsigmond második neje, *Cillei Borbála*, gonosz s botrányos életű asszony volt, sőt később, midőn férje az ő életmódjának korlátokat akart vetni, némelyek szerint annak élete ellen is tört. Zsigmond börtönbe záratta, sőt azt is rendelte halálos ágyán, hogy koporsóját megvasalva kövesse N. Váradiig. De leánya *Erzsébet* közbenjárására ezen botrányos büntetés elengedtetett neki az országnagyok által.

Erzsébet a korán elhunyt osztrák Albert király neje volt, mint özvegy sok szerencsétlenséget okozott hazánkban azáltal, hogy fia V. László védelmére Giskra cseheit hazánkba híván s a sz. koronát, a nemzet egyéb erekyeit, Sopront s vidékét Fridrik német császárnak elzalogosítván, megvetette azon hosszas viszálykodás s belháború alapját, mely miatt Hunyady János s Mátyás király nem fordíthaták egész erejüket a törökök ellen. — *Erzsébet* külföldön halt meg; leánya *Katalin* Kazimir lengyel királyhoz ment férjhez.

A Várnánál elesett I. Ulászló nem volt nős.

V. László, ki a nagy Hunyady folytonos üldözése s Hunyady László lefejeztetése miatt átkos emléket hagyott hátra, épen akkor halt meg Prágában, midőn el akarta venni *Magdolnát*, VIII. Károly francia király leányát.

A dicső Mátyás első neje, *Podjebrád Katalin*, kivel még Prágában jegyeztetett el, csakhamar gyermekágyban mult ki, s vele halt meg gyöngye leánya is. Második hitvese nápolyi *Beatrix* volt; összekelését, hazánkban addig nem láttott fényvel ülte meg Budán, miután Székesfehérvárott megkoronáztatta. *Beatrix* igen szép s nagyon mívelt hölgy volt, de hazánk szerencsétlensége alapját vetette meg azáltal, hogy még férje életében és halála utáni nyilvános fellépte

miatt nem lehetett király Korvin János, Mátyás törvénytelen fia, kit Krebil (máskép Krebs) Mária, a boroszlói polgármester leánya nemzett.*)

Beatrix, mivel II-ik Ulászló, ki előre megígérte, hogy nőül veszi, s miután király lett, nem tartotta meg szavát, ez elleni követelését egész az arczátlanságig vitte, — s nem szégyenlette bevallani, hogy még férje életében Olmützben szerelmi viszonyt szőtt Ulászlóval. — Ügyét egészen a pápai székig vitte, de ott is elvesztette s mivel Ulászló, időközben már maga is elszegényülvén, nem bírta kifizetni jegydiját, mely Mátyás után illette, Olaszországban Isia szigetén szegénységben halt meg.

II. Ulászló neje, *Candale Anna*, Foix Gasztó leánya, igen derék nő volt. — Két gyermekét szült, II. Lajost s *Annát*, ki Habsburg Ferdinandhoz ment férjhez:

Ennek nővére *Mária* volt, II-ik Lajos hitvese. E férfias szellemű nő egész erélyességgel iparkodott, hogy hazánk szerencsétlen állapotjának véget vethessen s a honvédelem szent kötelessége teljesítésére birhassa a főurakat. De nemes törekvése nem ért célzt. — A mohácsi vérnapi után is erélyesen működött bátyja Ferdinand érdekében, ki főleg neki köszönhette, hogy király lehetett.

Jelességére nézve tanuságul szolgál az, hogy nagybátyja V. Károly császár, Németalföld kormányával bizta meg, hol, mint állittatik, áttért titokban a protestáns vallásra. Annyi bizonyos, hogy már hazánkban igen pártolta a reformációt.

Habár Szapolyai János, kinek halála után a Ferdinanddal kötött nagyváradai egyezmény szerint hazánk általa birt részének s Erdélynek Ferdinandra kellett volna visszaesnie, halála ágyán mégis máskép rendelkezett, mire özvegye, lengyel *Izabella* soká erőlködött megvédeni fia János Zsigmond követelt jogát. De hiában, mert bár Szolimán szultán által is segítettett, még sem ért célzt, sok viszontagság után elhagyta Erdélyt, s visszatért hazájába.

*) Gr. Teleki József, Hunyadiak kora, III. kötet.

Columbus elődei.

(Történelmi vázlat.) Irta KUN PÁL.

I.

A tudomány széles mezején rögtönzött esemény, új jelenet előzmények nélkül soha nem mutatkozik, soha nem áll elő. — Az alapok már régebben le voltak téve, melyeken jelen korunk a tökélyesülés pályáján haladni soha meg nem szünő emberi ész kutatásai mellett a tudomány s művészet országában oly roppant hódításokat tön s tesz, soha meg nem szünőleg. — Azon bolygóról, melyet *Le Verrier* fölfedezett, *Olbersnek* már régebben sejtelve volt. *Laland* már régen kiszámította, hogy az égnek egy bizonyos táján bolygót kell fölfedeznie. *Herschel* már tovább ment, s azt állítá, hogy óriási távcsövén keresztül már látta is azt; míg *Le Verrier* azt fölfedezi, meghatározza, körülményesen leírja, *Neptun-nak* nevezi, s örök időkre biztosítja annak ismeretét. Így az amerikai szárazföldről is volt már sok utazó tengerésznek sejtelve még Columb előtt, sőt sokan hitték, hogy azt föl is fedezték. — Századokon keresztül uralgott azon téveszme, hogy az oceanontúli száraz földet elérték a hajósok, de biztos adatokkal nem tudván igazolni állításukat, ismét feledésbe ment; míg Columb s utódai a csak sejtелеmben élő eszmét megtestesíték s a negyedik világrész fel lön fedezve.

Az új világrész csak a legszélsőbb északnyugati parton közeledik a régihez. A Behring-utnál majdnem érintkezik egymással a két világrész, csak keskeny öböl választja el, melyen az itt lakó miveletlen vad népek törékeny csónakjainkon át is evezhetnek. Télben szilárd jég-híd köti össze a két

partot. Az Aleuták több apró szigetei láncszemként fekszenek a két világrész közt. Éghajlat, földtalajminőség, a természet kihalt és élő teremtményei mindkét oldalon hasonlítanak egymáshoz. Az állatok egy helyről másra költöznek. A növénymagok kicserélése is könnyen megtörténhetik. — És hogy az ott lakók egyik szárazföldről a másikra átvándorolnak, azon körülményből következtethetjük, hogy napjainkban is a két földrész lakói nagyon hasonlítanak egymáshoz, sőt az ázsiai *Tsukkok* rendszeren az amerikai vásárokra járnak, s viszont az amerikai eszkimók halászati, s vadászati készleteiket Ázsiába viszik eladás végett. — Az eszkimók története, Északamerika néhány indián törzsének hagyományai, sőt — több tudós véleménye szerint — a mexikóiak hieroglyph jegyző-krónikái, Amerika ezen északnyugati csúcsát úgy tekintik, mint az őskori népvándorlásnak kiindulási pontját.

Hogy mi Columb elődét a Behring utnál nyomozzuk, ki történetesen valami kivájt fatörzsön uszott át egyik szárazföldről a másikra, — a főnebb említett körülményekből tartjuk valószínűnek; ámbár az ezen eseményre vonatkozó történelmi adatokat még sűrű homály fedi. — Annyi azonban az újabbkori világhajósok által is megerősített tény, hogy már az őskorban chinai és japán hajók vihar által Kamcsatka, az Aleuti szigetek s Amerika nyugati partjaira vettvén, itt szétzuzattak, s ezeknek maradványait később az oroszok Ázsia északkeleti partjain, s az angolok Amerika északnyugati partjain megtalálták. — Ha még ehez gondoljuk azon körülményt, hogy a chinaiak és japánok a világ legrégibb hajózási népei, kik már Krisztus születése előtt értették a hajóépítés mesterségét, s ismeretesek voltak a vitorlakészítéssel és iránytű használatával : a fentemlített hajótörést szenvedett chinaiaknak és japánoknak Amerika partjaira vettetését hihetőnek s valószínűnek tarthatjuk, valamint azt is, hogy az őskori mívelt nemzetek közt ezen két nép volt az első, mely az új világ földére lépett először.

A 9-dik századbeli chinai történetírók emlékeznek Ázsia keleti partjain egy országról, melyet *Fou-hangnak* neveztek, s némely európaiak azt hitték, hogy azalatt Amerikát értet-

ték. — Azt is el akarták hitetni, hogy azon nagy hajóhadból, melyet *Kublai* khán a 13-ik században Japán ellen fölszerelt, néhány hajó Amerika partjaihoz vettetett, s a rajta levők alapíták a közép-amerikai gyarmatokat. — De újabb nyomozatokból kiderült az, hogy azon chinai keleti tartomány *Fou-hang* Japánnál nem volt tovább, s hogy azon chinai hajóhadtöredéknek Középamerikához vettetése légből merített állítás, mert Amerikának Ázsia felé eső része óriási hegyektől, s magasra nyuló sziklaktól van borítva, melyek kiszállításra alkalmas helyiségekkel nem bírván, még a tengeri vihar által megrongált hajósoknak sem adhatnak csak ideiglenesen használható nyugpontot is. — Ezen oldalon termékeny alföld, hajózható parti folyamok nincsenek. — Az éghajlat változó, esős, zivataros. Amerika legszebb folyói, termékeny rónái, téres kikötői keleti oldalán fekszenek.

Valamint Amerikának keleti partjai a világmozgalom befogadására sokkal alkalmasabbak, mint nyugati oldalai épen úgy földgömbünk felszíne is úgy alakult, hogy a polgárisulást keletről terjeszsze nyugat felé. — Keleten kel fel a nap, keletről fúnak az Atlánti és Csendes tengereken a szabályos szelek, melyeket az angolok jellemzőleg *kereskedelmi üzleti* (trade-winds) szeleknek neveznek. Épen ily irányban haladnak az oceán főhullámzásai is, t. i. keletről nyugat felé, s eszközlik azt, hogy a növények magvai, állatok s emberek ezen irányt követve folytonos, keletről nyugat felé utazás által megkerüljék a földgömböt. A polgárisulásnak, mely Ázsiából indult ki, előbb nyugat felé az Atlánti oceán partjáig kelle hódítását megtennie, mielőtt kelet felé kiterjesztett karjaival Amerikát érinthette volna.

Az őskor népei közt a *fönici*ek voltak elsők, kik tengerészetüket a szomszédos Vörös és Földközi tengereken kifejtették, s fokról fokra, szigetről szigetre hajózva, több-több ügyességet szereztek, s tengerészeti ismereteiket növelték. Nyugat és dél felé haladva, amott elérték azon nagy kaput, mit „Hercules oszlopának“ neveztek, a mai Gibráltári szorost, dél felé pedig a „*halál kapuját*“ vagy a *Bab-el-mandeki* szorost. Sok ideig ezen két félelmes kapu volt tengerészetük végpontja. Végre a *fönici* és *egyiptomi* hajósok

ezen határokon is tulléptek s a nagy oceánon is jártatták hajójukat.

A Herkules oszlopán túl a tengerészet ezen csecsemő korában csak kétfelé vitt a part közelétől soha nem távozó ezen vízi ut; az egyik észak felé a hispániai partok mellett Gallia, Britannia s észak felé, — másik az afrikai partok mellett dél felé. — A fönicziek mindkét irányban folytatván hajózásukat, fölfedezéseket tőnek s gyarmatokat alapítanak, mely példát később követték a kárthágóiak, görögök, massiliaiak és rómaiak. — Már az őskorban mindkét irányban elérték azon nagy természeti utat, mely Amerikába vezet; észak felé Nagybritanniát, s azon legészakibb pontot, mely Grönland és Amerikától csak néhány foknyi távolságra fekszik; délfelé a Kanáriai szigeteket, melyeknek közelében vannak azon keletnyugat felé irányuló nevezetes tengerdagály, és léghullámzat, melyek folyvást Amerika felé hajtják az utasokat. — Azon szükkeblű titkolódzás miatt, melylyel a föniczek, egyiptomiak és kárthágóiak hajózási- s kereskedelmi üzletöket beburkolni szerették, igen nehéz pontosan meghatározni, hogy észak, dél és nyugat felé meddig terjedt tengerészeti vonaluk. — Annyi hihetőnek látszik, hogy a nyugati félgömb fele-útja előttük ismeretes volt.

Vannak történeti adataink, melyek kétségtelenül bizonyítják, hogy a fönicziek és egyiptomiak már egész Afrikát körülhajózták, sőt némely történetirók azt is állítják, hogy azt több ízben végre is hajtották. — Ha ez áll, ugy valószínű az is, hogy némely hajótörést szenvedett utasok Amerikába is átvettettek; mert Afrika annyira elnyulik nyugat felé, s Délamerika kelet felé, hogy közöttük némely pontokon alig van nagyobb távolság 250 mérföldnél. És ezen közelség különösebben oly ponton van, hol a szél járása és tenger hullámzása erősen nyugat felé irányul.

Tudjuk, hogy a portugall *Ábral*, Afrika körüli útjában Braziliába jutott, s ezen nyugati tartományt kelet felé tervezett útjában fölfedezte. — Napjainkban is megtörténik, hogy az Afrika körül hajózók gyakran brazíliai kikötőben vetnek horgonyt, mint oly úti állomáson hol élelmi készletek fölvétele s hajójavitás szokott eszközöltetni. — A föniczi hajósok

is épen ily módon juthattak akaratok ellenére Amerika keleti partjaihoz, valamint *Dem* bizonyítása szerint némely chinai hajósok Amerika nyugati partjához. Ujabb nyomozók már világos nyomaira is gondoltak találni a fönicziek Amerikában mulatásának, s azt állítják, hogy az Antillákkal, s Közép-Amerikával folytonos kereskedelmi összeköttetésben állottak, s az ezek teljes napfényre hozatalát földerítő okmányok s más egyéb emlékmaradványok biztos föltalálásáról, s így az egész eseménynek biztos adatokkalibebizonyításáról nem mondtak le.

A hajózást még jobban kifejtették a görögök, minthogy legjelentékenyebb görög városokat egyiptomiak telepítették. — Ők is, számtalan szigetből álló országukban, — Peloponnesus partjaitól Kis-Ázsia felé hajózva, messze kiható kereskedelmet s virágzó tengerészetet teremtettek, s gazdag zsákmányt ígérő fölfedezéseik érdekében a Földközi tengeren túl a Herkules oszlopa felé kiterjeszték hajózásukat. — Azonban saját érdekeik kielégítésén túl új merényletek tételére nem vállalkoztak. Oly messzire ható világkereskedelmük, mint a föniczieknek, — nem volt. Sok földrajzi ismeret, melyeknek megalapítása a fönicziek érdeme volt, Tyrusnak Sándor általi leromboltatása után ismét feledésbe, homályba merült. Hogy Afrika félsziget és körülhajózható, a görögök nem hitték s nem is tettek kísérletet azt körülhajózni. — Azonban némely föniczi fölfedezést hagyomány útján gondosan megőriztek. — Nekik is volt tudomásuk nyugaton némely szigetekről, melyeket „boldog“ névvel ruháztak föl s melyek alatt a legtöbb tudós a „Kanári“ szigeteket értette, mások a fönicziek által is meglátogatott Antillákat, sőt magát az amerikai száraz földet. Említést tesznek a görögök nyugaton még egy nagy szigetről is, melyet *Atlantis*nek neveztek, s melyről Plató azt állította, hogy nagyobb Európa és Afrikánál együttesen. — Azonban kénytelenek vagyunk a görögöknek Atlantis szigetről ezen nevezetes, de mondákkal teljes állítását úgy tekintetni, mint a föniczi hajósok szájhagyományát, s a görög bölcsészek, tengerészek, csillagászok érdekszülte találmányát. A görögök ugyanis sejtették már, hogy a lakott föld nem egy a tenger

felszínén uszó sima felületű tömeg, hanem gömbidomú. — *Pythagorás* nevezetesen ezen állítását holdfogyatkozáskor a földnek holdra vetett árnyékából meritett erősséggel bizonyította be. Számításokat tettek a földgömb nagyságáról, s oly eredményre jutottak, melyet ha egészen helyesnek nem is, de túlzottan hibásnak sem mondhatunk. — Ha a görögök elfogadták azon tételt, hogy a föld gömbidomú s az ismeretes szárazföldi országok mint levelek a fán vannak ezen nagy gömb felszínén elszórva : úgy az ebből természetesen folyó következményt is el kelle fogadniok, hogy a tengernek is határának kell lenni valahol, — hogy merészség s vállalkozási szellem mellett a föld körülhajózható, s ha folytonosan nyugat felé tartanának, vagy Ázsiába kellene ismét jutniok, vagy az oceán közepén egy más szárazföldet találniok. — Plátó ki is jelentette ezen sejtelmét, s fölhevült képzelődése után le is irta Atlantis nagy szárazföldét, mintha a távoli nyugati láthatáron a fata morgana által lerajzolt Amerika fölmerült volna az oceán kebeléből. — Egyszer már, — állítá, valóban létezett is ezen világrész, de a föld nagyszerű átalakulási forradalmában ismét elenyészett; és Plátónak ezen állítása után indultak azok, kik állíták, hogy ezen nagy nyugati szárazföld a hajósok előtt ismeretes volt, később azonban, — midőn a fönicziek vállalkozási szelleme hanyatlott, az arról való ismeret és tudomás ismét homályba vészett el. — Hogy a görögök nem mindig a csillagászok s földrajzi tudósok útmutatása s kijelölt irányvonalai után indultak hajóikkal, azon körülménynek rovandó fel, hogy sokkal ügyesebb gondolkozók voltak az elméleti vizsgálódások mezején, mint merész vállalkozó gyakorlat emberei a hajózás terén. Át lehetne a földet hajózni, — mondák, — ha nyugaton a tengert, az alámerült Atlantis szárazföld járhatlan posványnyá nem változtatta volna, ha északon a tenger a nagy hideg miatt befagyva nem volna, s ha délen a nagy forróság miatt minden meg nem olvadna és égne!!

A görögök legtöbb fölfedezési utazásaikra *Massilia* (Marseille) gyarmat városaiból indultak a Földközi tenger nyugati része felé. — Itt lakott nevezetesen a híres kalmár és tengerész *Pythaeas*, ki az Atlanti tengeren észak felé tartva,

Nagybritanniát, Skóciát körülhajózta, s a legtávolabb fekvő szárazföldre hatolt, melyet némelyek *Izlandnak*, mások *Shetlandi* szigetszoportnak tartanak. — Legyen bármit a dolog, annyi igaz, hogy Pythaeas helyes irányban haladt Amerika felé, mint a melyet Izlandtól csak néhány szélességi fok választ el. De ő azt hitte, hogy tovább hajózni lehetetlen, és így az általa fölfedezett híres *Thule* nevű földrész több századon keresztül úgy tekintetett, mint a legszélsőbb elérhető szárazföld északnyugat felé. — Egyébiránt oly időben, midőn nyomda, tudományos nyilvánosság, világirodalom s a mívelt népeket szellemi kötelékekkel összekapcsoló vallásos felvilágosodás nem volt, mely időben a már napjainkban gyermek által is ismert dolgokat úgy tartották mint titokteljes látnoki szellemmel fölruházott társulatok által értett, tudott s magyarázott bámulatraméltó kijelentést, a midőn minden nép féltékenyen őrizte az általa tett fölfedezést, nehogy abból más nemzetek is hasznot húzzanak: ily időben ha fölvirágzott is valamelyik ága a tudománynak, hirtelen elenyészett s a népekkel együtt sirba szállt, — s minden népnek újból kelle kezdeni az ismeretek gyűjtését, hosszas fáradság, kitartás mellett jutni el azon tekintélyes állásra, melyen az elenyészett nemzetek állottak.

A rómaiak a görögöktől igen kevés földrajzi ismeretet örökölték. Először Caesar alatt hajóztak Nagybritanniába s kezdették gyanítani, hogy az egy nagy sziget; később *Claudius* császár alatt küldetett *Agricola* vezérlete mellett egy hajóhad észak felé, ki az egész Britanniát körülhajózta, az Orkádi szigeteket meghódította, s a távol fekvő *Thule* szigetét megpillantotta. — Ezt a rómaiak új fölfedezésnek tartották, pedig ez egy régi, de feledésbe merült földrajzi ismeretnek fölelevenítése volt csak.

A rómaiak katonák és államférfiak voltak. Szemlélődő bölcsészeik, mint *Strabo*, *Ptolomäus* görög származásúak voltak. A földrajzzal foglalkozók segédei, a hajósok és kereskedők is többnyire görögök valának. — A rómaiak a földnek csak azon részét akarták közelebről ismerni, melyet meghódítani képesek voltak. — Országukat „*Orbis terrarum*“-nak nevezték. Ezen római földterületet, — melynek

egyes részei óriási terjedelmű országúthálózat által voltak összekötve, — ismerték is ők alaposan, s ennek bensejében elődeiknél sokkal több fölfedezést tettek s becsesebb ismeretterjesztő adatokat hagytak hátra, mint kik, — a görögök s főnicziek példajaként — csak a partok körül czirkáltak hajóikkal. A mely földrészeket birtokukban a rómaiak megtartani képesek nem voltak, a feledékenységnek adták át, s nem sokat törődtek, a görög és egyiptomi mesés hagyományokkal teljes *boldog szigetekkel*, *Atlantissal* és más nyugaton képzelt szigetekkel, melyek úgy sem sok anyagi hasznot és nyereséget ígértek. — A rómaiak előtt *Thule* volt a legvégső határ. Norvégiát szigetnek s Afrikát körülhajózhatlannak tartották. A nyugati tenger előttök ismeretlenebb volt, mint elődeik előtt. Csak igen kevés volt a rómaiak közt oly látnoki szellemmel fölruházva, mint a költő és bölcsész *Seneca*, ki a távolabbi idők és oceán sötét homályába is bepillantott.

„Venient annis secula seris

„Quibus Oceanus vincula rerum

„Laxet, et ingens pateat tellus

„Typhisque novos detegat orbes, —

„Nec sit terris ultima Thule.“

(Eljönnek a későbbi korban a századok, melyekben az oceán a dolgok korlátait feloldja, s a határt megtágítja. Ekkor a mérhetlen föld előttünk megnyílik, Typhis *) új világrészeket fog fölfedezni, s világismeretünk véghatára nem Thule leend.)

A római birodalom elenyészte után a népvándorlás idejében ismét sűrű homály fedi a Földközi tenger ismeretes szép vidékeit, kikötőit, s Európának déli részét. A római városok, a miveltség, tudomány, művészet székhelyei, ápolói szétromboltattak. A görög és római történelmi hagyományok, könyvtárak, irodalmi termékek nagyobbrészt megsemmisítették, s azokat is, melyek megmaradtak, csak kevesen értették, olvasták. A rómaiak által birt „*Orbis terrarum*“ több egymástól független országgá szakadozott szét, melyek közt a békés kereskedelmi összeköttetés teljesen meg-

*) A költők által magasztalt argonauták hajókormányosának neve.

szünt. Fölfedezési utazásokról s a geographiai látkör szélesítéséről szó sem volt. A világról s földről eddig szerzett tapasztalatok, ismeretek feledésbe mentek annyira, hogy még a föld gömbalakját is kétségbe vonták. Nemcsak a tudatlan köznép, hanem a néptanítók, a tudománnyal egyed-áruskodó férfiak, az oraculumok is azt hitték, tanították, hogy a világ, vagyis Európa, Ázsia, Afrika négyszögletű sima földterület, mely a végetlen oczeán közepén úszik; a keresztyén világ elsőrendű tudósai, az egyházi atyák állították, hogy *ellenlábások* (antipoda) nincsenek. — *Cosmos*, a 6-ik század leghíresebb utazója s geographja így állította elő a földet híres földabroszán. — A byzánti görögök, a hajózásban jártas régi hellenek utódai, jóllehet a mivelődés eszközeit tovább fenntarták mint a rómaiak, de a délen és északon egyiránt pusztító vándornépek rohamától megkímélve nem voltak, mert birodalmuk északi és déli határát gyakran elárastották, sőt a főváros falaihoz is elbarangoltak: ennek következtében a világ többi részétől nagy mértékben elkülönözték magukat. Anyagi erejüket csupán és egyedül a mindig szűkebb körre szorított birodalom megvédésére fordították; szellemi teheiségeiket pedig bölcsészeti vizsgálódásokban s túlbuzgalommal folytatott vallásos vitatkozásokban forgácsolták el, féltékenyen őrizve a tudományok egy vagy más ágában szerzett vívmányaikat, hogy azok fővárosuk határain túl ne terjedjenek. A kereskedelem, hajózás- és földtannal keveset bajlódtak, a belföldi tüzet is nagyon csekély horderejű volt.

A földtudományra újabb világosságot az *arabok és normannok derítették.*

II.

Alig nyerték meg az arabok prófétáiktól azon intést, hogy nekik hivatásuk, a világot meghódítani s jó útra téríteni; alig kezdték el ezen prófétai küldetést gyorsan egymásra következő vállalatok egész hosszú sora által teljesíteni s viláгурalmukat megalapítani: azonnal példás buzgalommal kezdék a tudományokat, különösen a matematikaiakat s az ezekkel szoros kapcsolatban álló csillagászatot

s földismét ápolni, mivelni. Mint hódítók s karaván kereskedők mélyen benyomultak Ázsia s Afrika bensejébe, tovább mint a karthágóiak amott, Nagy Sándor és a rómaiak itt. Keleten fölfedezéseiket, s hódításaikat egészen a hátsó indiai szigetekig s a Csendes oceán határáig kiterjeszték. Nyugat felé az Atlánti tenger partjain Marokkóig, Spanyolország, és Portugallig. Hajósaik bejárták ezen távolfekvő országok tengerre dülő partvidékeit, tudósaik sokkal alaposabb, összefüggőbb ismereteket hagytak hátra az általok bejárt országokról, mint akár a rómaiak, akár a görögök.

Az arab hódítók egyike az Atlánti oceán partjaihoz érve, lovával a tengerpart homokjába ugratott, s azon kívánságát fejezte ki, hogy ő szeretné hódítását kiterjeszteni a tengeren túl is. És valóban úgy látszik, hogy az arab hajósnak sikerült, ha Amerikát elérni nem is, de az Atlanti oceán bensejébe mélyen behatolni. A híres *Edrisi*, — s más arab írók említést tesznek az araboknak nyugat felé tett nevezetes vállalatairól. — „Lissabonban, — úgymond, — alakult egy társulat több merész hajósokból, mely magát „*Almagrurinnak* vagy *vándor testvéreknek* nevezte. Ezek közül nyolcz almagrurin a fölfedezési utazás merész vágyától ösztönöztetve, egy jól felszerelt s élelmezett hajóra léptek, s megesküdtek, hogy mindig nyugat felé tartva, előbb vissza nem térnek, míg az ismeretlen sötét tenger (atlanti) legvégső partját el nem érik. — Lissabonból indultak el s mindig dél nyugat felé tartottak. 35 napi hajózás után egy lakott szigetre jutottak, melyet *gama* vagy *bárány*-szigetnek neveztek. Ezen távol fekvő nyugati szigettől visszaindultak Lissabon felé, s szerencsésen haza érkeztek.“ -- Hogy ezen nevezetes tengeri utazást mikor hajtották végre az arabok, arról pontos és hiteles tudósításaink nincsenek. — Annyit valószínűséggel állithatunk, hogy ez az araboknak Portugalliából kiüzetésök előtt, vagyis 1147 előtt történt, mert *Edrisi*, ki a 12. század közepén élt, ezen eseményről mint régi dologról emlékezik.

Az arabok hatalmának és műveltségének legvirágzóbb korszaka N. Károly s utódai idejére esik. Már ekkor Indiától Spanyolországig majd minden tartomány arab uralom

alatt volt; — a Bocharától, Fez, Marokkóig eső minden vidék el volt lépve arab utazókkal, harcosokkal, természettudósokkal. Jáva-, Sumatrától a Herkules-oszlopig, a sivatag puszták, s mérhetlen tenger hemzsegték az arab hajók tengeri kalózok és hadi-flottáktól. — Épen midőn az óriásnagyságú arab hatalom délen félelmissé s rettegetté lön: emelkedett fel északon tartós erőfeszítések után egy nagy tengeri hatalom, az úgynevezett *skandinávok* vagy *normannok*, kiknek őskori történeténél annyival inkább tovább kell időznünk, mivel ennek hitelt érdemlő hagyományai kétségbe vonhatlanúl bizonyítják, hogy Amerikának legelső fölfedezői normannok voltak.

Skandinavia több szigetből s szélesen elterülő gránittalapzatú síkságból áll, mely számtalan mélyen benyomuló tengeröblöktől van átszegdelve. Csak ezen öblök partmellékein s az ezek által képezett félszigeteken s földnyelveken van csekély növénytenyészet s mivelésre alkalmas föld; belseje kopasz sziklakkal, havasokkal s jégheggyekkel van borítva, melyeken a növényi tengélet csak itt-ott mutatkozik. A lakosok tehát kénytelenek voltak, a halban gazdag tengerre, mint fennmaradásuk s táplálkozásuk egyedüli forrására támaszkodni. — E körülményből fejthető meg azon mohó vágy, melylyel ez ország lakosai tengereni utazásokra vállalkoztak, s nem riadván vissza az akadályoktól s fenyegető veszélyektől egyik hajóhad a másik után szereltett föl. Azonban sok ideig csak a hazai partok mellett hajóztak, s csak akkor kezdték az európai tengereket s parti kikötőket hajóikkal előzőlni, midőn az arabok s Nagy Károly hódítási mozgalmai erősen jelentkeztek Európa délnyugati felén. — Nagy Károlyról írják, hogy félelemmel s a bekövetkezhetendő szerencsétlenség kínos előérzetével fogta el az első normann tengeri kalózokat Franciaország északi partjain. Egyébiránt a normannoknak dél felé vonulását az észak felé mindinkább terjedő keresztyén vallás s vele járó művelődés következményének lehet tekinteni. — Mert a történelem tanítása szerint a keresztyénség s művelődés mindig erős rázkódást idézett elő a barbár népek közt, s csak ezek képzelt isteneik lerombolt oltárain honosulhatott.

meg a keresztyén vallás boldogító tudománya. — Németország, midőn a szászok legyőzése után Nagy Károly vezetése, s védelme alatt alakítani s egyesíteni kezdé magát, visszaszorította a terjeszkedni vágyó dánokat birodalmuk déli részébe. — Németország belserveszkedési mozgalmi erős lökést adtak Dánia, s más északi népek államalkotási küzdelmeinek is.

Majd később a normannoknál, kik eddig hatalmas vezérek alatt elszórva éltek, uralkodni vágyó nemzetségek léptek a nép élére, kik keresztyén vallásra tértek. Ezen elhatározó lépés a régi pogány főnökökkel oly küzdelmet idézett elő, mely több századon keresztül folyt, s csak akkor szűnt meg, midőn a szabályozott államszervezet eszméjé mély gyökeret vert a jobb gondolkozásuak lelkében. — Az elégtelenség, a legyőzöttség, — kik az ujitást gyűlölték s lelkese déssel ragaszkodtak Odén vallásához, — hajókra szálltak s elindultak új hazát keresni. — Ha ezen Normann tengeri vállalatok indokait fürkészsük, látni fogjuk, hogy mindig volt egy főtényező, egy harcziás szelleme s vállalkozási merészsége által magát kitüntetett vezető, ki vagy gyilkosságot követvén el, az új törvények szigorától félt, vagy meg kellett vala keresztelkednie, vagy az új királynak hűségi esküt letennie, s mindezek teljesítésétől vonakodott. A mint a dolog már egyszer folyamatban volt, hasonló lökésekre nem vala szükség. Az egész skandináviai népséget hasonló vállalkozási szellem hatotta át, s a vezetők csak arra gondoltak hogy fölfedezési útjaikat mily irányban kezdjék el. Ilyen normann vezérek voltak *Rurik*, *Oskold*, *Dír*, kik az orosz birodalmat alapították, és *Rolló*, ki Franciaországban a normandiai herczegséget alapítá, — továbbá *Sveno*, *Knu*, kik Angliát normann uralom alá hajtották. — Behatoltak a normannok nyugat és dél felé haladva a Herkules oszlopán keresztül a Földközi tengerbe is. — Az egyiptomiak és fönicziek idejében minden tengereni fölfedezési utazás a Herkules oszlopától indult ki nyugat felé; a normannok pedig megkezdették a nagy oceánoni világhajózást s megalapították a sajátlagos világkereskedelmet. A normann tengerész mihelyt elhagyta hazája partjait s megismerkedett az Atlánti

oczeán sebesen hintázó, s szelek által gyakran felkorbácsolt hullámaival, s az Atlánti tengereni utazáshoz szükséges ismereteket megszerezte : nem rettent vissza a mérhetlen tenger látásától, s ellenállhatatlan vágy ösztönözte, annak bensejét átbuvárolni, kizsákmányolni. Hogy ily egyszerű, tapasztalatlan nép, csillagászati korlátolt ismerete mellett, iránytű használata nélkül, töredékeny hajókon, oly veszélylyel járó vállalatot miként hajthatott végre : az előttünk csodás színben tűnik föl. Annyit el kell ismernünk, hogy a normanok vakmerő bátorsága, lankadatlan kitartása, törhetlen buzgalma, a természeti tünemények figyelmes észlelése, a tengerész gyakorlati terén szerzett ismereteik képessé tevék őket oly nagyobb szerű tengeri vállalatok végrehajtására is, melyeket az ujabbkori népek, az elméleti és gyakorlati tengerészeti tudományok kifejllettsége mellett, napjainkban már kevesebb nehézséggel létesíthetnek. Minthogy tehát ők voltak az oczeánnak legelső valóságos gyermekei, kik az Atlanti tengert minden irányban bejárták s több azelőtt még nem ismert szigeteket fölfedeztek : könnyen megfogható állítás, mit már fönnebb is említék, hogy Amerikának legelső fölfedezői normanok voltak.

Az európai szárazföldről északnyugatra terülnek el a nagybritanniai szigetek. Ezeknek legnyugatibb része Irland. Észak felé vannak az Orknei és Shetlandi szigetek. Ezekről északnyugatra a Bárány vagy Farői szigetek, melyek Irlandnak fele utjában terülnek el. Ezután következik azon nagysziget, mely a régiek előtt Thule név alatt volt ismeretes, mely jelentékeny középállomás volt Európa, és a nyugati világrész közt. Izlandnak nyugati széléhez, néhány napi járásnyira van Grönlandnak jéggel födött keleti partja. A kettő között csak egy széles tengersizoros van. Távolabb fekszik Grönlandnak lakható s tenyésztetre is alkalmas déli csucsa. Ettől délnyugatra *Uj-Foundland* körülbelöl oly távolságra fekszik mint Izland, melyet az egymással összeköttetésben álló szigetszoport zárpontjának tekinthetni, mely a nagy amerikai szárazföld szomszédságában terül el.

Miután Nagybritanniát, névszerint Skóciát és Irlandot a normanok meghódították, sőt meg is népesítették, Shet-

landnak, s a Farói szigeteknek fölfedezése nem sokáig maradhatott el. Izland magasan fekvő vulkánai, ha teljes erővel működnek, még a tengeren messze utazók előtt is pompás látványt nyújtanak, s a kebeléből kihányt anyagot, lávát, a közel fekvő szigetekre is elhordja a szél. — Izland tehát a Farói szigetek lakói előtt szintén nem maradhatott sokáig ismeretlen. Hihető az is, hogy a tengeri vihar a hajótörést szenvedett norman hajósokat Izland szigetére hajtotta. — *Naddod* normán hajós, kit Izland első fölfedezőjének tartanak, már sok keresztyént talált itt, kiket a pogány norman irók *pápéknak* neveztek el. Hihetőleg Nagy Károly idejében jöttek ide keresztyén térítők Irlandból, kiket ő a világ ismert részébe szétküldözött, hogy Jézus tudományát a pogányok közt hirdessék.

Naddod és utóda *Dia* gyarmatot telepítének Izlandban, kik leginkább baromtenyésztéssel foglalkoztak s a bennszülöttekkel élénk kereskedelmet folytattak. — Ezalatt körülbelül egy század folyt le, anélkül, hogy ezen izlandi gyarmat Európa előtt létezésének legkisebb jelét adta volna, — 980-ban végre egy hajótörést szenvedett izlandi norman bátor hajós, *Gunbiorn* visszatért Európába, s hirdette, hogy nyugaton új földet fedezett fel. — 982-ben egy *Cirek* nevű kalandszomjas norman indult el *Gunbiorn* országát fölkeresni, s nyugatfelé hajózott. Ő iránytű helyett, mely a normanoknál már használatban volt, — hollókat vitt magával, melyek közül koronkint egyet kettőt elbocsátott, megtudandó, vajjon mely irányban viszi a természeti ösztön őket; ily módon reményelt valamely nyugati száraz földet fölfedezhetni. — *Cirek* első hollója Izlandból tért vissza. Egy másik Izlandból nyugat felé röpült; *Cirek* követte hajójával, és szerencsésen eljutott egy szárazföld déli csúcsához, melyet buján tenyésző zöld növényzete miatt *Grönlandnak* nevezett. — *Cirek* Grönlandban telet; majd visszatérvén Izlandba s Norvégiába, az általa fölfedezett új szárazföld termékenységét s gyönyörű vidékeit lelkesedéssel magasztalta. — Csakhamar találkoztak kalandszomjas vállalkozók, kik készek voltak elhagyni hazájukat, hogy ismeretlen földön *Cirek* főnöksége alatt egy önkormányval bíró tengeri

királyságot alapítsanak. — Ezen kiköltözött normanok, kik az új földet ősi hazájokhoz mindenben hasonlóknak találták, jól érezték magukat az idegen égalj alatt. — Halban gazdag öblök, s tavak itt is voltak, mint Norvégiában. Vadregényes kősziklás hegyek, s közöttük elterülő, baromtenyésztésre alkalmas fügazdag síkságok szintén találkoztak. — Grönlandta az első jelentékeny szállitmány 986-ban történt, midőn európai állatfajokat is vittek magukkal. A kivándorlás növekedésével a nyugalmasabb életmódhoz szokott normanok házakat építettek, halászáttal, vadászattal foglalkoztak, kelet-és nyugatfelé szárazon és tengeren kirándulásokat tettek, hogy hazájuk nagyságát, minőségét s természeti tulajdonait megismerjék. — Az Atlanti tengeren uralkodó észak-keleti szelek mellett a hajósok akaratak ellenére gyakran nyugat felé hajtattak. — E történt 985-ben *Fiarni Heriulf*-fal, ki Grönlandba utazott atyját követni akarta. — Grönland, és atyja láthatásának vágyától hajtattva sokáig járt, egy messze kiterjedő szárazföld partja mellett föl s alá, anélkül, hogy parthoz juthatott volna. — Ezen nevezetes utról kimerítő tudósításaink s adataink vannak, melyeknek egybevetéséből biztosan következtetjük, hogy *Fiarni Heriulf a mostani Egyesült-államok mellett járt hajójával, tehát őt mondhatjuk az európai hajósok közt elsőnek, ki az észak-amerikai szárazföldet megpillantotta.*

Fiarni ezután megtalálta a Grönlandba vezető utat, s elbeszélte kalandos utazását s új fölfedezését. — Ezt hallván egy *Leif* nevű kapitány, *Cireknek* fia, föltette magában oda hajózni, s az új földet közelebről megismerni. — Megvásárolta Fiarni hajóját, vitorlákkal ellátta, s dél-nyugatfelé indult. Hat napi hajózás után elérte a szárazföldet, melynek minőségéről s tulajdonairól, biztos tudomást akarván szerezni, partraszállt. — Sziklás bércei és völgyei miatt *Hellulandnak*, vagy *köves tartománynak* nevezte. — Ez volt hihetőleg a mai *Új-Foundland*. — Ezután délnyugatfelé tovább folytatta útját, s többnapos utazás után ismét talált szárazföldet, mely az előbbihez hasonlóan sziklás, de őserdőkkel borított volt. — Ezt nevezte *Marklandnak*, vagy *erdők országnak*. — Azt mondják, hogy e volt a mai *Új Skócia*.

Innét *Leif* ismét tova hajózott, csakhamar elért, egy mélyen a tengerbe nyuló hegyig (a mai Kód-fok), s itt egy téres öbölben horgonyt vetett. — Minthogy az év (1000) végefelé járt, itt megtelepedett, egy kis gyarmatot telepített, és azt maga nevével nevezte el, s télen át megvizsgálta az egész tájékat. Egy napon társainak egyike, *Tyrker* nevű német szász, kit mindenekfelett kedvelt, — kalandozás közben eltévedt; már azt hitték, hogy örökre veszve van, midőn este felé megérkezett, kezeiben tartott egy hozott tárgyat. A mint társaihoz közelebb ment, kérdék tőle, mit hozott? Az öröm s fáradság miatt alig bírta kimondani: „szőlőfürtöt“. E körülmény miatt *Leif* a fölfedezett földet *Finnlandnak* (*Weinland*) nevezte. Hihetőleg a mai *Rhode-Island* államnak partjait, s általában Uj-Angliának egész déli részét kell alatta értenünk. — A következő 1001-ik év tavaszán megrakván fával hajóját *Leif*, haza indult északfelé.

Mind ezen adatok hiteles történelmi forrásokból vannak meritve. — *Leif* az általa délnyugaton látott s fölfedezett földrészekről oly csábító leírást közölt a grönlandiakkal, hogy a következő években, több vállalkozó indult el onnan Finnlandba, 1002-ben *Thorvald* alatt, 1005-ben *Thorstein* alatt, 1007-ben *Thorfin Carlsefn* alatt. — Ez utóbbinak célja volt Finnlandot állandó teleppel látni el. Több hajón 160 embert, nagy számú barmot s juhot szállított oda. — Követte őt neje *Gudrid* is, ki férjét az új földön *Snorri Thorfinson* nevű fiuval ajándékozta meg. E fiut tehát úgy tekinthetjük, mint Amerikában született legelső európaikat. *Gudrid*, férjével *Thorfin*nel később visszatért Grönlandba, majd Európába; majd elzarándokoltak Rómába, hol az új világrésztől némely ismereteket az olaszok közt hihetőleg elterjesztettek. — A grönlandi norman telepítvények az idők hosszu során keresztül szakadatlan összeköttetésben állottak Izlanddal, Norvégiával, Európával, innen több ízben nyertek lakosokat, élelmi czikkeket. A honnan ezen telepek mindig szélesebb kiterjedést nyertek; templomokat, zárdákat építettek; azon telep helyeiket, hol baromtenyésztést, halászatot, vadászatot üztek, különösen a nyugati part hoszában 100 mérföldnél tovább kiterjesztették. — Elhajóztak

a Davis uton, Baffin öbölön keresztül, ezen földrész legészakibb vidékeire is, az ugynevezett *Nordr Setetig* (északi csúcs). — Csodálkozással olvassuk az ezen jeges vidéken utazók tudósításait, s hagyományait, s majdnem hihetetlennek tünik föl előttünk, hogy ezen vakmerő hajósok töredekeny vízi járműveiken mi módon hajthattak végre oly tengeri utat, mely az újabb világ-hajósoknak is, a kifejlődött tudomány, s világismeret utmutatása mellett is csak nagy küzdelemmel létesíthető. Délnyugat felé több utazási kísérlet tétetett, s a fölfedezések mindig tágasb kiterjedést nyertek. — Thorfin után bizonyos *Gudleif Gudlangsen* merész vállalatáról van említés 1028-ban, ki Grönlandból Izlandba, innen Irlandba, Irlandból az Atlanti oceánon keresztül nyugati Finnlandba, s ettől leebb eső délnyugati vidékre hajózott, hol fehérektől lakott szárazföldet talált, melyet ezért *Huitramannalandnak* vagy „*fehér emberek országának*“ nevezett. Ezen név a mai Virginia és Carolina vidékére vonatkozik. — Hihető, hogy ezen délfelé történt kirándulások mindaddig ismételtettek, míg a grönlandi gyarmat virágzott, habár mindenikről biztos tudósítást nem hagyott is fel a történelem az utókor számára. Az utolsó 1347-ben hajtattott végre, és így Amerikának a normanok általi első fölfedezése után 350 évvel.

Csodás színben tünik föl az, hogy Izland és Grönland északi vidékei, s jéghegyei, a dél és nyugat felé történt norman hajózásnak mindig kiinduló központjai voltak; és hogy Amerikának fölfedezése után ezen jéggel borított természetlen sziklás vidéket nem hagyták el mindjárt, nem vonultak a lakályosabb s szelidebb éghajlat alatti tájakra. Az megfogható s nagyon természetes, hogy a czethalászok nyárban a melegebb égalji déli kikötőket elhagyják, hogy pár hónapig az északi sark jéghegyeivel s tengeri szörnyeivel viaskodjanak, — mert alkalmas téli szállásaikra visszatérnek. De hogy valaki a czethalak s jégmedvék hazáját állandó lakhelyül válaszsza: azt csak észak valódi gyermekei a skandinávok tehetik. — Némelyek azt is állítják, hogy a normanok Floridát is meglátogatták, — a mit mi megengedünk; de hogy azon szakálás fehér bőrű emberek, — kikről a peruánok Délamerikában említést tesznek, — a Titicaca-tó körül is

megjelentek volna, s itt államot szerveztek, — törvényeket alkottak, — s műveltséget árasztottak volna el, — normanok lettek volna : ezen véleményben nem osztozhatunk. A közép-amerikai népeknél egy *Votau* nevű istennek tiszteletét találták. Sokan ezen nevet a norman *Odin*, vagy *Vódán* névről származtatták. A normanok ez időben már keresztények voltak.

Csaknem négy századon keresztül feltaláljuk nyomait a norman telepítvényeknek Grönlandban. — Az amerikai kirándulások is hihetőleg eddig tartottak. — És mégis ezen nevezetes fölfedezések a tudományos világra minden további következmény, s maradandó haszon nélkül végre is nyom nélkül eltűntek. — A grönlandi gyarmatok megsemmisültek, részint a 14-ik század közepén Európában dühöngött ragályos betegség következtében, mely Grönlandba is elhatott, részint grönlandi bennszülöttekkel folytatott szerencsétlen harczok miatt. — A 12- és 13-dik században az amerikai bennszülöttek közt is népvándorlás támadt, melynek alapokait Mexikóban az *aztékok* országának megalapításában találjuk fel. A mexikóiak hódítva nyomulván előre, a Missisippi mellett lakó indián törzseket kiszorították helyökből, ezek észak és nyugat felé nyomultak az eszkimókhoz, kik délfelé szintén terjeszkedni vágytak, hanem most a nyomuló indián törzsek elől Uj-Skócziából és Labradorból ismét Grönlandba futottak, hol a „fekete halál“ által meggyöngített norman telepeket szétszórták, úgy hogy nem maradt egyéb, mint sirjaik, templomromok, sirszobrok, melyeknek föliratait napjainkban tanulmányozzák a régiség-tudósok, és azon történelmi hagyományok, melyek oly művészileg, röviden s elevenen vannak az izlandi évkönyvekben följegyezve. Ezen annalisokat újabb időkben fedezték fel a dán tudósok Izland jéggel borított omladványai közt, s kétségtelenül bebizonyították az amerikai norman fölfedezések valóságát.

Semmi kétség benne, hogy ha a normanok fölfedezéseiket, később korban hajtják végre, nem enyésztek volna el oly nyomtalanul. Midőn azonban az emberek az ujdonság és fontos dolgok ingerétől nem igen ragadtattak el, mint napjainkban, midőn még földképek, hajózási évkönyvek, útleírás-

sok nem voltak : ez könnyen megtörténhetett. — És ez annyival megfoghatóbb, mert ezen fölfedezések oly korban történtek, midőn a figyelem Európáról, s általában nyugatról elfordult, s keletfelé irányult, t. i. a 11-ik és 12-ik században. Ez a keresztes háborúk időszaka volt. Egyedül a világalomra törekvő Róma volt az, melyről Goethe Tassójában jellemzőleg mondja, hogy ezen központból az országok, s nemzetek egész terjedelmükben, magasabb politikai szempontból t. i. politikai céloknak s eszközöknek vallásos hatalom általi megalapítása szempontjából szoktak tekintetni s kormányoztatni, — Róma volt az, mely a normanok nyugati fölfedezéseit folytonos figyelemmel kísérte. A 12-ik században már van említés egy *Grönland* nevű bulláról s grönlandi püspökről. Talán a római levéltárakban meg lehetne találni még napjainkban is azon izlandi okmányokat, melyekben „szőlő-, erdő- és szikla-országokról“ emlékezet van?!

Közeledünk Columbus korához és hazájához. Azonban az eddig említettek kivül Columbusnak még több előde is volt.

III.

Wales brit tartomány régi krónikájában következő történet van följegyezve :

Miután *Owen Guyneth* Észak-Wales uralkodója meghalt, fiai közt egyenetlenség támadt fölött, ki legyen utóda? Több évig harczoltak egymás ellen. — Az örökösök egyike *Madoc*, részint azért, mivel nem hitte, hogy a trónt elnyerhesse, részint azért, mert hazájának pártok általi szétdulatását fájlalta : elhagyta Waleset, számos párthivével több hajón elindult nyugatfelé, hogy a tengeren folytatott kalózkodás által gazdagságra tegyen szert. Izlandot észak kelet felé messze maga után hagyva, hosszas bolyongás után „*egy ismeretlen nyugati nagy szárazföldre ért, hol igen csodálatos dolgokat látott.*“ — Hazájába ismét visszatérvén, elbeszélte a bájos vidékü termékeny földet, annak tulajdonát, terményeit, lakóit, s gúnyolta honfiait, hogy oly kopasz sziklabérczekkel megrakott terméketlen tartomány fölött mint Wales, versenyezni tudnak. Több hajót építtetett, s mind azon fér-

fiakat, nőket s gyermekeket magához vett, kik vállalkozási szellemmel bírván, az oczeánontuli magasztalt földön, nyugalmas élet után vágyakoztak. — Ezután bucsut vevén barátaitól, szélnek ereszté vitorlát. 1170-ben szerencsésen partraszállt s lerakván magával vitt honfiait, gyarmatot alapított, s kevés pihenés után 10 hajóval ismét Britanniába tért, újabb szállitmány végett. Madocról ezután többé semmi emlékezet sincs följegyezve.

A Madocróli ezen történet egész az újabb időkig több változatban előfordul; s igyekeznek koronkint a helyet is megjelölni Amerikában, hol ő letelepedett. Minthogy Walesből elutazása után Irland északfelé maradt el utána: ebből azt következtették némelyek, hogy az általa fölfedezett vidék Nyugat-India, s a mexikói tengeröböl volt. — Mások azon megkövesült fakeresztekből, melyeket a spanyolok Yucatan különböző vidékein találtak, itt keresték a brit keresztyének nyomait. Ismét mások Floridát, s a Missisippi öböl vidékét tartják a kérdéses helynek. Egy újabb amerikai író, *Catlin* egy bizonyos indián törzsnek, a Közép-Missouriban lakó *Mandan indiánoknak* nyelvéből, szokásaiból, hagyományai-ból azt igyekszik bebizonyítani, hogy épen ezek a Madocgyarmat telepének utódai.

Hasonló ezen walesi Madoc herczegről szóló mondához, azon történet, melyet a déleuropai népek, különösen a velenceiek néhány messze kalandozó tengerészeikről emlékezetben hagytak.

A velenceiek tengeri hatalma s kereskedelme leginkább a keresztes háboruk alatt fejlődött ki a Közép-tengeren. — Mint hajdan a görögök és rómaiak, úgy ők is elhajóztak Spanyolországba, s a Herkules kapuján keresztül az Atlanti tengerre. A 13-ik században a velencei s genuai hajók, már a brit vizeket, némétalföldi partokat, s délfelé Afrikának keleti partjait is meglátogatták. A 14-ik század végén élt Velenczében egy *Czeni Miklós* nevű tengerész, másod unokája *Raniero Czeni* dogénak, ki 17 évig uralkodott, unokája *Czeni Andrásnak*, ki a genuaiak ellen fölszerelt hadi flotta főparancsnoka volt, s fia *Czeni Péternek*, ki a törökök ellen küzdő velencei hadseregben, mint tábornok, vitézségeért

„*Sárkány*“ (il Dragone) melléknevet nyert. — Czeni Miklós-nak, midőn hazáját a genuaiak és törökök ellen teljes biztonságban látta, kedve jött világot látni, s minthogy gazdag volt, saját költségén fölszerelt egy nagy hajót, s a Herkules oszlopán túl az Atlanti oceánra ereszkedett, Franciaországot, Angliát és Flandriát akarta meglátogatni. Azonban az Északi tenger zivataros hullámainál s a folytonosan dühöngő délkeleti szélről északnyugat felé sodortatott, mint ez több norman hajóssal, s hihetőleg a római, görög, főniczi hajókkal is megtörtént, s végre 1380-ban egy szárazföldön kötött ki, melyet „*Frieslandnak*“ nevezett el. — Czeni története itt kezd érdekesebbé fejlődni. Hajója Friesland partjainál a hullámok által szétromboltatott, de javai és a rajta levő emberek szerencsésen megszabadultak. Friesland akkori fejedelme *Zichmni*, ki Czeni kiváló tulajdonait s tehetségeit csakhamar fölismerte, szolgálatába fogadta s tengernagyi méltóságra emelte. Minthogy kilátása nem volt hazájába visszatérhetni, tengeri kirándulások s fölfedezések által akarta fejedelme kegyeit kiérdemelni; sikerült is neki északon több szigetet és tartományt meghódítani. Majd elhalván, az admirali méltóságot fivére *Antonio* nyerte el, kit halála előtt négy évvel hivott hazájából Frieslandba. Antonio a tengerészetben s haditudományokban épen oly jártas volt, mint bátyja, kinek halála után még tíz évig folytatta kalandos utazásait a tengeren s több fölfedezést tett dél- és északfelé. Hajóhada husznál több hajóból állott. Friesland bennszülött lakosai járatlanok voltak a hajózásban. A hadseregben velenceiek viselték a főbb tisztségeket. Nyugat felé következő szigettartományokat fedeztek fel s hajtottak a frieslandi fejedelem hatalma alá, u. m. *Engrönland* vagy *Engroneland*, hol keresztyéneket, templomokat, szépen fölszerelt gazdag kolostorokat; *Estotiland* távolabb nyugatfelé, hol a bennszülötteknél latin könyveket is találtak; *Icaria* nagy sziget; dél felé *Drogeo* vagy *Drodseo* nagy szárazföld; ennek meleg égöve alatt oly népeket találtak, kiknek csinosan épített városaik, templomaik voltak, hol embereket áldoztak; némely törzseknél a műveltségnek némely nyomait is föl lehetne fedezni, arany- és ezüst-pénzeik is voltak. Miután *Antonio Czeni*

ily módon sok tartományt megismert, kalandos szellemét, tudványát kielégítette, s az északi műveletlen népek életmódjának, szokásainak szorító nyügeit meguntta; visszatért Velenczébe, s megírta nevezetes utazásainak történetét, az általa látott s fölfedezett országok földabroszát elkészítette, s ezt az ősi házba felfüggesztette. Halála után sok ideig ismeretlenül hevert ezen fontos okirat, s csak később Antonio fölfedezési utleírásával együtt hozatott napfényre, s másolatot le Columbus halála után.

Ezen korszakot alkotó esemény nagy mozgalmat idézett elő a tudományos világban. Voltak, kik ezen nevezetes utleírásnak hitelességét kétségbevonták egyideig, de később meggyőződtek annak valódiságáról; csak afölött volt kétség, hogy melyek voltak a Czeni által említett *Friesland, Engroland, Estotiland, Icaria* tartományok?

Sok ideig azt hitték, hogy a Czeni Frieslandja egy Island és Amerika közt eső nagy népes sziget volt, s hogy ez, melyet már ma föltalálni nem lehet, először, mint napjainkban Helgoland, az oceán által elmosatva megkisebbedett, azután vulkanikus forradalom következtében elsülyedt, mint Plató Atlantisa. Azon vélemény, hogy a földrajzi alapos ismeret hiányában már ma föl nem található de azelőtt létezett földrészek elsülyedtek: már Plató idejében kedvencz és gyakran használt kisegítő eszköz volt a geographok előtt. Ahonnan Friesland szigetét a 16-ik századtól majd minden földképen föltaláljuk jegyezve, később az idők folyamában elmosodék a kép, míg végre a 17- és 18-ik században az azon vidéken járt utasok nem is emlékeznek róla. Hogy ezen oceánba merült sziget helyét fővénytortlat pótolja, mint sok ideig hitték, alaptalan, mert Rosz kapitány azon helyen, hol Frieslandot a tenger hajjai alá merülni állították, igen mélynek találta a tengert, és semmi zátonyra nem akadt.

Újabb tengerészek Czeni Frieslandjáról állítják, hogy az nem lehetett más, mint a *Faröi* szigetek, mely név könnyen származhatott a Friesland elnevezésből. S ha ez áll, úgy *Zichmni* fejedelem, ki Czenit szolgálatába fogadta, nem lehetett más, mint ezen szigeteknek *Sinclair* nevű, norvég eredetű uralkodója, minthogy ez időben Dánia hatalmában

voltak a Farói szigetek. — A Czeni által említett *Engroneland* szintén nem lehetett más, mint *Grönland*, mert az ott talált telepek s zárdák mind norman alapítványok. *Estotiland* hiherőleg *Uj-Foundland*, s az itt talált latin könyveket is a normanok szállították oda.

A tengerészek az átalok szerzett, s elődeiktől örökölt földrajzi ismereteket gondosan megőrizték s utódaiknak örökségkép átadták. Így növekedett lassankint a fölfedezett világrészek száma. A spanyolok és portugalok már a 14-ik század végén határozottan állították, hogy nem a Canári szigetek képezik az ismert világrész legszélsőbb nyugati határát, s hogy nyugatfelé még több sziget is van. Sz. Brandan nevű püspök a Canári szigeteken túl hajózott, s nem-sokára egy nagy terjedelmű szigeten kötött ki, mely róla Sz. Brandan nevet nyert. A nép között sokáig uralgott azon téves vélemény, hogy tiszta időben, midőn a lég átlátszó, gőznélküli, a Sz. Brandan sziget magas hegycsúcsait s völgyeit, sőt annak terjedelmét is tisztán ki lehet venni, ha pedig hajóval meg akarták közelíteni, azt soha el nem érheték. Ezen véleményt oszták az akkori tudósok is. Ezen sziget az akkori földképeken gondosan fel volt jegyezve, nevezetesen *Beheim Márton* híres földgömbjén, melyet a 15-ik században készített a Canári szigetekről nyugatra, az Atlanti oceán közepén, Japán és Afrika közt, körülbelül azon helyen állott, hol később Columbus az Antillákat fölfedezte. „1414-ben, — írja Beheim, — egy spanyol hajó odáig jutott el.“

A „*hét város szigetéről*“ is említést érdemlő hagyomány maradt föl, mely különösen azon portugál lakosoknál vert mély gyökeret, kik 1446-tól fogva az *Ólyv szigeteket* vagy *Azorokat* lakták. A mint az arabok, — így szól a történeti hagyomány, — az Ibériai félszigetet előzönlötték, s *Rodrich* királyt Guadaletnál megverték, s *Porto* városba behajóztak, hat keresztyén püspök a portói püspök vezérlete alatt elhagyta a várost, s kincseiket magukkal vivén, nyugatfelé hajóztak, s itt a portugál kivándorlókkal hét várost alapítottak. Ezen homályos, meseszerű Hét város szigetét is láthatjuk följegyezve a régi idők földképein, észak felé Sz. Brandantól.

Hasonló vélemény terjedt el a nép közt *Antilla, Mayda, Brazzia, Berzel* s a t. szigetekről. Ezek némely földképeken mint különálló szigetek jelöltettek; más helyen ugy említetnek, mint egy sziget külön elnevezései. Beheim Márton például írja, hogy Brandan sziget más néven Antilla, Hét város sziget, s Brazilnak is neveztetett.

Természetes, hogy mindezen mondák s elnevezések elenyésztek, mihelyt Columbus Amerikát fölfedezte. Antilláknak neveztettek a Nyugat-indiai szigetek. A *Brazil* név, mely az európaiak előtt mint egy keleti festő-növény neve volt ismeretes, Dél-Amerikában a *Cabral* által fölfedezett *Terra de Brazil*, vagy Braziliára alkalmaztatott. — A Hét város szigetét Mexikóban keresték, de miután itt a hét püspök által alapított hét városnak nyomaira nem akadtak, a legujabb korban Mexikó teljes meghódítása után egészen elenyészett a Hét város szigeterőli monda.

A nyugati nagy szárazföldről sejtetem újabb tápot nyert a portugál és spanyol tengerészeknek az Atlanti oceánoni fölfedezéseik által — És ezen sejtetem nemsokára valóult, mert Columbus Kristóf nemsokára fölfedezte az elődei által is meglátott uj szárazföldet, Amerikát, s az efölötti uralmat és hatalmat királya lábaihoz tevé.

Az ozmánok.

Irta SÁRVÁRI EÖRY ANDOR.

Az ozmán testvérnépfaj, tehát közel rokon; s mégis oly távol állunk egymástól! Változatlan ő vallásában, szokásaiban és jellemében: bennünket a kor igénye s a kényszerűség ezerféleképen átalakított. Őt alakja, öltözéke, szertartásai a távolban is ázsiai sarjadéknak mutatják: mi már átolvadtunk a nyugaton, s csak beszédünk után ismernek keletieknek.

Kelet, Kelet, te boldog Kelet! és a világ minden része közt te annyira kiváló Ázsia! te legnagyobb, leggazdagabb, legszebb, legnépesebb és legelőbb művelt földrész! hol Ádám, Éva, Mózes és Krisztus jártak, hol Tyrus, Babylon, Troja oly magasan fölvirágoztak, hol Cyrus és Sándor világhuralmakat alkottak, hol tőlünk oly különböző az ember, a vallás, a nyelv, állat, növény, ég és természet! — Ki bámulja tehát, ha vérfaj-létünkre is oly tova állunk egymáshoz!

De lépünk közelebb.

Kelet népe hallgatag, komoly; mi kaczagó galambok vagyunk hozzájuk képest: s mégis Kelet az élvezet és gyönyör, Európa a cselekvés, gondolkozás hazája! Kelet népének jellege a kopasz fő, méltóságos szakál, bő és hosszú ruha, izmos és csontos testalkat: bennünket tőlük a hajas fő, simább arcz, szük és testhez tapadó ruha s gyengébb testalkat különböztet meg. Mi a folytonos bókolhatás miatt könnyű főveget hordunk, hogy majd tetszelgő, majd tudós, majd ifjitott alakba bodorított hajunkat annál észrevétlenebbül mutogathassuk: az ozmán turbánt csavarint kopasz fejére, s azt sem Alláhja, sem ura előtt meg nem emeli. Mi

gombokkal feszítjük össze a ruhát — kivétel csak a magyar — az ozmán szalaggal szorítja derekához; mi a csuzlánczon kezdve a legvastagabb kendőig fokozzuk a nyakravalót : ök nyakóczul járnak; ök papucsot viselnek, mi czombig érő csizmákat hordunk. Nálunk a láb és főtakaró közönségesen fekete : azoknál fehér, zöld vagy sárga. Mi fővel, arczczal, kézzel, derékkal és lábbal üdvözlünk : Keleten minden tisztelkedést a kéz végez.

Mi kocsikázunk, ök lovagolnak; mi, hogy udvariasaknak mondassunk, óra számra elsüvegelünk : azok bolondnak tartják, ki fődetlen fővel jár. Mi állunk, hogy tiszteletet mutassunk, ök ülve végzik legfontosabb dolgaikat is. Mi hosszú kardot hordunk, és csörtetjük, hogy az is hallja, ki nem látja : Keleten tört és kést hordanak övükben; mi balra kötjük fegyverünket, ök jobb oldalon tűzik övükbe. Mi meleg, puha ágyban pihenünk : ök ugyanazon ottománon alszanak, melyen naponkint ülnek; mi az evésnél kést, villát, kanalat használunk, ök most is úgy esznek, mint nálunk a kis gyermekek, kézzel. Nálunk a házi munkát nők végzik, Keleten minden ily foglalkozás a férfiakat illeti; nálunk a templomokat rendesen nők töltik meg : a keleti hölgy nem szokott templomba járni. Mi örömet csevegiünk asszonyainkról : ott soha ne kérdezd, hogy érzi magát kis felesége vagy lánya? Ök mindenben a réginel maradnak : mi a változások barátai vagyunk. Mi szemben állunk leghatalmasabb uraink előtt is : ök földre borulva csusznak, másznak; mi egész tisztelettel és csöndesen távozzunk uraink elől : ök futnak, mintha csempésznének, csakhogy fejüket, bőrüket épen vihessék.

Étel- és italban ök nagyon mérsékeltek : nálunk nem is asztal, ha a válogatott eledeleket zene, táncz vagy dal nem környezi. Az ő házaikban a legnagyobb egyszerűség uralkodik : mi ruha- és butorban tündökölni ohajtunk. Nálunk rendőrök figyelnek az utcái tisztaságra : ott ezen szolgálót, mint sok helyen még nálunk is, kutya, macska s dögevő madarak végeznek. Ott utasok számára alapítványok és nyilvános intézetek vannak : nálunk a szállodák nagyonis magánintézetek, s közönségesen többet fizetünk, mint a mennyivel adóság vagyunk.

Mi hölgyeink kezeeskéit gyönyörrel csókolgatjuk : Keleten e dicsőség a férfiakat illeti. Mi agyon tánczoljuk magunkat, hogy szívünk választottjának kegyébe juthassunk : ott hölgyek tánczolnak a férfiak előtt, hogy valahogy a magasztos kegyből ki ne essenek. Mi kaczagunk jó kedvünkben : ők méltóságos szakálukat simogatják. A mi büszkeségünk a ruha, ékszer, fényes asztal, sok látogató : ott a népes hárem, ló, tevé s dohányzó-szerekről legszivesebben beszélnek.

Ott a szép hölgyeket mázsa számra becsülik : nálunk igen sokban a kérésúság határoz. Nálunk jobb oldal a tisztelt, Keleten a legtiszteltbb vendég is balra ültetetik. Közülök kevesen tudják, hány világrész létezik, nálunk a gyermek is beszél Kaliforniáról. Neki egy könyve van, a Korán, s annak halálíg hive : mi a sokban is addig válogatunk, míg utoljára egyet sem becsülünk.

Keleten a völegény csak lakodalom után pillanthatja meg neje arczát : nálunk minden szívélyes találkozás után egy-egy arczképet adnak. Ott minél korosabb, annál tisztel-
tebb az egyén : nálunk legtöbbynire csak a fiatal kapós.

Kelet hölgyei regékben gyönyörködnek, mert a valóságból keveset tudván, ábrándokban keresnek tápanyagot : a mieink a regényekben is válogatnak, s legkivált olyasokat kedvelnek, melyekben maguk szerepelnek. Nálunk a szörte-
len arcz majdnem legkapósabb : a Kelet fia alig hagy koponyáján annyi haját, hogy az Ur angyala annál fogvást ragadván meg, paradicsomba szállithassa. Mi a tiszta halott ruháját is borzalommal érintjük : Kelet gyermeke a ragályban elhunyt fivérnek pipájából is gyönyörrel dohányzik, „Allah kërím!” (irgalmas az Ur), mondja, s nyugodtan füstöl. Ott nincs tudomány, mûvészet, divat, szerelem, szenvedély, becsvágy, irigység, „Allah akbar!” (hatalmas az Ur), minden megtörténhetik : de annál dühöngöbbs a harag, boszú és féltékenység. Szerintök a könyv bolondságok tára : a Korán mégis hathatósabban szerepel nálok, mint nálunk a Biblia.

Mi kutatóbbak és tevékenyebbek vagyunk : nekik kevesebbek igényeik; mi érezni, gondolkozni, édelegni, könyvekből tanulunk : ők az anyatermészetből nyerik azt, mit könyvekből tanulni nem lehet, e pontban sokat tanulhatnánk tőlük.

Ha elpusztul mindene, és véginségre jut : ugy volt megírva! gondolja, s nem átkozódik. Meg kell halnia? fiához fordul az apa, és így szól : fordítsd fejemet Mekka felé, s békében hal meg.

Egyébiránt égaljunk is nagyon különböző.

Nálunk majdnem félévig alszik a természet, ott csak szendereg; mi ássuk, turjuk a földet, hogy fáradságunk jutalmát meghezza, Kelet fia csak fölkarcolja, hogy utat és irányt mutasson; nálunk tétlen a föld csaknem félévig, ott évnegyedet sem pihen; mi mostoha, ők édes gyermekei a természetnek. Az első emberek, a három leghatalmasabb vallásalapító, Mózes, Krisztus, Muhamed Keleten tüntek föl, s mit adtunk mi ezekért annak? órát, posztót, puskát, ágyut, téritőket. Minden nemesebb fánk, gyümölcsünk, virágunk Keletről van : de a tölgykoszorú mégis minket illet. Ott tehát minden van, csak paradicsom nincs, mert azt szabadság nélkül képzelni sem lehet. Az embernek oly sajátságos elkülönítése, a fejletlen nyelv, az ezredéves mosdatlan szokásokhozi bolondos ragaszkodás, egyedül csak a zsarnokság zsidbasztó kifolyása.

De lépünk közelebb, vegyük szorosabb szemle alá az ozmánt. ¹⁾ — *Salem Alek* (béke veled), fajtárs! és ne haragudjál, ha tán homályos oldaladon is fölemelem a lepelt. Voltunk mi már jóbarátok is, ellenségek is, neked is volt Szülejmanod ²⁾, nekünk is Hunyadynk; mi is nyögtünk igád alatt, te is véres leczkéket kaptál a magyar hadaktól! te azért mégis a régi maradtál : mi pedig ha megfogyva is, egyre a művelődés lobogó zászlaja után haladunk.

A forradalmak egész Európát megrázkódtatták, eltemettek sok avultat és gonoszt, szültek ujat, jót, roszt : az ozmán érintetlen maradt; nyelve, törvénye, vallása, szokásai a régi mellett maradtak, *padishája* ³⁾ megörzé őt minden gonosztól. Ha kitört, raj módjára szállotta meg a tartomá-

¹⁾ *Török* a. j. mint vad pusztító, rabló paraszt és persa szó, miért is ő magát soha töröknek nem mondja, hanem *ozmán*nak nevezi.

²⁾ *Szulejman* = Salamon.

³⁾ *Padisha*, persa szó: *pad* ótalom és *sah* király; nálok annyit jelent, mint minden gonoszok elhárítója.

nyokat, de nem maradt ártalmatlan, mint a méh, hanem dult, pusztított, véres nyomok mutatták, hogy merre járt; ott van Görögország, ott van Egyiptom, pestis leng most is az ozmán emlékezetén.

Ha az ozmánt mint népet tekintjük, bármily fényoldalát tegyük is latra, sehogysem számíthatjuk az európai népcsaládba; különben vagy az európai rendszernek kellett volna reá hatást gyakorolnia : vagy egykori uralma által bennünket lett volna képes átoltvasztani. Pedig az ozmán nép nem gyöngé, állama korántsem áll oly sártalpakon, mint hinnők; a nép könnyen fanatizálható, rabságát nem érzi, s ha tán nyomottabb is, mint sok művelt haza gyermeke, sorát nem érzi úgy, mint az európai. *Ellmukadas* (a fatum hite) sokban magyarázatul szolgál. Ha pénzügye rendezett volna, s katonasága európai lábra állana : Kelet ép oly rettegetté válnék e tekintetben, mint a mily keresett a francia és angol kereskedelemben. Baja az, hogy okosabbnak hiszi magát, mint minden keresztyén, s így a reformokban nem fogad el tőle semmit; minek következtében sohasem hihetjük, hogy az ozmán európai néppé nője ki magát; aztán Ázsia annyira megszokott hona, mikép, hogy Mohamed paradicsomába halála után könnyebben bejuthasson, a más világrészeken elhalt gazdagabb ozmán hamvait Ázsiában takaríttatja el, nehogy azok „a keresztyén ebek által“ megszenteltessenek, hisz ezek országait a hagyomány szerint különben is előbb utóbb ők birandják; tehát mirevaló e szükségtelen vágó?

Az ozmán hajdan igen hatalmas nép volt; Európa rettegett előtte, keresve keresték ótalmát, barátságát : de megtörte Zenta, megrontotta a nőviszály, a *szerailli* féktelenség¹⁾, a *jancsárok* ²⁾ elbizakodottsága, de legjobban bemételezte ama vad kegyetlenség, melyet eltiprott tartományokban majd dühből, majd diadalmi érzetből rablás, gyújtás, fertőztetés, gyilkosság, szóval : barbárság és vandalismus által

¹⁾ *Szerail*, a fejedelem palotája.

²⁾ *Jancsár*, jeng icseri, új katona, többnyire rablott keresztyén ifjakból alakult.

tanusított, midőn a trónokig vérben fürdött, midőn a műveltséget, tudományt, művészetet s ezeknek terjesztő eszközeit a szó valódi értelmében lábbal taposta!

A művelt nemzetek közt lakó ozmán ma is az, ma is ott van, a ki és a hol volt 4—500 év előtt; hajlatlan, tudatlan, fülig tespedve a babonáskodásban: nem ismerve, nem méltányolva a társas élvezet, a művészi öntudat, a tudományos meggyőződés, a szellemi műveltség gyönyöreit, minden szórakozottságot a tespedés-, titkolózás-, tétlenség-, pulyaságban és a test buja élvezeteiben keresvén.

Hogy némely szellemi műveltség tapadjon reá, hogy az újabb találmányok némi ismeretére jusson is, bot és zsineg hatalmára van szükség; mert az ozmán talán még imádott kávéját is megvetné, ha azt idegen találmánynak hinné. Hogy Ázsiára oly csekély hatással vannak az újabb felfedezések, a művészet és tudomány, azt az ozmánnak, mint chinai falnak, róhatjuk föl. Hogy is terjedhetne ott művészet, hol a vallás az emberi alakot még lefösteni is tilalmazza! Egy renegát tábornok az ágyukeféket disznósertébtől akarta készíttetni, s a nép a pusztá gondolatra is elborzadt!

Az ozmán birodalom mintegy 50,000 □ mfdet foglal magában; népessége meghaladja a 30,000,000-t; de ha a lakosság különféleségét tekintjük, azt mondhatjuk, miképp nyelv és vallás dolgában egy egész világrésznek sem válnának csuffjára.

Vannak ott ozmánok, görögök, szlávok, oláhok, tatárok, arnauták, arabok, drúzok, turkománok, kurdok, maroniták, örmények, egyiptomiak, cigányok, zsidók, keresztyének; de azért az egész állam mégis csak zsarnokokból és elnyomatakból áll; nemes és parancsoló az ozmán, a többi, a mi a néptestet képezi, pór, kézmíves, kalmár: az elsőt büszkeség jellemzi, a többit alázat, féltékenység és a sokoldalú haszon miatt vak megadás.

A középkorban, a lovagvilágban, a várak urai hihetlen udvariassággal voltak egymás irányában: a nép és vagyona csak fű volt, melyet öntudat furdalása nélkül kaszálhattak. Az ozmán birodalomban e kényuralom dívik ma is, s már

annyira meggyökült, hogy az elnyomott mintegy hiszi, mi-kép az máskép nem is lehet.

Az ozmán főbüne a pénzvágy. Aranyért és ajándokért minden lehetsz. Még gyermek az urhölgy, már is legalább basának van eljegyezve; a gyermekek elhálnak, s az após nyugottan öröklia lehetett vő vagyónát; a czél nem is volt más. A zsarnokság az emberélettel is szabadon játszik; nincs tehát vagyon-, nincs életbiztosság, a szabadságot háremekben ismerik. Leggyorsabb lábon jár az igazság kiszolgáltatása; megvesztegetett tanúkkal mindent és hamar keresztül lehet vinni. Hol tanú nincs, legyen pénz; és neked nincs tanúd? kérdi a *kadi* (bíró). Van itt az erszéyben 500 piaszter. Már az más. Egy óra alatt 10—20 pörnek vége.

Nemzeti indolentiából minden művelt népet gyűlöl, a sertés és nyúl nem tisztátalanabb állat előtte, mint a *gyaur*¹⁾; tán ama véres csaták miatt, melyekben karját, kardját a kereszténynek megzuzták. Birnak azonban a természeti szépségek iránt meglehetősen előszeretettel; kedvelik a szép tájakat, a madarat, a virágot; a jól termett fákat kiváló szorgalommal ápolják, vizet vezetnek gyökereikre, sátrakat raknak alájuk. Nyelvük képes, dagályos, de beszédök határozottabb, mint sok szeleverdié nálunk

Divó nyelvek ezek : a) az *ozmán*, ez a tudomány és törvény nyelve; ott törökül szólni vagy hajdan nálunk latinul beszélni, egy dolog volt; b) az *arab*; a Koránt t. i. idegen nyelvre fordítani szentségtörés levén, miután az arab nyelven van írva : minden törvénytudónak és írásmagyarázónak kell e nyelvet tudnia, tehát ez a tudósok nyelve levén, természetes, hogy legterjedtebb; c) a *persa*, ez ékes és kedves nyelv, rövid és határozott kifejezései miatt kivált a lajstromozásnál nagyon használatos; d) az *uj görög nyelv* e) az *örmény nyelv*, de mert az örmények többnyire kal-márok, beszélnek : a *török*, *tatár*, *arab*, *persa*, *olasz* és *francia* nyelvet is; f) a *koptok* nyelve, ez ősi nyelv legkivált csak

¹⁾ *Gyaur* török szó, eretneket, hitetlent jelent, e csúfnevet minden idegen vallásura rákenik.

isteni szolgálatban használatos, társalgási nyelvök az arab; g) az *illyr nyelv*, mely anyja a cseh, tót, lengyel, orosz, morva, és bolgár szólásmódoknak; h) az *oláh nyelv* a latin és tót nyelvek vegyülete; i) a *tatár nyelv*; k) a *frank*; l) és *zsidó nyelv*: az annyira zavart, hogy a franczia sem érti; ez a spanyol és portugál-nyelv iszonyatos süledéke.

Nevelés, vallás, szokás, életmód főtényező a nemzetek életében, hátha még a kormányrendszert is hozzá vetjük, ki fog bámulni ama különbségen, mely a müzümán ¹⁾ és más nemzetek közt annyira feltűnő?

Az ozmán általában jól termett, szépen nőtt, csontos, izmos, barnaszínű, sem sovány, sem potrohos, egészséges; kézi munkára, fegyverhordásra, hideg s meleghez szoktatott s a halálra mindig kész ember, hazája, vallása s házi népeért mindenét kész áldozatul hozni; az európai erősebb és szívósabb életű, mint az ázsiai, ennél még gyöngébb az egyiptomi. A 2—3 hetes csecsemő már ara, a 12—13 éves lányka asszony, a 15—16 éves gyermek apa, s rendesen több feleséget bir; de tán ép e körülmény óvja meg őket a buja életveszes következményeitől: hozzá járul az étel s italban mérsékeltség, az anyai szoptatás, a fesztelen ruházat, a természetigényelte egyszerű eledel, s azon hit, hogy sem születésre, sem atyai rangra, sem atyafiságra nem építhetvén, szerencséje s önereje által minden lehet. Ha ily szokásokhoz képességi fokozat csatlakozhatnék nagy és hatalmas nemzetté nőhetné ki magát az ozmán.

Kelet népe általában sarkig érő köntöst hord. A nyári puha, könnyű, a téli *feredsének* mondatik; ez már rókamálás vagy hermelinnel bélelt: mig amaz vékony szőrből vagy selyemből készült. Csizma helyett papucsot hord, a házban azt is levetik, s bőrlábtyükben járnak, lovaglaskor hosszú szárú csizmákat öltenek. Fővegjök konty, melyet ők *tulben*-vagy *turbánnak* hívnak, és sem templomban sem utcán le nem emelik. Ruházatok színe vörös, sárga; zöld, fehér, piros,

¹⁾ Müzümán vagy müzlimán, vagy mizlimán, = igazhívó, valóságos mohamedan, ki Mohamed minden vallási és polgári szabályait pontosan megtartja.

barna megyszín, néha tarka. Zöld színt azonban csak a *szultánnak**), az *emíreknek***) s európai keresztyénnek szabad viselni; arany vagy ezüsttel cziczomázott köntöst csak cselédek hordanak, sőt mint haszontalan cifraságot lótakaróra és zablákra alkalmaznak.

Köztök sem a magán életben, sem háremekben nincs divatkör.

A férfi disze és hiusága a szakál és bajusz, ezt szokták fésülgetni, feketére fösteni és pödörgetni: a nők folytonos zárkózottságban élnek, legfőlebb fonnak, varrnak, kötnek, énekelnek, tánczolnak, egymás látogatására nem járnak, s idegen fajtársakkal legfőlebb pünkösdhóban a tulipánünnepeken találkoznak.

Ekkor a szerail kertének tulipános ágyai közt apró deszka-kunyhókat emelnek, azokat gyöngy, kláris, selyem, fátyol, kéz- és lábtyűkkel, cipőkkel s különféle női pipere-tárgyakkal megrakják, apró fa- és viaszbabokkal fölcifrázzák, néhány hölgyet árusokul oda rendelnek, s ekkor a többiek kunyhótól kunyhóig szabadon járván, tetszésök szerint vásárolgatnak; de hátuk mögött járnak ám ekkor is a *bosztándsik*,***) kik fegyveres kézzel állnak őrt, s minden oda közelítő ellen kegyetlenkednek.

Főbb uraknál eme tulipános ünnepeken több atyafi és baráti hárem is találkozik, ekkor vendégeskednek, mulatnak, énekelnek, nyájaskodnak, a bohócokon jó nagyokat kaczagnak, s ezzel az egész évi mulatságnak vége.

A férfi egy csésze czukortalan kávé ad vendégének; hozzá pár pipa dohánynyal kedveskedik, a mulatságot *szorbet*, †) s illatszerek füstje zárja be. Együtt levén, nem hizelegnek, nem hazudoznak, az emberszólást nem ismerik, senki jó hírét nevét nem marczangolják; értelem és szerencse a porból mindenkit fölemelhetvén, egymás iránt egész tisztelettel viseltetnek.

*) *Szultán* arab nyelven főurat, fejedelmet jelent.

**) *Emíreknek* mondatnak Mohamed leányáról maradt utódai; névszerint kik *Fatima*, Mohamed próféta leányának maradékai.

***) *Bosztánd* török szó, kertet jelent, innen *bosztándsi*, udvari kertész.

†) A *szorbet* nagyban hasonlít a limonádéhoz, csak hogy több benne a ezitromlé, mint víz. Van benne néha szerecsendió, ámbra és violalé, cukor.

Bútorokra vagy nem adnak, vagy nem adhatnak sokat. Ilyesek lefoglalására elég a költött ürügy; pompa tehát nincs.

Kedvencz italaik ezek : a *cserbet* vagy *szorbet*, mely hasonló a méhserhez, készül méz és vízből; a *hosap*, ez néhány napig rózsavizben állott és kisajtolt aszuszölölé, és *pechmez*, vagyis vékony löre; legkedvencebb italok azonban a *kávé*, melyet czukortalanul isznak, s pipával fűszereznek : kávédohányfüst nélkül, hasonló, mondják ök, a sótalan ételhez.

Bort inni csak a szultánnak, mint Mahomed örökösének és a Korán tolmácsának szabad; iszik cziprusit és tenedoszit, mikor pedig jó kedvre akar szottyanni, *muszkavitot*, titkon azonban eme szabadságot mások is élvezik.

A nyugatiak különféleképen okoskodnak e kérdés fölött : miért tiltotta meg Mohamed a szeszes italokat ? Erre legegyszerűbb felelet az, hogy ő vallásának követőiben vak engedelmisséget követelvén, távoztatnia kellett bennök mindazt, mi önbizakodottságra, daczra vagy ellenszegülésre, hivalkodásra és kihívó indulatokra szolgálhat alkalmul.

Aztán Kelet népe különben is hő vérmérsékletű, tehát nem akart olajat önteni a tüzre. Hogy azonban főbb és alárendeltek közt alattomban mégis járja a kancsó, azt kivált mai világban kétségbe nem vonja legalább senki. Találnak egyébiránt ez ellen vigaszt majd a vallásban, majd az észtermészetes sugallatában. Hagan mekkai büzös kutjának néhány csöppe minden bűnt lemos, az ész pedig azt sugallja : a test tüze a bor salakját különben is kifőzi, tehát a testben csak a bor lelke marad meg, az ezzelvaló élés pedig a Koránban megtiltva nincs.

Hogy puha életű, kéjvadász, oktalan barbár, minden népfaj közt találtatik, azt a legműveltebbnek hitt nemzet sem tagadja. De valamint badarság ily egyesekről egész népre varrni himet, vagy csak városok jellemtelenségére következtetni is : ép ugy sértő gondolat lenne ilyes jelenetekből, melyek tagadhatlanul az ozmán népben is gyakran előfordulhatnak, egész Kelet népére, vagy legalább a müzülmánra kárhoztató ítéletet vonni.

Ott is van különbség ur és köznép, városi és falusi, tu-

dós és tudatlan, vallásos és vakbuzgó, európai és ázsiai között. A fegyverhordó mindig vadabb a polgárnál, a fokozat pedig annál szembeötlőbb, minél lanyhább a fegy, minél lágyabb a zabola. Kik egykor keresztyén szivekbe legvérengzőbb tört vertek, koránsem voltak mind Ozmán unokái. Legnagyobb vérontásokat okoztak az arabok, turkomanok, kurdok, oláhok, arnauták, majnották*) és a rabul nevelt keresztyének, kik majd élemedett korokban fogságba esvén, egész fanatizált dühvel dultak, vagy gyermekéveikben elragadtatván, miután felnöttek, jancsárok közé soroztattak, és a keresztyén ellenfelek között a legpusztítóbb vérontásokat eszközölték. Hol csupán ozmánok laknak, feltünő az elégtelenség, az egyenes lélek, a jószivűség; hol görög, örmény, zsidó vagy más hason foglalkozású nép is van vele, már ott fényhajhászóbb, álnokabb, csalárdabb és vallásmegvetőbb.

Leggonoszabbak azok, kiket ferde nevelés tön olyakká; milyenek a jósok, bájolók, kerítők, idegen jószágra vágyók, vallásgyűlölők és a babonák mesterei.

Ami vallásukat illeti, nekik ép annyi a Korán, mint keresztyének a biblia; egyházi, polgári, szóval, minden üdv és földi jólétre vezérlő törvényeik abban foglalvák. S azt meg kell az ozmánokról vallanunk: mikép az Isten egységének nincs nagyobb pártfogója; mihelyt nevét hallja ez öröklénynek, kezével azonnal homlokát és mellét érinti. Festett vagy faragott képet meg nem szenved, és mert hiszi, hogy minden papírra Allah neve van írva, bárhol találja azt, kegyelettel fölszedi, s falak hasadékaiba rejti.

Hitüknek nagyon jelentékeny ágazata a *praedestinatio*.

Mohamed követője tagadja a szabad akaratot, nála minden előre és Alláhtól van elrendelve. Az ember életének minden percze, akarata, gondolata és cselekedete fensőbb sugallat, mely nélkül sem jóhoz, sem gonoszhoz nem foghat; nála tehát mind jónak, mind rosznak oka az Isten.

Szerintök 224,000 próféta létezett, s ezek Isten s ember közt közbenjáró szerepet játszottak; hatan a régi törvények

*) *Majnotta* e görög szótól *mania* vette nevét, mely rajongást, féktelenséget és dühöt jelent; ezek mint dühödt állatok rontottak és pusztítottak minden ellenségben.

lerontására és ujak alkotására választattak, ezek voltak: *Adam, Noé, Abrahám*, (nálok Ibrahim), *Mózes, Jézus és Mohamed*; minden proféta bűn nélkül volt, s valamennyien egyet hittek Mohameddel. Apostol volt 313, ezek az emberi nem oktatására s a bálványimádás megszüntetésére küldettek. Az angyalokat néhány tűztesttel felruházott valóságnak hiszik: köztük nagy a fokozat, a fő *Gabriel*, ki Isten legtitkosabb tanácsosa, leghüségesebb követe, s akaratát ő általa jelentette ki legnagyobb profétájának, Mohamednek.

Mihály a zsidók pártfogója, *Azraél* az öldöklő angyal, *Izrafil* az utolsó ítélet trombitása leend. Hisznek ördögben is. Legfeltünőbb az, hogy a jó és rossz angyalok közt egy közép rendet is állítottak föl, ezek teste is vékony finom tűzből áll, esznek, isznak, házasodnak, szaporodnak, s ez élet után, a mint jót vagy rosztat cselekedtek, jutalmaztatnak vagy büntettetnek. A végítéletről mitsem tudnak, noha szerintök az ítélet huzama 50,000 esztendeig fog tartani.

Szép a müzülmánok *paradicsoma*.

Ez a hetedik égben van, földé tiszta lisztláng, ambra, moshusz és sáfrányból áll; pallózatát gyöngy és jáczintkövek teszik, falai arany és ezüstből lesznek; alakja kerekded, terjedelme oly nagy, hogy bármily jó paripa sem futná be 100 év alatt. Középen Mohamed dicspalotája foglal helyet, s az oly kitünő, hogy ékességét és méltóságát ész ki nem gondolhatja, nyelv ki nem mondhatja, toll le nem írhatja. Udvara közepét a *tuba*, vagy boldogság fája disziti.

Törzsöke arany, ágai ezüst, termése igazgyöngy, drága kő és mindennemű izletes gyümölcsből áll. A fa tövéből tej, bor és vízzel vegyes forrás fakad, melynek feneke kámfor és sáfrány, fővenye smaragd, rubin s igazgyöngyökből áll.

A tubafának ágai különkülön minden müzülmánnak hajlékára ki fognak terjedni, gyümölcsei sem soha el nem fonnyadnak, sem el nem fogynak; a müzülmán minden vágyára egyegy ág lehajlik, s gyümölcseivel önként kínálkozik, sőt ennek gyümölcséből fognak készülni az ozmánok köntösei s a czifra nyergek, melyek a tubafából kiugrándozó szép paripákat diszítendik. De mi a kert földiséje?

A fekete szemű, karcsu dereku, patyolattestű, piros ar-

czu, mosolygó ajaku, teljes mellü, Isten által minden üdvözülendő müzülman számára előre alkotott gyöngé szüzek, kiket, hogy még kedvesebbek legyenek, gyöngy, smaragd és jáczintkövekből épített palotákba helyezett: kiknek arcza soha el nem herval, kik soha meg nem vénülnek, kiket betegség nem háborgat, s kik közül a volt nőkön kívül minden müzülmánra 72 darab esik. Hogy pedig ennyi kéj, gyönyör és élvezet alatt meg ne törjenek, mindegyik 100 férfi erejével birand, s Ádámhoz hasonló, vagyis 60 öl magasságu leend, e gyönyörü paradicsomnak kulcsa az ima, mit minden 24 órában buzgalommal tartoznak végezni ötször.

Ünnepeik a *péntek*, a nagy és kis *bejram*.

A *péntek* heti ünnep; tehát egy a mi vasárnapunkkal, ezt megülik délig, vagyis míg az isteni tisztelet tart; ezután szabad bármit tenni. A férfiak rendszeren e napon kelnek utra, a nők pedig fürdőkbe járnak, sétálnak, mulatnak.

A *bejram**) kétszer fordul elé minden évben. Első a *ramazani* böjti napok után nyomban, másik az első után 70-ik napon. Az első neve *kiucsuk*, azaz kis *bejram*, a másik *bujucz*, vagyis nagy *bejram*. Az ünnepet puskák ropogása s ágyuk dörgése jelenti. Erre mindannyia moshéba siet, ájtatoskodás után esznek, isznak, mulatnak, vigadnak, főbbeik és alárendelteiknek ajándékot osztogatnak, az udvar pedig szultánja üdvözlétére siet.

Bujucz hasonló ünnepélylyel tartatik meg, ekkor a moshé tornáczába három juh vitetik, azokból egyet a padisha, kettőt a főbb urak föláldoznak, s husát a szegények közt kiosztják; de tehetsége szerint más minden müzülman is áldoz. Ezen ünnepen indulnak a mekkai bucsura,**) ekkor bocsáttatnak meg bűneik. Az első két, a második három napig tart.

A Korán a következő dolgokat tilalmazza:

a) A sertésnek, vérnek, elhullott, fulladt vagy guta-

*) *Bejram* áldozatnapot jelent; s mert ók nem Izsák, hanem Izmaél föláldoztatását hiszik, az arabok pedig magukat Izmaél maradékinak tartják: ez ünnepet amaz áldozat emlékének szentelik.

***) *Mekka*, *Mekke* vagy *Macca*, hajdan *Bachus*ról *Beccha* vagy *Bachának* mondatott. Itt született a VI. században *Mohamed*, s itt jelent meg neki *Gabriel*.

ütött, vagy szétmarczangolt állat husának megevéését; szükség azonban itt is törvényt ront, a visszaélés pedig a mondtakból ott is többeket használatra fordít. Tiltva van :

b) A bor és szeszes italok élvezete. E parancs azonban a főbb urak és hadi szolgálatban levők előtt kevés tekintélylyel bír, s iszszak a szőlő levét, kivált az édes égett bort, ahol csak szerét tehetik. Tiltva van :

c) A kártya, koczka s minden nyereséggel járó játék. E pontban a görögöket követik, kiknél hasonló játékok szintén kemény tilalomnak valának alája vetve. A sakk azonban mint elmeélesítő foglalkozás megengedett.

d) A tulságos uzsora. Ezeknél foganatban van e mondat „Clericus clericum non taxat“; müzülmán sorsosának uzsorára pénzt nem adhat; de idegen vallásutól követelhet, amennyit csak akar. Ott uzoratorvénynek hire sincs. Végre tilalmas :

e) A lánymagzatok előlése. Az araboknak t. i. ama kegyetlen szokásuk volt : hogy gyermekeik meg ne szeplősítsenek, hogy több leánynyal bírván a jegyajándok miatt szegényebbekké ne váljanak; lánymagzataikat vagy mindjárt születésük után eltemették elevenen, vagy 5—6 éves korukban cizfrán felöltöztetvén s illatszerekkel megfüstölvén, fövel aláfelé vermekbe taszigálták, s földet hánytak rájuk. Cselekedték ezt legkivált a *horeisiták* és *kendahiták*. *Strabo* és *Diodorus* e természetellenes kegyetlenség miatt megrója az egyiptomiakat, *Lykurgus* pedig világos engedelmet ad a lánymagzatok elvesztésére; különben pedig amugy is nyilvános dolog, mikép *Spártában* gyermekét csak annak volt szabad fölnevelni, kinek a bíróság által megengedett: ezen az emberi nem szaporodását akadályozó s mind természeti, mind isteni törvénnyel ellenkező gonosz szokást Mohamed tehát igen okosan tiltotta meg.

A könyv tolmácsai papi és világi méltósággal bírnak, s közönségesen *ulemáknak* *) s törvénytudók és magyarázók-

*) *Ulemáknál* a balkéz tisztességesebb, mint a jobb : míg mások közt nyugati szokás divik. Ha mufti és nagyvezér találkoznak, elsőbbségről soha nincs kérdés.

nak mondatnak. Fősáfár a nagy-mufti;*) ezt tekintélyben csak a szultán előzi meg.

Nézzünk némi hasonlatosságot és különbséget a Korán és evangéliom, Mohamed és Krisztus között.

A Korán szüntelenvaló mosdást parancsol: az evangéliom a szív tisztaságát igényli. Mohamed parancsa következtében minden híve tartozik napjában ötször imádkozni és moshéba (mecsetbe) menni: az evangéliom ura így szól: hol nevemben kettőn hárman egybegyűlnek, ott jelen van az Isten, s megad mindent, a mit tőle fia nevében kérnek. Mohamed követőjének azt parancsolja, hogy imádkozáskor arcczal Mekka felé forduljon: az evangéliom fejedelme azt kívánja, hogy imádkozáskor szívünk, elménk, gondolatunk Istennel foglalkozzék. Mohamed környülméletetés nélkül bezárhatja paradicsoma kapuit: az evangéliom keresztséggel nyit utat az üdvre; az tehát a kültestnek, ez a szívnek tisztaságát parancsolja. Az 99 tulajdonságot talál Istenben s azt naponkint 99 olvasószemen számlálja el többször: nekünk elég ismernünk és imádnunk őt. A sertés, vér és különféle állatok megevését tiltja: Krisztus Mózes szertartásait eltörölte. A Korán minden nemmohamedán ellen gyűlöletet, nyomorgatást, vagyón- és életpusztítást parancsol: Jézus azokra is áldást mondott, kik átkozták, üldözték. Szóval: Mohamed minden intézkedésének végcélja a fensőbbség iránti vak engedelmesség: keresztyének elég az Isten akaratjábani megnyugvás. A Korán minden bölcsességnek összege, megvan abban vallás, törvény, természettudomány, ékesszólás. Ez oka, hogy köztük sem tudomány, sem művészet, sem polgárosodás nem terjedhet.

Tán egy nemzet sem zuzta meg annyiszor az ozmán karját, mint épen a magyar; innét nevezte őt majd négykezűnek, majd olyannak, kinek segélyére legalább is két sátánczimborá jelenik meg, valahányszor küzd; innét lön, hogy ha csak két három annyi népe nem volt, csatába sem ereszkedett. Álljon például *Bali bég*, kiről *Repiczky* János is emlé-

*) Mufti török szó, s főtörvénymagyarázót jelent; máskép *Seik-ul-izlamnak* mondatik, azaz: a választottak fejedelmének nevezetik; ő az apostol és orakulum, élet s halál ura.

kezik, s ki a főhaditanácsnak ily előterjesztést tön : „Magyarország népéből 30—40,000 ördög szokott megjeleni a harcshikon, s azok személye lovastól tetőtől talpig aczélba és vasba szokott boritva lenni; minden ily szennyesnek oldalán még más istentelen foglal helyet, s ők egymásba kulcsolva szoktak rohanni. Egyet sem fordíthat vissza, ágyu vagy puska, rohanásuknak fegyver nem vethet gátat. — Holttetemféle testökre buzogány nem hathat, kard nem fogja, nyil nem hasítja. Az orvoslás tehát abban áll, hogy csapatok elöl oldalvást kell bontakozni, jobban balra terjeszkedni, hogy hátról kerithessük be őket. Ha ez megtörténhetik, bizvást elmondhatjuk : Ünnepet és bejáratot fogunk tartani“. Így szólott egy bég és főhaditanácsi tag.

Hogy a mondottakat mintegy fényképben állítsuk össze, olvassuk meg egy oly férfinak leveleit, ki ozmánok között élván, velök társalogván, s barátságukat élvezvén, házaik, társaséletük, foglalkozásuk és vallásukról oly dolgokat ismertet, minöket másoknál sükertelen keresnénk; ez *Wortsley* angol, ki leveleit 1717-ben írta ugyan, de, mint tudjuk, azért a dolgok ma is sok tekintetben csak úgy állanak, mint akkor. *Wortsley* 24-ik levelében a többek között így ír :

„Áthaladtunk a karloviczi mezőkön, hol nem épen rég Eugen herczeg a törököket nagyszerűen megverte. Éme dicőségnek, de egyszersmind halált osztó napnak ma is frisek nyomai, amaz iszonyu tér most is lepve van temetetlen embertest, ló- és tevehullával, melyek majd csonkitva vannak, majd mint vázak szerte hevernek. Lehetlen volt, ennyi emberi test szemléletére el nem borzadnom, s akaratlan is eszembe jutott a harczok kegyetlensége, jogtalansága, mely az emberirtást szükséges, sőt érdemessé teszi. Az emberi nem esztelenségét semmitem tünteti föl inkább, noha magunkat bölcseneknek hiszszük, mint ama böszültség, melylyel darabka földért egymás ellen küzdünk : míg egész térségek műveletlen hevernek.“

„Igaz ugyan, mikép a megszokottság már elkerülhetlenné tévé a háborút, de van-e érvény, mely esztelenségünk mellett inkább küzdene, midön ép ama megszokottság álla-

pittatik meg, mely az emberi nemre annyira kárhozatos? Majdnem hajlandó vagyok Hobbenak hinni, ki az emberi nem természeti állapotát hadiállapotnak nevezi. De ha az ész ítéletet jelent, ebből is esztelenségünkre következtethetünk.“

Drinápolyban kelt 27-ik levelében így szól :

„Bizonyos, mikép az ozmánoknak sem vallása, sem szokásaik nem ismertek előttünk. Amit mi — angolok — róluk tudunk, vagy a kereskedőktől tudjuk, kik ügyeikkel foglalkozván, csak felületesen mondják el a látottakat és hallottakat, vagy az utazóktól, kik köztök kevesebb időig késvén, alig képesek valamit írni. Mert az ozmán büszkébb, semhogy a kalmárokkal bizalmasabb barátságba bocsátkoznék : zavart és bizonytalan mindaz, mi általok hozzánk szivárog. Ezek csak oly bizonyossággal írhatnak az ozmánokról : minövel ama szökött francia írhat az angol udvarról, ki a görög utczában egy tető alatt lakik Londonban.“

„Nekem volt szerencsém Belgrádban három hétig lakni egy nevezetes tanult és törvénytudó effendinél *) A törvénytudók mind egyházi, mind polgári méltóságokra alkalmaztatnak ; miután törvény és vallástudomány egy és ugyanaz, s mindkettő a Koránra támaszkodik, s a pap török nyelven egyszersmind törvénytudót is jelent.“

„Ezen férfiak teszik a főbb tekintélyt a birodalomban. Az ő kezeikben fordulnak meg a legjövödelmezőbb polgári hivatalok s a szent jövödelmek. A szultán általános örököse minden jobbágyának, ezek földét vagy pénzét mégsem érinti, és mindezek szakadatlan örökséggel szállanak utódaikra. Ez előnyös jogaikat csak akkor vesztik el, midőn *basák* **), vagy udvari hivatalnokok lesznek. Az ily állomások elfogadásában azonban nagyon ovatosak.“

„Ez nagy eltérés volt. Én azt kezdém beszélni, hogy a törvénytudó Achmet-*bég* ***) igen barátságos társalgása által volt elég alkalmam az ozmánok szokásait és vallását sok-

*) *Hekim effendi* a szultán udvari orvosa, s ez feje minden belső orvosnak, a többi kézi orvosnak mondatik.

**) *Basa* vagy *pasah* török szó, innen : *pa* láb, és *sah* főigazgató; így *pasah* az uralkodó fejedelem helytartóját jelenti.

***) *Bég* vagy *bégh* fejedelmet tesz, közönségesen három lófarkat viselnek, s a helytartók közt rendszeren ők a főbbek.

kal jobban kitanulni, mint tán bármily keresztyén is kitanulhatta volna.“

„A mohamedanizmus szintén több felekezetre szakad;*) kezdetben elhanyagolt s a balmagyarázatok miatt nagyon homályos volt. Csodálandó, hogy titkok és ujítások iránt annyira hajlandó! Átalában Deismus uralkodik az ozmánoknál, s kevés az oly bolond, hogy Istent tagadna; deisták tehát legtöbbszörre, s abban is hibáznak, hogy a profétát nevetségessé teszik. Achmet ugyan tagadta, hogy ő is ezen véleményen van, de biz ő is csak úgy itta a bort, mint mi; s midőn kérdezém, honnan veszi e szabadságot? válaszola: Az Isten minden teremtménye jó, s emberek számára van rendelve. A bortilalom okos törvény, de az a nép számára szól, kiben a borivás sok gonosznak forrása lett volna; a bort mérsékelten használókat a proféta soha nem szándékozott e tilalomnak alája vetni.“

„A botrány kikerülése miatt azonban ő maga sem iszik bort nyilvánosan soha. Csak tudnék — mondá — arabul, a Korán bizonyosan megtetszenék nekem is; ment az minden badarságtól, s a legtisztább erkölcsant a legszebb arab nyelven adja elé. Ily véleményen nyilatkoztak nekem keresztyének is, s nagyon kétlem, vajjon fordításaink nem a görög papok irataiból vannak-e meritve, kik az emberi nem legoktalanabbjai, s kik legfeszettebb erkölcsökkel bírnak.“

„A látott vallások közt legsajátságosabb az *arnautáké*;**) ezek macedonok maradéki, s noha nemzetük nevét

*) Nem lesz fölös dolog, némely felekezetet megismernünk, ilyesek: a) a *druzok*, a hajdani keresztes hadak frank maradéki, kik vallás, szokás, nevelés és hajlamaikra nézve Ázsia minden népétől különböznek. Különbösen sem keresztyének, sem mohamedánok; ezeket gyűlölik, azokat szeretik, s hiszik a lélekvándorlást. — b) a *türkománok*, Natolia és Syria őslakói. Vallásra nézve közelitnek a mohamedánokhoz, fejedelmök nincsen; minden családban igazgató a legidősb. — c) a *kurdok* vagy *kjurdok*, a régi khaldeok ivadékai. Életmód, szokás, vallás és erkölcsre nézve a persák utánzó, azért is gyűlölték és üldözöttek az ozmán előtt. — d) a *jezidák*, ezek a török boszantására eszik a sertéshúst és iszszák a bort. Egy Istent imádnak, napkeletkor imádkoznak, templomot nem ismernek stb. stb.

**) Az *arnauták* Albania lakói, kiket Skanderbég Epirusz királyának halála után II. Amurat ozmán császár erőszakkal hajtott Mohamed vallásának fölvetelére. Ezek oly jó lövészek, hogy 200 lépésnyi távra nejeik és gyermekeik fejéről a tojást bizton lelövik. Különbösen zsákmányolók, utonállók, rablók és gyilkosok.

már elvesztették, azért mais erős lelkiük, edzett testüek. Ezek gyalog katonáskodnak; ruházkodnak, fegyverkeznek saját költségükön, öltözetük durva fehér posztó, löfegyverük iszonyu hosszú, s mindannak daczára nyilsebesen haladnak előre: a mikor is vezérok előhangot ad, a többi utána kart képezve dudolgat.“

„E nép a keresztyén és mohamedán közt nyugottan él, vallási vitákat nem ismer, s nyugottan bevallja, mikép ő nemis képes megítelni: melyik vallás bir több előnnyel; nehogy tehát az igaz utról letérjen, mindkettő szabályait követi ama reményben, hogy az utolsó ítéleten valamelyik próféta csak figyelembe veendi őket. Ezek közül pedig — Mohamed, Krisztus — melyik legyen igaz, azt ember meg nem ítélni. Egyébiránt vallás dolgában az arnauták a leg-szerényebb emberek.“

A 28-ik levél ily dolgokat tartalmaz:

„A kormány egészen a sereg hatalmában van. A szultán nagyurnak is mondatik, de minden zsarnoki hatása mellett is csak oly rab, mint bármely jobbágya, s a jancsár haragos homloka előtt ő is megrendül. — Ez most máskép van. — Az alárendeltség azonban nagyobb mint nálunk angolnál. Az államügyérrel minden jobbágy csak térdelve szólhat. . . . Nincs itt, mint nálunk, zajongó néplárma, inderkedő álarcz, rajongó politikai vita.“

„Tegnap láttam a moshéba menő szultánt.“

„Számos jancsár kísérői voltak örökül, iszonyu fehér tarajokkal fejükön; követték a *spahik**) és *bosztandsik*, azok lóháton, ezek gyalog, mindannyia különféle eleven szinezetű ruhákban úgy tűnve föl a távolban, mintha tulipánágyazatok mozognának. Ezek után lépdelt a jancsárok *agája*,**) bi-borba öltözködve s lóháton, melyet igen fényes ruhába öl-

*) Az ozmán birodalom legtekintélyesebb katonái voltak a jancsárok; ezeknek vitézség és dicsőségben keveset vagy semmit nem engedtek a *spahik*, kik állandó zsoldos lovas csapatokat képeztek; azok gyalog, ezek lóháton küzdöttek. Midőn a szultán táborba megy, ezeknek válogatottaiból kíséri 500.

**) *Aga* egyértelmű a mai hadnagy szóval, de a jancsár-aga nagy ur, a divánban helye van, s tőle függött a gyalog seregek harczvágya, bátorsága. — *Diván* egyértelmű az alkotmányunk szerinti kancelláriával, s az ugynevezett parlamentekkel.

töztetett két rabszolga vezetett. Ehez közel járt a *kislár-aga*,*) kinek sárgaszínű hermelinnel diszitett ruhája fekete arczával szép játékot üzött. Leghátul járt ő felsége a szultán, zöld köntösben fekete rókabőrrel diszítve, mely 1000 font sterlingre becsültetett; lóháton ült, s annak zablája, nyerge s minden készlete arany és drága kövektől ragyogott. Utána még más hat legfényesebben fölszerelt paripa lépegetett; ezeket két udvari szolga követte, rudon két kávécsészét czipelve, melyeknek egyike arany, másika ezüst volt. Ezek után még egy udvari szolga mutatkozott, ki fején a szultán ezüst székét hordozá.

„A különféle köntösöket és turbánokat, melyek különböző sors, rend és méltóságnak ugyanannyi beszélő jelei, unatkozó lenne mind elszámolni: csak azt jegyzem még meg, hogy e kíséret, mely néhány ezer emberből állott, igen fényes és kedves látványt nyújtott, ennél szebb menetet igen nehéz látni.“

A 29-ik, szintén Drinápolyban kelt levelében igen jellemzőleg ecseteli az ozmán nőket; ha ez ugy van, minden nimbusz eloszlik.

„Be kell vallanunk — ugymond — mikép itt a nők szépsége sokkal nagyobb, mint nálunk. Másutt megbámulják, ha valamely kitünő szépséget látnak: ott bámulnak, ha rutat látnak, miután megszokták már teljesen a szépet. Valóságot szólok, midőn azt mondom, hogy a keresztyén udvarok közt eddig legszebbnek hittem az angolt, s ott mégsem találhatik annyi szépség, mennyi itt csak egyetlen követségünkben is szemlélhető. A mi az erkölcsöt és mérsékeltséget illeti: az ozmán hölgyeket is csak azon bűnök nyomják, melyeket a keresztyén romlottság mutat föl.“

„Bámulnom kell majd ostobaságát, majd tartózkodását azoknak, kik ozmán hölgyekről máskint írnak. Az ozmán hölgy, bármily rangu legyen is, kettős fátyol nélkül nem mehet ki. Ezeknek egyiké, kivéve szemeit, betakarja arczát,

*) *Kislár-aga* az udvar körül a legméltóságosabb személy; szüntelen a szultán környezetében van, a háremnek főgondnoka, a császári moshék s minden hozzá tartozó városok, falvak főigazgatója, védnöke, legközelebbi hivataltársa a kapi-aga.

a másik elfödve egész fejét, félteteig csügg le; egyéb testöket *ferigivel*, vagyis az utiköpenyhez hasonló ruhával takarják el. É burkok oly ügyesen rejtik őket, hogy sem urhölgyet a szolganőtől, sem férjnek nejét, habár találkozzék is vele, megkülönböztetnie, vagy fölismernie nem lehet; különben sem levén szabad férfinak nyilvánosan nőt kísérgetni, annál kevésbbé valamelyiknek fátyolát fölemelni.

„Ez álarcz-ruha a török hölgyeknek teljes szabadságot nyújt hajlamaik betöltésére, pedig az elárultatás minden veszélye és félelme nélkül. A szerelmesek találkozásának legmegszokottabb módja ez: A választott fölkeretik, hogy ennek vagy amannak a zsidónak boltjában jelenjék meg, ezek ismert és kényelmes helyek. Itt az előkelőbb hölgy soha nem födi fel arczát, még nevét is ritkán lehet megtudni. Hűségről tehát nem sokat lehet beszélni, miután a szerelmeseket semmi veszély nem fenyegeti. De férjeiktől sincs mit tartaniok, hacsak általok valahogy tetten nem kaptatnának.“

„Ha kissé tehetősebb a hölgy, a férj sehogysem kívánja megbántani, miután önmagukat tartják, s a gazdaságot is gyarapítják. Én az ozmán birodalomban kizárólag a nőket tartom szabadoknak. A diván legfőbb tanács, s mégis tisztelettel viseltetik a nők iránt. A szultán törvényes örököse minden jobbágyának; ha basát fejeztet le, mégsem bántja ennek háremjét, hanem minden hozzá tartozandóival az özvegynek hagyja. Valóságos királynéi elasszonyosodott rab-szolgáiknak, kikkel a férj mitsem parancsol.“

„Törvény szerint minden ozmán vehet négy feleséget, de semmi előkelő ozmán nem tartja azt.“

31-ik levelében, mely Drinápolyban 1717-ik évben kelt, az oltás módját ismerteti.

„Olyat mondok el, a mi minden angol atya és anyában vágyat fog gerjeszteni, legalább csak rövid időre is ide költözködni.“

„A himlő, mely nálunk oly kártékony és veszélyes, itt nyom nélkül tűnik el, s mint mondják, a beoltás következtében. Septemberben, midőn a nap heve már szünik, a beoltandó kisdedek szobába gyűjtetnek; megjelenik ekkor egy vén asszony, hozván magával diófa-csészében igen jó himlőanya-

got, s a szülői kíváнат szerint majd a lábon, majd a kézen 1—4 eret, gombostű hegyével megnyitván, s a kisörkent vércsöppet letörülván, annyi anyagot ereszt a megszurtt helyre, s mennyi a gombostű fejére fér; erre beköti diófahéjjal a sebet, s meg van a mütét.“

„A nap egyéb részén a csecsemők együtt maradván és játszadozván, épek, egészségesek egész nyolczad napig. Ekkor láz fogja el a kicsinyeket, s 2—3 napra ágyba szorulnak. A himlő ekkor veri ki magát rajtok, de legfőlebb 20—30 szem, ez is nyom nélkül tűnik el.“

„A megsebzett helyeken geny foly, miáltal fájdalom és betegség egyaránt könnyül. 7—8 nap multán a csecsemők ép oly egészségesek, mint voltak a beoltás előtt. Ezer meg ezer gyermek és korosabb is oltatik be évenként, s nincs példa, hogy csak egy is elveszne benne; sőt e találmány ártalmatlanságáról annyira meg vagyok győződve, hogy e mütétnek saját fiamat is önként alávetem.“

32-ik levelében az ozmán lakókról így szól :

„Eddigi ismertetésekben általában az áll : hogy a török lakok a legnyomorubbak. Én több házban lakván, egészen ellenkezőt mondhatok. A török építkezési mód kedves, s a vidéknek megfelelő. Igaz ugyan, miszerint nagyrészt fa-épületekkel bírnak, de ez nem a rosz izlés, hanem a kormány zsarnokságának eredménye. A tulajdonos halála után minden lak a szultán birtokába jut, ki gondoskodjék tehát a tartósságról ? Ha a lak kényelmes, s ura halálaig eltart, a célnak és birtoklásnak meg van felelve. Minden kicsi és nagy ház két részre van osztva : az előrészt előtt van nagy udvar nyílt folyosókkal, melyekről minden szobába külön ajtó vezet. A szobák nagyok, két rendbeli ablakkal, s az első sor föstött üvegekkel van ellátva. A lak ritkán számít többet 2—3 emeletnél, a lépcsők szélesek, s a fok a 30-at ritkán haladja meg.“

„Első részben az ur lakik, a hárem a ház végrésze, mely kertre könyöklök, s melyre az épület minden tornáczából nyílt kilátás van. Az emelet és szobák száma ugyanaz, mi az előrésztben, csakhogy ott fényesebb és diszesebb; ki vannak rakva persa-szőnyegekkel, s egyik vagy mindkét oldalán a szobának a fal hossza szerint két láb magas, szintén

szőnyegekkel vagy félláb-vastag selyemvánkosokkal megrakott ür van; ez a török pamlagja, mely körül a fal mellett még két rendben vánkosok vannak, a fal melletti magasabb, a külső alacsonyabb, hogy kényelmesebben támaszkodhassék.

„E vánkosokban tűnik föl a szoba nagyszerűsége, mert be vannak vonva a legdrágább selyemmel, arany, ezüst s drága gyöngyökkel kihimezve. A butor fa, de vagy vésett, vagy festett. Vannak melléknyladékok, melyek apróbb szobákba vezetnek.“

„Igen tetszett nekem egy földszinti szobában levő ugró-kut, mely egyik edényből a másikba ömlött, s édes suttogásával a léget kellemes hűsítő mozgásba hozta. Minden gazdagabb házban van legalább három kamrából álló fürdő, melynek talapzata márvány, föle czin, ellátva hideg, meleg mosakodásra egyaránt.“

„A háremek kertei nincsenek virág- vagy gyepágyakkal ellátva, de igen, be vannak ültetve magas fákkal, melyeknek árnyaiban gyönyörködnek. Kert közepén kioszk áll, vagyis bizonyos tágasabb kamra, melynek központját szökő-kut díszíti.“

„Bemenetnél van 10 lépcső, ezeket aranyozott farácsok környezik, mikhez szőlő- és virág- vagy illatos cserjék fonódnak, az egészet pedig terebélyes fák övezik körül galyaikkal, árnyaikkal.“

„A török hölgyek itt töltik a nap legnagyobb részét leánykaikkal együtt, vagy zene, vagy himzés mellett. Nyilvános kertekben is vannak ily kioszkok, hova legkivált azok járnak, kik honn ily kényelmes helylyel nem bírnak. Ott pipáznak, kávéznak és szörpölgetik a szorbetet.“

„Hogy szilárd épületeket is tudnak rakni, példák rá a *moshék*, melyek mind faragott kőből rakvák, a *szállodák*, s az ingyen lakok a vándorok számára, melyek szörnyü udvarokkal bírnak, s melyekalatt sok a bolt a szegény mesteremberek számára, kik azokban ingyen laknak. Van ily épületek mellett *moshé* és palota is, mely képes 3—400 embert befogadni.“

Igy ír a híres *Wortsley Montaignu*, nincs okunk egyetlen szavát is kétségbevonnunk, s mert minden sora jellemző, vele ismertetésünket is bizton bezárhatjuk.

Vázlatok a természet köréből. *)

Irta KERESZTYÉN JÁNOS.

IV. A hold.

Annyian énekeltek s irtak e tárgyról, szinte félve fogok hozzá, a holdról valamit beszélni, hisz mindenki ismeri azt. A síró gyermeket dajkája a holdra figyelmeztetve csitítja el; az ifjukor, mint oltárához megy ide gyónni, esküdni hűséget, panaszkodni, megbocsátani; — mi élemedett koruak is szeretünk olykor álmatlan éjeken tervezni, elmerengeni a hold fényénél.

A toronyóra 12-öt kong el, hangjai mint kisértetek zaja rázzák meg fülünket, vagy mint angyalhangok zengnek felénk, a mint keblünket bus, vagy vidám érzelem szállta meg. A teljes hold épen most bukik fel a hegyet borító erdő háta megül, a völgyet fedő köd közül lassanként kibontakozva, mindig magasabbra emelkedik, — már sugarai tisztán bevilágítják az utcákat és egyes házakat. A gondolkodó ember megdöbbenve áll meg, a házak, mint megannyi koporsók tűnnek fel a kisértetes félhomályban, hol ezernyi gondok és örömök csendesen alusznak. Amott egy ablakból kétes lámpavilág pislákol, ott talán egy szenvedő nyögi végső fájdalmát, s költözik át az örök nyugalom hazájába. — Amott a fényesebb ablakon belől talán egy új világpolgár szemei nyílnak fel öröm és bánatra. Azon szerény kis házban, melynek világa csaknem egyenlő a holdéval, mely most épen az ablakra veté bádgyadt sugarait, ki az a halvány nő, ki az ablak felé közelítve egy nagy könyüt törült

*) Az I. II. és III. számú tárgyakat lásd. M. Emb. könyvtára I. kötet.

Te szemérről? — Az egy szegény de szerető édes anya, beteg, gyermeke ágya mellett virraszt, lesve annak minden mozdulatát, midőn lázában forró arczczal, sebesen pislogó szemekkel, gyorsan lihegve nyugtalanul hányja magát ide stova, — mignem a láz szűnik, s a gyermek jó ízű alomba szenderül.

Oh hold! ha te elmondanád azon örömeket, s boldogságot, szenvedést és keserveket, melyeknek annyi ezreden át tanuja valál, — mennyi ezek hívtak téged tanubizonyoságnak, hány csalfa hazug fogadott előtted szent hitet, mit később gyalázatosan megszegett, hány — igaz de megcsalatott szívet láttál megrepedni keservében; — hány ártatlan, méltatlanul elítélt sohajtott fel hozzád a néma éj csendes magányában?! — A férjétől elszakasztott szerető özvegy keble könnyebbült, ha neked sirhatta el keservét, a szülétlen árva hajlék nélkül utczáról utczára bolyongva a te varázs fényednél szunnyad el, s megnyugszik sorsa változhatlanságán. A gondoktól kifáradt homlok, midőn napot éjet egygyé tett, családjá boldogításán, a te varázs leheletedre szunnyad el. Békét hozó hold, a te arczod nyugalmat lehel, töled lengedez a csendes boldogság, egy új élet előérzete, — bárcsak a te nyugalmas ligettedben pihenhetném ki magamat, élvezve a boldogságot, imádvá a jóságos Istent!

Hányan nem sohajtanak így fel, pedig mennyire csalakoznak. — Szegény földlakó, ki szerencsétlenségében irigyled a parányi hangya boldogságát, — a föld gyönyörei kihaltak rád nézve, általad nem ismert világrészt képzel a boldogság hazájának, melyről fogalmad sincs. A mi e földön vágyadat ki nem elégítheti, azt a holdban szeretnéd feltalálni? azt hiszed, hogy a hold paradicsomi boldogság, szelid nyugalom, békés megelégedés hazája? — Ki kárhozzatna ezen tévedésért, — így volt ez ezredek óta. Templomok építtettek a hold istennő tiszteletére, papok zengtek dicsőítő hymnusokat, áldozatokkal igyekeztek kegyét megnyerni a népek ezrei. Ezen hit elenyészett, ma már csak a babonás nép tulajdonit a holdnak valami titkos erőt. A tudomány embere távesőt vevén kezébe, számoló észszel áll elő, levetkezteti a holdat minden ráraggatott istenítő ron-

gyaiból, úgy állítja elő, mint egy kiégett, élettelen, hasznavehetetlen földsalakot.

Merész állítás! hány költői érzelmű ifju, s szeliden dobogó kebel fordul el hidegen a számoló s valódi tényekre hivatkozó természetvizsgálótól. — A tudománykedvelő az örökigazságot fürkészi, a költő, a szerelmes, ábrándos fiataloság a semmin is fellelővé válik, a kietlent is rózsaszínben tudja képzelni.

A hold szintugy, mint földünk, egy bolygó golyó, szabadon lebegve az Aetherben. A föld 365 nap 6 óra alatt futja meg utját a nap körül, — a hold 27 nap alatt végzi utját a föld körül. — Mig az egész csillagos ég minden tizen-négy nap alatt egyszer feltűnik, egyszer lemegy a hold lakója előtt, a föld lapja változatlanul áll szemközt vele, mi körülbelől 14-szer nagyobb a holdnál.

Mily gyönyörű panorámát mutat a világosságot sugárzó föld felülete a hold lakóinak, minden tengereit, földrészeit és szigeteit mutatva. Mielőtt Kolumbus Amerikát, Cook Ujhollandot felfedezte, ismerték a holdnak körületét, szárazrészei alakját és nagyságát. A hold lakosa az előttünk ismeretlen Afrika belsejét, és sarkvidékeket könnyen beláthatja. — Bármily távol essék is tőlünk a hold; még is egy része az emberi művelődés történetének vele szoros kapcsolatban van. A holdat Herschel óriás telescopja 60 mérföldnyi távolságra hozta a földhöz, — ez által az ember sok égi titok birtokába jutott, mert a vizsgálódó emberi szellem előtt a homokszem épen egy tárgyul szolgál, mint a világtest. Ily vizsgálódások után tudjuk, hogy a hold felülete nem egyéb, mint kopár sziklatömegnél és üregeknél, irtóztató melségek tártongnak a vizsgálódó előtt, melybe mérföldekre terjedő heggyek és halmok vannak elsüllyedve, — tátongó repedések és nyílások, egymásra halmozott óriás kiégett vulkánok váltogatják fel egymást, az egymáson fekvő sziklagerinczek, mint gesztenyehéján a csucsuk, úgy tűnnek fel.

Mint pokol torkolatai merednek a szemlélő felé ezen mérföldnyi tágas nyílásai az egyes hegycsucsoknak, — melyeknek melségei 18 — 20,000 lábnyira becsültetnek. Ezek a kupok nyílt torkolataikkal néha rendetlenül szétszórva

feküsznek, néha hosszú sorokban, máshelyt körben állnak. — Némely óriás hegyek szétrepedt hólyag alakot mutatnak. — A hold földe bizonyos területen, lépcsőnkint emelkedett 20,000 lábnyi magasságra, midőn körületén felrepedvén, nagy földdarabok körül sánczot képez, — ezek a sánczon belől mélyen feküsznek. Ily besánczolt földrészeket mintegy 1500-at számlálnak, melyeket gyűrű-hegyeknek hívják. Eszerint a hold belsejét elsülyedt tájak képezik, melyek szétrepedt hegyóriások árnyékában feküsznek, — a hold felületét kiegészített salak-alakunak mutatják. Ha a hold felületét egyik sarkától a másikig végig nézhetnök, úgy látszanék a szemnek, mint egy végetlen kopár sziklák ormaiból álló erdő, fekete kráter-torkolatokkal, — végetlenségig terjedő fa és fű nélküli tájak, kietlen összeolvadt kötömeg, iszonyu üregek- és repedésekkel, mintha az egész holdgömb szét akarna repedni.

Örökös némaság fekszik ezen szétszórt szikladarabok felett, ott nincs légkör, — nem képződhetik hanghullám, — a holdvilági élet néma, hang nélküli. Hiában hallgatnók itt a sziklák közt fészkelő sas vijogását, a farkas visszatetsző üvöltését, a bokrok közé rejtező csalogány mélabus hajnali dalát, — nincs hang, mely a fájdalom érzését visszatükrözze, vagy az öröm kéjérzetét tomboló lármával nyilvánítsa, — itt minden érzelem egyforma; néma és csendes minden. Ha a gondolatot szavakban nyilvánítani nem lehet, az érzék akkor eltompult, hideg. Képzeljük magunkat azon rideg sziklákon, egy félrelépés irtóztató mélységbe sodorhatna, hasztalan kiáltoznánk itt segélyért, — esésünk zajtalan lenne, bár egy egész város épületét rántanók is magunk után. — Ott minden tárgy 10-szer könnyebb, mint e földön, következésképp az esés is ártalmatlan, mintha csak gyenge toll ereszkednék a földre.

Mint a fül nem gyönyörködhetik a hangok változatosságában, épen így nem talál a szem egyebet szomorú egyformaságnál, — nincsenek fák, zöld mezők, virágos rétek, kalászokkal diszlő mezők. Hasztalan keresnénk egy csepp vizet, mely szomjunkat enyhítse, — nem látnánk ezer féle alakban lebegő felleget előttünk; ott a láthatár örökké tiszta,

felhőtlen. Pillanat alatt áll be a 14 napig tartó nappal s ugyanannyi ideig tartó éjszaka. Nincs ott alkony, nincs hajnal, nincs szivárvány, nincs mennydörgés és zivatar, sem enyhítő esti szellő, sem zöld liget, sem madárdal, — mindenütt kopasz hegyek, meredek szikla-oszlopok, szétszórt kődarabok, — irtoztató elhagyottság, megölő egyformaság.

Jertek ide, ti vigaszt, enyhülést keresők, nézzétek a holdat távcsőn, ismerjétek meg belsejét, azután kívánczozzatok oda.

Könnyű pára szervezetüeknek kell lenni a hold lakosainak, azoknak nincs szükségök, hogy lélekzhessenek, nem kell tűz, mely mellett főzzenek és melegedjenek. Mily csodásoknak tetszenének azoknak a mi hóborította mezeink, tűzhányó hegyeink, forró földövi zivataraink, — kik tüzet, havat, felleget nem ismernek. A holdnak mindig ugyanazon egy oldala van földünk felé fordulva, a másik oldala egészen nélküli a földtől világitását, — ugyan nem vándorolnak-e számtalanon a hold homályos feléről a világosabb részre, hogy a nagy világitó földet csodás képeivel bámulják? — Hányan nem kívánczozhatnak a hold lakói közül a világosságot, áldást árasztó földre, hogy lekeik egykor ide költözzenek. — Szegények, nem sejtik, hogy e földön gyilkosság, árulás, gyalázat és vétek, háboru és pusztulás, zsarnokság és rabiga létezik, — hol Krisztus is keresztfára feszítettet.

A hold lakosának éve egy nap és egy éjszakából áll, — 14 napig tartó nappal, 14 napig éjszakája van, mert a hold 29 nap alatt végzi utját a föld körül, a föld ellenben egész felszínét 24 óra alatt mutatja a hold lakosának, majd mint új föld, negyed, fél és egész föld tűnik fel. — Évszakok időváltozásokkal ismeretlenek a holdban, azonban az időt a föld negyedei, óráit a földön látható s minduntalan egyformán változó képek után oszthatja be. Mikor nekünk új holdunk van, akkor a hold lakói, földtöltét látnak.

Régibb korban az egyiptomiak, babiloniak, indusok, görögök isteni lényként tisztelték a holdat, — mindamellett nem mulaszták el a hold változásait is figyelemmel kíséreni, s annak szabályszerű forgása után osztani fel az időt.

A hold volt az első naptár csináló, a régi és újvilág számító mestere. — Ő, a csillagvilág ajtónállója, tanítja az időt és távolságot éles számítás után megtalálni. A hold tanította az embereket a számítás és földmérésre, a hold volt az első mennyiségtanár, ő mozdította elő a földmívelést és hajókázást, ő emelée a papokat a régi korban oly fényes állásra, mert járásának formáit egyedül ők értették.

A hold még ma is csodás hatalmat gyakorol az ember lelkére; a költő megénekli a nyugalmat s békét hozó holdat, a szerelmes barátjának nevezi, a pórnép titokteljes hatalmat tulajdonít neki, a csillagász pedig általa tulajdon hazáját, a földet tanulja ismerni, a természettudós rajta kémleli s tapogatja a világ előállítását. — Mennyi varázs szépséget nélkülözne földünk, ha hiányzanának a gyönyörű holdvilágos téli éjszakák, — a kellemes májusi esték, midőn csalogányok zengnek az eleven zöld csalitok alatt. — Ki tudna oly vonzó varázs-képeket teremteni, mint a hold. Nyájasan tekint az ablakon keresztül az ágyában fekvő gyermekre, ez álmában mosolyra fakad, — meplepve lesi meg a bokor megé rejtezt szerelmesek enyelgéseit, — hűségesen virraszt a beteg ágya mellett, rövidíti annak hosszú éjszakáját, tréfálódik a bugyogó forrással, a köveken alá csergő kis patakka, — midőn annak vizsugarát ezüst színben tükrözi vissza. — A hold az éjszaka regéje, — világossága, megtestesült álma a teremtő gondolatnak.

A tudni vágyó emberi szellemet nem elégité ki a holdnak ezen költői oldala, — az az árnyék megett kereste a tárgyát, — s a hold-istennőt világtestté alázta le, mely számításait próbákkal bizonyítja be. A csillagász éveken keresztül irányozá tubusát a holdra, hogy azon a földet ismerje és megmérje. — A föld árnyéka, melyet a holdra vet, bizonyossága a föld gömbalakjának s mozgásának. A hold futásának eltérései tanították a föld és nap vonzerejét kiszámítani, — holdfogyatkozásokon lehetett a hold hegyeit megmérni, a napnak pedig bátrabban szeme közé nézni. — Az álló csillagoknak a hold általi eltakarása tanította az embereket a világosság sebessége kiszámítására, s azon csillagok távolsága megmérésére.

A tudni vágyó ember a holdon tanulta ismerni a nehézség és vonzerő törvényeit. — Innen következtette hosszaspapogatózás után, hogy a hold nem egyéb, mint végetlen idő előtt, midőn még földünk gáz alakban lebegett, a végetlen Aetherben földünktől elszakadt egy darab, mely ugyanolyan kisebb gázgömbbé kavardott össze, föld és hold roppant évezredek előtt az idők mérhetlen hosszú során keresztül roppant kiterjedésű gázalakban lebegtek az izzó nap körül, — s viszont körültek a többi bolygók szintén gázalakban. A hold elszakadván a földtől, tova akart repülni, de a föld titkos vonzerejével megragadván, kényszeríti a tova repülőt — körülte körben forogni. — A repülő hold szinte igyekszik a földet maga után huzni, de hasztalan, — csak a gyenge szerkezetű lég enged némileg ezen vonzásnak, az is csak a magasban; az ember, ki 9 mérföldnyi mélységben él a légfolyam fenekén, keveset sejt a légtenger ezen áradásáról, csak az érzékeny légsulymérő mutatja azon változásokat, melyek a légtömeg felületén történnek.

Észrevehető ugyan még a hold ezen vonzása a tengereken is, ezek is emelkednek, nyujtóznak a futó hold után s minden 24 óra alatt az egész föld felületén keresztül szaladnak, de a föld erősen tartja, s hat órai futás után lankadva, kimerülten esnek ismét vissza előbbi helyeikre. Mig a föld egyik felén a tenger fölülelemelkedik a partokon, ellenkező oldalon völgygyé lapul. Minthogy a föld huszonnégy óra alatt egyszer van a hold felé fordulva, a tenger dagálya is körülkarikázza a földet, kísérve mindenütt a holdat utjában, ezen dagály és apály az egész földön folytonosan tart. Az ember ezen égitest mágusi erejének ura tud lenni, ő ki tudja annak hatalmát számítani, — akaratát előre megismeri, a jövő zivatar elől korán kitér, vagy a tombolva mormogó haboknak hatalmas kötöttéseket vet elébe, melyeken tájékozva szakadozik darabokká.

Akármely szempontból vizsgáljuk mi a holdat, mindig csodásan tűnik az fel nekünk. — Ott látjuk rajta a rombasúlyedtt hegyvidékeket, óriás kiégett vulkánokat mérföldnyi széles kráterekkel, melyeknek füstös öblében egy egész Sweicz van elmerülve, Rigi, Ahorn sziklahegyeivel, melyek

nek csucsa a kráter széleig nem érne fel. Egy regehős a hold, a léget és vizet ámitó pillanataival magához csalja, vagy önszabadságáért a földdel együtt karikázva küzködik, — mindketten örökös forgásban lebegvén a nap körül.

De nem csupán az élettelen tárgyakra hat a hold mágiusi erővel, — épen ily hatalmat gyakorol az ember kedélyére is. A csillagász nem fárad el a holdat vizsgálni, annak titkaiból a túlvilágot igyekszik kikémleni. Hetekig ül a bonyolodott számítások mellett, — a hold útját mérföldenként kiszámítja. A költő rajongó pillanatokkal függ a holdon, a gondolatok e hű barátján. — Boldog béke száll alá, melyet a holdvilágos éjjel hoz a fáradt földnek szelid álmaival, erősítő szendergéseivel, számtalan szórakozó mulatóságaival, színházaival, báljaival, de egyszersmind szenvedéseivel és büneivel is. A holdvilágos éj tükre az emberélet fény- és árnyoldalának.

V. Az inga.

Bámulásra ragadnak az ókor leigázott népei által emelt óriás épületek — milyeneket a szolgaság és hűbér kötelékei alól kibontakozott mai nép többé előállítani nem képes. — Nézzük csak a 300 mérföldre nyuló, 25 láb széles és 30—40 láb magas chinai köfalat — vagy a Nilus partján fekvő óriás pyramisokat, melyeknek legnagyobbika mintegy 428 láb magas, mindenik oldala az alján 716 láb széles, s az egész jobbára tömör falakból állván, bámulva kell kimondanunk, hogy ott 1,444,664 köb öl kő van nemesak összehalmozva, de minden egyes darab tökéletes négyszegre faragva, s az alól lévő könek 2 hüvelyknyi mélyedésébe a fölé jövő könek ugyanily ki nyuló párkánya van behelyezve.

Micsoda óriási eszközökkel rendelkezhetett e nép, mely ezen kötömegeket összehordta, egymásba illesztette, s oly szédítő magasságra emelte, melyhez a föld legmagasabb tornya sem hasonlitható. — Ezen roppant épületek már körülbelül 5000 év óta állanak fenn, — s nekünk csak annyiban

érdekesek, hogy rajtuk egyes népek óriás erejét bámuljuk, vagy a körülte szabályosan lerakódó iszap növekedéséből rajtuk az évek számát megmérjük. — A gulák ezideig 16 láb mélyen vannak beiszapolva, az iszap-lerakódás pedig újabb vizsgálatok szerint minden 100 évre 4 hüvelyket tesz.

Mily fokán állhatott a műveltségnek azon nép, mely ily roppant épületet létrehozott, — sőt a legszabályosb mértani elvek szerint szerkeszté! A delejtüt kevéssel ezelőtt találtak fel, — hogy tudták ők ezen gulák 4 oldalát pontosan a négy világtáj felé emelni? pedig vas vagy más foglalók nélkül maig is épségben állanak. — Ezen építmények sok matematikai és physikai ismeretet tanusitnak, — arra is emlékeztetnek, hogy a régi Egyiptom hatalmas, jól rendezett ország volt. — Mennyi idő kellett arra, hogy a nyers vad nép ily művészeti képzettséget s tudományos ismeretet sajátjává tegyen! — Az emberi nem korát e földön legalább is 20,000 évre tehetni.

Az emberi élet 70—80 évre terjedő korát ehhez mérve — roppant időköz ez, hány nemzet, néptörzs tűnt fel s enyészett el annyi idő alatt, s mi parányi azon évszámítás, mióta az emberi nem öntudatra vergődött, s a nevezetesebb eseményeket, jegyek által tudta megörökíteni az utókor számára. Ki tudja, mily műveltségre jutott népek pusztultak el e földről emlékeikkel, miket az utánkövetkezett nemzedék nem tökéletesíthetett, mert magából fokonkint előhaladó fejlődés által századok mulva juthatott csak némi biztos ismeretre. Amerikában is léteznek gulák, bár az egyiptomiaknál kisebbek, de alak, fekvés és kivitelben amazokhoz mindenben hasonlók. — Ugyan ezredék előtt nem létezett-e e két földrész lakói közt valami összekötő kapocs, s nem egyik a másikától tanulta-e az építészeti művészetet?

Az emberi nem eredetét, fejlődő műveltségét vizsgálni nem czélunk, de ha az elmondottak gondolkodásra és csodálatra inditnak, — még inkább csodálhatjuk a szemünk előtt örökké mozgó, fülünkbe szakadatlanul ketyegő eszközt, az *óra ingáját*. — A gyermek örül, midőn egy madzagra hurkolt kövicset körben forgatva, élénk suhogása fülébe zsong, — vagy legsebesebb forogtában eleresztve a kő tovarepül. —

Hányszor történt ez azon 20,000 év alatt, hogy a felnőttek érdemesnek tartották volna a gyermek ezen játékát figyelemmel kísérni. — A tudósok — műveltségökkel kérkedve haladtak el a játszó gyermek mellett, nem is sejték, hogy az egy roppant horderejű világtörvénnyel játszik. — Kinek jutott eszébe, kérdezni: a madzagra felfüggesztett kő miért hintalózik jobbra balra, ha függélyes állásából kimozdítottik, s miért lesznek a leirt ívek mindig rövidebbek, míg a felfüggesztett súlyos test ismétli függélyes állásba nem jő? — *Keplernek* jutott ezen világtörténelmi kérdés feltevése, — s nem egy természettudóst, s csillagvizsgálót foglalkodtatót, élte végeig ezen kérdés megfejtése. Számtalanszor történt már s többnyire úgy szokott történni, hogy a semminek tetsző csekélység lett a később bámulandó nagyságnak szülő anyja, mihelyt az emberi éles elme azt gondolatának eszközévé tette.

Ki gondolta volna, hogy a gyermek a madzagra kötött kőben egy rettentő eszközt tart kezében, *a taszító erőt*; — a gyermek zugásáról tudja a forgatott kő növekedő erejét, legsebesebb forgásában elbocsátva, villámsebesen repül tova, törve, zuzva az eléje akadt tárgyat. — Ime egy lépéssel kellett ezen tüneményt tovább tökéletesíteni, — kezünkben vannak a borzasztó hajtógépek, — a romboló ágyuk, gránátok. — A görögök, rómaiak hajtógépeikkel csak nagyban utánozták a körben lóbált követ, — ez volt fegyvere Dávidnak Góliát ellen, — még ma is ügyesen tudnak banni a parittyákkal némely vidékeken a szőlőpásztorok, a kártékony madarak ellen megóvandók a termést. — Mily lépcsőnkénti fejlődését látjuk ezen eszköznek a parittyán kezdve, az újabb időkbeli bombáig és pokolgépekig! — *Galileinek* a pizai egyházban egykor a lámpa hintázása tünvén szemébe, — komolyan gondolkodván ezen hintázás okáról, sikerült felállítani a hintázás törvényét. — A különféle anyagból készült ingák, ha egyenlő erő által hoztattak mozgásba, egyenlő sebességgel hintáznak. — Ime ezen felfedezés biztos időmérőt adott az ember kezébe, — az órák szabályos járása meg volt alapítva; — az inga tartja azok kerekeit egyenlő mozgásban, az inga ütése osztja egyenlő ré-

szekre az időt, — egyúttal az ütések számát is mutatván, hogy azt egy tekintettel le tudjuk olvasni. — Nekünk ugyan esekélységnek látszik egy óra számtáblája, de mire becsülte volna Nagy Károly a mi legegyszerűbb falióránkat, a mit most pár forintért az egyszerű pór is lakába függeszt; bizonyosan felcserelte volna a tökéletlen víz- és homok-órákkal. — Huygenes volt első, ki az órák menetét ingák által tanítá szabályozni, — mily szolgálatot tesznek ily órák a csillagásznak; — csak azóta tudják ők az időt pontosan meghatározni, azóta haladt elő a csillagászat, s valóban csodákat teremtet az inga, midőn azt Arago, Humboldt, Borda vette kezébe, — mert nemcsak alakját, tömötségét, s különféle magaslatait mutatá meg e földnek, hanem a nap és bujdosók tulajdonságait is kikémelelték általa. — A vonzerő vagy nehézség törvényét, *Newton* állítá fel, de azokat az inga bizonyítá helyeseknek. A francia csillagász *Richer* 1672-ben Cayennebe utazván azt tapasztalta, hogy az ingás óra naponként $2\frac{1}{2}$ perczet késett, ennélfogva megrövidíté az inga szárát, — később Párisba visszatérván, ott már $2\frac{1}{2}$ perczet sietett, itt ismét meg kellett azt hosszabbítani. Ezen tünemény figyelmet ébresztvén, a földet több irányban beutazták az ingával, s azon tapasztalatra jöttek, hogy az inga a föld közepén az egyenlítő körül halkabban, a sarkok felé ellenben sebesebben hintázik. — A *vonzerő*, mely szerint minden tárgy e földön annak középpontja felé vonzatik, s egész addig menne, ha utjában semmi által nem gátoltatnék, a földnek közepén fekszik; — tehát mentül magasabb tájra megyünk ez ingával a föld közepétől, annál lassubb lesz az inga hintázása; mentül közelebb esik annak középpontjához, annál gyorsabban ver. — Innen világos, hogy a föld közepe legtávolabb esik a középponttól, a sarkok ellenben közelebb esnek, — ebből következik, hogy földünk alakja nem tökéletes gömb, hanem a sarkak táján összéblapult.

Ha magas, kösziklás hegyekre megyünk az ingával, itt ismét egy más tüneményt veszünk észre, nevezetesen az inga függélyes állásából kissé oldalra hajlik a hegy tömege felé, — ebből kitünik, hogy a kötömeg nagyobb vonzerővel bír, mint a porhanyó föld, innen ismét a föld tömötségét számi-

tották ki, — most már tudjuk, hogy az egész föld tömege ötször tömöttebb a viznél, — s hogy az egész földgömb 10 quadrillió fontot nyom.

A hegyen gyéreb az inga hintázása mint a völgyben, — t. i. két akkora távolságra negyedrésznyi, három akkora távolságra kilenczedrésznyi, vagy is a nehézség erő hatása akként fogy, a mint a távolság négyszege nő. — A földön valamennyi nevezetesebb hegy magasságát tudjuk, pedig azokat lánczczal nem mérte senki, csupán az inga mutatja azok magasságát, — ha az ember az ő néma észrevételeit megérteni tudja.

Az ember rendeltetése a tökélesbülés, — az emberi szellem nem állapotott meg ezen csaknem kézzel fogható felfedezéseken, hanem átment azokkal a tölünk ezer és millió mérföldekre fekvő csillagvilágba, matematikai képletei után nemcsak megmérte azok nagyságát, hanem tömötséjét is kiszámította. — Tudjuk azt, hogy a föld vonzerejénél fogva, minden szabadon eső test az első másodperczben 15 lábát esik, ha tehát ezen vonzerőt, a föld nagyságával összeszámítjuk, kijő, hogy átalános keménysége a folyópatéval egyenlő. — A föld vonzereje a holdra is ugyanazon arányban hat, — a másodperczes ingával kiszámítható annak nagysága és tömötsége. Azon világosság nagysága szerint, melyet a hold a föld különböző pontjára vet, meghatározható a hold átmérője. Miután annak nagysága, s a reá ható föld vonzereje tudva van, — tudjuk egyuttal a hold ellentálló erejét, tömötséjét és sulyát is; — ehhez hasonlóan számították ki, hogy a nap tömötsége egyenlő a parafával (Kork-), a holdé az almafával, Merkuré a gyémánttal, Vénusé hasonló földünkkel, Uranusé a parafával.

Egy másodpercz alatt a földön, ha valamely tárgy 15 lábát esik, a napon az ugyanannyi idő alatt 450 láb mélyre haladna, azon ember pedig, ki e földön egy mázsát nyom, ott 30 mázsa nehéz lenne. Ha a napot oly nagyságu részekre osztathatnók, mint földünk, abból 1,300,000 oly gömb telnék ki. S ha valamikor földünk a napba esnék, ott azt csak oda dobott ködarabnak tekintenék, vagy ha földünk a holddal együtt azon távolságban, mint most állanak, a napba tétet-

nék, ott azok nemcsak kényelmesen folytathatnák forgásukat, de még felül jókora üres tér is maradna. Ugyan vannak-e ezen világtesten emberekhez hasonló teremtmények? — s ha vannak, mily óriás erejűeknek és nagyságuaknak kell ezeknek lenni. Páris, London, a mi legnépesebb, s óriás palotákkal diszló városaink, ezek előtt csak hangyafészkek, s a nap lakója egy lépéssel zuzná össze azokat, miként mi szoktuk a hangya-fészkeket; — a mi égdörgésünk, vagy az ágyúhang neki ép oly parányi nyikorgás volna, mint a hangyák állkapcsainak nyöszörgése.

Más alkotásuak a holdlakók, — ott egymásodperc alatt csak 3 lábát esik a szabadon bocsátott teher, következésképp minden tárgy 5-ször könnyebb mint a földön, — ott nincs levegő, a hold vonzereje csak ötödrésnyire hat, a hold hegyein nem fárasztó, sőt igen könnyű mászni, a lesiklás pedig kevésbé ártalmas. Gyorsaság és könnyűség tulajdona a hold lakójának. Az Uranuson, mely 400 millió mérföldről látja a parányinak tetsző napot, örökös sötétség van, tömötsége a parafához hasonló, a vonzerő rajta $14\frac{1}{2}$ láb. Ez egyike a legszomorubb csillagoknak, hova a nap 360-szor kevesebb meleget és világosságot lövel, mint a földre, itt kimondhatatlan hideg uralkodik, melyhez még 42 évig tartó éjszakát is kell gondolni. A Merkuron ellenben forró meleg van, mert itt a nap hétszer nagyobbnek látszik, következésképp hétszer melegebben süt. Ha ennek lakosai a Sahara sivatagon telepednének meg, itt ők kiállhatatlan hidegről panaszkodnának. Ismét más alkotásuak a Jupiter lakói; itt nem ismerik a földünkön uralkodó meleget, itt nincs alkony, sem hajnal, ott minden 10 órában nappal és éjjel váltják fel egymást, a sarkaknál pedig csak 6 évben következik éjjelre nappal, — ennek minden másodperczben 38 láb esése van. A Saturnuson a nap 90-szer látszik kisebbnek mint földünkön, s csaknem 8 éves éjszakája van, még hidegebbnek kell lenni. A Vénuson, mely földünkkel egyforma tömötségű, a nap 9-szer látszik nagyobbnek, nagy forróság uralg, s az évszakok hirtelen váltják fel egymást.

labbi Csodálatos és hihetetlennek látszik ezen bolygó csillagok tulajdonsága. Különös és csodálatos teremtményeknek kell

azokon lakni; de nem csodálatosabb-e az emberi gondolkodó ész, mely az inga hintázásából a világtörvényeket, merész sejtelmeket, azon csillagok természetes tulajdonait tudja következtetni, melyek szeme előtt parányi ragyogó pontokként tűnnek fel.

A legnagyobbszerü számtani tételeket az inga oldá meg, — ugyanez bizonyítá be kézzel-foghatólag a föld tengelye körüli forgását, nyugattól kelet felé.

Kétségkívül az inga még nevezetes titkok felfedezéséhez vezérel, de mennél inkább terjed az ismeret, annál jobban gazdagodik az emberi szellem, még inkább bizonyítja, hogy az emberi gondolkodó ész, a parányiból nagyszerüt képes előállítani, s épen ebben áll az ő érdeme, hogy a csekély s mindennapi dolognak okát kifürkészi s ezen okokon emelkedik végetlen távolságra a látható világrészekbe. A játszó gyermek a madzagra kötött követ forgatva nem sejtí, hogy ezen eszköz, mentül inkább tökéletesedik, annál jobban ismeri meg a földet és a csillagokat, s oly törvényeket fedez fel, melyeket nehéz számítások után, mint létezőket ismerhetne meg. Az ember mennél inkább elmélyed az anyag vizsgálsába, s nyomozásába, annál inkább közeledik a szellem országa felé.

VI. A fénysugár.

Ha szép tiszta éjjelen a megmérhetlen ég boltozatjára feltekintünk, ott fekszik előttünk a végetlenség milliárd csillagaival, melyeknek fénye rezgve tűnik szemünk elé, némelyiknek gyenge világa a mérhetlen távolban enyészik el. Elcsüggedve ingadozik a gondolkozó elme, midőn szemeivel a világegyetem őstörténetébe ezred vagy talán milliárd évekre visszapillant. Hogy is merné a gyenge ember a tőlünk ezer s millió mérföldre eső világtestek tulajdonait fűrkészni, hogy merne oda felemelkedni gondolatával, hol a végetlen távolság miatt a földünknel sokkal nagyobb égi testek, parányi ragyogó pontoknak látszanak.

Az ember nem tud ugyan teremteni egy fűszálat sem,

de igen is tudja kifürkészni a földön minden tárgy alkatrészeit, természetét, azon törvényeket, melyek szerint alakulnak, feltalálta azon eszközöket, melyeknek segítségével a hihetetlennek látszó tünemények természetesen uton tárulnak fel előtte.

A csillagokból alálövelő sugár elég az embernek, hogy vele megmérje a világegyetem mérhetlen téreit, s a csillagok végnélküli pályáját. Leirhatlan sebességgel fut a fénysugár a végetlen Aetheren keresztül, de az emberi gondolat utána repül, eléri, sőt utána méri a mérföldeket, melyeket egy pillanatnyi időközben átfutott. — Így találta meg *Römer* a mértéket, melylyel a világosság sebességét másodpercenként pontosan ki lehet számítani, — szemébe tűnven *Jupiter* bolygó holdjai, melyek azt bizonyos körben megkerülik, — pontosan megjegyezte, mikor ezen holdak a *Jupiter* árnyékába, viszont onnan kilépnek, — innen következtetve bátran kimondá, hogy a világosság minden másodperc alatt 41,000 mérföldet halad, — sőt azt is tudta, hogy a tőlünk 20 millió mérföldre fekvő napról a világosság 8 percz és 13 másodpercz alatt ér a földre.

Nem merész tett-e az, a roppant sebességgel repülő fénysugárt utközben megmérni és kiszámítani, s a fénysugárt használni mértékül, melylyel a végetlenség megmérhető!

Kezében levén az embernek a fénysugár, nem bocsátá azt onnan ki előbb, míg minden oldalról ki nem tapogatá s hasznait a maga javára ki nem zsákmányolá. — Majd egy igen finom hasitékon csalá azt setét szobájába, ismét egy setét ládácskába zárta, néha különféle alaku és anyagu prizmakon kényszeríté keresztül törni, melyek által tetszése szerint szétosztotta, oldalvást vagy hátrahajtotta, megfosztotta szineitől, elbocsátá, hogy ismét megfogja, s a csöbe szorult sugárt a teleskopon vizsgálhassa.

A fénysugár, bár mily finom, test nélküli repülékény, melynek a legparányibb nyílás elégséges, hogy rajta keresztül törjön, az ember mégis hatalmába kerítvén, megmérte annak testét, elosztá azt hét részre, felszámítá az üres helyeket az egyes részek közt, megmérte azok erejét, melységét, s nem félt a legkisebb arányokat meghatározni, azokat száz

billiomod részekben kifejezni. Elég világosan ég a gyertya, de 5500 gyertya világa mérközhetik a nap világító erejével, a teljes hold világa 800,000-szer gyengébb a nap világánál.

De mi tulajdonképen ezen fénysugár? eddig láttuk, hogy hét részre osztható, mindenüve betolakodó, minden távolságot áthaladó anyag. Tovább vizsgálva kitünt, hogy az nem egyéb, számtalan mennyiségű finom aether-hullámnál, mely a világító testről felénk özönlik. Ezen egyes hullámok egymástól 4000 mérföld távolságra esnek, de oly gyorsan következnek egymás után, hogy általunk egy folytonos egész vétetik észre. A mi nekünk egyetlen világos tüzsugárnak látszik, az egy csomó egymás mellett egyenlőtlenül rohanó tarka aetherhab, mely közül a veres hullám minden másodperczen 480 billió, a sárga 540 bill., a violaszin 700 bill. rezgést tesz. Ezen különféle szinek közt 600 fekete vonal van, melyek a különféle világosság szerint változnak. Ha már az ember a világosság sebességét megmérte, s kiszámította, akarja annak melegségét is kifürkészni. Vizsgálódó elméje csakhamar talált eszközöket, melyeken minden szín melegségi fokát meg lehetett mérni, innen kitünt, hogy a kékszin 13° Reaum, a zöld 14, a sárga 17, a veres 22° meleg. Ha még a világosság vonzerejét is mértékre vesszük, s számokban fejezzük ki, arra 45 szükséges, bár minden hüvelykre 38,460 veres, 41,600 narancs, 44,000 sárga, 47,500 zöld, 54,100 kék, és 57,500 violaszin aetherhullám esik.

Bámulatosoknak látszanak ugyan nekünk e tárgyban járatlanoknak e számok, de itt még ne állapodjunk meg, vizsgáljuk meg a világosság hatását, s életét körülményesebben. A csillagász priznába, homorutükörbe, s üveglencsébe fogja fel a fénysugárt, kifürkészi annak napi utját, s a világosság természetét, — megtudja, ha az világló vagy világított égi testtől származik-e.

Ekkor kiszámítja a fénysugár utját, melyből a világosságot lövelő csillag távolságát is megméri. Egy nap alatt 3620 millió mérföldet fut át a világosság, egy év alatt 1,322,263 millió mérföldet. Innen tudja a csillagász, hogy a legközelebbi állócsillag (a Centaurusban) annyira távol van

tőlünk, hogy annak világossága $3\frac{1}{2}$ év alatt ér hozzánk, ahhoz legközelebbi a Hattyuban $9\frac{1}{2}$ év alatt löveli hozzánk sugarát, a Lantbani csillag 12 év alatt, a Sarkcsillag 48 év alatt. Azon tért, melyet a világosság egy év alatt átrepül, nevezik a csillagászok egy világossági évnek, 4000 ily év van a föld és a legtávolabbi csillag között, 800,000 közte és a legközelebbi csillagköd között.

Végetlenek ezen számok s az ezt kifejező távolságok, de végetlenebb a gyenge törékeny edényben rejlő emberi elme, mely le tudta győzni az akadályokat, mik ezen égi testek kifürkészését gátolták, s fel tudta találni az eszközöket, melyek által a legtávolabbi világrész titkaiba hatolni tudott.

A világosság az ég telegraphja, ő nemcsak pályáját, távolságát, nagyságát mutatja az égitesteknek, hanem azok tulajdonságát is. Az egész naprendszerrel hoz ő bizonyos és gyors tudósításokat. Innen tanulta az ember megismerni a távol fekvő égi testek súlyát, tömörségét, vonzerejét; a világosság a természetnek lélek és szívnélküli szelleme, ő a hideg számító, az emberre nézve pedig az ismeret eszköze.

Ismerjük a fénysugárt más oldalról is az ember kezében. Ő a legelső rajzolómester, téveszthetlen pontossággal rajzolja le arcznak minden vonását, legrendetlenebbül álló legkisebb hajfürtöt, ruhának legparányibb ránczát, — ezt mind nemcsak hiven, de legnagyobb mértani, s matematikai szigorú pontossággal, mit emberi kéz nem képes megtenni. *Daquerre* a világosságot egy szűk üvegen bocsátotta egy joddal festett rézlapra, melyre egy tükör a lerajzolandó képét vetette, kevés percz kellett a világosságnak, hogy láthatlan rajzát bevégezze, azt csak higany gőz fölé kellett tartani, egyszerre mint élesen rajzolt kép állott elő. Ime le vagy rajzolva, képed nem egyéb, mint állandósított lekötött fénysugár.

Igen, a kép tökéletes, nincs ott sem arány, sem vonásban legkisebb hiba sem, sőt a mathematicai forma nagyon is szorosan megtartva, de hiányzik egy, az emberi arczról, az életlehelő szellemtől áthatott, lelkesült, Isten képmását tükröző vonás. A fénysugár csak gép marad, az elébe mért határokat legszigorubban megtartva, de az ember az ő rajza

után csak kövé vált szobor, hiányzik szeméből az élelenség, ajkáról a szelid mosoly, arczáról az életpir. A photographiáról felesleges szólnom, mi nem egyéb, mint a Daguerre találmányának módosítása. A természet gépies ügyességben, erőben felülmulhatja ugyan az embert, de teremtményeibe nem képes az öntudatos, lelki állapotot tükröző életet önteni, csak az emberi szellem tudja a lélek különféle állapotát hiven tükrözni, a képet a valódi emberhez hasonlóvá emelni.

Még egy oly oldalról szükséges, hogy ismerjük a fény-sugárt, vagyis ennek összevont menyiségét, a világosságot. Sokkal nagyobb fontosságu az emberiségre az eddig elmondott nagyszerüségéknél a világosság mindennapi hatása, de a mely mindennapi, közönséges, kézzelfogható, azért szemünkbe sem tűnik. A világosság hoz e földre meleget, a meleg kiterjedést, mozgást, változást s mulandóságot, a mozgás változatosságából lesz az élet. A világosság a természet szellemé, mely nélkül élet nem képzelhető, a világosság alá tartoznak a többi kellékek, lég, víz, föld, természeti erők, szerves és szervetlen élet. Hát ha feljebb emelkedünk, földünk-nél s állítjuk, hogy a világosság főokozója a világ egyetem életének. A nap világossága és melege után táplálkoznak a naprendszer bolygói a milliárd teremtmények, világosságból él a világ, ebből táplálkozik az emberi szellem. Felesleges élő példákra hivatkoznom, mindenki tudja, hogy a földben rejlő növénycsirája a világosság után törve, a legdurvább göröngy alól is sokszor elnyomorodva tör elő; — ellenben a vidám életerőben diszlő növény, a homályban elsatnyul, végre kihal. Az eleven heves véralkatu ember élete, gondolkodása mint változott meg hirtelen, midőn a jóltevő világosság tőle elzárattott, mint ezt számtalan szerencsétlen példája igazolja, de e szomorú, emberiséget lealacsonyító példák nemcsak messzire vinnének a tárgytól, de jelen soraimnak nem is célja, szomorú érzéseket kelteni, sőt inkább a természetet vonzó alakban tüntetni fel.

Mily parányi az ember, ha az ő erejét az élettelen természetével, a vakon működő erőkkel összehasonlítjuk. Mi bámuljuk a gözkocsi sebességét, midőn az egy óra alatt 8 mérföldet halad; — de a hang ugyanazon idő alatt 163 mér-

földet fut be, a világoſság pedig 151 millió mérföldet. Azon távolságot, mit egy ágyugolyó $2\frac{1}{2}$ nap alatt futna be, a világoſság egy másodperc tizedrésze alatt járja meg, míg egy utazó 540 nap érne azon távolságra, mely nem kevesebb mint 4700 mérföld, s ha a fénysugár a naptól $8\frac{1}{2}$ percz alatt ér a földre, egy ágyugolyó 50 év alatt érne oda, a gőzhajó pedig 1178 év alatt.

Az ember testi erejét kipótolja szellemi ereje, ezen vakon működő természeti erőket saját czéljaira tudja felhasználni, egyszerű üveglencsái, homoru tükrei által felnyitja a világ mindenség titkát, a legparányibb okból teremti a gondolkodó emberi ész a legnagyobb szerűt. A távcső gyupontjában kifejlesztett pókháló szálából következteté az emberi ész a nap nagyságát és távolságát, a naprendszer mozgását egy láthatatlan központi nap körül, — megmérte a tejutnak lencse alakját, megmérte annak 8000 világoſsági évre terjedő tengelyének hosszát, megszámlálta a milliókra menő világitó csillagokat, az ezrekre menő tejutakat, és csillagködöket, melyek a végetlen világiürben lebegnek. Az ember ugyan egy homok szemecskét sem tud teremteni, de a homokszemet át tudja üveggé alakítani, melyből üveglencsét, homoru tükört, teleskopot készít, ezek segélyével uralkodik, hatalmában tartja a természet óriás serejét, s azt mindenütt saját hasznára igyekszik felhasználni.

Az oroszlánvadászat.

Irta V. J.

Mivel a mai számlálgató időben mindig az az első kérdés mindennél : van-e, és mi *haszna* ez és ama dolognak? — lehet egynémely olvasóm, ki mindenekelőtt azt szeretné tudni, hogy hát ugyan mi célra teremtvék ezek a rettentőn szép és nagyszerű, de *dologtalan* állatok, s egyáltalán, mi haszon háramlik a földre ezen királyi állatok létezéséből?

Erre csak azt felelem : ámbár legszebb feladata az emberi észnek, a természet ezer nemű lényeiben az Alkotó gondolatát fűrészni, mindazáltal e neme a tudásnak legvakmerőbb, s az ember csak tapogatózva, inkább csak sejdítésképpen mondja ki véleményét, mert e mérhetlen térségen könnyen eltéved.

A természetben semmi sem fölösleges, kisebb nagyobb célja van mindennek; ez oly igazság, mit kétségbevonni oktalanság, sőt istentelenség volna.

A mi pedig különösen az oroszlánokat illeti, én azt hiszem, hogy ezek alkotása által inkább *erkölcsi*, mint anyagi haszon volt czélozva az emberekre nézve.

Az oroszlánban a hősi erő és rettenthetlen bátorságnak állított jelképet a természet; mert minden gondolat, minden fogalom, a mi az ember fejében él, egy, a természetben meglevő tárgytól veszi származását, s eszerint a természet a leggyakorlatibb, legfőbb iskola, melyből az emberi elme összes fogalmait meríti.

Igy a nyúl a végtelen gyávaságot, a róka a ravasz-
ságot, a macska az alattomoságot, a tigris a dühösséget, az eb a szolgálai hűséget, a méh a szorgalmat, az oroszlán pedig

a mindenen uralkodó erő és bátorság hatalmát fejezik ki és így tovább.

Az embernek meg van adva az, a mi kivüle minden lényben hiányzik, az öntudatos értelem; és ez öntudatos értelem képesíti őt ismét arra, hogy magában egyszersmind minden fogalom vagy tulajdonság sommáját egyesítse, a mi a természet összes lényeiben egyenkint kifejezve van.

E tulajdonok között bizonyynyal egyik legdrágább, legtöbbet érő az emberben a bátorság, mert míg az ész vakító villámfényét csakis *bámuljuk*, a bátorságot *becsülni* vagyunk kénytelenek, és így az állatok között, ha egyiket szeretjük, a másikat *bámuljuk*, — az oroszlán az, melyet leginkább *becsülünk*. Tehát a bátorság szerzi a becsületet, a mi pedig mindig legdrágább kincse volt és marad az embereknek, kiváltképen pedig a *magyar* embernek.

Igy az oroszlán, mint a földön élő állatvilág legnemesebb teremtménye, kétségkívül legszebb tárgya is a természettudománynak, kivált mai nap, midőn ez állat *valódi jelleme* tisztába van hozva egy derék hősies elszántságú vadász tapasztalatai után, kinek valóban *bámulatos hidegvérüsége* oly ismeretek birtokába ejtette a tudományt, melyek a szobai tudósok előtt örökké homályban maradtak volna.

Mert valamint nem könnyű dolog, a tüzhányó hegy vagy a tenger mélyére leereszkedni, avégből, hogy annak titkait fedezzük föl a természettudomány számára, azonképen nehezen boldogulhatni s nem lehet egyezésre lépni a pusztai oroszlánal sem avégre, hogy természetét, szokását kiismerünk engedje könyveink számára. Ő nem oly hiú, s nem egy könnyen engedi magát *learczképeztetni* az emberek által, s mitsem hederít arra, hogy az ő fenséges alakja a bolti kirakatok előtt *bámultassék*, s hősies tulajdonságai könyvekben magasztaltassanak. Meg van ő elégedve azzal, ha a sivatagon és bérceken három mérföldnyire elhallatszó haragos ordítására minden élő állat megrendül, és futván, menekül előle, a merre tud!

Ime, ez állatról csak nagy és nemes vonásokat irhatunk, melyek a hősiesség teljes vegyületét képezik. Teli van az oroszlán nagy ereje és hatalma érzetével, de épen azért nem

kevény, mint a ló, nem hiú, mint a macska, nem hetvenkedő, mint a bika; nem is dühös, mint a tigris, csak — haragos azokra, kik korlátlan uralkodói, hatalma ellen szegülnek. Nem él vissza erejével, nem öl ok és szükség nélkül, csak beszedi adóját birodalmából, azután elvonul fejedelmi magányába, s miatta békén lehetnek az alattvalók.

De menjünk sorára, s mielőtt ismertetnők, adjunk számot arról, honnan vettük a tudomást, melyet felőle birunk.

Afrikának a francziák által meghódított Algir nevű tartományában még maig is él egy *Gérard* (olv. Zsérár) Gyula nevű katonatiszt a spahi ezredből, ki fiatalkora óta szenvedélyes vadász volt, s előbb vadkanokra, hyénákra, párduczokra vadászván, s a lövésben nagy biztosságot szerzván, később az oroszán vadászatára is vállalkozott, és ezt oly sikerrel üzte, hogy a mi a történetben páratlan eset, egymaga több mint harmincz oroszánt ejtett el eddig, és pedig nem tömeges vagy társas, de magányos leshelyekből.

Mi vitte a nemes francziát e nagy eltökélésre? A mindig fokozódó vadász-szenvedély, de főleg a — *nemzeti büszkeség*.

Algir tartomány lakói, az arabok, gyűlölik hódítóikat, a francziákat, sőt meg is vetik, gyáváknak tartván őket, mint a kikről azt hiszik, hogy nem hősiességükkel, de nagyobb számukkal, részint pedig csellel hódították meg őket. Ezt ugy kell érteni, hogy a francziáknak rendezett hadseregük, jeles vezéreik, katonai fegyelmük, hadi tudományuk van, az arabok pedig, mint még félvad sátoros nép, csupán csak személyes bátorságukra bízták magukat, ez pedig, kivált a hadakozás módjának jelenlegi fejlett állapotában, a hadi fortélylyal szemközt, felényi ellenség előtt sem elegendő az üdvösségre.

Gérard meg akarta mutatni az araboknak, hogy az ő nemzete nemcsak tudományos műveltségben, de személyes bátorság dolgában is felülmulja őket, és e szándékát dicsőségesen ki is vitte.

Ugyanis az arabok semmitől sem félnek annyira, mint a pusztáikon és bércezeiken féktelenül uralkodó, s nekik tömérdek kárt okozó oroszánoktól. „Ur“-nak nevezik, s ha leghevesb vitáik közben is megdördül egy nagy hím orosz-

lán hangja a távol bérczek között, egyszerre elnémulnak, s hallgatják, rettegve és gyönyörködve, mint a mennydörgést.

A kár, mit az oroszlán e baromtenyésztő pásztornépnek tesz, *tizszer* haladja felül amaz összeg értékét, mit ők az álladalomnak fizetnek. Ennélfogva nincs is oly gyűlölt ellenségük, mert az ember leginkább az oly ellenségre haragszik, melynek legkevesebbé tud ártani.

E nagy kártétel az oroszlánok igen csekély száma mellett onnan magyarázható, hogy az öreg oroszlánok, midőn kölykeik 2—3 évesek, nemcsak azért ölnek, hogy jól lakhasanak, hanem azért is, hogy még tudatlan utódaikat a nagyobb állatok ölésébe tanítsák. Ilyenkor megtámadják a számosabb baromcsordákat, s tuczat számra fojtogatják éjjelenkint a szarvasmarhát.

Mikor már azután valamely törzs, vagy nemzetség nagyon elkeseredik ennyi dulás után, a bátrabb férfiak, legalább is harminczan egy csapatban, szövetkeznek a közös ellenség elejtésére, s mindnyájan golyókkal, fegyverekkel fölkészülten, kimennek a hegyekbe, azon tájra, hol az oroszlánt nappal tartózkodni hiszik, s rendszeresen előre közösen megállapított terv szerint, megtámadják, s vagy elejtik, vagy megsebesítik, de majd minden ilyen hadjáratnál elesik egy-két ember s megsebesül három négy is közülök.

Soha azonban egyes arab nem merészelt egymaga vállalkozni az oroszlán vadászatára, s ez azon vállalata Gérardnak, melylyel ő az arabok előtt tiszteletet szerzett a francia nemzeti bátorságnak.

Szóljunk először az oroszlánok természetéről, életmódjáról, jelleméről, azután azon módokról, melyek szerint az arabok, s végre a híres francia oroszlánölő Gérard, e nemes állatra vadásztak.

Afrikában három fajú oroszlán van, fekete, fakó, és szürke. Ezek közül a fekete, sulyra valamivel kevesebb, de erősebb, s rettentőbb még a többinél is.

Az oroszlán nyolcz éves koráig nő, s a hímnek sörénye is csak ekkor éri el teljes hosszúságát és sűrűségét. A teljes korú kinőtt oroszlán homloka széle arab népies mérték sze-

rint egy könyök, teste hossza pedig orrától kezdve farka tövéig, öt könyök, súlya 5—6 mázsa.

És eszerint az oroszlán nem oly nagy, mint az állatok uralkodójáról képzelné az ember. Nagyobbak nála vagy részint akkorák az ökör, ló, bivaly, szarvas, medve, sőt vadkant is találnak nagy ritkán öt hat mázsásat. Hát még a rhinoceros, a nyolczvan mázsás elefánt, a teve s egyéb nagy állatok — mennyivel nagyobb testűek? És mégis, ez állatok mind- vagy nem oly *erősek*, vagy nem oly *bátrak és ügyesek*, s itt is ama példát látjuk szépen megmagyarázva, hogy szükséges ugyan az uralkodáshoz az erő is, de bátorság és ügyesség nélkül nem mindig vezet diadalhoz.

Az oroszlánban az erő, bátorság és ügyesség párosul, és pedig minden állat között legnagyobb mértékben. Az elefánt több mint tizszerte nagyobb, de ügyetlen, a tigris csaknem oly erős, de félénkebb, s csak dühe teszi vakmerővé; a többi állat pedig mind, részint gyávább, részint erőtlenebb.

És épen azért szép az oroszlán, hogy nem csupán buta testi erővel, de egyszersmind bátorságával s ügyességével uralkodik, s mint magas királyi rangjához illik, soha, semmi esetben nem ijed meg, harczban *soha* nem hátrál, s egyáltalán, ő azon *egyetlen* állat a földön, mely *nem tud félni*. Ez a gyarló érzés teljesen hiányzik benne, amint mindjárt látni fogjuk.

Hogy e nemes állatok sem szerfölött el ne szaporodjanak, sem pedig el ne fajuljanak, úgy rendelte a természet, hogy a nemzés mindig a legerősebbek, s legderekabbak által történjék. Ugyanis a fogzaskor a nőstény kölykekből sok elvész, úgy, hogy szinte kétszer annyi a him, mint a nőstény oroszlán.

Január vége felé párosodnak, s ilyenkor két három fiatal him ódalog egy nőstény körül, de mivel egyik sem sokkal erősebb a másiknál; csak folyton marakodnak, anélkül, hogy egy a többit leverné, mialatt a nőstény fekvé nézdeli hiú törekvéseiket, s várja, míg egy kinőtt nagy him oroszlán hangját meghallja a távolban. Annak felel aztán, és elindul feléje, követve az alkalmatlan uracsoktól, kik meg-

rohanják az öreg hatalmas kényurat, és attól egy két ütés és harapással legyőzetnek. A győzelmesnek is került egy kis vérbe a csata, lefekszik, a nöstény oda megy, s hálából s szerelme jeléül sebeit nyalogatja.

De megesk az is, hogy egy nöstény mellett két egyforma erejű, teljesen kinőtt hím találkozik a pázás idejében. Ilyenkor a két hím addig tépi egymást körmeivel és fogai-
val, a meddig mozogni tud, azaz, a mig élet van bennük, mert az oroszlán, a halálvonaglasi kínok között, utolsó perczig el nem hagyja magát, s midön szemét örökre lehunyja, még egyet harap ellensége testébe. A nöstény fekvé nézi a haláltusát, s midön vége van, fölkél, megszagolja a hullákat, és farkát csóválva odább megy, más hímet keresendő.

Egy arab, ki egy erdőszélen fára mászva, szarvast lesett, tanúja volt egy ilyen harcznak.

Az oroszlán egyszerre negyvenöt lépésnyire képes ugrani, és orditása három órányira is elhallatszik.

A hím példás hűséggel viseltetik nöstényéhez és családjához. Mikor a nöstény megellik valamely barlangban, többnyire kettőt, egy hímet és egy nöstényt — a hím gondoskodik élelemről, s továbbra is, mikor már a kölykek nagyobbak, közelükben tartózkodik, örzi őket veszélyek ellen, de mivel ő szerfölett komoly, csak a fogzás idejeig van együtt velük, később, hogy azok játéka ne untassák, közel szomszédságában keres nappali tanyát, s csak éjjel csatlakozik hozzájuk, midön őket a különféle állatok ölésre tanítgatja.

Ilyenkor roppant károkat tesznek a pusztai csordákban, mert mig egyébkor csak annyit ölnek, a mennyi élelmükre szükséges, ez időben egész falka nyáját is lemészárolnak, hogy a kölykek rászokjanak, minden állatot a torkánál fogva megfojtani.

Az arabok, valamely távoli domb vagy fatetön kilesvén a megellett nöstény oroszlán barlangját, midön az pár órára onnan távozik, ez alkalmat felhasználják arra, hogy a kölykeket elrabolják. E célra ötven hatvan fegyveres lovas egyesül, kik közül egy kettő gyalog bemegy a barlangba, a kis szopós kölykeket beburkolják valamelyik köpenyébe, aztán ők is sietve lóra kapnak, s vágatva elnyargalnak. Ha vissza-

jövet az anyával vagy a hímmel találkoznak, szörnyű csata fejlődik ki, melyben egyiket lovas és ló rendesen áldozatul esik.

Valószínűleg ily elfogott kölykek jutnak amaz európaiak kezébe, kik aztán felnevelvén őket, állatseregletben mutogatják.

Itt a szűk kalitkában azután csak felényi lesz belőlük, s úgy elfajulnak, hogy a szabadban élő oroszlánok fajukra sem ismerve bennük, mint valami idegen nembeli állatot, széllyeltépnék.

Az ilyen elfogott oroszlánnak sörénye soha sem egészen teljes; sinlödve nő, teste gyöngye, beteges és sovány. Ennek oka az *anyatej*, a szabad *levegő*, és a neki kedvező *éghajlat* hiánya, továbbá a természetének megfelelő *életmód* s a tápláló, egészséges *étek* nélkülözése. Még étvágya sem lehet olyan, mint midőn fáradvá maga keresi élelmét, s a párolgó eleven vér a préda testén oly nyalánság az ő természetének, mit a kalitkai döghús bármi bősége ki nem pótol.

Mikor az oroszlánkölykek már hat hónaposak, egy sötét éjjelen az egész család elhagyja a régi tanyát, s ezen időn tul kezdenek a kölykek össze-vissza száguldozni, bárányt, kecskéket öldösve, később, egy éves korukig már az ökröket is megrohanják, de még ügyetlenek, s legtöbbször az apa végzi be a munkát. Két éves korukban azonban már a szarvasmarhát képesek egy torokbaharapással megölni.

Mikor az arabok nyájaiban egy-egy magányosan száguldó oroszlán már elviselhetlen károkat tesz, a főnebb említett törzsek bátrabb férfiai szövetkeznek annak elejtésére, míg a többi, kevesebbé harcias faj vermet és falucskája, úgynevezett *duárja* közepén, közvetlen a nyáj- vagy csordakol előtt. Ez a verem mintegy tizenöt öl mély, feneke széles, nyílása keskenyebb. Az erdő felőli részén egy öl magas kerítés van, s az oroszlán, midőn éj idején közelít, hallván a jöttére rémült nyáj kétségbeesett ordítását, nagy étvágya hevében mohón ugorja át a kerítést, s a verembe esik. Dühösen elordítja magát itt eleinte, s kiugorni próbál, de függőleges irányban ekkorát ugorni képtelen. Ezalatt a zuhanásra elöjönnek a falubeliek, s tüzeket gyujtanak, jelül a szomszéd

falubelieknek, hogy reggelre azok is oda gyűljenek a verem foglyának csodájára, s e tüzek mellett virrad meg a népség ifja és örege, vigan dözsolva, várva a következő nagy nap virradtát, mely az ő legrettegettebb ellenségük alakját félelem nélkül, kényelmesen látni engedi.

Reggel a verem nyílása körül nagy tolongás van, s ha kivált a foglyul esett oroszán nagy és teljes korú hím, az örömujjongás határtalan. A férfiak találgatják az oroszán éveit, erejét, súlyát becsülgetik, s számlálják az általa megölt barmaikban tett kárt. A nők és gyermekek csúfszavakkal illetik, s kövekkel hajigálják.

És itt tűnik ki az oroszán jellemének fensége. Midőn még éjjel, egy-két ugrással beismerte, hogy innen többé nem menekülhet, lemond minden további hiú kísérletről; a verem szélén hasra fekszik, s tenyereit nyugodtan összetéve, némán, mozdulatlanul várja be sorsát, s azontul, akármilyen történik vele, semmire sem indul meg.

Midőn végre a gyülekezet kilármázta, kidühöngtemagát, előállnak a puskások a verem szélén, s golyókat röpítenek testébe, egymásután. Az oroszán nem mozdul, s a halálkín egyetlen hangot nem bír belőle kicsikarni. Néha tiz, tizenkét golyó furódik beléje, s mikor aztán érzi végső pillanatának elérkeztét, utójára fölemeli méltóságos fejét, s nagy megvetéssel nézve föl gyilkosaira, holtan összeesik.

Amint a földön végig nyult, néhány férfi, meg levén győződve, hogy az oroszán nem él, mert ő soha sem tetteti magát, kötélnek leereszkedik hozzá, s hurkokat vetve lábaira és nyakára, felhuzzák a hullát. Sörényét levágják s abból egy-egy kis csomót nyaklánczon hordanak, bűvös erőt tulajdonítván annak a veszélyben. Szívéből egy-egy kis darabot a gyerekeknek adnak, hogy attól bátrak legyenek.

Másik könnyű módja az oroszán elejtésének a *rejt helybe* leszállás, *föld alatt* vagy *fa tetején*. Tudnillik azon tájon, melyen az oroszán inni jár, ásnaq egy fél öl mély gödröt, s azt kövekkel, galyakkal betetőzvéq, s elejébe egy darab fris húst tevén, a vadászok a gödörbe bujnak szűk nyílason át, melyet egy szikladarabbal elzárnak. Mig aztán az oroszán a cseldögöt szaglálja, a löréseken keresztül egyszerre

rálőnek. Mindamellett ritkán ejtik el, de ők azzal is beelég-szenek, ha az oroszlán, miután hasztalan ugrándozva be a rejthely környékét, ellenséget keresve, s nem találva, véresen és csonkultan vissza megy fekhelyére, s ott idő múlva vagy elvész, vagy legalább egy időre békét hagy a sikság nyájainak.

Ennél biztosabban elejtik az oroszlánt a fa tetején elhelyezkedő vadászok, mivel ezek jobban ráczélozhatnak. A fa tetején ágakkal fődik el magukat, aztán lármát ütve s lövöldözve kicsalják az oroszlánt fekhelyéből, s mindaddig lövöldöznek rá, míg csak életjelt ad. E leshelyek a föld alatt s fák tetején állandók szoktak lenni, s firól fira szállanak.

Érdekesebb ezeknél azon néptörzsek vadászati módja, melyek az oroszlánt nyiltan megtámadják, magukat kiteve a veszedelemnek. Ilyen csak kettő van Afrikában.

Midőn már jelentékeny kárt tett egy oroszlán, ama hegy lábánál, melyben az oroszlán tartózkodik, összecsoportosulnak az arab lövészek, s komoly tanácsot ülnek, a támadás tervét megállapítandók.

Mindegyik vállán egy puska, övében pisztoly és jata-gán (tőr).

Tíz tizenkét goromba és hosszú szőrü, harapós pofájú kutya ódalog körülöttük, melyek egymást marják időtöltésből, s néha egyet agyon is harapnak maguk közül, anélkül hogy vagy egy arab fölkelne helyéből és közéjük verne, annyira komolyan vannak elmélyedve a nagy feladatnak megoldása iránti tanácskozásba.

Először meghallgatják azon pásztorféle vagy csavargó embereket, kik a vadat kikémlelték, s tudják, hol van rendes nappali tanyája.

Megállapítottván a csatarend, a puskák kilövetnek, s nagy gonddal újra megtöltetnek. Azután a legfiatalabbak közül hatot a legmagasb hegyek csúcsaira állítanak föl, hogy azok legelőbb megpillantván az oroszlánt, annak mozdulatairól a lövészesapatnak idején jelt adjanak, köpenyeik különféle irányban forgatásával.

Ezután megindulnak a puskások az oroszlán tanyája

f elé, mely legtöbbször valamely sziklaszakadékban vagy sűrű vad olaj- és masztiks-fák ágai között szokott tanyázní.

A sűrűben nagy óvatossággal haladnak előre, pár lépésre egymástól, úgy azonban, hogy ha valamelyik észreveszi valami jel után a vad közeledtét, — „*au likum!*“ — (vigyázzatok!) kiáltásra azonnal tömegbe sorakoznak.

Az olyan oroszlán, mely még vadászva és golyóktól összelyuggatva nem volt, a legkisebb neszre előtör fekhelyéről; az olyan azonban, melynek már egy ily harcz után hetekig égették testét a belelőtt golyók, fekhelyén várja be ellenségeit, és az ilyen legveszélyesebb, s ez elől néha vissza és kitérnek a lövészek.

A lövészek többnyire valamely sziklafalat szemelnek ki, s ennek vetik hátukat, hogy ez oldalról védve legyenek. Ha az oroszlán tanyája ennek közelében van, eleinte lármával, később lövésekkel híják elő azt, s midőn végre közeleg, mindnyájan fölemelt fegyverrel várják.

S itt is, mint sokszor az emberi életben, az oroszlán saját nemessége miatt dől a veszélybe. Ha meglátván ellenségeit, használva izmait, nagy ugrásokban rohanná meg azokat, alig találná a sok közül egy golyó is. Hanem ő lassan közelít, s mint a ki megszokta, hogy előtte minden élő csorda futásnak ered, csak ha hangját hallja is, csodálkozik eme sovány embercsapaton, mely nem akar előle menekülni, s 30—40 lépésnyire megáll előttük, tünődvén, mint valami csodán, hogy ezek meg mernek előtte állani. Azután oldalvást méltóságosan ellepeget a sor előtt, azon hitben, hogy pusztán megjelenésével szétrebbenti őket. Ilyenkor a csapat vezetője jelére, rásüti fegyverét az oroszlán oldalára, — de ha minden golyó találná is, a mi nagy ritkaság volna, el nem esik, ha csak egy golyó szívét vagy velejét nem fúrja keresztül, — s teli sebbel, vérrel, megrohanja üldözőit, kik a puskát elvetvén, pisztolyaikkal védik magukat, míg végre egy a leroskadó oroszlán fülébe sütheti el azt.

Nevezetes — mondja Gérard, — hogy az oroszlán minél közelebb van a halálhoz, annál veszedelmesebb.

Igy, ha a támadáskor, mielőtt még sebet kapott volna,

egyét elfog a vadászok közül, megelégszik, ha azt csak felfordítja, mint valami akadékot; ha azonban már egy-két golyó találta, megöli vagy széttépi azon embert, kit utolér, sőt gyakran szájába veszi s magával vivén, erősen rázza mindaddig, míg más vadászokat talál és azokat is megrohanja.

Mikor pedig erősen vagy halálosan meg van sebesítve, s elkaphat egy embert, maga alá teperi ezt, s a szerencsétlennek arczát maga felé fordítva, gyönyörködni látszik annak halálvonaglásiban. Körmeit kedvtelve huzza végig az ember puha hasán, szikrázó szemeit rászögezi, ki megmeredten e pillanattól, nem képes még kiáltani sem. Perczről perczre végig ölti a haldokló ember arczán hosszú kérges nyelvét, nyalva véres halálveritékét, majd ismét száját ránczolja, mint a macska, és fogait mutogatja. Érezvén, hogy ereje már elhagyja, mielőtt a puskacső füléhez érne, elharapja az áldozat fejét, azután szemeit behunyja s halálát várja.“

Ezekből fogalma lehet az olvasónak, mit tesz az, oroszlanra vadászni — *éjjel, egyes egyedül.*

Ezt az örültségnek látszó vakmerőséget gyakorolta évek óta bámulatos sikerrel a *Gérard* nevű francia tiszt, az afrikai megszálló seregben. Ő már kora fiatalságában szenvedélyes lövadász volt, s Afrikába tétetvén át, az araboknak meg akarta mutatni, mit mer és tud egy francia nemzetbeli ember oly vállalatban, a mire ők soha gondolni sem mertek.

Kipuhatolván az oroszlan éjjeli járását, alkonyat előtt lesbe ül a vadon rengeteg valamely szikláján, ellátva két, kettős csövű fegyverrel, vadászkéssel és pisztolyokkal. Többnyire oly helyet választ, hogy az oroszlan valamely lejtőn alulról jöjön feléje, s ha megsebzette, nagyot ne ugorhasson. Többnyire három négy lövéssel ejti el, bevárván az oroszlant 10—6, néha csak 3—4 lépésnyire. Mivel az oroszlan ritka állat, s nem jár mindig egy uton, mert az őt sejditő állatok onnan elpusztulnak; megesik, hogy néha tiz husz éjszakán is hiában les, ilyenkor aztán valamely ökröt, bikát vagy lovat köttet ki egy fához maga elé, s így csalja magához az oroszlant. 1853. évben kiadta vadásznaplóját, midőn már vagy 25 darab oroszlant sikerült elejtenie, s azóta is

folyton a Constantine kerületi erdőségeken vadász, azon hitben, hogy majdan egy derék nagy oroszlán torkában végzi be viszontagságdús életpályáját.

Munkája magyar nyelvre is le van fordítva, s a ki bővebben akar olvasni az oroszlánról és vadászatáról, ajánljuk neki e tanulságos mulatságos olvasmányt.

Végül megemlítjük, hogy Gérard felhívta a nemzeti-beli szenvedélyes vadászokat, hogy a ki közülök hivatást érez magában, utódja lenni az oroszlánölésben, jöjön hozzá, hogy betanítsa, s közölje vele tapasztalatait. De mindeddig nem akadt utódja

Két életkép.

Elbeszélés. ZSCHOKKE után ZOMOR.

I.

Ha estenkint Kerekessynél, az öreg jószágigazgatónál, együtt voltunk, a mi hetenkint rendszeren egyszer történt, mindig a legjobban mulattunk. Nem volt itt szükség kártyára, sakkra, szomszédok megszólására, vagy politizálásra. Nem untattuk egymást gyenge költemények szavalásával, annál kevésbbé ébredt valami dalképzett egyénben a vágy, magát nagy szerényen megbámultatni. Szünetlen szorgos méhekként egyik tárgyról a másikra tértünk, a társalgás mézét szíva. Az egyetértés mindenben épen oly mulattató volt, mint a vélemények megoszlása. De leginkább szeretjük, ha maga az öreg jószágigazgató szólt közbe, bő tapasztalású életéből egyes történetkéket elmondva.

Megkísértem, a legérdekesebbek közül kettőt közleni ámbar nekem ez nehezen sikerülend úgy, a mint azokat Kerekessy maga tudá elmondani.

Egy estve beszéd közben szóba jött Rousseau, a francia világbölcs, ennek érzékeny kedélye és gyűlölete a nagyok és gazdagok iránt. Továbbá szegénysége s az ellentét, gyermekes jószívüése és embergyűlölete közt.

Némelyek védték a szerencsétlen bölcset, ki a világot nem ismeré valódi színében; mások vádolták. A társalgás a szegénység és gazdagság hatására tért át, a mit e kettő szellemgazdag és nagyjellemű embereknél szül. Találgatták többen, mi vált volna Rousseauból, ha biborban születik, vagy ha a sors gazdagsággal áldja meg? A vélemények különbözők voltak, de mindamelllett a tárgy nem egy jó ötletre adott alkalmat.

Erre megszólalt az öreg jószágigazgató: Nohát majd elmondok én két regényes történetkét, mivel már a világgal elégületlen francia tudósról van szó. Vajjon épen ide vágók-e, vagy a kérdésben álló vitát eldöntendik-e? nem tudom. Mind a kettő sajátos a maga nemében; az utóbbi épen nem ros. Mindegyikben egykori iskolatársaim a hősök, s az egyik még mai napig is kedves jó barátom.

Földbirtokos és kalmár.

Jó barátim közt, — így kezdé az elbeszélő öreg ur, — a pesti egyetemen különösen az ifju Morányi Kázmér tűnt ki, mind csinos külsejére és arczra, mind kitünő észtehetségre és szorgalomra nézve. Jártas volt a görög és római s több élő nyelvben. Mindamellet, hogy hazulról nem csekély összegeket kapott, mértékletes életmodú volt. Kifizette néhány szegény sorsu tanulótársaért a lakkbért és élelmezést. De azért mindig tartott tüzesvérü, nagyértékü paripát, s ritkán jelent meg czimborái féktelen tivornyáin. Még mielőtt az egyetemre jött, beutazta atyjával Német-, Olasz- és Franciaország nagy részét; atyja földbirtokos volt. Kázmér, hajlamát követve, tudományos pályára lépett.

Félévvel előbb, mint az egyetemről hazatérne, a szünidőkre pár hétre szülővárosába kísértem, hol atyja fényes házát a város és megye első tekintélyei látogatták. Mint Kázmér barátja, szives fogadtatásban s pazar vendégszereteten részesültem.

Morányiék szomszédságában, átellenben, ódon, korhadtt ház állott, melyben Rózsási kiskereskedő lakott; Rózsási a maga nemében igen élelmes ember és a város legismertebb zsugorija volt. Azt beszéltek róla a városban, hogy pinczében az arany zsákkal áll; s mindemellet mégis saját magas személyében adogatta el a czukrot, kávé és sajtot, vagy ha ő nem lehetett a boltban, mert segédet a világért sem tartott volna, helyette leánya, a szép Klára szolgált.

Kázmér és a fűszeres leánya, mint egykori szomszéd-

gyermek és játszótársak, fenntartották a régi barátságot és bizalmasságot, jöllehet már jórőgen kinőttek a gyermekorból. A földesurnak több oknál fogva nem tetszett a bizalmas tegezés, mert kissé magasan hordozta orrát. A boltos véleménye ellenben az volt, hogy nem illő már oly felnőtt leánynak, mint Klára, Kázmért tegezni, de azért nem volt ellene, ha ez boltjában, csakhogy a szép Klárát láthassa, tömérdek mazsola-szőlőt és mandolát vásárolt. Hisz minden ily látogatás pénzt hozott a házba.

Mig Morányiék házánál tartózkodtam, nem egyszer voltam cifra jelenetek tanuja. Például, Kázmér égre földre esküvék, hogy soha sem házasodik meg, ha csak Klárát nem vezetheti oltárhoz. Mindketten egyetértettek, mert Klára szintén így tett atyja előtt. A kalmár nevetett a bohó lányon, a földesur ásitott.

Végre, ugylátszik, Morányi ur engedni akart; mert szerette fiát. Tán Rózsási ezrei lágyították meg szívét. Anynyi bizonyos volt, hogy gazdagabb menyasszonyt Kázmér az egész vidéken sem talált volna.

Morányi nem habozott sokáig, mert a gazdagság, a karcu Klára viruló arca, nefelejcs-szemei és hollófürtei ellen nem talált semmi kifogást. Rózsási sem tartá a földbirtokos fiát rosz partienak, s különben is Morányi birtoka sem volt csekélység. Ehez járult, hogy Kázmér huszonhárom, Klára tizenhat éves volt; és egymást örülten szerették. Már mindenki és magam is azt hittem, hogy a menyegző kimaradhatlan. De mindnyájan csalatkoztunk.

Mint mondám, Rózsási furfangos ember volt, s nem igen bizott bármily más állásu és foglalkozásu emberben, csupán a kereskedést becsülte. A tudományosságot épen semmibe sem vette; a katonaéletet haramia-életnek, a földmivelést hálátlannak mondá: „Bármily királyságért sem cserélem fel boltomat!“ szokta mondani. E ritka meglegeedésnek következménye az lett, hogy határozottan kijelenté, mikép veje csak kereskedő lehet.

A büszke földbirtokos e nyilatkozat által igen sértve érzé magát. Kázmér nagy zavarba jött általa; s maga Klára sem tehette fel kedveséről, hogy ez érette élte fogytaig bor-

sot áruljon. De Klára, magam és mások is reménylék, hogy végre a keményszivü atya engedni fog.

Kázmérnak, tudományát s a reá váró birtokot tekintve véve, a legszebb jövőre lehetett kilátása. A megye első tisztségeire számolhatott. — S ekkor jő a szerencsétlen Rózsási fejébe az a bolond gondolat, hogy ha Kázmér nőül akarja venni leányát, mondjon le a világ minden egyéb hivalgásairól, szolgáljon polgártársainak borssal, sós hallal és gyufával.

Képzeltetik önök a jó Kázmér helyzetét.

Jól tudom, hogy ha az ember huszonhárom éves, imádkozott angyaláért mindent megtesz. Tüzhöz vizen keresztül megy, s magával az ördöggel is tusára száll, s vizen könnyen bujdosójává lesz a nagy világnak, — mindenre képes. De hogy egy alispánból *in spe*, szatócs legyen, élethosszigan sajtot, sót, ostornyelet áruljon, ez több a halálnál, ördögnél és pokolnál.

S mindemellett nagy meglepetésemre a büszke földbirtokos volt az első, ki arra sarkalá fiát, hogy a makranczos Rózsásit kapitulációra bírja. Kázmér ezt közlé velem. Kétkedőleg ráztam fejemet. „Tán azt hiszi az a zsugori vénember, hogy mivel annyi pénze van, mindenkit a sárba húzhat magához?” viszonzám keserűen.

De jól tudtam, Kázmér nagyon szerelmes volt, s hogy Klárát elnyerhesse, tán élete fogytáig kávészemeket számlálgatott volna. Hallgattam; mert a szerelmesnek nem jó tanácsot adni. De Klára is megtette a magáét. Abban egyeztek meg, hogy Kázmér térjen vissza még félévre Pestre jurateriára, miközben a makranczos apának majd meglágyítja szívéét. S szükség esetében mire való a szüntelen sirás, ájulás és meghalásra készülés!

Dictum factum, lefolyt szünnapjaink után visszatértünk Pestre a jurátusok közé.

Nyugtakor dicsérd a napot.

Klára szorgalmasan levelezett. Kázmér a leány minden lépését tudta. S jóllehet, atyja akaratát Klára még legke-

vésbbé sem volt képes megmásítani, azért még mindig oly ábrándosan irt mint azelőtt, vidám volt és nem szünt meg remélni. „Egyébiránt“, ez volt leveleiben mindig a zárszó, „én még csak tizenhat, te pedig csak huszonhárom éves vagy.“ Mintegy négy hónappal a fönnebb említettek után egy reggel Kázmér kétségbeesett arczczal jött szobámba. Levelet s ezzel tizezer forintot kapott atyjától. „Ennyi mindössze, irá fiának a földbirtokos, a mit adhatok, ez minden vagyoned. Birtokomat lefoglalták, s én a külföldre menekülök. Ki tudja, látjuk-e még egymást.“

Mindenki be fogja látni, hogy az ily fátum nem a legkedvesebbek közé tartozik. A tizezer forint, annak harmadrésze sem volt, a mi anyai részről maradt volna Kázmérra. Vigasztalni akartam. „Ugyan ne szégyenits meg, barátom, felelé vigasztalásomra. Hisz nem lettem én ezáltal szerencsétlen, csak meg vagyok kissé lepve. Ne vigasztalj, mert ezzel csak sértesz. Csak a mai nap muljék el, holnap már elfelejtettem.“

Összehívtam a többi czimborákat egy pohár borra. Az én philosophus barátom vidám volt. Elbeszélte mindnyájának sorsa rögtöni változását, s tréfát üzött elszegényedéséből: „Holnap nagy terveket főzök“, mondá tréfásan, mire a jelenlevők még inkább megsajnálták. Mindannyi örökös barátságot esküdött neki jó és balsorsban. Csak egyetlen egy a társaságból, az ifju Berkényi, egyike a legszebb tehetségü ifjaknak, lépett nevetve Kázmér elé. „Barátom Kázmér, ezek mind bolondok. Én pedig gratulálok, hogy megszabadultál sok pénzedtől. Még csak most fogod megtudni, mennyit érsz. S csakugyan meggyőződtem, hogy nem vagy gyáva ficzkó. A dúsgazdag, a nagy ur és a szép leány olyan portéka, a miről soha sem mondhatjuk bizonyossággal, hogy a kincses szekrényen, rangon és szép arczon kívül van-e még egyéb értékek is.“

Nem voltunk sokan Berkényi véleményén. Magam is csak fiatalkori heves rajongásnak tartám ezt, különösen miután így folytatá beszédét: „Könyvet irok, barátim, melyben megmutatom a világnak, mikép legyen egy ország szervezve. Tervezetem szerint a butáknak, nyomorultaknak, sán-

táknak s szükkeblüeknek, valamint az öregeknek, kiknek kényelmesebb életre van szükségök, legtöbb támogatásban kell részesülniök az ország részéről; ha elhalnak, vagyonukat örökölje az ország. Ellenben a gazdagok, s különösen az ifjak és mindazok, kiknek szivök és eszök helyén van, egy árva garast se kapjanak. Szerezzék meg a szükségeseket fáradozva és táplálják magukat, a mint tudják. Ebből aztán, barátim, nem kis dolog nőné ki magát. Ez több lenne Spartánál. Hivatalnokok, tábornokok és papok járjanak durva ruházatban, lakjanak alacsony házakban, éljenek egyszerűen, hogy mindenkor láthassuk, kivel van dolgunk, s a köznépet el ne vakítsa a fény. A legbölcsebb, legerényesebb és legtevékenyebb neveztessek leggazdagabbnak, mert valóban csakis ő az. Plátói államomban a szegények legyenek a dúsgazdagok. Így kellene ennek a valóságban lennie. De mi felfordult világ századában élünk. Egyedül a bölcs gondviselés örökösök fölöttünk, s hoz még a zavart eszü emberiségbe rendet, hogy egészen az örvényig ne jussunk. — Jóllehet, azt mondják, hogy a szerencse adományai kiosztásában vak; kincseit ostobának is adja, a tehetségnek és érdemnek pedig koldusbotot nyújt. De én azt mondom: az anyagi birtok egyensúlyozásában rejlik Istennek végtelen bölcsesége.

„Micsoda!“ kiált fel egy másik: „én csak úgy Isten nevében fáradjak? Bizom erőmben, s ezzel dicsőséget és vagyont is akarok szerezni.“

„Azaz“, viszonzá Berkényi, „te arany ásóval akarsz fővényt ásni? Elvégre is tán még főbe lövöd magadat.“

„Nem sokat törődöm dicsőséggel és gazdagsággal!“ szóla közbe Kázmér. „Egészen Berkényi véleményén vagyok. Magam érdemei miatt akarok becsültetni, s megelégszem, ha az el van ismerve.“

„Nem értettél, Kázmér! Minek elismerve?“ kiáltá Berkényi. „Mit nekem az emberek elismerése, hisz ha oly fényt árasztok is magam körül, mint a nap, azt mondják, éjsötét van körülöm. Az emberek önzök gyarlóságból, s egyik sem törődik sokat a másikkal. De azért öleljük át az egész emberiséget a legmelegebb részvétellel.“

„Nem úgy!“ viszonzá Kázmér, „az ember magában jó

és nemes teremtmény, azért szeretem. De ideális világodban nem akarnék élni.“

„Ábrándok felett vitatkoztok barátim,“ szólék végre én is közbe. „A világ sem nem oly jó, sem annyira gonosz, mint ti festeni akarjátok. Mindennek megvan fény- és árnyoldala. Borura derü. Mint józan emberek nézzétek az életet olyan-
nak, mint a milyen valóban, s ne mint ti akarnátok, hogy legyen; legjobb mindenben a középút!“

Berkényi mosolygó arcczal közeledék felém, s tenyerével arczomat végig simítva, mint ezt okoskodó csacska gyermekekkel teszszük, poharat emelve reám köszönté : „Éljen Kerekessi barátom! Az igaz, hogy gyönyörű ficzko vagy; te imádott középszerűségedben szépen a nagy tömeggel fogsz tovább úszni; s boldog egyszerűségedben majd megsiratod a szétpattant szappanbuborékokat is. Te felette boldog, de boldogtalan sem lehetsz.“

E párbeszédet csak azért mondtam el, mert a későbbi eseményekkel összevetve, nem lesz érdektelen. S Berkényi lelkes látnokként beszélt s mindnyájunknak épen nem helytelenül jövendölt.

Kázmér, atyja eltávozása után több részvényt nyilatkozatot kapott. Klára is vigasztalni akará, s legjobbnak gondolá, ha kedvese, atyja makacosságának egyidőre aláveti magát, szatócscsá lesz s az marad, mig apja él. Ezután ugyis azt cselekedhetnék, a mit akarnak.

Kázmér visszatért szülővárosába. Az atyai ház, s ennek minden vagyona már el volt adva, de mindebből nem sok háramlott reá. Az egész város szidta a könnyelmű atyát, és sajnálta a reménydús fiút.

Első útja természetesen Rózsásihoz vezette, hogy magát ennek megtörhetlen akarata alá adja, és setét, bűzös boltjában sajtot mérjen. A bájos Klára, ha nemis nézne reá oly gazdag örökség, önmagáért is megérdemli ezen áldozatot. Kázmér érette bármily nagy áldozatra is képes lett volna.

De az idővel minden megváltozott! Rózsási az alázatos kérőt most czudar módon visszautasítá. Kázmér atyja által nyolczezer forintot vesztett ő is, és e szerencsétlensége felett csak azon reménnyel tudta magát vigasztalni, hogy Káz-

mér tán még visszafizetheti neki. S midőn ez neki most őszintén bevallá, hogy mindenét elvesztette, a vén kalmár vigyorgni kezdett s ősz fejét hajlongatva mondá: „Ugyan ifjúrám, engem akar bolonddá tartani! valóban igen nagy mester, s nem rossz prókátor válhatik egyszer önből. Mibe fogadjunk, hogy az öreg egy csomó aranyat még jókor félretett? s rövid idő alatt ön megint gazdag ember lesz!”

Kázmér a mondottakon megütközve, védelmezé apját, s lehetetlennek állítá, hogy ily szívtelen csalást vihetett volna végbe. S odaajánlá Rózsásinak anyai hozományából a tizezer forintot, ha vejévé s boltjában társul fogadjja.

Rózsási látva, hogy Kázmér csakugyan elszegényedett, már nyolczezer forintját is elveszítettnek hitte, anélkül, hogy a visszafizetésre csak gondolhatna is. Tehát, legalább a tizezer forintot kéré tőle, a vőlegénységet ide nem értve. Morányi nem ért czélt.

„Hát én azután, kérdé Kázmér, miből éljek?”

„Oh édes istenem“, dörmögé Rózsási: „Hisz ön tudós ember. Nem kaphat-e hivatalt? De én boldogtalan, megvert ember, én! Ha e pénzemet elvesztem, koldus vagyok. S szegény gyermekemmel mindenemből kifosztva, mások ajtaja előtt koldulhatok!”

„Valóban?” kérdé Morányi, „oh már attól az ég őrizzé meg, hogy miattam koldussá legyen! Fogadjja el tehát üzletébe tizezer forintomat, de Klára keze az enyim. Majd iparkodunk, s szorgalommal és takarékossgal helyrehozzuk, a mi elveszett. S a legboldogabban élünk.“ Mindezt Kázmér oly élénken s önbizalommal mondá, hogy a boltos gondolkodva mereszté reá szemét.

„Micsoda?” sipitá végre az öreg: „tán még ön is örvend' afelett, hogy drágalátos atyja a legalábbvaló módon megcsalt? — Nagyon szép. S jutalmul még leányomat adjam önnek, s ráadásul még önt is eltartsam? Ajánlom magamat! Ha már atyja koldussá tett, legalább nem tartok koldus-lakodalmat. Mehet ön Isten hírével. S felkérem egyszer s mindenkorra, hogy míg élek, házam küszöbét többé átlépni ne merészelje. Vége minden viszonyoknak köztünk. Nem szegény embernek neveltem leányomat.

Remény és vigasz.

Akárhová fordult Kázmér, mindenütt atyját hallá szidalmaztatni. Kik azelőtt leginkább hizelegtek neki, most legelkeseredettebb elleneivé lettek. A fiúnak, keserűségében, némileg vigaszul szolgált, midőn pár hónap múlva szerencsétlen atyja halála hírét vevé. Tüdőlob következtében, betegségét bújában és életuntságában elhanyagolva, meghalt. A távollevőnek halála után elnémultak a szidalmak, s Kázmér irányában a város és vidék most részvételt viseltetett.

Kázmér nyugodt maradt; elhagyá vonulni feje felett az első vihart a városban; s családjának egykori házi barátaihoz, a főispánhoz és a megye egyéb tekintélyeihez fordult; hol mindenütt szívesen fogadták. A már jó régen ígért tiszteletbeli hivatalkát a megyénél el is nyerte. „Becsülje meg magát“, mondá neki a főispán: „tanulja a törvényeket, jogviszonyokat és mindazt, mire önnek mint szép jövőjű fiatal embernek szüksége van, s nem fogok önről megfélemleni. Természetes, hogy egyelőre mint tiszteletbeli és legifjabb tag díj nélkül fog működni. De jövőre intézkedni fogok. Hisz még fiatal ön!“

A főispán szavai oly atyailag és biztatólag hangzottak. Kázmér berendezé kis lakását. Bérben lakott egy békés polgár házában; mely atyai házának átellenében állott. E választásnál, nem annyira az volt eszében, hogy néha átnézhesen egykori gazdagsága emlékére, mint inkább a kékszemű Klára boldogító szomszédsága. Mert ámbár a boltos megtiltá neki a küszöbét átlépni, — de Klárát szemmel kísérni, elvitázhatlan szabadságában állt.

S Kázmér a leányt a távolból ép oly gyakran meglátogató, mint Klára őt. Vele lakott oda át gondolatban kis szobáskájában, hová lakásáról világos nappal kényelmesen átlátott. Ő így mindent tudott. Tudta, ha távozott a háztól s ha visszatért, ha dolgozott, vidám vagy szomorú volt; nyári időben Klára szeretett a boltajtó előtt ülni. Télen kézi munkájával az ablaknál ült. Mihelyt az öreg Rózsási kitette lábát a házból, ott volt Kázmér. Jel- és távirást találtak fel, melyben szerelmeseink egy idő múlva oly tőkélyre vitték,

hogy ezáltal egymással a legkényelmesebben beszélgethettek, s mindent elmondhattak egymásnak, a mit gondoltak, akartak, reméltek, s a mitől féltek.

Kázmér még mindig remélt, Klára vigasztalta. „Csak esztendőre leszek még tizenhatsz, te pedig huszonöt éves“, mondá rendesen. — Kázmér szünetlen dolgozott s a legszivesebb és a legszolgálatkészebb ember volt mindenki irányában; lassu vérü hivataltársait sokszor segíté ki dolgozataikban és bonyolodottabb ügyeikben. Mindenkinek méltó szeretetében részesült, mindenütt magasztalták ismereteit, tanácsát kérték ki, meghívták vigalmakra, bálokra és társas körökbe. Minden csinos leánynak megtetszett a szintén csinos férfiu; könnyen tánczolt, néha még énekelt is s kitünően szavalt, — szóval, rajta minden rendkívüli volt, mint ez némely ifjagnál már megvan, kik mindent kellemmel tudnak elvégezni. Morányi rövid idő alatt vihette volna valamire, csak hallgatott volna mind arra, a mivel néha négy szemközt kínálgatták. De ő csak szeretett szomszédnéjaért élt, halt. Minek következése aztán az volt, hogy huszonhatodik évében is csak tiszteletbeli hivatalkájában maradt. „Nem tesz semmit, Kázmér“, buzdítá Klára, „te még csak huszonhat, én pedig csak tizenkilencz éves vagyok. Még várhatunk.“ Igaza volt. Kázmér eléggé szerény volt, és sorsával, hogy szeret és szerettetik, megelégedett.

Meg is lehetett elégedve. Mert a szép Klára még mindig legszebb éveiben volt, s kellemre a város minden szépségeinek fölötté állt; boldog boldogtalan róla beszélt. Nem egy szemüveges grófocska sétálgatott el boltja előtt, hogy a szép Klárának csak egy tekintetével találkozhassek; nem egy büszke urfi kereste a mogorva zsugorinak, atyjának, ismeretségét és barátságát. Olyan szépség, mint Klára, ki azonfelül egy pár százezer forint örököse, csak megérdemlené, hogy feléje a magas családfák sarjai is vonzódjanak. De különös, az öreg szatócs szívét, sem nemesi czimer, sem semmiféle urfiság nem érzékenyíté el. Valamint a szép Klárát sem. Mert hát vajjon melyik urfi lépett volna szolgálatba Rózsási fűszeres boltjába, szappant, fénymázt, gyufát árulni; másrészt pedig Klára ezekre az urakra csak oly hide-

gen nézett, mint arra a szerecsenre, mely czimerül az ajtóra volt festve.

Minden bája, szépsége, figyelme, szerelme és boldogító mosolya csak Kázménak szólott, és bizton mondhatom, hogy a csókot, melyért sok uracs fele jövedelmét odaadta volna, a szegény tiszteletbeli jegyzőnek párosával osztogatta . . . Elég vigasz volt az ez utóbbira nézve.

Itt van már a husz is.

Daczára e vigasznak, a jó szivü, szorgalmas Kázmér homloka gyakran ránczba szedődött, ha látta, hogy minden igyekezete haszontalan, s Rózsási mozdithatlan, mint a szikla. Nem kevesebbé kezdé az is busítani, hogy fáradságát, tehetségét a megynél semmibe sem veszik. Ámbár mindenki dicsérte. Köztudomású dolog volt, hogy Morányi jeles tollal bir, becsületes, szép tehetségü és alapos ismeretü ember. Ezt Morányi untig hallhatta. Mindemellett, a mikor az alkalom kedvezett volna, senki sem gondolt a jeles tollra, a becsületes emberre s a szép ismeretü Morányira. Ilyenkor mindegyik a maga fiáról gondoskodott vagy barátját, unokáját tolta előre. Ekkor, mint mondani szokás, kéz kezét mosott. Tapasztalatlan ifjak előzték meg. Ha Morányi neheztelt, vállat vonítottak. Lehordták a szomszéd atyafiságot, a nagy fejüek igazságtalanságát és hálátlanságát. A jövővel vigasztalták, s ezzel ismét minden ugymaradt a hogy volt. A kik pedig orukat kissé magasabban hordozták, azon csodálkoztak, hogy is lehet ily jelentéktelen ember oly bátor és vakmerő követelésekkel irányukban; mintha bizony ők tartoznának neki ezzel, vagy hozzájuk hasonló volna; hol van birtoka, hol a végtelen atyafiság tekintélye? Mi közük nekik hozzá? Ha alkalmazkodik, jó — használhatjuk. Hisz tehetsége ellen senkinek sem volt kifogása. Ha dolgát elvégezte, csak kötelességét teljesítette stb.

Morányi minden okossága mellett, azon jószivü emberek közé tartozott, kik gyakran ép oly hamar kibékülnek, a mily könnyen sértve érzették magukat. Egy kézszorításért

vagy szives szóért tűzön vízen keresztül mennek még azért is, a ki hátuk mögött gúnyt űz belőlök. Fogalmuk sincs a jártas világeberek mézes mázos szemtelenségeiről. S ama szivtelen alávalóság, a mire sokan képesek, előttök hihetlen, ismeretlen. Morányi az embereket ugyan gyarlóknak, de azért mégis jóknak tartotta, ha látta is, hogy egyik a másikkal kissé keményen bánik. Mindenkiről szivesen elhitte a jót, s a rossz felett szeretett kételkedni. Természete volt, hogy mindenkiről erkölcsileg jót és szépet tegyen fel.

Kemény sorsát tehát türelemmel viselte. Mert azon megnyugtató öntudatban élt, hogy mindenki szereti, tiszteli. Hogy érdeme szerint nem juthatott előbbre, s minden előforduló alkalommal mások előzik meg — nem tartá ugyan igazságosnak; de a hibát önmagában kereste. Azt gondolá, hogy érdemei ugyan előbbre hoznák, de nem igen érti, hogy kell a nagyok kegyébe befurakodni, s hivatalon kívül egy nagy ur előszobájában soha egy perczet sem töltött; másrészt őszinte jó indulatának s nagyon is nyílt fesztelen modorának tulajdonítá mind ezt.

Ha voltak is órái, midőn mélyen elszomorodott helyzete felett: felvidítá ismét Klára angyali tekintete. „Mit búsulsz? buzditá Klára, születése napján egy ibolyacsokrocskát tűzve kebelére: „te még csak huszonhét, én csak húsz éves vagyok,“ de e szavaknál már gondolkozni látszott, vajjon nem mondott-e sokat?

A jó Morányinak is feltűntek a leány szavai, mert azokat oly vontatva és bánatosan mondta ki. Kázmér szobájába visszatérve gondolkodóvá lön. De mi tévő legyen? Igaz, hogy Klára még csak húsz éves, de a vén zsugori makacssága eltarthat még húsz évig. „Ez alatt Klára elhervad, én meg agglegény maradok,“ sohajtá Kázmér.

Pamlagára dőlt, s pilláin forró könnyek peregtek alá.

Jobb kilátás.

Valaki kopog Kázmér ajtaján. Sziklási táblabíró huszárja hozott meghívást, néhány bizalmas szóra. Sziklási, gondolá

Kázmér, néhány bizalmas szóra kér, ő a főispán legbizalmasabb barátja s a királyi táblánál is szép ismeretséggel bír, nem csekély dolog. Kázmér reménytől dagadó szívvvel sietett hozzá.

A legszivesebb fogadtatásban részesült. Sziklási azon ritka tehetséggel birt, hogy kisebbrendű emberekkel igen nyájas és leereszkedő bizalmas hangon tudott beszélgetni, ha ezeket meg akarta valamire nyerni; — s jaj volt annak, ki megfeledkezett irányában a kellő respectusról. Minek következése természetesen az volt, hogy félték tőle és tisztelték egyszersmind. Morányi őt különben hatáskörében józan sikerrel működő férfiúnak tartá, ki csak hébe-korban feledkezik meg arról, hogy a jó isten kisebb embereket is teremtett nálánál.

„Az országgyűlés mindennap közelebb jő, s a reformok emberei nem kis erővel ütik fel fejeiket!“ kezdé Sziklási fontos arczczal: „Most, barátom emberek kellenek a gátra, kik megyénkben is mindazt jól fontolóra vegyék, a mi az idő kívánalmái szerint, átalakítandó, javítandó és követeinknek utasításul adandó. A jobbágyok, földesurak közti viszony, urbér, nemzetiség stb. efféle kérdések kerülnek szőnyegre. De mindezen fölötte fontos ügyek könnyebb kidolgozhatása és átnézetése végett, bizottmányt alakítunk. Nem könnyű dolog. Tagjai mindnyájan a haza ügyeiben megöszült férfiak, de hogy e teljes érdemű úri emberek közt ifjabb erő is legyen, ki a dolog felmerülő nehézségeiben tollával segítségünkre lehessen, önt kérem fel e fontos ügghöz. E bizottmány elnökéül X. gróft választották minden ellenzésem daczára. De mivel ő méltósága beteges, önt kérem fel a jegyzői toll átvételére, s ha sikerrel látandunk mindent tisztára hozva, akkor a vármegye nem fogja ön érdemeit jutalom nélkül hagyni.“

Morányi természetesen egy perczig sem késett, az ajánlatot elfogadni, s jól átlátta a dolgok mibenlétét. Amaz öreg uraknak a bizottmányban, jöllehet az egész Corpus jurist kívülről tudták, az új jogfejemények menetéről és kívánalmairól nem legtisztább fogalmaik voltak. S csak azért ülnek ott, mert apáik is ott ültek. X. gróf a hosszadalmas vitatkozások lényegébe ép úgy látott be, mint az öreg urak. S így bátran

kimondhatom, hogy a sikeres kivitel Morányira várt. Ez túlboldog volt s azt hívé, hogy szerencsecsillaga most mosolyg feleje.

A bizottmány munkálata bevégeződött, Kázmér ügyessége teljes dicséretet aratott, minek egy reá nézve nevezetes következménye lett. A megye egyik választott követe, ki talán nem eléggé bizott saját jártasságában, mindenképen azon volt, hogy Kázmér e közhasznu működését még tovább is folytassa, s a követeket a megye költségén felküldött ifjak sorában az országgyűlésre is elkísérje.

A kinevezés sikerült; Kázmér elfogadta az ajánlatot s ámbár nehezeére esett, hogy szép szomszédnját egy időre el kell hagynia, de kapott az alkalmon, mely kitüzött céljához ismét közelebb fogja vezethetni.

Még az a körülmény sem volt reá nézve kedvetlen, hogy hitte, mikép szegényes pénzviszonyai közt e fontos küldetésnél egy kis anyagi pártfogásban is fog részesülni.

Elbucsúzott Klárától. Csak az imádottnak boldogító csókjai enyhíték a távozás boldogtalanságát. A követek útra keltek s Pozsonyba érkezve, csakhamar elkezdődtek a tárgyalások s Kázmérnak is jutott elég a munkából a követ oldala mellett, de azért a levelezés a köszivü boltos leányával egy perczre sem szakadt meg.

Kázmér a zajos országgyűlési élettől pezsgő Pozsonyban épen úgy élt, mint szülővárosában; szüntelen dolgozott, keveset mulatott s az ismeretségeket nagy óvatossággal kötötte, nehogy szükségtelen felesleges pénzkiadásokra legyen kénytelenítve; s ha a napi munkának vége volt, sétált, vagy lakásán maradva olvasott vagy leveleket irt.

Egy véletlen Kázmér figyelmét szállásán valami idegenre vonta. Ez a mellette lévő szobában lakott, rendesen szótlan volt, s gyakran éjfél után is óra hosszant járt fel s alá szobájában. Kázmér olykor úgy hallotta, mintha az magával beszélne. Természetes, hogy az ilyen szomszédság nem a legkellemesebbek közé tartozik. Az idegen, Kázmér korabeli, halavány férfi volt. Két legényt tartott, s magasabb állású embernek látszott.

Midőn végre Kázmér megtudá, hogy az idegen Megy-

falvi erdélyi báró, s már három hete itt mulat, annélkül, hogy valakivel érintkeznék, megszólítá egyszer ebéd felett a közös vendéglőben. Kázmér szívének jól esett, valakivel találkozhatni, ki úgylátszik, épen úgy szenved mint ő.

Az idegen némi meglepetéssel nézett Kázmérra s nyájasan felelve kérdéseire, ismét elnémult. De időnkint kémlelve tekintett Kázmérra. Ebéd után kezét nyujtva kéré fel Kázmért, hogy vele pár percze négy szem közt beszélhessen.

Kázmér lakására vezette: „Ne csodálkozzék ön rögtöni bizalmasságom felett,“ kezdé Megyfalvi. Én pénzzavarban vagyok. Pénzem utközben valahol fennakadt. Leveleim elvesztek, vagy nem találtak meg. Bécsbe kellene utaznom, de itt a szállást nem fizethetem ki, s eladni sem akarok valamit. Nem kölcsönözhetne ön nekem ötszáz forintot? Köszönettel visszafizetem önnek kamatostul “

Kázmér meghökkent; de neki bátorodva viszonzá, „Annyi nincs nálam, uram; de ígérhetem önnek, hogy a kért összeget három nap alatt átadom.“

„Addig még várhatok, mond az idegen, „nagy zavarból ránt ön ki. Fogadja köszönetemet.“

Az egész beszélgetés alig tartott öt perczig. Még most jutott Morányinak eszébe, mily elhamarkodott ígéretet tett. Ötszáz forint, vagyonának negyedrésze. Gondolkozóba esett. Bár az idegennek becsületes arcza van, s legkevésbbé sem hasonlított valami vándorló iparlovaghoz; de ötszáz forint mégis csak vagyona negyedrésze, és csakúgy hamarjában idegennek odakölcsönzeni, mégis könnyelműség volt. „Nem bánom,“ gondolá magában Kázmér, tán csak nem csal meg; s ha teszi, hagyján! először történnék ez is rajtam életemben, s többé soha.“

Az idegen a legközelebbi éjen ismét fel s alá járt szobájában, nagyokat sohajtva. „Ez az ember még nálamnál is boldogtalanabb lehet. Nem pénzzavara bántja azt, hanem más valami.“

Gondolá Kázmér.

Másnap Megyfalvi ebéd felett nem sokkal volt vidámabb mint máskor, de nyájasabb. Szótlan ült ott, arczán közönyösség és búskomorság volt. Később beszédközben arczvonásai

vidámak lettek s egészen más ember lett. Szép érzésű kedves ember volt s Kázmér nagyra kezdé becsülni a többnyire szótlan hideg idegent, Kázmér nyájas volt irányában, s mindent megkísértett, hogy szórakoztassa. Sikerült is öt sétára csalogatnia. Ily magános sétákon tárultak fel a szivek. Megyfalvi finom, szellemdús és tudományos ember volt. Az ő és újkor íróinak munkái, a nemzetek törvényei és története voltak kedvencz tárgyai. Megtudá Kázmér kilétét s a báró viszont elbeszélé Kázmérnak, miféle szomorú események miatt hagyta el Erdélyt, szép hazáját, s mi adott arra okot, hogy szórakozásul a világot összejárni kénytelen. Ezentúl a két barát gyakran együtt volt késő éjfélig.

Kázmér az idegennel annyira összebarátkozott, hogy először ébredt lelkében azon érzet, mily nagy kincs a jó barát. Klárának is minden levelében csak róla írt. A leány csaknem féltékeny lett.

A mint az ígért pénz megérkezett, átvitte Megyfalvinak. Mire ez tüstént leült s Kázmér számára adóslevelet és családja lakhelyét, címét megírta. „Csak arra való ez, mondá a báró, ha véletlenül meghalnék azon rövid idő alatt, míg tartozásom személyesen lefizethetném; ezen esetben csak küldje ezen irást Erdélybe, s hozzá e levelet.“ S szükségében segítő nemes barátját átkarolva, megcsókolta.

Az elválásnál keveset beszéltek. De szemökben a könyv hirdeté a kölcsönös veszteséget.

Az új választás.

Kázmér üresnek találta a világot a báró távozta után. Tiszta szívből szeretett barátot veszített benne; barátot, kivel teljes szellemi rokonságban volt, mert különböző viszonyokban egyenlő világnézetekkel bírtak.

Most inkább kereste a foglalkozást, mint előbb, mert ebben talált szórakozást és megnyugvást. Megyfalvi és Klára voltak egyedüli gondolatai és vágyai. „Akkor érzem magam boldognak, ha nemes keblü embereket szerethetek, s ők viszont engem,“ mondá.

Hét hónapi szakadatlan munkásság után, be voltak azon munkálatok fejezve, melyekben Kázmér közreműködésére volt szükség. Most ő haza térhetett. A tekintetes karok és rendek a sikerrel annyira meg voltak elégedve, hogy nem győzték eléggé követelik tevékenységét magasztalni. Csak Kázmérra nem gondolt már senki. Nevét sem említették, jöllehet nagyobb részt minden az ő műve volt.

Csak Sziklási volt irányában elismeréssel. Gyakran meg-invítálta. Sziklási leányának, Vilmának, Morányi tetszett volna, „csak birtokos volna a vidéken!“ szokta mondani. S a mint az öreg táblabíró is látta, hogy leányát a csinos Morányi jobban is érdekli, mint az keble nyugalmanak üdvös lehetne, ritkábban hívogatta s végre nem is. Morányi még egyszer emlékezteté gyengéden az ígéretekre. „Bizza azt rám, öcsém! viszonzá az öreg úr, vállal megveregedve. „Nem egyszer figyelmeztettem már kollegáimat ön tehetségére. Ön neve első sorban áll.“

Ebben Morányinak ismét meg kellett nyugodnia, mert a kilátás annyi volt, mint bizonyos.

A félév ismét kecsegtető reménység közt múlt el. De Klára szépsége és hűsége változatlan volt.

Ha Kázmér szívét keserűség akarta elfogni, Klárának egy mosolya vagy tekintete ismét felderíté bánatát.

Végre itt volt a rég várva várt választás. A jelöltek kitűzettek s a választások zene és ujjongás közt végbementek. Morányira senki sem gondolt. Öröm, vigalom mindenütt. De bánat Kázmér szívében. Ott ült csendes szobácskájában, s a hálátlanság forró könnyet facsart szeméből.

Rosz kilátások.

Szomorú napok voltak ezek Kázmérra nézve. Csalatkozott legbiztosabb reményeiben. Már hat évig tür, fárad, s mindig csak ígéretekkel kecsegtetik. Holott az ő segítségével mások, csekélyebb tehetséggel is már tekintélyre, vagyona vergődtek.

Kis vagyona nagyobb részét már felemészté, alig birt

annyival, a miből még egy évig élélhet. — Látta szegény, hogy munkássága, ismeretei nem segítenek többé rajta. Látta, hogy a ki tolakodni, hizelegni, ármánykodni nem tud, nem sokra megy.

Morányi mindig becsületes és jobb sorsra méltó ember volt; de a szerencse-istenasszony nem volt barátnéja. A mije volt, munkája által érdemelte ki, de ez már oly csekélységgé apadt, hogy rövid idő múlva nem lesz miből élnie.

Klárára gondolnia sem lehet már. Tán a sors csak azért áldotta meg ennek hű szerelmével, hogy az akadályok legyőzhetlensége által annál keserűbbé tegye szomorú életét. Morányi mindenkép válságos ponton volt; az emberek önzése, kik csak magukról gondoskodnak s a becsületes embert kinevetik, egész valóságában állt most előtte. Fellázadt kebelében a vér, ha csalatkozására gondolt. S az emberi sziv annyi salakos, tisztátlan szenvedélye mind előtte állt.

Az egész éjet ily szomorú gondolatok közt töltötte el. Eljött a reggel, s még nem tudta magát elhatározni. Mert akkori viszonyai közt, nagyobb hivatalt többé nem várhatott; s egy egészen alárendelt alkalmazást, mely különben sem segítette volna céljához, méltósága alattinak tartott elfogadni. Vágya most leginkább a messze távolba vonzá, hol senki sem ismeri, valami magányba, szegény faluba, hol keze munkájával kereshetné meg kenyerét. S oh mi édes volna, valahol, távol az emberektől, Megyfalvival és Klárával elvonultan élni!

Kázmér tehát kijelenté többek előtt, hogy visszavonul a nyilvános élet színteréről.

Ez elhatározása által megkönnyebülve, pamlagára veté magát s hosszan édesen aludt.

A kölesön kamatostul.

Csak későn ébredt fel. A szolgáló két névjegyet adott át neki s egy virágcsokrot. Még csak most jutott eszébe, hogy születése napja van. Nagyott sóhajtott.

Az egyik jegy Sziklásitól, a másik Klárától volt. Ismerte

mindakettőnek irását. Először a szikla keménységűt olvasuk! mondá s feltöré Sziklási levelét. Tartalma üres részvét s ismételt ígérek a jövőre nézve.

„Ez tehát az én jutalmam! mondá Kázmér, Sziklási levelét kezében összemorzsolva. Klára levelében szép kezeckéitől e pár sor van írva: „Bizzál istenben, Kázmér, ma vagy huszonnyolcz éves, én meg huszonegy. De azért ne csüggedjünk, szerelmünk örök!”

Betelt a mérték! Kázmér szive megtört, s hangosan zokogott. Az ablakhoz ment. Ott ült Klára a bolt ajtó előtt. Morányi a virágcsokrot ajkaihoz, szívéhez szoritotta. Komoran dőlt vissza pamlagára, az egész világot átkozva. Okvetlen el kell e vidéket hagynia. Sokat törte fejét. Csak egy gondolat fájt még szívének, hogy Klárától, gyermekkor óta szeretett, imádott angyalától meg kell válnia.

Esteledni kezdett. Ott ült még az esthomályban, midőn ajtaján valaki kopogott. Künn többek beszédét s lépéseit hallotta. Az ajtó nyílik. Négy ember két nagy bőröndöt hoz szobájába. Kázmér tudakolására, hogy kinek tulajdona e holmi? a felelet az volt: „Egy külön fogattal érkezett uré.” Morányi az egészet különösnek kezdé találni. De mindjárt Megyfalvira gondolt.

Alig hogy Kázmér a bőröndöket elhelyezteté, az új vendég lép be nála. Csakugyan Megyfalvi volt. Morányit átölelve kiálta ez: „Elég soká nélkülöztem önt. Bocsánat barátom, hogy egyenesen ide szállok. Hisz egy jó barát számára csak van helye?”

Képzhetni, hogy Megyfalvi megjelenése mint hatott szegény Kázmérra. Örömében alig talált szavakat. Midőn a szolgák távoztak, ismét nyakába borult Megyfalvinak: „Csak ez az egyetlen szobám van, de szívesen megosztom önnel. Fogadja el barátjától.”

„Csak ez az egy szobácskája van?” kérdé a báró kissé meglepetve. „Miért ily szegényesen?”

„Mert hát — szegény vagyok!”

„Szegény? Én gazdagnak néztem azon embert, a ki az első szóra ötszáz forintot tudott egy idegennek kölcsönözni.”

„Baráti szív, barátjáért mindenre képes. Vagyonom ne-

gyedrészét kölcsönzém önnek. S ha felét kérte volna ön, azt sem tagadhattam volna meg. Ön szükségben volt.“

A báró szótlán kémlelte barátját. Ismételt ölekezések után, behivatá két legényét s megparancsolá nekik, hogy menjenek a fogadóba s ott várják be parancsait: „Én pedig önnél maradok“ monda Morányihoz fordulva. Megelégszem szobácskájának egy zugával is. De ha ezt előre tudom, még sem alkatmatlankodtam volna.“

A báró most sokkal derültebb volt mint akkor, midőn Kázmér megismerkedett vele. Éjfélkor néhány pohár lángnedve mellett örök barátságot ittak. A báró elbeszélé sorsát. Hazájában egy tántorithatlan hűségű nőt szeretett, a leány szülei, régi családi gyűlöletből, elutasították. Megismerteté imádoztját Erdély ősrégi családjaiból származó egyik jó barátjával, ki utazásaiból tért akkor vissza. S a jó barát megígéré neki az ellenséges indulatu szülők kibékítését. De az álnok indulatu jó barát a maga számára kéré meg a leányt. Ámbár a leány semmikép sem akart belegeyezni, de oda kényszeríték az uj kérőhöz. A szerencsétlen nő az egybekelés előestéjén halt meg: a mint beszélik, megmérgezé magát. Megyfalvi kétségbeesetten keresé föl a hitszegő barátot. A kardot választák. Megyfalvi minden áron a halált kereste. S nem is sok hja, hogy megtalálta. Egy karddöfés majd sirba vitte. A hazug, ki szerencsétlenné tette, Amerikába menekült. Megyfalvi három hónapig feküdt sebében, s felgyógyulva a búskomorság setét éje szállt lelkére. Az orvosok légváltozást, szórakozást és utazást ajánlottak, s midőn fellábadt, útra is kelt a nagy világba.

Kázmér is elbeszélé sorsát. A báró feszült figyelemmel hallgatta végig.

„Téged csak mindennapi önzők hitegettek, csak mindennapi lelkek,“ mondá Megyfalvi; „de engem egyetlen gyermekkori barátom. A te kedvesed még él; az enyim sirba szállt. Számodra még van segítség, nekem nincs többé reményem. Magányba akarsz visszavonulni; ha ez komoly szándékod volna, követnélek. Igen, barátom, Kázmér, rajtad még lehet segíteni, rajtam nem!“

„Még lehet t!“ sohajtá Kázmér, az égre tekintve s két ke-

zét szívére téve: Oh barátom, te nem ismered itt az embereket.“

„Az emberek, kedves barátom, itt is csak olyanok, mint másutt. Becsület-szavamat adom, ha nem ellenzed, én kiségitlek. Valóban igen nagy kedvem volna egy kis tréfára. Fogadom, tied lesz a zsugori szép leánya és vele a sok pénz. Mert hej pajtás, szerezhetsz érdemeket s akármiféle dicsőséget, azt senki sem fogja valami természetfelettinek tartani. De hogy az ember egy országos szépségekkel bíró és dúsgazdag leányt megkerithessen, az nem mindennapi feladat.“

„És hogy fognál hozzá, barátom?“

„Igen egyszerűen. Kocziintsunk! Igérd meg először, hogy egy szóval sem ellenzed, ha az egész várost lóvá teszem. Egyébiránt minden az illem határai közt fog végbemenni.“

„Jól van, barátom; de mégis, hogy kezdesz hozzá?“

„Előbb ki akarom embereimet ismerni, tapintsunk a fogukra, nézzünk szét a harctéren, melyen érted a csatát vivandom. A többi mind magától jó. Mindenekelőtt felkérlek, barátom, vedd át csinos könnyű kocsimat és libériás kocsisomat mint sajátodat. Lovakat holnap veszek. Ezentúl jelenj meg szorgalmasan mindennap a közönség előtt, de csak nélkülém, nehogy a fényes fogatot az enyimnek tartsák. Én mindent kéz alatt elintézek, te pedig nyíltan csapj jó nagy zajt a vidéken és városban. Szomszédnádnak kérdésére azt feleld, nagy örökséget kaptál külföldről, s ezzel vége!“

Morányi gondolkodott egy kissé. De mivel már szavát adta, beleegyezett, s mosolygott e különös kezdet felett. A városbeliekkel úgy sem sokat törődött már. Akárhogy üt ki a tréfa, mindegy; hiszen úgy is távozni fog e vidékről. S a tüzes tokaji is megtette hatását, hogy kedves barátja minden tervébe beleegyezzen.

Az ajánlat.

Másnap Megyfalvi koránreggel talpon volt. „Iparkodnom kell, hogy délután kikocsizhass!“ kezdé a báró, Morányival kezetszorítva: „Morányi, te még boldog ember lehetsz,

de én soha!“ folytatta szorult szívvvel, s szeme könnyel telt : De az vigasztal még, hogy benned nemeskeblü barátira lettem. Reménylem, ha nem is lehetek többé boldog, de közeledben nyugalmat talállok.“

Morányi még mindig barátja szándékán törte fejét, s ismételve le akarta ezt arról beszélni; de ez nem hagyott fel a tervvel. Ekkor Klára jelent meg az átelleni ablaknál. Kázmér azonnal bemutatja barátjának, s a bárót Klára szeme láttára átkarolja s megcsókolja.

A Klára előtt már ismeretes név pár percz alatt át volt izenve. Azonnal ott függött a leány ablakán a rózsaszínü kötökösárka, a mi távirdai nyelvökön annyit tett, hogy : „Örvendek rajta.“

„Valóban!“ mond Megyfalvi, midőn a csodaszép leányt megpillantá : most még inkább megerősítél szándékomban, ne maradjon az bor melletti üres beszéd!“ s távozott. Elmaradt délig. Délben Jancsi, a báró libériás kocsisa jött Kázmérhoz, hogy új gazdája kegyeibe ajánlja magát.

A második látogatást Kázmér a híres lókupecztől, Rényi birtokostól kapá. „Mindenekelőtt is, Morányi barátom, a két szürkéhez gratulálok,“ kezdé Rényi. „Megfizethetlen egy pár ló, uram. Ön alkusza ördögös egy ember; ugyancsak érti a dolgot, mint a legtapasztaltabb lókupecz. Bocsánat Morányi ur, de higgye el, az a két ló mintha szívemhez nőtt volna. Csak ne volnék pénzzavarban, de hogy adnám oda Dárius minden kincseért is.“

„Ki van a ló fizetve, Rényi úr, vagy . . .? — — hebegé Morányi, s a vér arczába szökött.

„Oh kérem, minden rendben van, minden!“ vágott szavába Rényi. „Nem arról van szó, kérem. Én más szándékkal jöttem. Azért tudniillik, hogy önt báró Velényi jószágának, Háromfalvának megvételéről lebeszéljem! Becsületemre, e homoktenger tiz ezer forintot sem ér! Ő pedig százötvenezeret kér érte. Látta már kegyed?“

„Még nem“, felelé Kázmér.

„Becsületemre mondom, tessék megtekinteni, valóságos Sahara, naptávokra sincs tőle falu, az ablak alatt a Duna, hátrésze kopár homok. Csak tessék meggyőződni. De ha épen

kedve volna önnek jószágot venni, ajánlhatom az enyimet, Szépfalvát. S épen ezért jöttem, hogy ezt önnel tudatni el ne mulasztzam — uram, egész kis királyság az. — Végtelen búzaföldek közt, kövér kaszálókkal, erdővel s szőlőhegygyel. Pedig csak száznyolczvanezeret kérek érte. A várostól három óra távolságnyira fekszik! csak az épületek kijavítása az idén tizezer forintomba került. Legjobb lesz, kedves barátom, ha meglátogat, és személyesen győződik meg mindenről.“

Rényei még tovább sem szünt meg jószágát magasztalni. Kázmér észrevette, hogy az aprilis már elkezdődött. Megigérére, ha ideje engedi, kijő délután. Rényi a legbarátságosabb tisztelgések közt távozott.

Megyfalvi ebéd fölött rendkívül vidám volt; Morányi ellenkezőleg. „Te még csak gyülöletesbökké teszed majd előttem az embereket! Ez a Rényi nem méltatott soha ezelőtt egy tekintetere sem. S most, nem kis csodálkozásomra, maga fáradt hozzám“, mondá Kázmér.

„Ha az embereket még inkább megutálod, nem én, hanem ők maguk lesznek okai, mert hitvány lelkűek. Nekem ez barátom, mindegy, csak te ne légy hozzám hideg“ válaszolá Megyfalvi.

„A fogadóban, hol inasaim vannak, tudakozódván, a fogadós Rényihez utasított. A lovak egyébiránt megérik pénzüket, s a fogadós maga is, midőn hallá, hogy a lovakat számodra vásárlom, nem győzött eléggé magasztalni. Eladó jószág után kérdezősködvén, azonnal alkusz után küldöttek, ki megjelenvén, egyszerre tizzel is megkínált. Rényi istenített s erősen állítá, hogy már tiz évvel ezelőtt megérdemletted volna a viczispáni méltóságot; és azóta sok másképen volna nálunk. Lásd, barátom, nekem e komédia kimondhatlanul tetszik és mulattat. De még ezután jó a java. Ez még csak az első felvonás“ folytatá Megyfalvi.

Ebéd után Morányi fényes fogatával a ház elé hajtott. Rényeinek igaza volt, mert pompás egy pár állat volt az a két szürke. Morányi maga hajtotta a lovakat. Jancsi világoskék libériájában, komoly arcot vágva, hátul foglalt helyet.

Az egész utca talpon volt; mert a ház előtt, hol a szegény Morányi lakott, soha még ily fényes fogatot nem lát-

tak. Soká várta az egész szomszédság, hogy ki száll e fényes fogatba? S midőn Morányi jött ki, felült s elhajtott — volt akkor fejtörés jobbról balról. Hogy Klára maga is kíváncsi lett a látottak felől bizonyosat tudni, magától értetik.

„Bizisten,“ mondá Rózsási leányához, „ezt a kétgarasost mindjárt megadnám érte, ha valaki megmondhatná, kié ez a hintó és kocsis?“ (Mert Rózsási kezében éppen kétgarasos volt, a mit sóshalért vett be.)

„Azt nem oly nehéz megtudni, atyám, kérdezd meg Takácsné asszonyt, Morányi gazdasszonyát, még a kapu alatt áll“ — felelé Klára.

„Bizisten, igazad van, leányom, ez ingyen is megmondja!“ s a garast zsebre téve, sietett Takácsné asszonyhoz.

„Hát én édes istenem, kié volna másé, mint Morányié? Hát nem is tudja szomszéd uram, milyen nagy szerencse érte? Bizony nem irigylem; mert olyan áldott ember. Egész láda aranyat kapott, már nem is tudom micsoda országból. A leggazdagabb ember most az egész vármegyében. Nekem inasa mondta, a meg attól a gróftól tudja, a ki most Morányi urnál lakik“; felelé Takácsné.

Rózsási majd kövé meredt a szomszédasszony szavaira, s száját, mintha görcs esett volna állkapczájába, a világért sem nyithatta szóra. Gépszerűen haza ment, s mélyen gondolkozva veté magát boltjában sárga bőrös karszékébe. Klára fürgén ugrálva szaladt atyja elé, hogy ettől megtudja, mi ujság. De az öreg sokáig nem felelt kérdéseire; mert Morányiról soha, vagy csak éppen szükség esetében beszélt. Végre megszólalt, mélyen felsóhajtva: „Ilyen semmirevaló, járdatiprónak, kinek apja is megrabolt, az ablakon hanyják be; s én becsületes ember, éjjel nappal töröm magamat egész életemen át, [mig nyomorult pénzemem krajczáronkint összekaparhatom! Igazságos-e ez? Mivel érdemeltem én ezt? De ki tudja, igaz-e? Egy láda aranyat?! Idegen országból? És nem tudni honnan, kitől! Eh, hisz csak én sem estem a fejem lágyára, Takácsné asszonyom!“ folytató Rózsási, ősz üstökét rázva, s ülőhelyéből felszökve.

Az egész városban Morányi pompás, divatos fogatáról beszéltek.

A duggazdag.

Másnap még több volt a beszéd. Megyfalvi, ahol csak megfordult, azt hiesztelte, hogy Kázmér külföldről nagy örökségnek lett urává; de ha valaki a legszebb eladó jószágok után kérdezősködik, s hercegi fénynyel fölszerelt fogatot tart, e szócskának „nagy“, nagy a jelentősége is. Megyfalvi, ki mindig a superlativusban szokott beszélni, mindenütt titokteljes arcczal beszélgette, hogy Morányi a vármegye leggazdagabb embere; az egész vidéket megveheti.

Semmit sem hisznek el oly hamar az emberek, mint a hihetlent. Az egyszerű, becsületes embert semmibe sem veszik; de a hóbortos rajongót gyakran vakon követve istenítik. Csak tréfának tartják a legbölcsebbet nevetségessé tenni; ellenben ha Bosco ördögöt idéz, s más szemfényvesztők csodákat tesznek, bámulja boldog boldogtalan. Ha hire járt volna, hogy Morányi tizezer forintot örökölt: akkor kételkedtek volna; de végetlen, mesés gazdagság — ez hihetőbb.

„No látod barátom, eleinte azt hittük, sértve érezte magát, hogy kihagytuk a jelöltek sorából“, mondá egy testes öreg úr Sziklásihoz.

„Nem is volt az igazságos, hogy kihagyták, kedves Jókám. De ki tudhatta ezt előre? Pedig több oknál fogva is jónak tartottam volna;“ viszonzá Sziklási.

„Én is azt tartom. Nem lehetne ezen segíteni?“ egészíté ki a testes pártfogó.

Főzték a taplót. Sziklási először emelt szót a főispánnál, a volt tiszteletbeli jegyző tehetségét és tudományát kiemelve. „Az ilyen embert, a megye javát tekintve is figyelembe kellene venni, a ki különben is oly gazdag ember. Millióról beszélnek. Kár volna, ha pénzét más vidékre vinné, s máshol költené el.“

„Különös, hogy önök így egyszerre emelik ki Morányi érdemeit. Ma már többen, különösen Erdey, édig magasztalták előttem;“ volt a felelet.

Ez tördöfés volt Sziklási szívébe; mert Erdeynek szintén eladó leánya volt s pénzre lett volna szüksége.

„Sőt mi több, Erdey állítása szerint, Morányival a leg-

méltatlanabbul bántak önök, az országgyűlésen végzett fontos ügyek formulázása csak az ő érdeme, s mégis mások aratták a dicsőséget," folytatá a főispán.

Sziklásit a hideg borzogatta, s haragjában és boszúságában majd a szél ütötte meg, Erdeynek árulása miatt.

Morányi meg volt hiva Erdeyhez egy kis beszélgetésre, hova el is ment.

„Örvendek, kedves barátom, hogy végre kívánságom beteljesült. Sok ellensége volt önnek, az igaz. Csodálkoztam felette, hogy önt az utolsó választásnál mellőzték. Én ő méltóságánál, a főispánnál, szót emeltem ez ügyben, s minden himezés hámozás nélkül kimondottam, hogy ön, érdemeit, jellemét, tudományát tekintve, többet érdemlett volna a vármegyétől. Rövid idő múlva ki lesz elégitve minden kívánsága, s reménylem, teljesen megelégedve találandom önt mind azzal, a miért ön ügyében fáradoztam.“ Így üdvözlé Erdey.

Morányi arcán a legkeserűbb gúny és megvetés kifejezése ült s Erdeynek szivességét a legközelebbi fényes állás elnyerhetéseért mindenféle mentségek közt visszautasítva, megköszöné.

Alig tért vissza lakására, Sziklasi fogata állt meg a kapu előtt.

„Már magam keresem föl, kedves barátom, mert az a pár nap, mióta nem láttam, száz esztendőnek tetszik nekem. Miért oly ritka vendég ön nálunk? Gondolja csak, minden tervemet Erdey hiúsítá meg ön megválasztásában. Ezt soha sem bocsátom meg neki. Apropos, leányom holnap barátnői kedveért bált ad. Kívánságára, személyesen kellett öcsém uramat meghívni. Reménylem, eljö . . .“ fejezé be Sziklasy.

De Kázmér nem ment el. Az öreg szívélyes meghívását hideg udvariassággal köszöné meg. Embergyűlölete napról napra nagyobb lett. Mindnyáját megvetette, s el, messze távolba vágyott innen lelke, hogy ne legyen tanúja többé ennyi jellemtelenségnek. A hizelgés most még jobban sérté, mint az egykori méltatlanságok, s minél többet dicsőíték, annál inkább érzé lealacsonyítását.

„Nyomorultak! hát azt hiszitek-e, hogy én is ily szánandó

féreg vagyok, mint magatok? Hát annyi évi fáradozásom, munkám semmi; s annak pusztá hire, hogy gazdag vagyok, mindent megváltoztat; s lennék bár buta vagy aljas, az mitsem tenne — hisz duggazdag vagyok, s így együtt van már bennem minden érdem s nemeskeblü, szellemdús ember vagyok,“ mondá Kázmér fájdalmas hangon Megyfalvinak.

„Utálok, barátom, az élet komédiáját!“ ismétlé Kázmér.

„Engem meg mulattat. A java még most jő. Kedves barátom, Rózsási szép leányát kell meghódítanunk!“ viszonzá a báró.

A győzelem.

A hódítás félig meddig, anélkül, hogy a két barát sejténé, már meg volt kezdve; mert Rózsási, ki máskor Klárához Morányi felől egy árva szót sem szólt, egész nap Kázmérról beszélt. Nem kételkedett többé az öreg, Kázmér gazdagságában, mióta az egész városban hire járt, hogy Morányi semminemü kinevezést, hivatalt el nem fogad. Erdeyék és Sziklásiék haláltusát vívtak a fölött, hogy melyiknek legyen veje.

S midőn Rózsási beszélgetés közben kérdé leányát, mit gondol, vajjon melyiket választja Kázmér, Klára ravaszul Sziklási Irmát említé, levertséget tettetve, hogy így atyja gondolatát arczáról leolvashassa.

Az öreg nem felelt, hanem arczáról fejtörő számolgatás volt olvasható, mintha azt számolná, hogy Sziklási leányának hozománya mennyi lehet?

„No ugyan megadta neki! Hát ez az eladósodott Sziklási familia nálamnál különb volna! Morányi Kázmér az én szememben becsületes ember, mert vagyont örökség utján kapta. De apja — hej az mégis csak czudar ember volt, koldussá tett. Tudom, hogy egy garast sem kapok többé vissza;“ jajgatott az öreg.

Valaki kopog. Báró Megyfalvi lépett be. Klára elpirult. Rózsási szemeit mereszti.

„Azért jöttem, hogy Rózsási úrral egy kis üzletre

egyezkedjem, ha nem volna ellene kifogása. S miből nem kis haszonra is lehetne kilátás.“ kezdé a báró.

„Üzletet? kész szolgálja uram. De tessék leülni.“

„Morányi úr, kinek örökségi ügyeit külföldön volt szerencsém kezelni, vissza akar a zajos életből a magányba vonulni, miután annyija hála istennek van, a miből szépen megélhet.“

„Visszavonul? Ejnye, ejnye!“

„A Duna mentében jószágot, Háromfalvát, akarja megvenni.“

„Háromfalvát? No no. Miért mindjárt Háromfalvát? Nagyon drága lesz az, nagyon drága, uram!“

„Morányi, gondolom, sokat ad e névre. Emlité előttem-hogy Háromfalvához különös kedve volna; épen három ember számára való volna, kik ott csendesen együtt élhetnének. E három alatt pedig magát, leendő nejét és jó barátját érti; az utóbbi én vagyok.“

Klára megint elpirult s az ablak felé fordult.

„Igaza van, Rózsási úr, a jószág nagyon drága. De ha készpénzben fizetjük ki, húszezret leenged a tulajdonos. Morányi pedig mindjárt ki akarja fizetni.“

„Mindjárt? Ni ni!“

„De még így is sokaljuk. Barátom azt akarná, hogy valaki, a ki az alkuhoz és egyezkedéshez jobban ért, járna közbe s eszközölné ki a birtokot a lehető legolcsóbb áron. Minden lealkudott ezertől százat ígér. S ehhez, mint hallottuk, Rózsási úr értene legjobban az egész városban.“

„Oh kérem. Nem vagyok barátja a bókoknak.“

„S lenne ön oly szives, ezt elvállalni . . .“

„Ha egyáltalában úgy kívánják önök . . .“

„Kázmér felette sajnálja, hogy a viszony önök között évek óta oly hideg.“

„Gyermekség!“

„Beszélte, hogy néhány év előtt pár ezer forintját ön üzletébe akarta adni — de ön visszautasítá.“

„Ördög vigye, hisz mondom, gyermekség az egész csekélység!“

„Ön sokat nyerhetett volna.“

„De mit tehet az én szegény fejem róla? Miért duzzogott Morányi, s nekem csak egy árva komoly szót se szólt jövő reményeiről! Nem emlékeznek-e már arra, hogy atyja koldussá tett?”

„Térjünk vissza a dologra, nos, áll az alku?”

Rózsási fel s alá járt. „Bármilyen csekély legyen is a haszon, a becsületes kereskedő ily szorult időkben semmit sem bocsáthat ki kezéből”, mondá.

Egy hét múlva meg volt az alku. Rózsási ezer forintot nyert. Vidám volt és személyesen ment Kázmérhoz, hogy őt az egyezkedésről tudósítsa.

„Nos, vajjon nem lehetnének-e megint jó barátok!” kezdé az öreg kissé zavarodottan.

„Én, kedves Rózsási úr, semmit sem ohajtanék úgy, mint ezt. Csak azt az egy kívánságomat teljesítse. Boldogítson engem és leányát,” felelé Kázmér.

„Erről egy szót sem, Morányi úr. Nem mondtam-e önnek már elégszer, hogy atyja tett engem szegénynyé, igen koldussá?”

„Koldussá tán még sem?”

„Esküszöm, koldussá. Ön pedig most dúsgazdag lett — ha csak egy szikra nagylelkűség, csak egy mákszemnyi könyörület volna önben, kipótolná most, a mit atyjánál vesztettem.”

„És azután?”

„Hát azután csakugyan lekötöztette volna.”

„És Klára?”

„Igen, hát a hét évi kamatok?”

„S ha azokat is megfizettem?”

„Akkor aztán az egész városban elbeszélem, hogy milyen derék, becsületes ember Morányi.”

„És Klára?”

„Apropos, ne feledje ön, én a nyolczezer forintot boldogult atyjának ezüstben adtam. Oh uram, ha látta volna azokat a fényes lázsiásokat és koronásokat! Isten bocsássa meg bűnömet, nem szoktam káromkodni, de fejem fáj ha rá gondolok!”

„És ha kárpótlásul tizenötezet adok Klaráért?”

„Micsoda Kláraért?”

„Leányaért?”

„Tréfál velem Morányi úr? Lássa, szükségem van kis pénzecskémre. Sok az adósságom. Atyja távozása nagyon megrántott. Én leányomnak nem adhatok mást jegyajándékul, mint a rajta valót.”

„S ha evvel is meg volnék elégedve?”

„Akkor szegény leányomat kell még előbb megkérdezmem.”

Rózsási távozott. Morányi célt ért. Örömittasan borult Megyfalvi nyakába s csaknem sirtak örömben.

Háromfalva meg volt véve, a házassági szerződés alá volt írva, s a hét végével, a szép Rózsási Klarából még szebb Morányiné lett.

Aprilis elseje.

„Játszszuk végig a tréfát! mindenki hajlong előtted, kedves barátom; mindenki barátságodat keresi. Hadd forduljon a koczka, szegénynek kürtöllek ki. Segits még csak ebben. Lássuk a megváltozott pofákat. S ha jól laktunk nézésökkel — el a háromfalvi magányba. Apósodat is ránczbaszedem. czigánykodásáért. Megérdemli,” mondá Megyfalvi.

S csakugyan mindenki nagyokat bókolt a dúsgazdag előtt a vidéken és városban, de ki is ne hajolna meg az előtt, kinek annyi pénze, a legszebb falusi jószága és felesége van? Kázmér azonban mind e tisztelgések és hizelgések irányában közönyös maradt. Hiszen, gondolá, ez mind nem engem, hanem képzelt gazdagságomat illeti. Szomoruan tapasztalá, hogy az embert nem azért becsülik a mi, hanem csak azért, a mije van.

„Betelt a mérték, tovább nem tűrhetem!” mondá Kázmér barátjához.

Marczius utolsó napjaiban Megyfalvi, a hol csak megfordult, titkolózó arcczal rossz hírekről beszélgetett. Hogy Morányi azon roppant vagyonnak, a mint később kiderült, nem egyedüli örököse, vagy tán őt illeti ebből a legkisebb rész. Bizony, aligha egyszerűbb életmódhoz nem kellend

visszatérnie. De ugyanakkor azt is állítá, hogy mégis nagy szerencse Kázmérra nézve, hogy oly számos jó barátja van. Rényi a város széltiben hosszában azt fecsegé, hogy a jószágvétel aligha meg nem semmisül. Megyfalvi kéz alatt némelyeknek Morányi pompás fogatát kinalgatta. Az eddigi fényűzés megszűnt. Mind ez villámgyorsasággal terjedt szét rágalmas hozzátételekkel a vidéken. Április elsejére Morányi szegénysége kétségkívüli volt. Morányi az nap reggel barátait sorra látogatá, részint kölcsön és jótállás, részint hivatalkeresés ügyében. De mily változás! mindazok, kik huszonegy órával ezelőtt nem győzték eléggé biztosítani barátságukról, csodálkoztak, megdöbbsentek, a dolgok ily rögtöni változásán. Ki szívből sajnálta, ki hidegebb lett; voltak, kik kárörömmel mosolygtak tündérvilági álmai fölött; de pénze, jótállása, hivatala egynek sem volt. Sziklásiék még az azon napra kitűzött bált és tűzijátékot sem tartották meg, melyre Morányi nejevel együtt hivatalos volt.

De legroszabbúl állt a dolog az öreg Rózsásival. Ehez ügyvéddel jött az eladó, s mint közbenjárót és jótállót Háromfalva megvételében, felszólítá, hogy adjon neki biztosítást az egész összeg kifizettetésére. Erre Rózsási álmában sem gondolt. A Morányiról szárnyaló vész hírek már amugy is nem kis félelembe ejték. S a kitérő feleletek szintén nem a legmegnyugtatóbb módon hatottak Rózsásira, ha Kázmértól felvilágosítást kért. De midőn az ügyvédet látta maga előtt, vejének szegénysége nem volt többé kétes előtte. Nehány órára az ügyvéd távozása után a guta ütötte meg az öreg dúsgazdag zsugorit.

Háromfalva.

Rózsási halála nagy változást hozott mindenbe. Roppant vagyona Morányira szállt. Háromfalvának megvétele rövid uton megtörtént. Megyfalvi, ki épen úgy gyűlölte az embereket, mint barátja, elhatározá, hogy a csendes falusi élet magányosságában tölti vele együtt hátralevő napjait. Kázmér rögtöni szerencséje a két barát közötti viszonyban semmit sem változtatott.

A városban ismét nyilsebesen terjedt az ellenkező hír. „Csak aprilisba akart bennünket küldeni!“ kiáltá boldog boldogtalan, s az előbbi tisztelgéseknek, hajlongásoknak ismét nem volt vége, hossza.

„Jóllaktam veletek! Jer Klárám, jer Megyfalvi, vonuljunk magányunkba, siessünk ez álarczos fényes csöcselék közöl. Mit csináljak közöttök, minek nézzem tovább az undok önzést? Bölcsőbb lehetsz Salamonnál, jobb az angyalnál, bölcseséged, erényed nem nyugszik arany párnán; jutalmok a koldusbot vagy bitófa. Az arany megnemesíti a rabszolgát is, tiszteletet szerez a gonosznak is, s a rút Megérát Grátiává, a tudatlant lángelművé teremti.“

A mint az örökség ügyei rendezve és Rózsási ingatlan és ingó vagyona pénzzé volt téve, Morányi nejével és barátjával Háromfalvára sietett s többé a városban látható nem volt. — —

A történetek után valami hat évvel — folytatá az elbeszélő — hivatalos utamban Morányi szülővárosába értem. Ugy tudtam, hogy itt Morányi valami kis hivatalokát visel. Nem kis öröömre szolgált az is, hogy régi iskolatársaim egyikét újra láthatom. A mint megérkeztem, mindjárt Morányi után kérdezősködtem. Kevesen ismerték. Végre megtudám, Háromfalván lakik, s pénzesládáját örzi, mint a boldogult Rózsási, s minden dús gazdagsága mellett szegényesen él és senkitől nem fogad el látogatást.

A mint időm engedé, kocsira ültem és siettem Háromfalvára. Szép reggel volt. Örvendtem a felett, hogy meglephetem a különczöt, de sajnáltam barátomat, ki a szatócs pénzével, annak fősvénységét is örökölte.

A virágzó mezőkön keresztül erdőhöz értem, hol a parasztok oda utasítottak, csak menjek addig a kastélyig, mely a folyó mellett áll. Azonban amint az erdőbe értem, nem közönséges, természetes vad helyet láttam, hanem idegen ültetvényekkel gye- és virágágyakkal, vízesésekkel, sűrű labyrinthokkal, kápolnácskákkal, romokkal és márványszobrokkal feldíszített édenben voltam. A lombos vadgesztenyefák és nyulánk jegenyék közöl csinos falusi kastély mosolygott élém nagyszerü gazdasági épületekkel. Minden-

ben, mindenütt a legfinomabb izléssel és fényüzéssel találkoztam. Hisz, gondolám, itt eddig a fősvénységnek legkisebb jelét sem látom.

Leszálltam. Csinosan ruházott szolga sietett elém, s midőn tudtára adám, hogy Morányit keresem, sajnálattal jelenté, hogy az uraság épen azon reggel utazott el, s holnapután térend haza. Elkedvetlenülve fordultam vissza. Harmadnap ismét kihajtottam, és épen úgy jártam. Az uraság megint eltávozott. Visszatérve, este panaszkodtam egy társaságban e kedvetlen esetem felett. Kinevettek.

„Mehet ön tizszer is Háromfalvára, s mindannyiszor hiában ment. Ezt előre is megmondhattuk volna. Ott senkit sem fogadnak el, bár ki legyen is. Távcsővel messziről felismerik a látogatót, s elutasítják.“

Igy felvilágosítva, levelet írtam Morányinak, kijelentém, mennyire szeretném látni, s felkérém, ne sorolna azok közé, kikre nézve az uraság soha sem található otthon. A válasz igen nyájas volt, s azon biztos ígéretet tartalmazá, hogy nekem minden bizonynyal otthon lesznek. De határozzam meg a napot és órát.

Tehát harmadszor is utra keltem. Már a kertben elém jött nejével. Mindketten oly szívélyesen fogadtak, hogy e fogadás az előbb hallottakkal merő ellentétben állott. Bemutatták házi barátjukat Megyfalvit. Egy óra hosszant a legbizalmasabban beszélgettünk. Megvendégeltetésem hercegi volt; de a falusi lak belseje is királyi pompával volt diszitve. Csinos kötésű, válogatott könyvtár diszelgett itt az ó és ujkor legjelesebb íróinak műveivel, s minden szobában remek festmények függtek. A család két virágzó gyermekből állt. Megyfalvi nőtelen volt, s eltökélett szándéka volt, így is meghalni.

„De hát, barátom, boldogok vagytok-e valóban magánytokban? kérdém, midőn este a kis családdal a kertben ültünk.

„Mi hiányzanék boldogságunkból? Ez abban áll, hogy magunknak éljünk s másokról mitse akarjunk tudni. Nem elég nagy-e szorosan összetartó társaságunk? A külvilággal pedig semmi dolgunk. Hogy mi történik a világban, az uj-

ságokból tudjuk. Azonkívül felvidít bennünket az, a mit kis könyvtárunk köteteiben lángelmék feljegyeztek számunkra.

Élvezhetjük mindazt, miben a természet, művészet és tudomány részesíthet. Mi hiányoznék még e mennyországból? Az elsatnyult, romlott, önző emberekkel érintkezés csak szétdulhatná nyugalunkat, s belevonhatna érdemlett szenvedéseibe“ felelé mosolygva Morányi.

„Boldog az, ki egészen szabadon, magának élhet, a világ organdóságát és eseményeit távolról szemlélheti“ folytatá Kázmér.

E nyilatkozat bizalmas eszmecserére adott alkalmat, az igazán bölcs ember viszonyáról az emberi társasághoz.

„De helyzetekben mégis csak sok jót tehetnél környezeteddel! S nem nagyobb volna-e még ekkor boldogságod, ha a helyett, hogy dúsgazdagságból csak magadnak alkottál paradicsomot, ezt másokkal is megosztanád? kérdém Kázmért.

„Nem, soha! Pénzzel senkit sem boldogíthatunk, ezt csak munkássággal és észszel tehetjük. De ki gondol azzal, ha legszebb éveimet áldoztam fel, azon remény fejében, hogy tiszteletben részesüljek és szerettessem“ viszonzá Kázmér komoran rázva fejét.

„Nem pazarlás, kéj, hiuság és nyereségvágy uralg-e egy a palotákban, mint a szalmafödél alatt? Nem ármány és csalárdság kapkodik-e az erény és igaz érdem örökzöld pálmája után? Nem a legnépszerűebb és legerényesebb embereket üldözte-e a nép leginkább. akár biborban, akár darócban voltak azok? Szeretem az embert, de az embereket teljes szívemből gyűlölöm!

II.

Többféleképp ítétek és vitatkoztak Kerekessy elbeszélése fölött. Abban mind egyetértettek, hogy Morányi világgyűlölete és visszavonultsága, gazdagságát tekintve, egy neme a boszunak volt a világ irányában, mivel ez félreismerte és érdemeit nem méltányolta; vagy tartózkodás, mely az emberek nagy számának roszasága miatt támadt lelkében; ő is azért ismerte félre a világot, mert ez őt nem akarta elismer-

ni; mind azt állította, hogy Rousseau mint dúsgazdag is csak Rousseau lett és maradt volna. De Morányinál ez nem úgy volt. Többen Morányi későbbi viseletét, visszavonultságát és különcségét pártolták, mások ellenben nagyravágyásnak és sértett büszkeség boszujának nevezték.

Heves vita fejlődött.

„Ugyan melyikünk nem cselekednék ép úgy, mint Morányi, ha sorsában és későbbi szerencsében részesül?“ mondá egy a Morányi pártjából. A néptömeget ismerni kell. A legfelsőtől a legalsóig, nem hinnék önök, mily kislelkű egy csoport! Mily kevés azok száma, kikkel egyetérthetnénk, és kik nem vágnának mások felett uralkodni! Már én nem találok azt embergyűlöletnek, ha ezeket úgy itélem meg és tekintem, mint a hogy megérdemlik, s tőlök magamat bizonyos távolságban akarom tartani; mert többre becülöm lelkem nyugalmát. S ha az emberek többségét tekintjük, azt hiszik önök, sokakat találunk, kik jobban szeretik felebarátjukat maguknál? Azt hiszik önök, erény, tudomány és érdem elnyeri jutalmát? — Pénz a nagy világ mozgó ereje, vagy ha nem pénz, akkor nyegleség, asszonyi kegy, pártfogolás, ármány és dacz a leghatalmasabb támaszok; azért ragyog az elmeszegénység a magasban, sa azért isteniti a csöcselék. Vallást csak ajkaikon, de szivökben és tetteikben ritkán találunk! — Kérdezzétek meg, hány áldozza fel vérét, vagyonát szent ügyért? — Mindenki csak a külső színnel elégszik meg, a márványpalotában úgy, mint a viskóban. Milliók közt őszinte álarcz nélküli szívet százat sem találsz. Valljuk meg őszintén egymásnak, szivünk mindig azt sugalja-e, mit ajkaink rebegnek? — Tudom, nevetnek sokan, s azt hiszik, nem ismerem a világot.“

Szóla a már alvó tüzet újra lángra szította. S a vélemények még hevesebben szálltak szembe. A legközelebbi estén ismét szokás szerint együtt voltunk Kerekessynél. A beszéd megint Morányira került.

Az öreg jószágigazgató következetes ember volt, és mindenben a közép uton járt. De látva, hogy vendégei nagyon tűzbe jönnek, s a második ígért életképre emlékeztetve újra felvevé érdekes elbeszélése fonalát.

A dúsgazdag.

Midőn erdélyi utamból, kezdé a jószágigazgató, visszatértem, igen jó kedvem volt. Mert a reám bízott ügyekben a legjobb sikert aratva tértem haza.

De soha se dicsérjük a napot lenyugta előtt. Utközben kellemetlen dolog adta elő magát. Nem messze voltunk X . . mezővárostól; már alkonyodott; kocsisom jól a lovak közé vagdosott. S az ezelőtti éjet ugysis uton töltvén, annál inkább siettünk a város felé.

A városba vivő út kimondhatlanul rosz volt. Egyszerre nagy roppanás hallatszik! Ferencz legényem, ki a kocsis mellett ült, lerepült a bakról, én pedig ülésemről előre bukva, ugy döftem kocsisomat hátba, hogy ez ugyanazon szempillanatban a lovak közt hevert. Első tengelyünk s a rúgó ketté tört; Ferencz kificzamította jobb karját, a kocsisnak lemaradt az orra bőre; magam hála Istennek egy kis ijedséggel menekülhettem ki a bajból. Nagy nehezen a városig vonczoltuk magunkat.

A fogadóba érve, kerékgyártót és kovácsot akartam hivatni, de a fogadós azt tanácslá, vinném kocsimat inkább Haragosra. Az egész környékben nincs jobb kerekes, mint ott.

Ferenczczel is roszul állt a dolog. Eleinte azt hittük, karját ficzamította ki, de közelebből megvizsgálva, a vállát találtuk erősen megsértve. Az öreg városi orvos sajnálattal emlité, hogy sebésze csak a mult héten halt meg. S mivel ő maga ilyes fontosabb műtétekkel nem foglalkozik, legjobb volna, ha inasomat az onnan ugy sem messze eső Haragosra vitetném, hol igen ügyes sebész lakik.

„Miféle hely az a Haragos?“ kérdém az orvost.

„Csinos falu, ide egy órányira.“

„Hát miért laknak ott ügyesebb kerékgyártók és sebészek, mint itt a városban?“

„Jaj uram, van e helységnek egy furfangos, hóbortos bírója, ki mindenkít oda édesget, és faluját még városi rangra akarja emelni. — Különben is dúsgazdag ember; de fősvény, zsugori. Becsületes embernek ismerem, de érintkezni vele általában nincs kedvem. Köztünk legyen mondva, sült bolond.“

„Hát fogadót találunk-e Haragoson?”
„Kétség kívül. Csinosabb a mienknél. A bíró ehhez három év előtt fürdőt építtetett, mely nagyon látogatott. De bele is öli pénzét. Az orvos, kit oda édesgetett, tudatlan, eszelős szájhős.”

Mivel eszerint Haragoson a legjobb kerékgyártó, fogadó és seborvos található, Ferenczet és kocsimat oda vitetém.

Reggelre kocsinkat kötelekkel, rudakkal, a mennyire lehetséges volt, összekötöztük s Ferenczet, ki már nagyon roszul volt, a tetejébe raktam.

Utnak indultunk, gyönyörű üde nyári reggel volt, mi a gyaloglásnak igen kedvezett.

Haragos.

Alig félórai távolra az említett mezővárostól az ut egészen más lett. A szorgalmasan javított szekérút két szelét árnyékos gyümölcsfák szegték körül. A vetések kitűnően szépek voltak.

Szóval a táj mindinkább érdekes kezdett lenni, s még a fű is kövérebbnek és zöldebbnek látszott a mezőkön. Egyszerre Haragos falu bukkant fel előttünk szétszórt házaival az árnyékos fák közül. Az egész falu egy nagy kerthez hasonlított. A falu közepén dombon állt a templom. A felosztás, építkezési modor és csin mindenben eltért a többi falvak külsejétől.

„Hisz egész paradicsomban laknak, atyafi!” mondám egy öreget megszólítva, ki utánam jött szintén a városból. Ez a határ valóságos virágos kert.”

„Istennek hála, már abban nincs hiba uram!” felelé a földmives.

„De miért építették falujokat úgy szétszórva, s nem sorban, mint a többi helységeket találjuk?”

„Elég rosz! helységünk tizenöt esztendővel ezelőtt leégett, s akkor kellett így építenünk, mert így volt parancsolva. Nem is tehettek bolondabbat. Vasárnap, míg a templomba érek, jó fertály óra beletelik. — Ez télen az öregek-

és gyermekeknek nem kis nehézség uram, mert vannak ám, kik még messzebről jönnek. Szörnyü égés volt az akkor, uram! Csak öt ház maradt meg.“

„Hogy támadt a tűz?“

„A jó isten tudja! Sokfélét beszélnek. Sokan nyilván mondják, hogy a bíró maga gyújtotta volna fel, hogy így nyomoruságot, szükséget hozzon ránk. Azonban, uram, ezt én soha se akartam hinni.“

„Ily borzasztó dolgot a bíróról magam se hihetnék!“

„Hej, uram, sok van ám már annak a rovásán. Nem is hiszi, mily pogány, keményszivü ember. Csak velem is már mit nem tett. Először iskolamester volt nálunk; ekkor anyyira vitte a dolgát, hogy a sehonnait bírónknak kellett elismerni.“

„Gazdag ember-e?“

„Dúsgazdag, uram! de mielőtt egy garast kiad a kezéből, tizszer a fogához veri; roszaabbul él az utolsó napszámosnál. Ugy tartjuk, esze nincs egészen helyén. Mert ha meg rájő a bolond órája, a pénzt akár az ablakon hányná ki. Minden örömét abban találja, ha pénzével uralkodhatik rajtunk.“

Igy beszélt az öreg; mig egy helyen a gyalogutra betért.

Mondhatom, ily regényes, kellemes tájékat ritkán találtam még. Hogy jobban körültekinthessek, egy mohos köre telepedtem, hogy kissé pihenjek. Mily boldogok lehetnének e csendes völgy lakói. De az ördög mindenütt üzi játékát. E békés földmivesek nyakába a sors oly embert dobott, ki feltők önkényét gyakorolja, elkiseríti falusi csendes életüket. Ily gondolatok jártak a fejemben, mialatt pipára gyujtottam.

A keresztuton egy vén asszony közelge felém. Megszólítám.

„Hej anyjok, merre itt a falu korcsmája?“

„Csak menjen az ur ezen az uton, az ott bal kézre a templomtól. A kocsmárosné különben én vagyok.“

„Ejnye be jó, hogy találom, ugy hát egyuttal megtudhatom, kapok-e itt valahol egy pár napra szállást, szolgálmal, kocsimmal?“

„Nem alkalmas az én kocsmám ilyen uraságok befogadására. Tessék a fogadóba menni; ugy is aligha oda nem láttam vagy félórája egy törött kocsit befordulni.“

„Hát merre van az a fogadó?“

„Látja az ur ott a dombon azt a kis fehér házat a zöld táblákkal? Az a biró háza, s mellette a nagyobbik ház az idegen uraságok számára a fogadó.“

„Talán az is a biróé?“

„Azé, uram.“

„Persze ez a fogadó, anyjok, magának kárára van?“

„Eltalálta uram, biz isten káromra van. — Mióta a mostani biró az ur a faluban, kis vagyonom felényire apadt. Isten legyen lelkének irgalmas, sokról kell számolnia a más világon. Ha mint valami szolgáló engedtem volna parancsainak, most máskép állna a dolgom. De annyira hála istennek soh se hunyázkodtam meg, mert még van miből megélnem.“

A közel udvaron heves szóváltást hallék, az öreg asszony hallgatózott, egy párszor fejével bólintva kárörvendve rám kacsintott: „Ugy kell, Katinak!“ mondá hangosan s az utat megmutatva távozott.

Az említett udvarról csinosan öltözött paraszt ember jött ki, felizgatott arczczal. Utána egy siró vén asszony és egy suhancz jött, kiktől a kapu előtt elvált.

„Igaza van biró uramnak! mondá a suhancz, a távozóhoz intézve szavait. Nem eleget intettem-e anyámasszonyt?“

„No hiszen minden jóra fordulhat még, se baj,“ vizsonzá a biró, rátartó hivatalos hangon. Most az egyszer még elnézem a dolgot!“ Ezzel a falu hatalmas királya eltávozott.

Láttam, hogy a biró ugyanazon utra tér, melyet a kocsmárosné, mint a fogadó felé a legrövidebbet nekem is mutatott. Felkeltem ülőhelyemről, hogy a biróval, kiről tegnap óta annyit hallottam, személyesen megismerkedjem. De ha arra gondoltam, hogy benne mindenki csak embertársai nyomorgatóját szidja, valóban nem nagy kedvem volt vele ismeretséget kötni. Ugy is jó messze volt már előttem.

A falu bírása.

De néhány földmivessel találkozáván utjában a bíró megállott s ezekkel beszédbe elegyedett. Amint hozzáértem, ezek már eltávoztak. Köszöntöttük egymást s udvariasságból a gyalog úton előre engedett haladnom. Először az időről beszélgettünk s aztán a falu virágzó környékére tértünk át. Mindenre igen értelmesen felelt az én bíróm; a mit mondott, az talpraesett volt, s beszédében válogatott kifejezésekkel élt. Azonnal felismerém benne a nem mindennapi műveltségű embert. A földről röviden azt jegyzé meg, hogy ez falujában ép oly termékeny és helyenkint szegény, mint másutt, csak hogy itt gondosabban mivelik, mint máshol. Minden gazda birtokának közepén lakik, folytatá, s azért könnyebben ügyelhet mindenre és jobban mivelheti földjét. Ezt mind oly értelmes nyugodt hangon mondá, hogy bámulni kezdém az egyszerű falusi bírót.

„Ezek a gyönyörű kaszálók!“ mondám.

„Van közelben jó agyagföldünk. Ez azonban a szomszédoknak is van kisebb nagyobb mértékben; de restek, tudatlanok. A természet mindenütt ápoló jó anyja az embernek, csak hogy ez nem akarja ennek szavát megérteni, s inkább régi megrögzött szokásai útján jár“, válaszolá a bíró.

E megjegyzése a falusi bírónak csodálatos volt előttem. Visszafordultam s figyelmesen nézegettem a durva posztóba öltözött, széles kalapu földmivest. Naptól barnúlt arca kifejezésteli nemes vonásokkal birt.

A falu bírása egy pár perczre elhallgatva, szintén jól megnézett átható fekete szemével. „Az urat nem Kerekesynek hívják?“ kérdé kis idő múlva.

„Az vagyok“, viszonzám, a kérdezőt még jobban megnézve.

„Ejnye, hát te vagy az a nyulánk, jámbor fiu, s a hajdani szépek szemefénye . . .?“ mondá a bíró nevetve, kezét nyújtva felém.

Én kezemet vissza akarám vonni, gondolván, hogy tán bolond órája jött rá, a miről már többen emlékeztek előttem. De már későn volt, erősen megragadta jobbomat.

„De milyen széles vállú, testes úri ember lett belőled! Mi jóban jársz Haragoson e félre eső úton, az „aranyos középútról“ letérve, melyen, úgylátszik, megtaláltad szerencsédet?“ Kérdé tőlem, barátilag karjába szorítva. „Isten hozott közénk! Hát nem ismeresz már?“

Én egyre bámultam. Valahol mégis láttam már ezen embert gondolám s mindazt feledve, a mit tegnap óta hallottam róla, viszonzám baráti üdvözlését. Berkényi volt, egykori tanuló társam.

El kellett mondanom mindent, a mi egyetemi életünk óta történt, utazásom és Haragosra jöttem okát. Elmondám neki Morányi sorsát is.

„De hát te hol veszed itt magad?“ kérdém Berkényit.

„Én, mint látod, barátom, paraszt vagyok, s amellet e falunak birája“, viszonzá Berkényi.

„Sajátságos ember vagy, az igaz; hogy jössz te kitünő tehetségeddel a világnak e rejtett zugába? Magad akartad te ezt így?“

„Igen, magam!“

„Mióta vagy itt?“

„Tizenkilencz éve.“

„Beszélj hát, ez csupa rejtély előttem!“

„Majd később elmondom. Feleségemet látom a hársfa alatt. Jer, épen együtt találod egész családomat a reggelinél.“

Felfelé haladva, az útnak némi kanyarodásai után a hársához értünk. Körülbelül harminczéves, kellemes, nyulánk nő ült itt, egyszerűen öltözve, nyájas mosolygó arczzal. Alig féléves gyermek aludt karjain s egy másféléves lábainál ült, virágokat tépdelve, melyeket egy harmadik négyéves aranyhaju fiu hozott neki. Két idősebb fiu, az egyik mintegy hét, a másik tiz éves, anyja mellett állt, könyvet lapozgatva, s midőn megpillantottak, fekete szemekkel kíváncsian felém mosolyogtak. Mind a kettő, mint atyjuk, durva posztó öltözetben volt.

Bemutatott a biró nejének, kinek arczát, midőn üdvözlétemet viszonzá, halvány pir futá végig.

Hamar megismerkedtem és bizalmas lettem e kedves

családdal. A reggelinél az anya gyermekeivel a tál körül telepedett le. Elémbe túrót, vaját és fekete kenyeret tettek egy kupa vörös borral.

Az egészet álomnak hívém; a kedves magányos csendélet, másrészt e meglepő találkozás Berkényivel, mint egyszerű paraszttal, földmives emberek között, a művelt világtól elzárva! — ő, kit egykor lángelmének és a legreménydúsabb ifjunak tartánk. — Bár már akkor is különöz volt; de azt mi akkor ifjukori szeszélynek tartottuk. Hogy e fényes jövőjü ifju egykor falusi bíró lesz, — ezt ki gondolta volna?

Erzsije, így nevezé nejét, s gyermekei kimondhatlan szeretettel függtek rajta, valamint ő ezeken. Nem hihetém, hogy ezen ember haszonleső, roszlelkü vagy keményszivü, amint előttem rágalmazták. S állítólagos dúsgazdagságában is kételkedtem; mert tudva volt előttem, hogy szülei csak közép módú emberek voltak: s öltözete és életmódja sem mutatott nagy gazdagságra. Fösvénynek kell lennie, gondolám. Ki akarám e különös embert ismerni.

„Szerény lakomban nem adhatok szállást. De a fogadóban itt a szomszédban minden kényelmet feltalálsz. Fürdőt építettem kéntartalmú forrásom mellé; válaszd ki magadnak a legszebb szobát, hiszen a fürdési időszak még távol van. Vendégeink csak jövő hó elején jönnek.“

Berkényi családélete.

Kocsim a kerékgyártó, Ferencz a seborvos keze alatt volt. A kerékgyártó megígérte, hogy három nap alatt a koci elkészül — mert a mindenható birónak egy intése elég volt, hogy minden mást félre téve, nekem szolgáljon. A seborvos is helyrehozta Ferencz karját; de a daganat miatt, ennek még egy heti nyugalomra volt szüksége. Nekem e váratlan időzés ellen nem volt kifogásom; mert Berkényi és családja valóban megérdemlék, hogy már csupán érettök is Hargosra jöjék.

Minden érdekelt, a mit e különöznel láttam, annál is inkább, mert mindennap jobban meggyőződtem afelől, hogy

kevés halandó él oly boldogul, mint ő. Háza olyan volt, mint a többi paraszté; jól rendezett virág- és veteményeskert közepében állott. Belsejében a legnagyobb egyszerűség, tisztaság s alig merem kimondani — szegényesség uralkodott. Lakszobájában, mely egyszersmind a család gyűlhelye volt, a butorzat két fenyőasztalból, padból, fali órából és egy kis tükörből állott. Nemcsak Berkényi, hanem neje és gyermekei is szalmapárnákon háltak. Fehérneműjök durva vászonból, de hófehér és tiszta volt. Fa- és cserép-tányérok-ból ettek. Viz, tej és ritkán bor volt italuk. Egyszer vendégül toltam fel magamat, nevetve fogadtak s a mindennapi közös étkekkel kellett megelégednem. De ezek izletesek, táplálók és tiszták voltak. Tápláló húslé, gyöngye főzelék, sült marhahús, fekete kenyérből és vízből állt az ebéd. De nekem akkor úgy tetszett, hogy ily jól még soha sem ebédeltem. A nyájas háziasszony velem szemközt ült, őt virágzó magzatától környezve. Berkényi mindig jókedvű volt. A gyermekek vidor fecsegése és jó étvágya elragadó volt; öröm és megelégedés sugárzott minden arczról — valóban, isteni ebéd volt s boszankodtam, ha Berkényi a szegényes ebéd fölött rosz élczeket faragott.

Fényüzést egyedül Berkényi dolgozószobájában találtam. Az ablaknál íróasztal állt, s egy kis, de válogatott könyvtár. Föld- és ég-abroszok, s a természettanhoz tartozó egyéb eszközök. E szobácska egyszersmind gyermekeinek iskolája volt, mert maga oktató ezeket. Neje lakszobájában zongora s több más asszonyi csecsebecse volt.

„Ez mind szép, barátom! De családodnak e házikó nem sokára szűk lesz. Nagyobbitásra kell gondolnod“, mondtam Berkényihez.

„Tán tíz év múlva! oh barátom, kicsiny ugyan boldogságunk temploma, de nagy benne a boldogság. Többel birunk, mint a mire szükségünk van!“ viszonzá Berkényi.

„S igazán boldog vagy helyzetekben, Berkényi?“

„Nézz végig családomon! Mily vidámak, egészségesek mind, s egészséges testben mily egészséges a lélek!“ felel, nejére és gyermekeire mutatva. „Itt van királyságom, kis köztársaságom, mindenem. Való életben, nem a látszat csa-

lóka ábrándjaiban élek, mint ti számtalanok fényes palotáitokban. Ki vannak elégitve testi szükségünk, s felleljük az örömet szűk hatáskörünkben is. Elkülönítve élünk az európai művelődés fényes nyomorától, de nem az emberiség jobb részétől. Enyim a természet, körüllem mindenütt Isten örök dicsősége. — Látod itt körüllem ama halhatatlan szellemekeket? Mit kívánjak még?“ kérdé, könyveire mutatva.

Valóban e feleletre kissé zavarba jöttem, kezét szorítám meg, mert mit is válaszolhattam volna egyebet? „Te még most is rajongó vagy!“ felelém kis vártatva. Pedig érzem, hogy teljesen igaza van; tudtam, hogy menyui balga emberrel találkozunk az életben, kik külsőségeknek áldozzák fel magát a való életet. Őszintén bevallám előtte, hogy igaza van! De viszont érzem azt is, hogy barátom a mindennapi élet útjáról letért, és gondolkodása nem a mai korba és emberek közé illő.

Bámultam szorgalmát és tudományát. Földművelő is volt, de csak annyiban, amennyivel háztartása szükségét fedezheté. Birói tiszte sok dologgal járt, s mégis csak mellékes foglalkozása volt; mert naponkiut maradt néhány üres órája, midőn maga ura lehetett, s ilyenkor szabadon olvashatott vagy irhatott. Két idősebb fiát maga oktató. A fiúk sokat tudtak, mert mindenre, a mit tudni akartak, kielégítő utmutatást kaptak. Minden fát, bokrot és számtalan fűvet s a környék minden ásványait tudományos neveiken ismerték; mert a természettant játszva tanulták meg és több természeti tüneményt maguk magyaráztak ki maguknak. Ritka ügyességgel mutattak meg azonnal minden planétát és csillagzatot az égen, mert mindig előttök voltak s jól ismerték azokat. A hétéves fiúcska makacsúl állitá, hogy a nap bizonyosan szebb világ, mint földünk.

A mint Berkényi a házon kívüli teendőkről és a gyermekek neveléséről gondoskodott, Erzsike ép úgy forgolódott férje szellemében a belső gazdaságban; hatalma, melynek alá volt rendelve minden, itt korlátlan volt.

„Mi hozott sajátkép ide, barátom? Hiszen te fényes tehetséggel, hazádnak sokkal nagyobb hasznára lehattél volna, mint ha itt a világnak e rejtett zugában biráskodol.“

Egy szép vasárnap reggel, melyet ígérete szerint egészen nekem kívánt szentelni, Berkényi beköszöntött nálam. A fürdővendégek számára csinosan rendezett kertbe mentünk. Szőlőlevéllel körülfolyt lugasban, melyből az egész tájakra mosolygó kilátás nyílt, várt reám a reggeli.

„Elmondom tehát Kerekessy barátom, mily fatum vetett engem sajátkép ide. Addig Erzsikém is felébred gyermekeivel“, kezdé Berkényi.

A nélkülözhető nélkülözhetlenségek.

Fél évvel később hagytam el az egyetemet, mint te. Gyámnokom ugyan meghagyá, hogy töltsék ott még egy évet; de én harmincz huszasomat zsebre rakva, Tolnát Baranyát bejárva, haza tértem két huszassal. Többnyire gyalogoltam; beértem néha kenyérrel és vízzel, s nem egyszer szállásoltam istállóban.

Épen akkor tértem haza, midőn már oszágszerte keresni akartak, gyámnokom nagyon fel volt indulva ellenem. De azt találtam, hogy egy félelvi utazás tapasztalata felér egy évi kathedrai bölcseséggel. Letettem a vizsgákat. Tudományom iránt elismeréssel nyilatkoztak; s előlegesen fizetésnélküli hivatalkát nyertem, hogy mint mondani szokták, a dologba kissé beletanuljak.

Két év múlva a b—i uradalomnál ügyvédi állásért folyamodtam. Azt kaptam válaszul, hogy még fiatal vagyok. Jól van, gondolám, ez oly baj, a melyen napról napra segít az idő. Évfordultával ismét más hivatalért folyamodtam. Mire egy méltóságos úr azt felelte: „Hisz ön közbirtokos. Miért nem tart ön magára valamivel többet? Miért jár ily durva öltözetben? Így csak nem jelenhetik meg tisztességes helyen!“ Erre aztán azt válaszolám, hogy ő méltósága tölem, úgy hiszem, jó szolgálatot, nem pedig finom öltözetet vár. A nagyúr ezt zokon vette, megfordult s ott hagyott a kapufánál. Ez idő tájt per folyt szülővárosomban az apátság és egy más uradalom közt egy jószágrész fölött. Az igazság az utóbbi részére látszott hajlani. Véletlenül egy levéltárban ezen perre vonatkozó több fontos okmányt fedeztem fel,

mely körülmény a kérdést szülővárosom apátsága részére dönté el kedvező eredménnyel. Védelmeztem az apátság tulajdoni jogát, felfedezett okmányaimmal minden kételyt felderítve s a pert megnyerém. Ez nem kis hírnevet szerzett a vidéken s nem egy elismerést tanúsító levelet kaptam, de biztos állásra, jövőmre nézve a legkisebb remény vagy kilátás sem nyílt.

Ekkor egyszerre, midőn épen teljeskorúságomat értem el, gyámatyám felakasztja magát. Oka az volt mert saját vagyonán kívül, az én csekély vagyonomnak is nyakára hágott. Sajnáltam szegényt. Ha e szomorú eset bekövetkezte előtt közli velem szándékát, inkább elengedtem volna egész örökségemet. Mindenét eladták; atyai és anyai örökségemből csak nyolczezer forintot kaptam. Gyámatyám egyetlen lánykája az árvák intézetébe adatott. Fáj a szívem a szegény árváért. Én már teljes korú vagyok, megkereshetem kenyerem; de e szegény árvának többre van szüksége, mint nekem; gondolám. Kamatra adám pénzemet biztos helyre, s a tőke kamatjaiból, míg a leány férjhez megy, neveltetését és egyéb szükségait fedezém. Árvák intézetébe nem engedtem adni, mert mint a legtöbb nevelő-intézet, az sen ér semmit.

De mit tegyek most én? Hivatalra nincs kilátás. Nem haszonlesésből fáradoztam ugyan utána, hanem, hogy erőmhöz mért hatáskört nyerjek. Használni akartam. De mind hasztalan, mindenütt kimaradtam.

Felkötém tehát vándorsaruimat, mindenemet, a mim volt, eladtam, s elhagytam szülőhelyem vidékét azon reményben, hogy máshol majd jobban jutalmazandják jó akaratomat. Vagyonom elég volt arra, hogy egy darab ideig kereset nélkül is megélhessek.

Még mint iskolás gyermek, egyszer egy könyvben egy értekezést olvastam, e czimmel: „A nélkülözhető nélkülözhetlenségek“. Igen szellemdús értelmezését találtam benne Üdvöztőnk e szavainak: „Ha van mit enni és mivel ruházkodjunk, ne kívánjunk többet“. A könyvnek reám rendkívüli hatása volt. Csodálkoztam afölött, hogy mennyi mindenféle nélkül lehetünk el, a mit különben nélkülözhetlennek hiszünk, s a miért némelyek rabszolgákká, több alávalóság

áldozatává, és sok kedvetlenség martalékává leszünk. Minél kevesebb szükségünk és vágyunk van, annál kevesebb gondunk és kellemetlenségünk is lesz. A legszabadabb ember az, ki a körülményektől, kényelemtől és szokásaitól legkevésbé függ. Az értekezés e szavakkal végződött: „Tartsd magad mindenkor a valóhoz, hadd a látszatnak szomorú boldogságát a balgáknak!“

Már mint iskolás gyermek követője voltam e tannak. Megtettem kötelességemet; de határozottan visszautasítám tanárain dicséretét. Ágyam mellé állított székeken háltam. Nem ittam egyebet viznél. Zsebpénzem tizedrészére sem volt szükségem, hanem abból szegény tanulótársaimnak könyveket és földképeket vásárlottam. Örömmel volt szívem eltelve, midőn az egyetemre jöhettem, s magam ura lettem. Egyszerűen éltem itt is. Szegénynek tartottak, pedig volt elég pénzem, s ebből másokat is segíthettem. Nálamnál sokkal gazdagabbak, adósság terhe alatt nyögtek.

Ezen egyszerű életmódom később szülővárosomban sok beszédre adott okot. Kényszeríteni akartak, hogy jobban éljek; pedig én az egyszerű életmóddal megelégedtem. Tisztán, divatszerint jártam, de egyszerűen. Ezt illetlennek tarták. Megtettem kötelességemet, de nem hizelegtem fölebbvalóimnak. Azt mondák, nincs nevelésem. Magam által akartam azzá lenni, a mi vagyok és érdemekhez jutni; de ők azt akarták, hogy fényezés, feltűnés, hizelgés s több efféle fogásokkal éljek. Nem dohányoztam, nem kártyáztam és sok százféle dolgot nélkülözhettem, ezt ők különcségnek tartották. Szóval, mindent elvem szerint cselekedtem, kevéssel beértem, feleslegemmel sokakon segitettem, mindig vidám, s beteg soha sem voltam, csak hatáskör hiányzott. S ezt azért nem kaphattam, mert nem voltam olyan, mint mások. De mindezt nem nagyon bántam, mert nem volt senkire szükségem megelégedésemben. Jaj annak, a ki boldogságát másoktól várja, s ha boldogságát nem abban találja, hogy inkább ő boldogítson másokat!

A falusi tanító.

Három hónap alatt keresztül-kasul vándoroltam a két testvérházán, alkalmazást sehol sem találtam. Mindenütt volt egy „majd“ vagy „talán“ a válaszban.

Mégis bolondok ezek az emberek — gondolám — hogy mindenütt oly röviden utasítják el azt, a ki tőlök mitsem kíván s tudományával kínálja őket. — Már elhatározám magamban, hogy az emberiség és tudomány szempontjából Amerikába indulok, s ott ajánlom fel jóakaratomat. Az elhatározás tetté lön. Utamat Amerika felé irányoztam.

Egy este fáradtan egy kis város fogadójába érkeztem. Itt hallottam, hogy egy közel faluban iskolatanitóra volna szükség. Ötven forint fizetés, szabad lakás, fa és három hold föld.

Azonnal felébredt bennem a gondolat, vajjon ez nem volna-e nekem való állás? Iskolamester! Mily fontos hivatás! Nem lehetnék-e én itt egy egész falu reformatora s ezer szegény ember boldogítója? Nem egyengethetem-e az utat a földmivelés, erkölcs, vallás és hazafiság terén! A fizetés? Ez ugyan szegényes, de nekem elég.

Jutalmazható-e fizetéssel az igazi érdem? Megjutalmazhatja-e a haza a honfi erényeit? Az emberek általában azt gondolják, hogy ilyen szegény falusi tanítói álláshoz csakugyan nem valami eget verő tudomány és munkásság kívánatik; hisz csak parasztok között él. Azért minek is a nagy fizetés! De annyi mindenféle tanácsosnak, énekesnek, balletánczosnénak s egy rakás bolondnak ki merné mondani, hogy szakmájához nem nagy tudomány kell! Azért aztán igen következetesen az említettek közül gyakran egyetlenegynek nagyobb a fizetése, mint az ország összes iskolamestereinek.

Ugy lett, folyamodtam a haragosi tanítói állásért. Megnézték bizonyítványaimat, s valami földön futó, munkakerülő garabonczás diáknak tartottak. De ez ellen nem tehettem. Számolási, írási, olvasási és éneklési ügyességem ellen nem volt kifogás. Mégis nehézségekkel járt a dolog. S nem is vehettem ezt a tisztelt kupaktanácstól roszt néven; mert bizony

a mindennapi életben rendesen nem igen ajánlkoznak olyan emberek az iskolamesteri magas rangra, kik mint én, ha kell, hat nyelven is elbeszélnek. S magam is kételkedtem, vajjon elnyerem-e dhajtott állásomat, ha kívülem még többen is folyamodnak érte.

„Hallja kigyelmed! kigyelmed megnyeri a tanitóságot, de csak egy próba-esztendőre, míg meg leszünk tökéletesen győződve, hogy jámbor erkölcsű ember“, így szólott a helység legöregebb esküttje.

S ideiglenes kineveztetésem a kezemben volt, s a helybeli tiszteletreméltó lelkész, Sulyok András ur, bevezetett hivatalomba.

Nincs az a király, a ki elfoglalt birodalmába oly diadalérettel vonulna be, mint én Haragosra. Lakásom az istállónál rondább dőlékeny kalyiba volt; az ablakok nagyobbrészt papirral voltak beragasztva; lakszobám sötét kamra volt, kályha nélkül. Az iskolaterem, mely naponkint hetven gyermeket fogadott magába, a legnagyobb rendetlenségben. A ház melletti kertecske csupa gaz volt, a három hold föld a tájék mindennemű vadvirágaival diszelgő fűvészkertet képezett. Oh mennyi szép munkára nyílt itt alkalom!

A tisztelendő lelki atya, Sulyok András, komoly hivatalos arczczal fogadott, mindenféle üdvös oktatásokat adva, s a legközelebbi vasárnap lelkes intésekkel ünnepélyesen bemutatott a közönségnek. Különben tisztelendő Sulyok atya még a régi jó világból való buzgó ur volt, ki minden vasárnap dörgő hangon kelt ki a hitetlenek ellen; minden két hétben hivei elé festé a poklot s minden hónapban a mennyországot, s minden negyedévben az utolsó ítéletet. Hétköznap s a közönséges életben semmi különös nem volt rajta, s azok közé tartozott, kik semmivel sem törődnek, parasztjai lelki üdvével keveset gondolt; s meg volt elégedve, ha ezek nem feledkeztek meg adójokról s ki nem hagyták egy lakadalomból vagy keresztelőből sem.

Községem el volt szegényedve és hanyagolva. Verekedés, pörpatvar volt elég. Bűn és adósságok terhe alatt nyögtek; hanyagok, restek és czivakodók voltak az emberek; a földeket nyomoruságosan mivelték, a marhatenyésztés

minden ész és belátás nélkül folyt. Jobb dolga senkinek sem volt köztök, mint az árendásnak, ki bizonyosan megboszulta magát azon, a ki nem nála költé el pénzét.

Már a falu külseje, az alacsony kunyhók hoszu sora, belől a tisztátalanság, a nők durva, ügyetlen viselete; a gyermekek vadsága és neveltlensége; mindannyinak tisztátlan, elrongyolt öltözéke, ez mind arra mutatott : hogy itt ember kell a gátra, itt elég tér nyilik ezen elhagyott emberek boldogítására. Örömben csaknem ugráltam rongyos iskola-házamban; hogy az egész viskó csakugy rengett belé.

Mivel az iskolaalap igen szegény volt, magam költségén készíttettem el az ablakokat s meszeltetém ki a szobákat. Felsuroltatám a padlatot, az asztalokat, padokat és ajtókat; vásznat vettem ágyneműre; megtöltém az ágyat friss szalmával; felástam kertemet, s ezt ágyakra osztva, beültetém a konyhámba szükséges veteményekkel. Felszántottam, bevettem három hold földemet.

Rövid idő alatt megbarátkoztam uj házammal. Most már magának a tisztelendő urnak lakása sem volt csinosabb és tisztább az enyimnél. A falu népe csak bámulta szép szegénységemet, valamint én viszont azoknak gazdag tisztátalanságát.

A jobbulás kezdete.

Midőn a magam kényelmére szükséges dolgokat elintéztem, most szeretett növendékeimre került a sor, kik naponkint malacz csürhe módjára szaladtak nálam ki s be. Szoktatni kezdém őket arra, hogy midőn jönnek és mennek, mindig köszönjenek. A ki mosdatlan jött, azonnal a kúthoz kergettem. Kezeknek és lábaknak oly tisztáknak kellett lenni, mint az arcznak. Többnyire fésületlen jöttek. Megparancsolám, hogy így többé egy se merjen szemem elé kerülni. Kinevettek mindenütt. De nem nevettek idővel. Felkérém a tisztelendő urat, hogy segítsen munkámban s tartson az egyházban beszédet a tisztaság mellett. A lekipásztor nagy szemeket meresztett rám : „Ez nem tartozik a vallás terére, mester ur, csak végezze kiki a maga dolgait!“ — felelé.

Azután az öltözetre jött a sor. Már ebben pusztá parancscsal semmire sem méhettem. Mindannyi gyerek elrongyolt ruhában járt, ezt nem másithattam meg; de annyira vittem mégis, hogy a ruhának tisztának, szenytelennek kellett lennie. Jutalmat tűztem ki azok számára, kik a héten át legtisztábbak voltak. Varró- és gombostűket, ollókat, zsebkéceket és több más csekélységet osztogattam ki. Ez volt a tisztaság jutalma.

Pap és bíró orrukat fintorgatták eleinte saajátságos ren-deleteim és eljárásom felett. De nem tágitottam. Előbb ki kell az embert emelni az állatiasságból, azután neveljük. Csekély ajándékimmal mégis annyira vittem, hogy falum gyermekei tisztábban jelentek meg az iskolában, mint a hogy szüleik jártak. Az öregek restelni kezdék a dolgot, ha gyermekeik maguk kívánták a tisztaságot. Ha a falun ke-resztülmentem, vagy földeimet nézegettem, örömmel ugrál-tak fel játékaiktól, s felém közeledve, nyájasan üdvözöltek. Mindannyian nagy szeretettel csüggtek rajtam; mert félték haragomtól, s örültek ajándékaimnak; sokszor honunk mult-jából igen szép történetkéket beszéltem el nekik, a mit nagyon szívesen hallgattak.

Sokat fecsegték falumban bőkezűségemről. Az első év-ben, igaz, többet ajándékoztam el, mint a mennyit ötven fo-rintos fizetésem tett. Két gyermeket a legszegényebbek és félmezeitelenek közül magam ruháztam fel. Ez hiveimnek még jobban furta fejét. Hisz nálók eddig a többi szegény ör-dög között a legszegényebb az iskolamester volt. S a helyett, hogy elődeim példájára; a gyermekektől és szülőktől aján-dékokat fogadtam volna el, magam osztogattam ki tizszerte többet. Nem tudták ennek okát elgondolni. Némelyek vala-mi megszökött gonosztevőnek, tolvajnak vagy más efféle sze-rencse-lovagnak tartottak, ki itt a világtól elbujva élődik. Mert ezen emberek, a kik jót ritkán tettek vagy gondoltak, rólam hogy gondolhattak volna jobbat?

De mivel érdemeim és erkölcsi fedhetlenségem mellett a legkétségbevonhatlanabb tények szóltak, s ajándékaim nem maradtak figyelem nélkül, tanítói állásomat a próbaév után véglegesen nyertem el.

A jobbulás folytatása.

Magas hivatalomba ünnepélyesen beiktatva, mindjárt könnyítettem magamon; tanulóimat osztályokra különöztem; az idősbeket az ifjabbak oktatóivá tetém s így az oktatás sikerét jobban biztosítám. A legszegényebb leánykáknak pamutot, kötötüket vásároltam. Ez a tehetős szülőket is ösztönzé, hogy gyermekeik se maradjanak hátra. Így behoztam az egész helységben a kötést és varrást. Egy szegény nő, ki a faluban éldegélt, s kivel fizetésemet megosztám, magára vállalta a lányok oktatását a női munkákban. Évfordultával nemhogy szennyes, de még rongyos öltözékek sem voltak iskolámban láthatók. Ámbár egyeseknél, kik enyavalyát szüleiktől öröklék, kiirthatlannak látszott e baj.

De a gyermekek sem maradtak el. Kéréseiknek engedve, történeteket mondtam el nekik, mert ezeket akár nap-hosszant elhallgatták volna. Később ezen elbeszélésekből valóságos rendkívüli jutalomórát csináltam a szorgalmasabbak és nagyobbak számára. Nem hiszed, mily tudvágygyal gyülekeztek mind körülem, ha vasárnap délután az erdőben, mezőn vagy lakásomon egybegyűjtém őket, egyes történetek meghallgatására. Nem kellett nekik ekkor a játék, sőt az idősebb suhanczok is közeledni kezdtek hozzám. Tárgyamat mindenkor vagy a természetből és erkölcstanból vagy a történet- és földrajzból vevém. A gyermekek mulatságnak tekinték, pedig elbeszéléseimmel észrevétlenül előítéleteiket küzdém le, erkölesi érzetöket ébresztém, s ismeretkörüket nagyobbítám.

Nem kis örömmel re voltak az énekórák is, melyekre hivatásomnál fogva is kötelezve voltam. Több gyönyörű hangot találék tanulóim közt. Egy szomszéd helység kántora segített ki hangjegyekkel és énekekkel. Szóval, én hiveimmel elég sokra vittem; de az egyházi éneket kissé rendbeszedni, nem állt eddig tehetőségemben; mert midőn tisztelendő Sulyok András urat felkérém, figyelmeztetné hiveit, hogy ne ordítsanak úgy, mint a rengeteg vadai az éneknél, azt válaszolá: „Mit tud maga ahhoz, mester ur? Ájtatoskodjék, imádkozzék mindenki, a hogy bírja. Lassu ének, gyenge buzgóság!“

A tisztelendő ur aligha el nem árult az ekléziájánál. Mert úgy vevém észre, hogy hiveim felszólalásom óta tizszer jobban ordítanak, hogy szinte megfeketültek, mint a posztó s rekedten tértek haza az istenházából.

Láttam, hogy községgel mindenben csinján kell bánnom; mert elég tisztán láttam, hogy nem igen jó embe-
reim, s hogy énekem, varrásom, foltozásom, kötése, mosá-
som, fésülésem és elbeszéléseimmel veszedelmes ujitónak
tartottak. S ebben a tisztelendő lelki atya, a kinek irányában
nem voltam eléggé alázatos, sem igen kételkedett; legdühö-
sebb ellenem az árendás volt, mert kocsmájában soha egy
pohár bort nem ittam, s vasárnaponként elbeszéléseimmel a
fiatalságot elcsaltam tőle.

Nem a legkényelmesebb helyzetben lettem volna, ha az
ifjabb nemzedék nem ragaszkodik úgy hozzám. Sok bajt ke-
rülhettem el ezek által, mert ezek mindig jó előre megsug-
ták, hogy ennek vagy amannak mi van szándékában. De leg-
inkább távol tartá őket tőlem egy titkos hir, a mit rólam a
faluban néhány vénasszony terjesztett s mindnyájan el is
hitték. Azt suttogták, hogy az ördöggel czimborálok, gara-
boncziás diáknak tartottak. Erre pedig részint fizetésemnél
nagyobb kiadásaim és ajándékim, részint az adott okot, hogy
egy könnyen nem árthatott nekem senki. Mert mindent jó
előre tudtam meg, és így elhárithattam. S ha néha a tehének
teje megkékült, vagy valakinek valamije elveszett, hozzám
jöttek s azt kívánták, vessek kártyát, jövendöljek s több effé-
lét. Beszélhettem nekik, visszautasithattam ajándékaikat,
erősen álltak a mellett, hogy ördögöm van. Három hold föl-
dem is, mely azelőtt a legroszabb volt, most a legjövedel-
mezőbb és legtermékenyebb lett, s ez is gyanut keltett. Jól-
lehet szemeikkel látták, hogy néhány legény segítségével
magam szántám fel s iskolás gyermekeim gyómlálták ki a
gazit; mind annak daczára, hogy megmagyaráztam nekik a
természetes okokat: mégis makacsul hitték, hogy az ördög-
gel vagyok szövetségben.

Beláttam, hogy az öregeket többé nem térithetem meg.
Reményemet az ifjabb nemzedékbe helyezém, melyet én ne-
veltem. Öt év alatt mégis sokra vittem, s nemsokára egy uj

körülmény állott be, mely még jobb kilátásokkal kecsegtetett. A falu eddigi papja meghalt, s helyét egy Baróti nevű felvilágosodott eszű férfit foglalta el.

Baróti lelkész legjobb korabeli, tapasztalt, jámbor ember volt, elődének egész ellentéte, mindenben szívesen segített; lelkes beszédekkel iparkodott az elvadult helységet jobb útra téríteni; kunyhóról kunyhóra járt; tanácsot adva, segítve, a hol szükség volt. De hasztalan volt e jó ember minden fáradozása. Szenttelenül állíták, hogy Baróti uram nem azt az igaz vallást hirdeti, mint Sulyok uram. Egyre dicsérték Sulyok lelki atyát, s még mindig sajnálták mennydörgő szavát: „Olyan derék lelkipásztort Haragos soha ez életben nem kap többé“, mondák.

A telepítvény.

Bizonyos báró Zebra jött ez idő tájt Haragosra, kinek örökségképen helységünk határában gyönyörű erdő jutott, s ezt szívesen eladta volna, mert ő külföldön tartózkodott. De nem találkozott vevő. A báró megkínálta a haragosiakat is. De úgy is elég szegény és eladósodott helységünknek ekkor fája még elég volt; s a kinek kedve volt, úgyszólván lophatott a báró erdejéből, azért a helység nem vevé meg. Zebra nem tudta, mi tévő legyen. Baróti lelkész, kivel szándékát közlé, hozzám utasítá; miután engem tartott a helység legértelmesebb emberének, s így a legjobb tanácsot adhattam a bárónak.

A báró eljött hozzám. Ekkor jutott eszembe, ne vegyem-e meg magam az erdőt? Tervem kész volt. Károm nem lesz a vételnél. A báró már beleunt az árulgatásba, s hire volt, hogy hat ezer forintért is oda adná, csak vevője akadna. Midőn szándékom a báróval tudatám, ez először nagy szemeket meresztett rám, azután pedig iskolámban nézett körül. Végre megegyeztünk, a vétel törvényes uton megtörtént. Felvettem szülővárosomban letéteményezett pénzemet, melynek tőkéből eddig gyámatyám gyermekét neveltetem, mely költséget ezentúl tulajdon zsebemből fizettem, s kifizettem az erdő árát.

Bezzeg volt most beszéd a faluban! Kétségen kívül volt, hogy roppant gazdagnak kell lennem. S csakugy nevték az okosabbak bolond vételemet.

Hadd nevensenek! gondolám, favágókat fogadtam s egyes hamuzsírforók után néztem; kádakat, üstöket vásároltam; kohót építettem s a pompás tölgyfaerdőt irtani kezdtem. Nagy terveim voltak. Legjobb barátomnak a faluban, Serétinek, ki a tanításnál segédem volt, átadám az iskolát a fizetéssel együtt. Később a helység is készséggel egyezett bele. Magamnak csak az elbeszélési órákat tartám fenn. Kunyhót építettem az erdőben, hogy munkásaimhoz annál közelebb lehessek; egész új világ tárult fel előttem.

Haragos gazdái csak bámulták vállalataimat. E közben egyik irtás a másikat érte. Év fordultával néhány száz hold föld volt már használható állapotban; hamuzsirom hamar talált vevőt s így vándorolt lassanként a lombos bükkerdő hordókba zárva, a világ más végeig. Hamuzsirom jövedelmének már feléből is kikaptam az erdő árát.

Most pusztá birtokomon házakat építék, istállókka és a gazdasághoz tartozó egyéb épületekkel; marhát tenyésztek, s a kiirtott új földet felszántattam s szántóföldekké és rétekké változtattam. A hamuzsírforók mellett a földművelést is folytattam. Mocsáros földeim felszárításánál házamhoz közel gazdag forrást fedeztem fel. Kútnak akartam használni, de ásványtartalmunak találtam. Azonnal új terveim voltak. A vidéken még nem volt egy gyógyfürdő sem. S e fogadót építém gyógyfürdőkkel, melyeknek tudományos megvizsgálata után mindenfelé hirdetem gyógyerejét. Vállalatom annyira sikerült, hogy egy év mulva az épületnek ama másik szárnyát is ki kellett építenem. S most a fürdőt egy becsületes szorgalmas családnak bérbe adám. Költségeim eddig dúsan megkerültek. Háromszáz hold földet több kis birtokra oszték; s a mint ezeken egy ház felépült, azonnal bérbe adám. Legszivesebben egyes szorgalmas mesterembereknek adtam ezeket, kikre részint a fürdővendégeknek volt szüksége, részint a környékben még ritkák voltak. Kis birodalmamban én voltam a törvényhozó. Szigorú eljárásom a hibá-

zók irányában nem kis tekintélyt szerzett. Nézz ide, barátom, a mit látsz, még azoka a hátsó épületek is, mind telepítvényemhez tartozik.

A megválasztatás.

Az évenként érkező fürdővendégek közt néha magas állásuak is találkoztak. Megismerkedtem velök. Ha úgy lettem volna öltözködve, mint ők, bizonyosan nem tűnt volna fel előttök szorgalmam, ismeretem; de ily egyszerű, pórias durva öltözékben igen okos, tiszteletreméltó embernek néztek. Mindenütt mesés gazdagságú embernek tartottak. S e szerint nem is volt csoda, hogy az előbbeni bíró halála után, bár mint elleneztek is sokan, ennek utóda lettem.

S valóban megválasztatásom annyira öröömre szolgált, hogy más viszonyok között a főispáni méltóságot sem tarthattam volna nagyobbnak. Még most értem el rég óhajtott célomat és sajátképeni hatáskörömet. Ismertem a haragosiakat; de mit is várhattam ily elhagyott, elszegényedett, henye, elvadult, tudatlan néptől jobbat? Csak én teremtettem belőlök embereket, hogy legalább emberhez méltó gondolkozással birjanak.

Nyolcz évi tapasztalatból ismertem e vidék romlásának forrásait. Siettem ezeket elfojtani. Első volt a parasztok perlekedési vágyának megszüntetése. Magam lettem mindenki ügyvéde; végig olvastam a sok peres iratot s véget vetettem a veszekedéseknek barátságos kiegyezkedés által; ez idő óta egész Haragos ügyvédének akart. S nem volt mit tenni, a legtöbb vizályt el is intézém, az ügyvédek minden ellenbiztatásai daczára. Ez a faluban megalapítá tekintélyemet s a helységnek nem kis hasznára volt.

De egyszerre tevékenységem közepett oly valami történt, a mire jöllehet sokszor gondoltam, de még nem mutatkozott elkerülhetlen szükségesnek — olyasmi adta elő magát, a mi szeget vert fejembe s terveim kivitelében majd megakadályozott.

Egy napon hamuzsir-fuvarral Halomra, egy ide három

óra távolságra eső mezővárosba kocsiztam, hol ügynököm is volt. Szekeremen a hamuzsiron kívül más portéka is volt. Egy zsák épen akkor esett le szekeremről, midőn már közel a városhoz érkeztem. Egy ember által figyelmeztetve, visszazaladtam s a zsákot vállamra vetve, szekerehez siettem.

Ugyane pillanatban egy, városi csinnal öltözött szép leány jön felém, s a mint rám néz, oly különös érzet támadt lelkemben, hogy magam sem tudom, mi történt velem akkor. Elég az hozzá, egyszerre csak leütöm fejemről a kalapomat. A zsák oly nehéz volt, hogy nem hajolhattam le. A szép leány mosolyogva közeledék felém, feladá kalapom, s távozott. Megköszöntem-e neki? máig sem tudom; csak azt tudom, hogy mosolyát nem feledhettem, s álmodva hoztak lovaim ügynökömhöz, Véreihez.

Vérei házánál rendes szobácskám volt, mert télen, nyáron, jó vagy rossz időben sokszor kellett ügyeimben hosszabb ideig itt maradnom. Ez egyszer nem volt rá szükség, hogy éjszakára is ott maradjak, de mégis itt ragadtam, azon reményben, hogy ismeretlen kis angyalomat még egyszer láthatom. Nem is távoztam az ablaktól, szünetlen az utczára bámultam, míg estelihez hívtak.

S mit láttak szemeim! a szép leány az asztalnál ült velem szembe. Én legfelül, a leány az asztal legalsó részén ült. Nem igen volt étvágyam. Ha a leány fekete szemei véletlen reám estek, nem láttam se kanalat, se villát.

„Kicsoda ez az új vendég?“ kérdém vacsora után, midőn a leány eltávozott.

„Egy szegény leány,“ viszonzá Véreiné, „kit néném, a papné nevelt. De mivel sógorom meghalt s nénémnek el kell hurezolkodnia, hozzánk küldé a leányt rövid időre, míg megint rendben lesznek és ismét magához veheti.“

Nekem az ügynökné feleletében e szócska tetszett legjobban: szegény. Tehát remélhettem! Szegény csak nem vagyok; harminczhárom éves vagyok s ném épen visszasztító külsejű, gondolám. De mégis, a finom városi leány s én egyszerü hamuzsírfozó, az én pórias ruhámban! — s ismét elborult kedélyem.

A konyha előtt megfordulván, a csinos leányt a tüzhely

körül láttam sürgölődni. S mily kimondhatatlan jól állt neki az a konyhakötény! Ez ismét új reménnyel tölté el szíve-
met. A szomszéd szobában valami zenéhez hasonló hangokat hallék, mintha czimbalom lett volna. De csakhamar feltalál-
tam magam, azt hittem, hogy ügynököm valamelyik gyer-
meke mulatgat a romlott zongorán. Kíváncsiságtól inditva,
benyiték oda, a honnan a hangokat hallám, s nem kis meg-
lepetésemre a mosolygó leányt láttam a zongora mellett kis
szobácskájában. A leány nem jött oly zavarba bátorságom
fölött, mint én. De már itt vagyok, gondolám, s zavarba
jöve mentegetém magam, a mint lehetett, s felkérém, en-
gedné meg, hogy a zongorát, ha még tudok hozzá, felhan-
goljam. S ez sikerült is. A leány oly szépen s oly ügyesség-
gel játszott, hogy egészen el voltam játékatól bűvölve.

A leány eleinte csodálkozott, hogy mint egyszerű falusi
ember a zenéhez is értek, de miután meggyőződött, hogy
úgy is tudok beszélni, mint a városiak s kissé többet tudok
a szántásnál vetésnél, mosolyogva kérdé tőlem: „Biró uram,
hát maguknál a földmivelők mind oly derék művelt embe-
rek?” — s mélyen szemembe nézett.

Az ebédnél imádoztam ismét szemben ült velem, de
vidámabbnak látszott, mint tegnap, mert ezelőtt valami
bánatos érzet borongott életteljes arczán. Asztal után ismét
a zongoránál ültünk.

Jött az est; én még most is Halmon maradtam. Nem
alhattam egész éjjel. Örökké úgy hangzott fülemben, mintha
szomszédnémat fohászokdni hallanám. A hajnal ébren talált.
Reggel betegnek tettetém magamat s még egy napig Halmon
maradtam. S arczom csakugyan halvány volt és belső küzdel-
met árult el.

Harmadnap Haragosra visszatérve, igazán halálos beteg
lettem.

A munka koronája.

A munkában kerestem szórakozást, de az nem akart a
szokott buzgalommal előbbre haladni. Házamban ujtásokat s
csinosbftásokat eszközlék, megvettem a szomszéd helységben

eladó zongorát és sok mást szereztem be a házhoz, a mit eddig fölöslegesnek tartottam. — Szóval, fülíg szerelmes voltam s szünetlen a bájosan mosolygó városi angyalra gondoltam.

Legközelebbi alkalommal kissé csinosabb öltönyben mentem ügynökömhöz; s a mint a halmi sugár tornyot a jegenyék közül kiemelkedni látám, szivem hangosan dobogott. Ügynököm s háznépe szokott nyájassággal fogadtak s a leány is boldogító mosolylyal üdvözölt, mint jó ismeröst. Pirulása nem rosz jel volt reám nézve.

Magától érthető, hogy ismét Halmon maradtam, s hogy ismét álmatlan éjem volt. Még egy nappal tovább maradtam. Midőn távozáskor kezemet nyujtám neki, mélyen szemembe nézve utánozhatlan kellemmel kérdé tőlem: „A jövő héten is eljön hozzánk?”

„Csütörtökön minden bizonnyal“ felelém. Mily együgyü felelet oly kérdésre, mely annyira szivemhez szól! gondolám, önmagamnak szemrehányásokat téve. No majd csütörtökön okosabb leszek.

Haza érve, sehogy sem találtam nyugtot. Bejártam telepítvényeimet. Végig néztem az akarat, erő, fáradság és kitartás gyümölcsét. S bár ezt mind jónak találtam, de a benső megelégedés, az öröm hiányzott. Nem mondhattam, ha mi minden végig néztem, ama teremtoi nyugalommal „ez mind jó!“ Hiányzott az eddig elért sok hasznos eredmény között még valami magasztosabb, a mi eddig hatalmamon kívül állott. Ujjonnan alkotott kis világomból hiányzott az igazán szép. A szép pedig mindenben a szerelem viszsugára, ha ez a földiek kebelében, éltető hatalmával a földiek fölé emeli a lelket. Az a pár nap csütörtökig nekem hosszabbnak látszott, mint a nyolcz év Haragoson. De végre itt volt s ismét Halmon termettem.

Ismét angyalszeliden üdvözölt az én kis leányom. Kissé bátrabb lettem. S a mint beszélgetés közben egyik szó a másikat adta, sajátságos kedves gyermekdedséggel mondá nekem: „Ha ön ideérkezik, oly boldog vagyok mindig. Pedig különben nagynénémnél oly szokatlanul érzem magamat. Jól esik szivemnek, résztvevő kebelre találhatni!“ S talán mivel

kezecskéjét az enyimbe tevém, egyszerre ismét elhallgatott.

A beszélgetés, míg kezünk szabadok nem voltak, teljesen megakadt. „S hol ne találna ön résztvevő kebelre?“ kérdém reszkető hangon. S a leány elpirulva, kezét visszatevő kezembe, felelet helyett.

Távozáskor meghívtam ügynökömet egész családjával egy kis kirándulásra Haragosra.

„Miért ne mennék? mulasson egyszer Erzsike is nálunk, jövő héten úgy is visszatér nevelő-anyjához“. Vérei e szavaira éjbe borult minden szép reményem.

Midőn este ismét a zongoránál ültünk, megkérdeztem, hogy csakugyan elhagyja-e Halmot?

„Nevelő-anyám kívánja“, felelé.

Elszomorodtam. A zongora oly búsán hangzott. Távozáskor kis kezét némán ajkaimhoz emeltem. Könyeket láttam szemeiben ragyogni.

Másnap a Vérei család Haragoson volt.

Amint Erzsi a kocsirol leugrott, minden művem tündér fényben állt előttem; kimondhatlan vidám voltam. S érzém, hogy most van fáradságom megkoronázva a szerelem által. Most a hasznoshoz a szép is járult.

A férfi szelleme és ereje sokat tehet a világ zajában. Tehetlen áll itt a gyöngé nő; és mégis magasabban áll, mert szive nincs úgy a földiekhez kötve, mint a férfié. Ő nemesíti azt szerelmével, ő tárja fel a férfi előtt a szebb világot, s egyedül bírja azon égi adományt, hogy a férfinak érdemeiért homlokára tüzze a babért. Nem férfi jutalmazza a férfit. A mit a férfi egyedül teremt, végre is hideg és szeretetnélküli dolog, lehet szellemdús és czélszerű; de rideg. Jaj az oly életnek, melyben szeretet nincs!

A nagy ünnep.

Vendégem és neje szegényes, olcsó háztartásom fölött mindenféle megjegyzéseket tettek, s meg nem foghatták, miért nem élek nagyobb kényelemben? Volna ugyan miből, felelé, nem minden büszkeség nélkül, imádoztamra tekintve,

de nincs többre szükségem. Nélkülözni akarom a nélkülözhetőket, hogy a fölösleget megoszthassam azokkal, kiknek a nélkülözhetlen sincs meg.

Ügynököm fejét rázta: „Biró uram különös ember!” mondá. De Erzsi örömtől sugárzó szemekkel mosolygott reám, s egyedül védelmezett támadóim ellen: „A hol tiszta-ság lakik, mint itt, ott minden diszes“ vágott közbe Erzsi. Talán boldogabb az ember, ha ébenfa asztalon, porcelán tányérról, ezüst kanállal ehetik?

Dolgozó szobámban Erzsím kíváncsi részvétellel tekintett meg minden csekélységet. S midőn kivezetém a szabadba, örömittasan mondá: „Egész mennyország e táj!”

„Ön mégis távozni akar,“ viszonzám, kezét megfogva. „Oh Erzsikém, ha elmegy innen, nem lesz itt többé nekem mennyországom!“ A leány hallgatott, mintha nem is értene.

„Maradjon itt, sehol sem fogják úgy szeretni, mint itt!“ kéréim elérzékenyülve.

Könyvek gördültek alá lesütött szemeiből. Átkaroltam s felém hajló homlokát ajkaimhoz szoritám.

„Maradjon imádottam, mert ön nélkül nincs számomra többé vigasz!“

„Ha tőlem függne, sehol sem maradnék szivesebben,“ susogá halkán.

„Ki mondhatna ellen, ha szívével kezét is nekem adja?“

„Árva és szegény, nagyon szegény vagyok. De fogadást tettem, s ezt meg is tartom: nevelőanyám beleegyezése nélkül semmit sem teszek, s míg egyetlen jöltevőmet, kit mindenki fölött szeretek és tisztelek, nem ismerem.“

„Ki az az egyetlen jöltevője?“ kérdém megdöbbenve.

„A legjobb ember a világon; atyám szerencsétlenül mult ki a világból, s hibája által azt is szerencsétlenné tette. Mindenkitől elhagyott árva voltam. Ő volt az a jó ember, ki ekkor megszánt Gyámot rendelt számomra s szerencsétlen atyám után maradt pénze kamatjaiból neveltetett. Ő második atyám. De nem tudom, hol lakik — nevelőanyám tudja. — Már két levelet irtam neki, de nem felelt — s nélküle csak nem tehetek ily fontos lépést.“

„Hogy hívják? fölkeresem, ha a világ végén lakik is?“

„A neve Berkényi.“

Keringett velem a világ. „Istenem! S ön Györi Erzsébet?“ rebegém.

Igennel felelt. Szótlanul házamba vezetém s elővévém szekrényemből két levelét : „Nemde ön írta e leveleket?“

„Hogy jöttek e levelek ön kezébe?“ kérdé meglepetve.

„Mert hát én vagyok Berkényi, s szerencsétlen atyja az én gyámom volt.“

A jó angyal szive fájdalommal és szeretettel telt el. Zokogva borult térdre, kezeimet csókolva. „Hadd térdeljek ön előtt, zokogá, hisz ezerszer óhajtám, hogy bár csak jóltevőm térdeit karolhatnám át!“

Magamhoz emelém.

„Még most is távozni akar ön?“ kérdém.

„Senkinek másnak, csak önnek állok hatalma alatt, önnek, egyetlen jóltevőmnek. Az ön parancsa, akaratom.“

„S ha ön nem állna hatalmam alatt, s én nem volnék Berkényi, s ezt maga Berkényi sem ellenezné? — Távoznék ön?“

A felelet egy csók volt. Ez volt élttem nagy ünnepnapja, melynek emléke örök. Erzsi jegyesem lett.

Vérei és Véreiné bámulva hallgaták a köztünk történetet. „Édes istenem! Hát nem lehet-e a világon több Berkényi!“ sohajtá Vérei, „de már ezt csakugyan nem hittem volna.“

Bejártam menyasszonyommal kis királyságomat : „Itte leszesz, Erzsikém, a királyné!“ mondám örömittasan s elbeszéltem neki életem viszonyait, megismertetém világnézetimmal s elveimmal, melyeket magáévá is tett, kezemet szótlanul szívéhez szorítva.

Nem használt semmi ellenmondás, én jogomat és atyai hatalmammat fenntartám. Nem hagytam többé Erzsébetet Haragosról távozni. Barótit másnap felszólítám, hogy hirdesse ki eljegyzésünket. Erzsi nevelő-anyjának mindketten irtunk és mivel ez most özvegységében szorult viszonyokban volt, megígérém, hogy az évi élmezés díját ezentúl is épen úgy megküldendem neki, mintha Erzsébet most is nála volna.

Boldog napokat éltünk! — s a legközelebbi vasárnap reggel csodaszép parasztleány jött be hozzám. Erzsi volt. Elveté a városiak hiúságát s parasztleánynya lett. Két hétre Baróti örökre megáldá szövetségünket az oltár előtt.

Szerencsés szerencsétlenség.

Erzsi gondossága és szorgalma sok kisebb gondtól szabadított meg s annál jobban nézhettem fontosabb teendőim s a község ügyei után.

Kétéves házas lehettem, midőn ama borzasztó vész ránk jött s egész Haragos, valami vigyázatlanság következtében leégett. Nem volt segítség. Gazdáink a tűzvész alatt szóltanul, ijedve, tétlenül nézték, mint mentik meg a szomszéd helység emberei a marhát és a földmunkához tartozó eszközöket. Az egész faluból öt magánálló ház maradt meg.

Nagy volt a szerencsétlenség; a község ugyanis szegény s a segítség a kárral összehasonlítva csekélység volt. De én nem estem azért kétségbe, s még azon reményt tápláltam, hogy épen e baleset lesz községemnek javára. Most a szegénység közös volt; a ki előbbre akart mozdulni, annak meg kellett fogni a dolog végét.

Midőn a falu újra fölépítése jött szóba, a vármegyénél igen fontos tervet nyújték be, melyben bebizonyítottam, hogy a bajból hasznot huzhatunk. Oszszák fel helységünk határát úgy, hogy minden gazdának föllei együtt, háza körül legyenek. Tervem a haragosiak minden ellenzése daczára elfogadtatott s miután a kiküldött bizottmány mindenről a helyszínén meggyőződött, a kivitel s e feletti ügyelet reám bízott.

De a dolog nem kis nehézségekkel járt. Többi között építőfánk sem volt, s ezt csak a négy mérföldre eső erdőből hozhattuk drága pénzen Haragosra. Most bánták csak, mért nem vették meg tíz év előtt a bárótól az erdőt.

Gyönyörű épületfát vágattam, s a legolcsóbb áron adogattam falunkban kölcsönre. Számtalan gazdának pénzt kölcsönöztem. A fürdővendégek a legszegényebekben nem kis összeggel segítettek.

Ujjá volt teremtvé falunk, de így szétszórva, mint látod. Megtiltám az erdő pusztítását s minden háznál kutatásattam, a határunkban levő mocsárokat csatornába szorítottam, száraz kaszálóinkra vezetém, máshelyütt pedig több ágra osztva, széteresztém szántóföldeink termékenyítésére.

A kertek és szántóföldek a házhoz közel fekszenek, azért jobban is műveltetnek, mert mindig szem előtt vannak, és a sok elvesztegetett időt, mit a távol fekvő földek művelése elrabolt, munkára fordíthatták.

A nyomor és szegénység többeket megtanított gazdálkodni. Fogadónkban megtiltám a mértéktelen borivást, a pálinkát egészen. Az árendás tüzes nyelvvel kelt ki ellenem. De elértem célomat.

Még most is adósom a falu nagyobb része, de idegen adósságaikat nagyobbrészt kifizették. Ez volt a baleset következménye. Falunk az egész vármegyében a legvirágzóbb és legmunkásabb s legtöbb hitellel bír. A perlekedés megszűnt. A civódás ritkaság. Sokan már egykori tanítványaimból családapák és anyák, kik szeretnek mint apjokat. Majd minden házban szigoru rend és tisztaság uralkodik.

Talán az is nem keveset tett az erkölcsi javulásra, hogy azoknak, kiknél egész éven át a ház, istálló, ruházat és eszközök a legtisztábbak és legjobbak voltak, kiknél a földmunkában és gazdaságban a legnagyobb rend és szorgalom volt látható s mellett békés, becsületes életmódot folytattak, évenkint elengedtem a kamatokat.

Egy vasárnap Haragoson.

Eddig beszélt Berkényi, midőn Erzsi jötte szakítá félbe a beszélgetést. Berkényiné úgy közelge felénk, mint valami kifejlett rózsza a bimbócskák közt; kisdédével karján s egy fiúcskát kezénél vezetve, míg a harmadik kötényébe fogódzott, s a két legnagyobb előtte ugrált. Mindannyian barátságosan köszöntöttek. Ily gyermekek közt ismét gyermekké lettem.

A harangok megszólaltak. Együtt mentünk az isteni tiszteletre. A falu népének szende öszhangzó éneke szokat-

tanul ünnepélyesen hatott rám. Megindulásomat a tiszteletre-méltó lelkipásztor egyszerű, szivélyes imája és beszéde még inkább fokozta.

Isteni tisztelet után az egész gyülekezet a templom előtti hárs alá gyült. Berkényi, a bíró, először egyesekkel társalgott nyájasan: azután felállt egy padra s felolvasá a vármegye rendeleteit, ezeket megmagyarázta s az ellenvetésekre felvilágosítást adott. „Egy régi kedves barátom van nálam látogatóban, én pedig ennek örömet akarok szerzeni, s ifjaink közül azokat, kik az utolsó vasárnap óta különösen jól viselték magukat, be akarom mutatni; ezennel tehát meghívom őket egy kis tánczra és estelire“ fejezé be beszédét a bíró.

Az egész gyülekezet arczáról öröm és megelégedés sugárzott. Volt elég helyeslés, zsibongás, barátságos felszólalás s örömtől sugárzó szem! A vidám tömeg szétoszlott. A tisztos ősz lelkész vidám és jólelkű ember volt, s a tanítót józan, értelmes, sok természetes képességgel bíró népoktatónak találtam.

Az est eljött s Berkényi, szokása ellen, a fogadóban fényes lakomával várt bennünket. Feledhetlen napot töltöttem e lelkes emberek között. Nem feledhetem azt az énekkart soha, mely huszonhét fiu, leányka, férfi és női hangokból volt összeállítva. Oly tisztán, szabatosan énekeltek, hogy bármelyik szinpadnak becsületére válhatott volna.

Mind ez Berkényi műve! gondolám. S a hová csak lép ezen ember, mindenütt saját teremtményei környezik, s mégis oly igénytelenül állt a többi pór nép közt, mint akármelyik közülök. Az utolsó dal elhangoztával nem tartóztathattam magamat: „Te nagy szellem vagy parasztruhádban!“ mondtam fellelkesülve.

Tánczolniom kellett Erzsivel, a ki igen jól tánczolt; aztán sorra a csinos haragosi leányzókkal. Mily rend és illem mindenben. Berkényiné volt a falu tánczmestere, mióta bíróné. S a vidám ősz lelki atya úgy járt hivei közt fel s alá, mint az atya gyermekei között. Az estelinél örege ifja együtt ült, mint a véletlen hozta. Egy fiatal parasztnyecskevel, a ki szomszédném volt, jobban mulattam, mint azóta sok fel-fuvalkodott, tetszelgő, czifra városi hölgygel.

A mint az én Ferencz legényem és a kocsim rendben voltak, távoznom kellett Haragosról, melynek emlékezete örökké megmarad szivemben.

Zárszó.

„No itt van, uraim, második életképem. Mit ítélnék Berkényiről?“

Még azok is közülünk, kik előbb Morányi Kázmér embergyülölő szivét védelmezték, nem tagadták, hogy Berkényinek is ép annyi oka lehetett volna az embergyüloletre, mint Morányinak, s bevallák, hogy Berkényi, Morányi helyzetében is csak Berkényi és az emberiség fáradhatlan jöltevéje lett volna.

„Mondjuk ki csak magyarul“, szóla közbe Kerekessy: Morányi, mint Rousseau, jószívü, ingerlékeny, sokszor megcsalt, azért gyanakvó ember volt; mindkettőben több volt a hiuság az alázatnál, nagyobb a képzelődés mint az értelem, s magokról mint a világról, hamis önokozta egyes esetekből hibásan következtetnek az egészre. Berkényinek ellenben helyén volt szive és esze, s általában nagyobb és hatalmasabb szellem volt amazoknál, kit kicsinységek nem oly könnyen ingattak meg.“

„Teljesen igaz!“ mondá valaki a társaságból: Morányi a bölcsét játszá, de akaratos gyermekké lön, ki örökön daczol és elégületlen. Berkényi ellenben tulemelkedve az aszszonyos ingerlékenységen és ábrándokon, erőteljes bölcs volt! Ez a különbség köztök. Morányi szünetlenül panaszkodott s jajgatott a romlott felfordult világ és természet ellenes állapotok felett. Berkényi is gyülölte ezeket, de nem jajgatott, hanem nyugodtan munkához látott s javított, a hol lehetett. Nem volt embergyülölő, hanem emberbarát, gyülölte a ferdeséget, de nem az embert. Nem támadta meg a szivet, hanem csak a külsőséget. Sok Morányit találhatunk ez életben, de Berkényit keveset.“

Az erdők hatása a természetben és emberi életben.

SCHOUW után O. J.

Földünk fölületén egyenetlenségein és vizek általi megosztatásán kívül a növényvilág kölcsönöz ábrázatot minden tájnak. A növényzetben ismét magasabb lombárok nagyságuk és ékes idomaik által képezik a vidék jellegét. A magas lombári, alul osztatlan törzsű növények csoportozatát *erdőnek* nevezzük, míg bokor és cserje néven apróbb, törpe vagy vékony törzsű növények csoportjait értjük. *Cserje a lombártól* (élőfától) csak azzal különbözik, hogy tövéből azonnal több törzset hajt; vagy inkább, hogy a törzs már tövén elágzik. Ám a természet sok változatban tüntet elő cserjét és lombárt; művészet által is a lombár cserjévé változtatható, péld. *Zoldokfa, gyertyánfa*, miként a cserje lombárrá, péld. *galagonya*. Az erdő sem mindig kiválólag sok lombár csoportozata, mert egyetlen lombár is képezhet erdőt. A *banián* (*ficus indica*) Indiában ágait földbe süllyeszti, melyek gyökeret verve új törzsököt hajtanak, s az anyatörzs között fiókcsoportokat képeznek; így *Forbes* előadása szerint Indiában a *Nerbuddah* folyó mellett egyetlen törzsből támadott erdő találtatik, melyben 350 nagy és 3000-nél több apró összefüggő törzs van. Ennek árnyékában 7000 főnyi hadsereg pihent. Hasonló tünemény a *gyökörlombár* (*rhizophora*), a fordulatköri tájak tengerparti iszapjának óriása, melynek elmerülő és új törzsképen kisugárzó ágozványai gyilok és kigyók menedékeül sűrű bozótot képeznek.

A lombár növéseire sajátos égely igényeltetik, min élfogva a földszin némely tája, kivált hideg miatt erdőtlen. Ezt a *lombárföldrajz* legjobban földeríti.

Ha az ész.sarkvidék lombárhatárát vizsgáljuk (mit *nyirfa* képez; a fenyő csak 67—69°-ig terjed), *Skandinavia* északi belvidékén, a tengertől távolacska, 70—71°-on találjuk, honnét mind kelet mind nyugotra lohad. Island, Grönland és a *Férő* szigetek erdőtlenek; ámbár Grönland délcúcsa a szélesség 60°, Island legdélibb része 63½—61½ fokában fekszik. Még inkább délre esik Ész.Amerika keleti partjai lombárhatára, mert Labradorban a fatenyészet észak felé nem halad tovább az 58-ik foknál. Ellenben ugyan Ész.-Amerika belsejében e tenyészet határvonala emelkedik, mert *Franklin* a rézbányafolyónál 68—69° dermesztő hideg daczára jegenyefenyőket (*pinus alba*) talált. Sziberiában az ottani vörösfenyő (*larix sibirica*) messze terjed, u. m. szörnyű hidegben 68°-ig. Ellenben Kelet-Sziberiában a lombár vonal nagyon lohad; még inkább Kamcsatkában, hol a fatenyészet 58° körül megszűnik. Némileg északiabbra terül Amerika ész.nyugoti partján. E szerint a lombárhatárvonalnak két sarki és két egyenlítői hajlása van, s igen figyelemre-méltó, hogy e hajlások a melegvonalakkal ellentétben vannak; mert épen ott, hol a hőmérsék legalantabb van, a lombárok legmesszebb területnek északnak mindkét tetemföld bensejében; s hol a hőmérsék legmagasabb (a két tengernél), a vonal legmesszebb lohad délnek. Tebát nyilván nem a közép hőmérsék arányozza a lombártenyészetet, hanem részint a nyári meleg, mely szabály szerint azonos szélességben kissé magasabb a tetemföldek bensején mint a partokon; részint a partvidékek változóbb égelye és erős viharai; részint végre a sótartalmu légrohamok, melyek a fatenyészetre károsan hatnak.

A déli féltekén épen aként terjednek el a lombárok délsark felé, miként a tetemföldek nyulnak el. Hornfokon közvetlenül nincsenek lombárok; de maga a Tüzföld szálas bükkerdőkben bővelkedik. Ellenben a tetemföldtől délre a nagy ozeánban fekvő szigetek erdőtlenek.

De nemcsak a közel sark vet határt a fatermésnek; mert legymagaslatok épen azon hatást gyakorolják. Még függirányban is van a fatermésnek határa. Így Lapföldön 500' magasban a (nyir) lombár teremni megszűnik; déli

Norvégiában 3500' (hasonlag a nyír). A havasokon 6000' (vörös és czirbolyafenyő). Andesi bérczségen 12000 láb magasban.

A földszarkok és magas bérczöveken kívül még a lombárhatárvonalon belül nagy erdőtlen területek vannak. Ilyenek kiválólág :

1. *Afrika sivatágöve* az Atlas és Földközi tengertől a *Niger* felső folyása- és *Csad*-tökönyéki déli magas földig 15°, az Atlanti tengertől Vörös tengerig, Egyiptom és Nubia is ide tartozván; sőt egész Arábia, Persia nagy része, és India ész.nyugoti része, u. m. az Indus alsó folyama ide számítható. Ez oly tömérdék földterület, melynél egész Európa aligha nagyobb.

2. *A Sósivatag* a Káspi tenger és *Aral* tó keletészaknyugoti környékén; sőt európai Oroszhon déli területén, hol hasonlólag nincsenek erdők.

3. *Mongolföld és Tibet*, hol a földszin magassága vagy más minősége is teljes erdőhiányt okoz.

4. *Missuri és Mississippi nagy füves rónái*. Florida rétei is (Savannen) Ész.Amerika erdőtlen részét képezik.

5. *Mexikó* északi tartományainak terjes *fensikjai*.

6. *Llanos* nevü legelők Orinoko folyamnál.

7. *Plata folyamvidék* roppant árnyatlan rónái (*Pampas*), melyek *Chili* Kordileráitól az Atlanti oceánig terjednek, meg Brazília hegységétől egész Magellan utjáig, mert Patagoniában sincs erdő.

A lombárföldrajzi térképen kijelölvék az erdős részek; de önként értetik, hogy az így jelölt területeken is több, kisebb, erdőtlen részlet vagyon. (Péld. Jütland nyugoti partvidéke, Spanyolország fensikja stb.)

Az erdők különb jellemét legkönnyebben felfogjuk, ha a földképen kitüntetett öveket szemléljük.

1. *Tülevelü fák öve*. A tülevelü lombárok általános jellemé sudar növés, mi némely fajoknál Amerika ész.nyugoti partján 200'—250' emelkedik, és keskeny száraz tüded leveleik, mik (a vörös fenyőt kivéve) mindig zöldek, mi által saját vidékükön egész éven át növénytenyészetet tüntetnek föl, holott télszakon a növényzet elenyészettnek látszik. Sü-

rün emelkedő törzseik nem könnyen tűnnek azon erdőben más lombárfajt virulni, csupán a nyír keveredik helyenkint közéjük. A tülevelű fák aljáni növénytenyészet, kivált fenyvesekben, nagyon mecsevész. Tartalmas árnyékuk és a kedveltük soványabb föld hulló tüleveleikkel egyetemben annak elegendő okául tekinthető. Mégis a hangák családjából (ragyabura, körtike, stb.) és némely gombákat találunk a tülevelűek telepén; tülevelűeken csüggnek a szakálluzmók is (usneae). Északeurópában csupán három tülevelű faj képez e nemű erdőt, u. m. az erdei fenyő, vörös fenyő, szurkos fenyő. Igen gyéren találhatók s erdőt nem képez a tiszta fenyő. Északázsia tülevelű földöve is kevés fajt terem. Így tehát az ó tetemföld északvidékén nagy egyenarányosság létezik. Sokkal változatosabb tülevelű erdők vannak Ész. Amerikában hol már 30 – 40 faj ismeretes.

2. *Barkás lombáru erdők földöve.* Míg a tülevelűk magasra nőni hajlandók, anélkül, hogy megfelelő körterjűek lennének, a barkás lombárok egyszersmind terepély ágaikkal körgyárapot tüntetnek föl. Leveleik közönségesen szélesek, gyöngédek, minélfogva az ágak és galyakkal együtt szélben lengőbbek, miáltal a legszebb, de mereven tülevelűeknél bájosabb kületem nyernek; csakhogy e levelek elhervadnak, lehullanak és télen csupasz törzsöket hagynak. E törzsek is részint magasra nőnek a tülevelűeknél; ilyenek a tölgy, bük, gesztenye, boglárfa. A tülevelűekkel azon közös sajátságuk, hogy virágaik aprók, színtelenek, éktelenek. De köztük nagyobb változatosság van, mint a tülevelűeknél; e tekintetben is Ész. Amerika tűnik ki, főlegsok tölgyfajával. A lomblevelű fák több növényt tűnnek meg lombkoszorujuk alatt; különösen kikeletkor, midőn lombjaik még ki nem terültek, gyönyörű tavaszvirány látható alattuk. A barkások övében tülevelűek is tűnnek elő, miként viszont; de az itteni osztályozás az előkelőbb sereg szerint történt.

A mérsékelt földkör melegebb részében, Déleurópában és Ész Afrikában kezdődik a barkások övéből a fordulatköri övbe átménetel. Itt különféle barkáslombár megtartja télen lombozatát, mint a magyal és paratölgy. A hidegebb földövekben fűvönképen tenyésző növénycsaládok itt már magas

cserjék vagy lombárokul díszlenek, mint a hüvelynövények, mályvaiak; egyszersmind fordulatköri családok, mint a bábér és pálmák egyes példányokban képviselve vannak. A változatosság nagyobb, és némely fákat nagy virágok ékesítnek. Hasonló tünemény látható Ész. Amerika déliebb vidékein, hol a magnolinövények széles fényes levelekkel és nagy pazardiszi virágokkal tenyésznek; a gledics- és robiniák finom-oszlatu lombozat és ékes virágzattal.

3. *Alakdús erdők földöve.* E jobbára a fordulatkörön belül fekvő területet lombárai rendkívüli változatossága jellemzi. Mig nálunk az erdő egy vagy néhány fajból képződik, a forró földövben több száz lombárfaj díszlik ugyanazon erdőben. Így egyetlen hegytájék Jávában sok másféle lombáron kívül 100 fügefajt terem. Mig a jegenye- vagy szurkos fenyő, bük- vagy gesztenye a mérsékelt földövben folyton nagy területben tűnik elő; addig például a pálmák és mimőnyök a forró földövben kevés távolságokra is újabb alakokban díszlenek. De épen e végtelen változatosság nehezíti csak a főalakok szemlélését is. Ezek közül csak következőket nevezzük: A pálmák magas, karcsu, osztatlan törzseikkel, csúcson viselik leveleiket, virágaikat, gyümölcseiket, mit közönségesen alacsonyabb lomberdők fölé tolnak ki. A mimőnyök (mimoseae) és más hüvelyes lombárok sokszerű lombozatukkal és diszvirágzattal jelenkeznek (*amherstia nobilis*). A mályvaiak vastag törzseikkel (*baobab*), széles, közönségesen osztott leveleikkel, és nagy diszdús virágaikkal (*carolinea*). Ebtejiek családabeli fák, melyek tejnedve hol mérges, hol állati tej módjára élvezhető, (mint a balzsam-ebtejféé, *euphorbia balsamifera*.) Fügecsaládi fák nagy fényes levelekkel és hasonló tejnedvvel. Babércsaládi fák bórded, fényes levelekkel, zamatanyag-alkrészekkel. Lombárszerű harasztok, szép, finomoszlatu csúcslombozattal. Pálmaharasztok (*cycadeae*) nagy, gyakran fésüleg szárnyalt lombozatukkal négy tömp élű törzseik csúcsán.

Ezenfölül a fordulatköri fák egyedeik tömérdeksége által jellegzetnek; mert ámbár a mérsékelt földkörben igen nagy lombárpéldányok vannak, péld. fenyők, mégis a forrókör lombárai magasabbak a mérsékeltéinél; továbbá

nagy, nem hulló levelek által (Brazília Catingas-erdeiben mégis hullók), nagy virág és gyümölcsök által (Iodoicea maldivica). Továbbá a fordulatköri erdők jellemvonásához tartozik a folyondárnövények sokasága. Ezek (az úgynevezett *lian k p.* bigabecző, begnonia, szemvirág, passiflora, szuhar, cistus, banisteria stb.) maguk lombárszerűek, törzsekre kusznak és annyira elhatalmasodnak fölöttük, hogy lassankint elfojtják, s utólag kopasz hengereket (kiszáradt fatörzseket) ölelnek. Gyakran úgy látszik, hogy kigyószorítással nyomják el a törzset, mi onnét származik, hogy kergük és tájuk a kuszónövényeken kívül nőtt. Néha füzéreként függnék egyik törzstől másikig; vagy (péld. *rotang* vagyis *cséviék*, calameae, minő a spanyol nád) több száz lábnyira kötéliként kanyarognak lombártól lombárig; s mivel tulajdon törzseik is sűrűn nőnek, csak fejsze segítségével lehetséges köztük és ill-tőleg olyan erdőben ösvényt csinálni. A fordulatköri erdők jellegéhez tartozik az *éldi növények* sokasága is, nevezetesen részint valóságos éldiek, melyek mások törzsébe vernek gyökeret és azok tápnedvéből élnek, minők a *gyimboriak* (loranthaceae); részint áléldiek, melyek lombárokra telepszének ugyan, hanem légygökereket hajtanak, s részint az ezek által légből szítt nedvekből, részint a törzsodvakban gyűlő fölös nedvből tengenek. Ide számítandó főleg a kosboriak (orchideae) rendkívül számos családja, mely diszes és sajátságos idomu virágzattal jeleskedik; továbbá a pothos-család, széles, gyakran kézidomu levelekkel, és vastag húsos bunkón ülő virágzattal; továbbá a borsnövények és kusza harasztok. E különféle növényalakok némely fát annyira beburkolnak, miszerint róla elmondhatni, hogy virágkertet visel, melyben a különféle növények oly bonyodalmat képeznek, hogy a tudós szem is alig bírja megkülönböztetni, mi mely növényhez tartozik. Fordulatköri erdőkben tenyészik a *bambusz nád* is, eme fái fűfaj, mely függő ágai és élénk zöld leveleivel a honabeli lombárok sötétebb lombzata és terepély ágozatával kirivó ellentétet képez.

A fordulatköri erdőkben tehát sokkal bujább, sokkal nagyobb a növénytömeg, mint e körökön kívül. A hő- és nedvbőség gyors váltakozást idéz elő, és felbomlott növény-

részek rétegenként halmozódnak az erdőtelekre. E kép leginkább illik Brazília ugynevezett őserdőire, Jávára, és több oly tájakra, hol a hő és nedvesség imént említett tüneménye honos.

De ha a forró körben nevezetes hőfokig megyünk, a változott égelylyel változottnak találjuk az erdőséget is; a mérsékelt földkör idomaival és kevesb változatosságával viszonttalálkozunk. Mexikó hegyein sok makk- és tobozlombárt találunk. Jávában egy nevezetes magaslaton sok tölgy és többféle gesztenye tenyész; Himalája magasán többféle tobozlombár és más fordulatkörön kívüli idomok.

4. *Merevlombu fás erdők földöve.* Ha már a déli féltekén a fordulatkörön kívül megyünk, főleg Ujholland és Vandiemen földén nagyon sajátos jellemű erdőséget találunk. A két utóbbi világtájon rendkívül számos lombárfaj tenyész, mégis nagy az egyalakuság; mert a lombárok oly föalakulatot képeznek, melynek fajai nagyon kevéssé térnek el egymástól, és csaknem mind leveleiken közös sajátságot viselnek; leveleik ugyanis száraz bőrdedek, nagyrészt mindig zöldek, kék- vagy sziürkés zöldek, s jobbára függélyesen állók. Ebből könnyen érthetni, hogy ily erdők kevés árnyékot szolgáltatnak, és száraz élettelen küleműek, mindamellett hogy gyakran diszvirágokat teremnek.

A mi Ujhollandról, az áll Délafrikáról is. Menyiben itt erdők vannak, (mert igen ritkák,) kiválólag ezüstönnyek (proteaceae) és hangaikból alakultak, feszes levélzettel. Másképen van ez a mérsékelt Délamerikában. Keleti részén, mint már említve volt, nincs erdő; nyugati részén Chiliben fordulatkörü növényidomok terülnek el a fordulatkörtől délre, mik a legdélibb részeken és Tüzföldön európaihoz hasonlókkal (péld. bükkal) váltatnak fel.

Ha már az erdők légkörre hatását fürkészszerűk, ez leginkább nyilvánul a forró földkörben. Az erdők esőt és nedvet szaporítanak, forrásokat és víz-szivárlatokat keltenek. Az erdőtlen területek nagyon fölhevülnek, a fölöttük levő légfüggirányban emelkedik föl, miáltal a föllegek leszállását akadályozza; az állandó szelek (minő a *Szállító*: Passat vagy Mousson), ha nagy területen szabadon fuvalnak, nem

engednek időt a vizgöznek csepfolyóvá sűrűdni. Erdőkben ellenben a földört földfölület nem hevül föl annyira, ezenkívül a fák párolgása is hűt; minélfogva, ha vizgöztelt légfolyamok erdőt érnek, kész az alkalom, hogy a vizgöz megsűrűdve esővé váljék. Továbbá mivel a föld gözölgése fák alatt lassubb, és mivel maguk a fák forró körben nagyon gőzölnek, az erdőkbeli lég nedvdús szokott lenni és forrásokat ápol.

Hogy az erdőknek valóban e hatása van, és hogy e hatály erdőhiányos helyeken nélkülöztetik, sok helyen szomorú tapasztalás bizonyítja; miszerint azokon erdőirtás következtében eső, nyirkosság, forrás és szivárgó viz kimaradt a növényi tengélet kipótolhatlan kárára. A Kanári szigetek fölfedeztetésük idején erdődúsak valának; ez erdők lassankénti elpusztítása után az égely szerfölött száraz lett; némelyiken, péld. *Fuertaventurán* annyira kiszikkadt, hogy annak lakosai, kik jőkor meg nem szöktek, szomjan haltak el. Hasonló égelyszikály következett erdőirtásra a Kapverdi szigeteken, az Antillákon és több hasonlón.

Mérsékelt égelyekben is állították, hogy az erdők esőt és nyirkot szaporítanak, s hogy az irtványok légszikályt okoznak. Erdőszők és államtudósok küzdöttek ez okból az erdők divatozó pusztítása ellen. Azonban az e tekintetbeni félelem nem látszik egészen alaposnak; mert a mérsékelt földkörben az erdőknek említett hatása is mérsékeltebb.

Ha Európa földén az eső megoszlását mérveljük (ez egyetlen világrészben volt kellőleg figyelve az esőzés), úgy látjuk, hogy hegyek és tengerek arányozzák leginkább az eső és légnedvmennyiséget. Rónáról hegyre haladtunkban, kivált a hegyek azon lejtőjén tapasztalunk nagyobb esőmennyiséget, mely az esőeresztő tájnak fekszik. Ez Európa legtöbb vidékén délnyugot. Szaporodik, habár kevéssé, az eső mennyisége a tenger felé is; hol mindkét okozó (hegy és tenger) együtt van, az esőmennyiség közönséges arányának négyszer- és ötszörére szaporodik. Így Norvégia és Angolhon nyugoti partján, Portugál partján, az Alpések déli lejtőjén, főleg az Adriai tenger előtt. Ellenben az erdők nevezetes hatása nem volt észrevehető. Németország északi

erdődús rónáin nem igen van több eső, mint ugyanannak erdőtlen tájain, és eső dolgában az erdőtlen Holland mögött maradnak. Az erdődús vidéken fekvő Stockholm és Upsala kevesebb esőt nyer, mint Kopenhága stb.

Ezenkívül az erdők e tekintetbeni csekély hatása bebizonyul, ha erdőfosztott helyek külön időszakbeli esőzése mérveltetik. Dánhonban is nagy panasz volt az erdők fogyása miatt, mi részint a földbirtok elaprózásából, részint az ország 1807—14. évi háboru alatti szerencsétlen viszonyaiból eredt, mit a lakosok arra használtak, hogy erdők levágásával mentsek magokat elveszéstől. Azt gondolák később, hogy az erdők e fogyatkozása eső és vízhiányt eredményezett. De a kopenhágai esőfigyelésből, a mult század utóharmadából 20 párisi hüvelyk esőzés tűnik ki. Jelen században 22 hüvelyk. Londonban a mult század közepétől fogva, daczára annak, hogy a gyarapodó gazdaszműveltség Angolhon erdőit megkevesesbítette, az esőmennyiség változatlan maradt. Párisról ugyanez áll. Sőt a XVII ik század vége ésa XVIII-ik század elejéről következtetés oda utal, hogy akkor kevesebb esőzés volt, mint korunkban, holott Frankhonban a mult századról a jelenre átmenőleg az uradalmak és kolostorjavak eladása és nagy birtokok eldarabolása által, főleg forradalomkor, az erdők sokat szenvedtek. Délfrankhonban, Viviersben 1777-től 1818-ig az esőmennyiség 31-ről 37 hüvelykig emelkedett, holott épen akkor a környék erdői majd egészen elpusztultak. Hasonlót mondhatni Olaszországról; mig az államgazdászok az AlpeseK és Lombardia erdői kiirtása ellen zúgolódnak, Milanoban az esőmennyiség változatlan; sőt az 1764—1831-ig telt 70 év alatt valamivel szaporodott.

Könnyen föl is fogható, hogy erdők a mérsékelt földkörben nem lehetnek a forró földkörüKhez hasonló hatással; mert sem a hevülés, sem a hülés nem oly erős; névleg pedig Európában a nyugoton uralgó Atlanti eredetü légfolyamok hordják az esőt, az általuk a szeles oceánról hordott gőztömegek oly nagyok, hogy az erdők csekély területének nyirkos telepéről keletkezők hozzájuk képest elenyésznek. Ide tudandó, hogy a változandó szélviszonyok és a gőzszállító mele-

gebb délnyugoti, meg hideg ész. keleti szelek közti küzdelem a gőz cseppfolyóvá sűrítését sohasem sikkasztja el.

Ugyanaz áll a hőviszonyokról, mi a nedvviszonyokról. Forró földkörben erdők a hőséget mérséklék, a mérsékelt földövben a hatás alig tapasztalható; mert nem igen találunk különbséget az erdős és erdőtlen vidék légmérséke közt, mely utóbbi századokban az erdők nevezetes fogyatkoztán is változatlan maradt. Német és Franciaországnak a római korból hagyományozott erdőbőség miatti égely hidegsége bizonynyal tulozva adatik, s jobbára a déli népek ész. európai égelyről kedvezőtlen képzetéből származott. Azon elméleti vélemény, mintha Ész.-Amerika égelye az erdők irtása következtében szelidülne, tapasztalatilag nem szilárdult.

Hogy erdők a szelek viszonyára hatással vannak, tagadhatlan; hanem e hatás közönségesen szűk körre terjed. Nyílt térségen a szélnek szabadabb játéka van, mint erdős vidéken. Európában északnak fekvő erdő a környékét hideg északi szél ellen oltalmazhatja, s így az égelyt szelidítheti; délnek fekvő erdő a meleg nedves szelet tartóztathatja fel. Ész.-európában levő róma kevesbé fekszik tenger iszelek ártalma alatt, ha közben erdő védi. Forró földkörben erdő a hűvös és e szerint egészséges tengeri szellőt elháríthatja; minélfogva a belföld, kivált ha posványos, egészségtelenné válik. Így áll a dolog ama nagy Mangrove-erdőkkel Guineában és Jávában, valamint az Amazonfolyam előzőnlött partjain levő őserdőkkel.

Egyetlen más állatsereg sincs annyira a növényülethez bilincselve, mint a rovarok; nemesak jobbára növényi tápra kényszerülvők, hanem még bizonyos növénynemre, sőt épen fajra is vannak szigetelve. Miből észlelhető, mi jelentékenyek az erdők a rovarokra nézve. Ez elevenek myriádai tengődnek fákon és fákban, leveleiken, virágaikon, gyümölcseiken, és a rajtok tartózkodó élődi növényeken; más myriádok meg a növénynyel táplálkozókából táplálkoznak. Számtalan muszkító (légyfaj) és más vérszipó rovar rajong a sűrű őserdőkben, s az ottani tartózkodást csaknem lehetlenítik. Mérsékelt földkörben a rovarok száma csekélyebb, mégis elegendő arra, hogy némely rovarfajok néha nagy erdőterületeket föl-

emészszenek; például, melyek a tülevelü fák törzsébe fura-
koznak, vagy azok rügyeit fölfalják; mint a *Harz*-on: be-
tüzöszú (*bostrichus*) és gyászpille (*boinbyx monacha*).

Rovarok után erdőkben a tollas lényisereg foglal legne-
vezetesebb helyet. Névszerint a kúszó madarak vannak lábaik
alkatával erdei életre képezve. Forró földközi erdőkben ki-
vált a sok kajdácscsok seregei tanyáznak, melyek alig valaha
szállnak földre és kelletlen nyivákolással zajongják be az
erdőt. Mérsékelt földközben kúszó madarak közül kivált a har-
kályok erdőlakosok, a fákon találtató rovarbábokkal táp-
lálkozván. Egyszersmind az énekesek családjából sok faj talál
a lombvirányon kies hazát.

Hüllők gyéribben léteznek erdőkben; mégis a forró
földközben számos kígyó tartózkodik erdön, mocsáros part-
erdőkben még több kígyó, gyil és gyík. Leveli békák is fá-
kon tanyáznak.

Miként a madarak közül kajdácscsok képezik a legszámosb
erdőlakosságot; az emlősök közül épen úgy a majmok számos
faja látszik erdei életre teremtve; testalkatuk és tápigényeik-
nél fogva annyira lombárokhoz igézvők, miszerint azokat
önként talán soha sem hagyják el. Más emlősekből némely
ragadozók és szarvasfajok lakják az erdőket.

Végre figyelmünket az emberre fordítván, úgy tapasztaljuk,
hogy a műveltség legalantabb fokán tengő népfajok
nagyon ragaszkodnak az erdei élethez. Hideg tartományok-
ban, hol a fák nem tápláló vagy kevesbé élvezhető gyümöl-
csöt teremnek, a lakosok kiválólag vadhússal táplálkoznak
s vadmezzel ruházkodnak; ily népek vadászatból élnek, péld.
az amerikai östörzsek. Forró földközben pedig ugyanoly
műveletlen népek főleg fák gyümölcsével és belével táplálko-
znak; mint Brazília némely népfaja, az ind szigettenger né-
mely lakói és több négertörzs. Délamerikában meg épen
példája van, hogy egy népfaj majmok módjára fákon lakik,
sőt még léte is csaknem egészen határozott lombárfajtól
föltételeztetik. A guaraunok Orinokó torkolatánál mauritia-
pálmán élnek. Midőn a földszint özőn lepi, a fák közé gyé-
kényszönyegetek függesztenek egy törzstől másikig, ezeket
agyaggal megtapasztják, rájuk tüzet raknak, mely körül

alusznak és éltük nagyobb részét eltengik. E fák törzsökéből lisztet szereznek, nedvéből pálmabort készítenek, gyümölcsét pedig, mely lisztes édes ízű, nyersen eszik.

Ellenben vándor néptörzsek irtóznak az erdőktől; nagyterjű fűmezők, termékeny völgyek, dús legelőjü hegylejtők életmódjukkal leginkább vannak öszhangban.

Mihelyt valamely nép földművelést kezd, erdőellenséggé válik.

Az erdők ásonak, ekének útjában állanak, s különben kevesebb hasznot hajtanak, mint kert, szőlő, szántóföld. Ezért dől meg fejszecsapások alatt az erdő, tűz emésztí fáját; hamva trágyává lesz, telepe néhány évig rendkívül dús aratást ad, kivált fordulatköri őserdőé. Ha ez évek után megsoványodik, új erdőszakot ér hasonló sors; és így halad kiméretlen művében az ember. Néha az erdőégés tovább terjed, mint szándékoltatott, és így elegendő ok nélkül még több pusztul. Így bánnak svéd és norvég földművesek, ész.amerikai, brazilai, mexikói, fokhoni, jávai gyarmatosok; és így történik mindenütt, hol földművelés kezdődik, és akadéktalanul díszlik.

Népszaporodás esetén az erdőpusztítás folytattatik, mert olyankor az erdő terményére nagy szükség áll be; a fa épületekre, butorokra, műszerekre, közlekedési eszközökre, fegyverekre, kerítésekre, konyhai és fűtő tüzelésre fordítatik.

Továbbá az erdők használata ipar, kereskedelem, hajózatban messzebb terjed. Épületfa szükséges bányákban, miként tűzifa érczolvasztásra; kézművészet és gyárak sok fát fogyasztanak. Gátak, hadmunkálatok, vízi utak, építkezéseknél is sok fa fogy. Csupán hajók és árboczokra milliányi fatörzsek szükségeltetnek, mik által a belföld és partvidék, sőt világtengerek közti forgalom eszközöltetik.

Ily módon a művelődes ellensége az erdőknek; minél fogva régi műveltségü országokban legkevesebb erdő van. Ezért gyérebbek az erdők a Földközi tengermelléki országokban, mint az Alpeseektől északra; valamint gyérebbek közép- mint Ész. Európában, a mennyiben ez utóbbiban az égely az erdővirulást nem akadályozná.

Vajjon ekként utódainkra nem vár-e veszélyes faszükség? Sok államgazdász és emberbarát fogadja el és fogadja ez állítást. Ők a bekövetkezendő faszükséget szomorún rajzolják, nyilván kárhóztatják az erdők levágatását; és fölszólitják a kormányokat, hogy az erdők szabad használatának korlátozása által ama végletnek elejét vennék.

De, épen a mennyire iparkodtam — mond Schouw dántermészettudós — amaz alaptalan veszélyt, melyet némelyek erdők pusztulása által a mérsékelt égelyek változásában látnak, kifürkészni, annyira remélem eloszlathatni ama félelmet, melytől sokan meglepettek az utónemzedék között az erdőtermények hiányos állapota miatt. Mi sok más a művelődéssel járó kényelmetlenségekről áll, épen az áll erről is, hogy t. i. gyógyszerét jobbára magában hordja.

Először, világos, hogy a mely arányban a fa kevesebb és drágább lesz, azon arányban iparkodni fogunk más anyagokat fa helyett használni. Mig Svéd, Norvég és Északoroszországban a házak csupán fából épülnek, addig Középeurópában fából és kőből, Déleuropában csaknem csupa kőből építnek. Mig északon a szántók sövénynyel kerítettnek, Középeurópában eleven gyepük és kökerítések divatoznak; mig amott a kertek korlátokkal vétetnek körül, Déleuropában falakkal. Észak fahidjai és gerendamüvei délen kőbányákból és rakkövekből alakulnak. Más tüzi-szer hiányában a déleuropai ama fákat égeti, melyeken szőlője virul, vagy agg olajfákat. Vas hidak, vas hajók, sőt épen vas házak készülnek. A hol kapható vagy szállitható, tüzi-szerül tőzeg és kőszén pótolja a dráguló tüzi fát.

Másodszor, világos az is, hogy mennél drágább lesz a fa, annál takarékosabban fogunk vele bánni. Svéd és Norvéghonban a tüzi és épületfa már Dánhonban ismeretlen módon tékozoltatik. Ha a városi és falusi tüzelést összehasonlitjuk, hajlandók vagyunk a falusiakat tékozlásról vádolni. Pedig az is igaz, hogy városon is czélszerűbb kémények és fűtőszervezetek által nagyobb takarékoságot fejthetünk ki.

Harmadszor, bizonyos, hogy a haladó művelődés a vásárt is gyarapítja, ha valamely országban épületfa hiányzik,

másból fog szállíttatni; könnyű közlekedés az árt csökkenti. A legnagyobb kereskedő- és tengerész-állam épületfáját és árboczeit Skandinaviából, a keleti tenger mellékiról, sőt az Atlanti tenger túlsópartjairól szállítja.

Negyedszer, az erdők fogyásával emelkedő faár erdőkímélésre ébreszt, az erdő fentartása és újabb ültetésére serkent oly helyeken, hol a föld művelésre kevesbé alkalmas. Az erdei legeltetés s a sarjak leéltetése helyett majd bekerítik a czihereket s másfelé hajtják a gyepelő marhát. Békés vadállatok kertekben fognak tenyésztetni. Az erdő tudományosan lesz rendszerezve és kezelve; vágásokra fog osztatni, s utónövésről lesz gondoskodva. Az erdők fogyatkozása idézte elő Európában az erdőtant és egész erdész tudományt.

Az 1807—1814-ki háborus időben Dániában nagyon féltek a bekövetkezendő fa-szükségtől. Bizonyos, hogy sok erdő vágatott le mind a háboru folytán, mind közvetlen utána, mert az elszegényedett birtokosok erdők eladásában kerestek segídszert. Mégsem látszik, hogy az erdőpusztításnak rettegett eredménye bekövetkezett volna. Jelen század első éveiben a háboru előtt Kopenhágában egy öl tűzifa porosz pénzértékben 8 tallér 15 garas volt; most közönségesen $6\frac{3}{4}$ — $7\frac{1}{2}$ tallér, mindamelllett, hogy most oly adóval terheltetik, melyet azelőtt nem viselt. Seelandban ama háboru előtt egy lábán levő fa $4\frac{1}{2}$ tallér volt, mi szintén haladja a mostani árt. — Az erdők, igaz, hogy megfogytak; de kíméltetnek, jobban kezeltetnek, s a tűzifával ma nagyobb takarékoság üzetik, mint hajdan. Tehát az állam nyert, s e változással senki sem vesztett.

Stephenson György,

a „vasutak apja.“

Angol források nyomán T. A.

Kitartás! — mily egyszerű, s mégis mi végtelen sokat jelentő szó. Mily könnyen határozzuk el magunkat, hogy rendületlenek leszünk, s mily nehéz megmaradni végig a kitűzött pályán, főképen ha akadályokkal s ellenséges elemekkel kell rajta megküzdenünk. Hányan pengetik ama szót ajkaikon, s ismét hányan vannak, kik pályájok közepén elcsüggedve, idő előtt lemaradnak róla. — Nem kell-e tehát örvidenünk oly férfiu életrajzának, ki már fiatal korában nagy czélt tűzvéen ki élete feladatául, azt tántorithatlanul követte, mig végre elérte, mig győzedelmes nem lett minden akadály fölött, mely utjába állott, ki eszméinek megtestesítése által az emberiség fejlődésének megmérhetlen szolgálatot tett, de ki egyszersmind példányképül szolgál arra, hogy erő és kitartás által a legnagyobb eredmények érhetőek el.

Ily férfiu volt az angol Stephenson György, kiről itt szólni fogunk.

Bámulatunkat és becsülésünket annál nagyobb mértékben veszi igénybe e feltünő férfiu, mert alacsony származása mellett igen egyszerű, sőt mondhatni semmiféle nevelésben nem részesült; hanem minden sikert saját szorgalmának, öntanulmányainak és meg nem törhető erejének köszönhetett. S páratlanul áll már azért is, mert serény munkássága által nem csak magának, hanem az összes emberiségnek iparkodott használni, a mit el is ért, mert a vasutak által, melyek teremtője lön, a viláfgorgalomnak egészen más irányt

adott, az ipart és kereskedést tökélyesíté, szóval: találmánya által az egész emberiséggel tett jót.

A ki a mult század éveibe vet egy pillanatot, s ott a népek társadalmi elkülönzését és az iparforgalom lassuságát látja, és azután bepillant a mai világba, s látja, a vasutak mint terjednek országról országra, még a legtávolabb, eddig alig ismert földrészekbe; a ki a kereskedelem új lendületét, a tudomány és ismeretek terjedésének könnyebb utait és a sok új keresetforrás létrejöttét tapasztalja; a ki azon roppant haladást, mit a társadalom minden viszonyai a vasutak által nyertek, figyelembe veszi: az lehetetlen, hogy e nagyszerű találmány eszméjét ne áldja, s ne csodálja azon férfiut, ki ezen eszmeért, melynek egész életét áldozta s mely végre oly világreformáló hatással bírt, mint a maga idejében a könyvnyomtatás feltalálása, — nem csak küzdött és fáradt, hanem még a gúnyt és rágalmat is férfiasan eltűrte.

Lássuk tehát Stephenson Györgynek, a derék angol munkásnak, fő életeseményeit.

I. FEJEZET.

György szülei és gyermekevei. Belépése a gyakorlati életbe, mint gépezető. Gépeket mintáz és olvasni tanul.

Az utazó, ki Angliában Northumberlandban Newcastle-től Carlisleig vaspályán indul, az előbbi várostól 8 angol mérföldnyire a Tynefolyam tulsó részén egy pár szegényes házikóból álló kis falut láthat, melynek neve Wylam. E falu semmi által ki nem tűnik. Hanem közelében számos közsénteleg van, minek következtében bányamunkások lakják.

Mégis élénk érdekléssel fog az utazó e falu, de kivált ama viskó felé tekinteni, mely néhány száz lépésnyire fekszik Wylamtól kelet felé, ha megtudja, hogy ez Stephenson Györgynek, a világhírű mérnöknek születéshelye. Ez egyszerű, téglákból összerakott ház, mely mivel az országuton állott, „utszéi ház“ nevet is viselt, nagy kincset rejtett magában. Ez „utszéi háznak“ egyik alacsony szobáját lakták Stephenson szülei és ebben látott ő 1781. évi június 9-én legelőször napvilágot. Atyja Stephenson Róbert, és anyja,

Mabel, tiszteletben álló házaspár voltak, s becsületességük és fáradhatlan szorgalmuk által mintaképül szolgáltak ama régi munkásosztálynak, melynek köszönheti tulajdonképen Angolország ipar tekintetébeni nagyságát.

Stephenson Róbert egyszerű, de szorgalmas munkás volt. Miután Walbottle nevű faluban, mely Wylam és Newcastle között fekszik, megnősült, nejével Mabellel Wylamba ment lakni, hol egy köszénszivattyu-gép mellett mint fűtő nyert alkalmazást.

A northumberlandiak sajátos emberfajt képeznek és több jellemzetes tulajdonsággal bírnak, melyek őket Anglia déli lakosaitól megkülönböztetik. Mindenesetre az észak erősebb embereinek ivadécai. Egy öreg és híres vas-pályamérnök mint tapasztalásból meritett dolgot beszéli, hogy az északi gyármunkások, ha megsérülnek, ismét felépülnek, holott a déliek ritkán, vagy soha.

Stephenson Róbert nyulánk, gyöngé termetű férfiú volt s kiválólag szeretetreméltó jellemű; a természet tüneményei és a regényes dolgok különös vonzerővel bírtak reá. Ha este nehéz munkájától házi tüzhelyéhez visszatért, a falu népe mind köréje csoportosult, és ilyenkor mindenféle tüneményes meséket szokott elbeszélni. Télen át madarakat étetett házában, nyáron pedig a szabadban szerette a madarakat szemlélni. Egykor György fiát is elvitte magával és egy rigófészket mutatott neki. György még vén korában is elragadtatással beszélt azon pillanatról, melyben őt atyja gyermekkorában fölemelte egy fészekhez s legelőször látott madárfiakat.

Ezek voltak Róbert gyönyörei. Másokra nem tehetett szert, mert hetifizetése, mint fűtőnek, minden szorgalma mellett is nem volt több, mint 12 shilling. (6 forint.)

A család tehát oly szegény volt, hogy a gyermekek egyike sem látogathatta az iskolát.

György második volt azon hat gyermek között, kiknek születésnapjai a család bibliájában följegyezve voltak.

Mint gyermek György is csak olyan életet élt, minőben közönségesen a szegény munkások gyermekei szoktak részesülni. A ház ajtaja előtt játszott, a madárfészkekbe tekintge-

tett, és a faluban ide s tova híreket hordozgatott. Idővel arra használták, hogy atyjának fűtői állomására az ételt hordta.

Igy mult el nyolcz év György születése után, midőn ama helyen a kőszén mind kiásatott már, és a gépek leromboltatván, az öreg Stephenson családjával együtt Dewley-Burnba költözködött, hol a Northumberlandi herczeg, ki a vidék legnagyobb részét bírta, egy új kőszéntelepet nyitott. Itt egy új gépezet épült, hol az öreg Stephenson szintén mint fűtő alkalmaztatott. Dewley-Burn csak néhány szegény viskóból állott, melyeknek egyikében a Stephenson-család ütötte föl lakhelyét.

Mivel a szegények gyermekei mindaddig terhére válnak a háznak, míg maguk is nem dolgoznak, és kereseteikkel a család szükségéinek fedezéséhez hozzá nem járulnak, a kis Györgyöt is, mihelyt csak alkalom nyílt, ráfógták a pénzkeresésre.

A szomszédságban fekvő Dewley jószág haszonbérőnéje néhány tehenet tartott, melyeknek legeltetését Györgyre bízta, miért naponkint két pencet vagyis 7—8 krajczár fizetést kapott. Mily nagy volt György öröme, hogy már képes volt pénzt keresni. E szolgálat rá nézve igen könnyű volt, és elég időt engedett neki, hogy a madárfészkeket fölkereshette, hogy nád- és szalmából sipokat faraghatott, és hogy a patakokon, melyek a Dewley mocsárba csergedeztek, kis malmokat építhetett.

Legkedvesebb foglalkozása azonban már akkor is az volt, hogy játszópajtásával együtt kis gépeket agyag vagy sárból összeállított, mikhez a közelben levő mocsárok több anyagot adtak.

Még most is ismeretes azon hely, hol a leendő nagy mérnök a mintázásban első kísérleteit tevő.

Midőn valamivel már idősebb és a munkára erősebb lett, annyira vitte, hogy a lovakat vezette szántás alkalmával, habár alig volt még elég nagy a barázdák átlépésére; már kora reggel munkához látott, midőn még a többi gyermekek, kik vele egyidősek voltak, jól aludtak. A gazdaság körül is különfélek végzésére használtatott és fizetése na-

ponkint már 15 krajczárra rugott. De mindig legnagyobb vágya volt, a kőszéntelemek körül, hol atyja is dolgozott, alkalmazást nyerni.

E vágya is nemsokára teljeseedett. Testvérbátyja mellett mint kőszéntisztító alkalmaztatott, naponkint 25 krnyi fizetéssel, a miért kötelessége volt, a szenet a rajtalevő kövek és sártól megtisztogatni. Midőn később a gépet húzó ló vezetése bízott reá, fizetése naponkint 40 kr-ra hágott.

Ugyanezen állomást nyerte el nemsokára a black-caller-
toni telepben, mely Dewley-Burntól egy órányi távolságra esik. Mily korán kellett tehát már fölkelnie, hogy munkájától el ne késsék, és mily későn este térhetett csak vissza. A black-caller-toniak sokáig emlékeztek vissza a mezitlábos fiúra, ki tele volt élcezel és pajzánkodással, ki semmit sem talált, a mit utánozni ne tudott volna. Minden gyermek-játéknál és tréfánál ő volt az első. A madarak és általában az állatok iránti szeretetet atyjától öröklötte. Dewley-Burn és Black-Callerton között egy madárfészek sem volt, melyet ő ne tudott volna.

Most ismét Dewleybe ment vissza, hol atyja mellett segédfűtő lett. Ez oly állás volt, mely után már rég sovár-
gott. Egyetlen félelme csak az volt, hogy fiatalsága miatt, az ez állomással összekapcsolt fizetést, naponkint 50 krt, nem fogja megkapni; mert ekkor még nem volt egészen 14 éves.

Nagyravágyása nemsokára ismét tovább vitte. Miután az első agyaggépet elkészítette, legnagyobb buzgósággal oda törekedett, hogy mint gépmunkás alkalmaztassék.

Dewley-Burnban is néhány év elmúltával a kőszéntelemek egészen kiaknáztattak, és a Stephenson-család egy új telepbe, Jollysba tette át lakhelyét.

A viskóban, melybe itt a család költözködött, ép úgy mint az odahagyottban, csak egy alacsony szobácska volt, hol a család három szegényes nyoszolyája állott, melyekben atya, anya, 4 fiu és két leány éltek és aludtak, és mely együtt képezé a lakó-, háló- és dolgozószobát.

Az öreg Róbert gyermekei már mind elérték azon kort,

melyben kenyeröket kellett keresniök. A két idösb fiu már segédfütö volt, a két ifjabb pedig mint köszéntisztító volt alkalmazva. A két leány pedig anyját segítette a házi gazdálkodásban.

Ezen közmunkálkodás által a család nemsokára türhetőbb állapotra vergödött. A közös kereset hetenkint 21 forintra ment, mivel némi élvezetet is szerezhettek már maguknak, mit mindéddig egészen nélkülözniök kellett.

Megjegyzendő, hogy amaz idöben, t. i. 1797-től egész 1802-ig, az élelmiszerek sokkal drágábbak voltak, mint jelenleg. Így például a buza ára 1800-ban mérönként 64 forintra rugott; a többi gabnanemük is aránylag hasonló árt érték el. Gabonatarak nem voltak, az élelmiszerek mind nagy adóval voltak terhelve, és lázongó fölkelés a szegényebb nép között nem volt ritka eset. A Napoleonnali háboru nehéz sebet ejtett a kereskedésen; az üzletekben a munkásságot megakasztotta, mi a munkás osztályra nézve hatott mindenestre legnyomasztóbban.

Ezen nehéz idö alatt György, szüleinél lakott Jollys-Closeban, míg a szomszéd bányában „Mid Mill Winnin“-ben mint fütö önálló alkalmazást nem nyert.

Rá és Bill Coe nevü barátjára voltak a bánya azon összes munkásai bizva, kik a kis gép körül dolgoztak. Itt két évig maradt és naponként 12 órát dolgozva, 50 krajczár fizetést nyert. Ez ki nem elégíté őt. Már 15 éves levén, rendes munkásnak akart tekintetni, és mint ilyen fizetést is húzni. Ezen kívánata és vágya azon törekvésekre ösztönzé, hogy a gépezet körül magának minél több és tágasabb ismeretet szerezni iparkodott; mi által a gépvezetői állomást hitte elérhetni, mely már szép fizetéssel volt összekötve. Munkás társai azon idöben semmi egyébnek, mint értelmes, ügyes és szorgalmas fiatal embernek tartották.

Testi erejének gyakorlása szórakozásul szolgált neki. Habár kinézésre nézve nem látszott is igen erősnek, mégis nagy, izmos és jó erőben levő fiatal ember volt. Társaitól gyakran nyert fogadást, emelések, vagy nehezebb tárgyak tovább hajítása által. A kalapács-dobálásban senki sem bírta utánozni. Erejét gyakorlás által mindig jobban és jobban

kifejtette, míg társai között ő birt leg**töb**bet emelni és legnehezebb munkákat végezni.

Miután a „Mid-Mill“ bánya kiaknázva volt, György Coe barátjával egy új szivattyuműnél Throckleybridge körül nyert foglalkozást. Míg György itt dolgozott, heti fizetése 6 forintra emeltetett, mi rá nézve nagy fontossággal birt.

Midőn ekkor az ügykezelő szobájából kilépett, ki vele előmenetelét tudatta, örömeiben mindjárt munkástársaival is tudatta azt, mondván: „Ember lett belőlem, nincs már ezután kenyeremre gondom“.

Hawthorn Róbert, a Walbottlei herczegnek akkori főmérnöke, ekkor Water-rowban állított fel szintén egy emelő- és szivattyu-gépet, hol az öreg Stephenson fűtő, fia György pedig gépvezetői állomást nyert. György tehát már 17 éves korában gépvezető lön, mely állás már sok komolyságot igényelt; mert nagy felelősséggel volt összekötve. Atyját is felülmulta már, mert mostani hivatala nemcsak a kéz munkásságát vette igénybe, hanem már bővebb gépismeret és nagyobb ügyesség is kívántatott. Sőt fizetése is atyjáénál nagyobb volt.

A gépész feladata volt, a gép járása fölött pontosan őrködni. Arra kellett ügyelni, hogy a gépezet folytonos járásban maradjon, és hogy a szivattyuk a víz fölszívását jól végezzék. Továbbá ha a gépezeten valami baj történt, ha menetében megakasztatott, neki volt kötelessége azt a bánya mérnökével közölni, hogy a szükséges igazítások megtétesenek, mi által a gép ismét mozgásba hozatott.

Már mint fűtő, de még inkább mint gépvezető, György oly szorgalommal és oly sikerrel tanulmányozta a gép belső szerkezetét, hogy szabad óráiban képes volt azt részeire felbontani, és ismét összeállítani. Végre kitartó észleletek által annyira vitte, hogy csak a legkritkább esetben kellett már a bányamérnöktől tanácsot kérnie.

Az értelmes munkásra nézve a gép, mely vezetése és kezelése alatt áll, különös vonzerővel bír. Így volt ez Györggyel is. Ő is azon egyszerű, de értelmes munkásokhoz tartozott, kik a gépek tökéletesbitéséhez több biztossággal szoktak járulni, mint a tudósok.

Watt, a híres feltaláló gépész, szintén egyszerű munkás volt az, ki élte föladataul kitűzte a gőz-nyomó-gépnek óriási erőt kölcsönözni, mit ki is vitt. És Stephenson György is nem volt az utolsók közül, kik szintén a nyomógép tökéletesítésén fáradoztak.

Mig Stephenson György gépének egyes részeit tanulmányozta és annak gyengéit és előnyeit megismerte, lassan-lassan egy ügyes és tökéletes gépész tulajdonait tette magáévá. A mi végzendője volt, azt jól és pontosan végzé, anélkül, hogy a legcsekélyebbet is elhanyagolta volna; és így kötelességének minden részben teljesen megfelelt. Mint-hogy saját fogalmait a gépészetről mind inkább tökéletesíté, munkás társainak nagy becsülését vívta ki, azoknak pedig, kiknek számára dolgozott, határtalan bizodalmit birta.

A 12 órai munkaidő, a gépnek tanulmányozása, annak gyakori szétbontása és összerakása és testi erejének gyakorlása ugyan kevés időt engedett neki szellemének kiképzésére; mégis az erre megmaradt kevés perczet sikeresen tudta felhasználni. Egészséges testét, a mivel birt, — továbbá, hogy a tisztaságot, takarékoságot és munkásságot szerette, mind szüleinek köszönhető; ők erejükhöz képest neveltették és miveltek jellemét; de tudományos miveltséget csekély keresetük és kevés ismeretük mellett nem nyujthattak neki. Most midőn már a férfikorba lépett, neki magának kelle mindazon tudományok elemeit sajátjává tenni, melyeket mások már gyermekkorukban az iskolákban megszereztek. De szilárd akarattal és kitartó szorgalommal leküzdötte mindazon nehézségeket, melyek utjában állottak, és mindent magától iparkodott megtanulni. A mit az ember magától megtanul, az jobban behat lelkébe, nagyobb benyomást gyakorol szellemére, és állandóbban marad meg emlékezetében. Továbbá még nagy befolyással van a jellem kimívelésére, mivel a szellemet az önsegélyre utasítja, hozzászoktatja minden akadály ellen nemcsak férfiasan küzdeni, de egyszersmind le is győzni azt.

György társai közül csak igen kevesen tudtak olvasni. Gyakran a géptűz lángja mellett olvastak ujságokból vagy

könyvekből, mire György nem kis élvezettel hallgatott. A felolvasott tárgyak közül némelyik különösen érdekelte őt. Egy ujság a többi közt egykor az egyiptomiak azon mesterségéről irt, miszerint mesterként meleg által a madarak kikelését a tojásokból eszközölték. György is mindjárt neki fogott, mindenféle madártojást hordott össze, és megkísértette e művészetet; de mindamellett, hogy a tojások mindig egyforma hőségnek voltak kitéve, a kísérlet nem sikerült neki. Egy madár sem bujt ki élve a tojásból. — Ebből is láthatjuk, hogy Györgyben már korán fölébredt a buvárkodó szellem.

Most még kedvesebb foglalkozása lön, mint azelőtt, gépeket formálni agyagból. Nemcsak azon gépeket kísérle meg mintázni, melyeket ő saját szemeivel látott, hanem olyanokat is, melyekről csak hallott is. Habár e kísérletek hiányos ismeretei miatt még tökéletesen nem sikerülhettek is, mindenesetre nagy haladásnak jelére mutattak. Egykor megtudta, hogy Watt és Boalton csudálatos gépei, melyeket ő annyira szeretne megismerni és tanulmányozni, könyvekben vannak leírva. Óh mint elszomorodott ekkor! Mert Stephenson György még olvasni sem tudott; de még a betűket sem ismerte!

Most belátta György, hogy ha mint munkás a tudományok és ismeretek pályáján haladni akar, mindenek előtt az olvasás mesterségét kell sajátjává tennie.

Habár kora és munkaköre már férfit képeztek belőle, még sem szégyenlette György tudatlanságát bevallani, és iskolába járt, hogy olvasni tanuljon. Talán előre látta már, hogy az erre fordított idő és pénz bőven fog kamatozni, hogy a könyvekbeni buvárkodás fog belőle igazán embert csinálni!

Első tanítója Cowens Robin, szegény falusi iskolamester volt. Walbottleban lakott, és éjjel szokta a körülfekvő bányák munkásait oktatni. Háromszor hetenkint látogatta György ezen iskolát, és a hosszú és nehéz napi fáradság után nem restelt még egész éjket is átvirrasztani, csakhogy mindenekelőtt olvasni megtanuljon. Az iskolapénz hetenkint 12 kr. volt. És habár az oktatás nem volt valami különös, György rövid idő multával már hiba nélkül olvasott. Az

írásban is megkísértette erejét, és büszke volt rá, hogy 17 éves korában képes volt nevét aláírni.

1799. évi télben Robertson András nevű skót nyitott meg egy éjjeli iskolát Newburn faluban, melyet György, miután csak néhány percnyi távolságra volt Jollys-Closetől, kényelmesebben látogathatott. Robertson mint számtan-tanító jó hírben állott, és így Györgynek jó alkalma nyílt, a számolási ügyességet, melyre oly nagy szüksége volt, megszereznie. Hetenkint négyszer járt Robertson iskolájába, és rövid idő multával minden tanulóársait minden tekintetben tulszárnyalta. Csüggedetlen szorgalma a tanulás mellett ép úgy kitűnt, mint a gyárban. Minden üres percét arra használta, hogy a Robertsontól kapott feladványokat megfejtse; és naponkint eljárt tanítójához, hogy az új feladványokat adjon neki. Nemsokára Györgyből oly derék számoló lett, hogy a mester büszke lön tanítványára; és midőn ez Black-Callertonban nyert alkalmazást, mestere is itt nyitott iskolát.

E bányában György a gép vezetésébe tökéletesen beletanult. Mivel ezen mesterség már a bányászat magasabb foglalkozásaihoz tartozott, jobb fizetéssel is volt összekötve.

Miután György a water-rowi bányában három évig dolgozott, Coe barátjával a Black-Callerton-féle bányába tétett át, mivel ez ugyanazon birtokos tulajdona volt. Szolgálata igen egyforma volt és abból állott, a gépezetre felügyelni, melynek segélyével a köszén a bányából fölhuza-tott. Az ily fölügyelőket mindig a tapasztalt gépfűtőkből volt szokás választani, és arra volt tekintet, hogy kitartók, pontosak, vigyázók és értelmesek legyenek.

Györgynek éji szolgálata alkalmával, mikor csak a munkásokat kelle a bányából felhuznia és leeresztenie, sok üres ideje maradt, melyet arra használt, hogy magát a számolás- és írásban gyakorolta, és munkástársainak cipőit foltozta és javíttatta. Heti fizetése, mely most már egy font sterlinget (10 frt) tett, azzal is szaporodott, hogy jobban beletanult a vargamesterségbe. Később még új cipőket is volt képes készíteni. Ezen mesterségre őt alkalmasint kedvese, Henderson Fanni ösztönözte, kitől egy pár cipőt kapott talpalás végett. Legnagyobb örömmel végezte ezen munkát,

és a reá következő vasárnapon, midőn kedvesével sétálni ment, mindenütt bemutatta új művét.

Fanni egy közellevő vendéglőben szolgált és György az ő szívének és jellemének jó tulajdonait annyira megszerette, hogy előtte minden más leány háttérbe szorult, a miért őt feleségül venni, és vele házi életét megalapítani elhatározá. E leány szelid természetű, csinos külsejű volt, és mindenki dicsérte szerény magaviseletét, és kedves, értelmes modorát.

Czipézmestersége által György odavitte, hogy már egy kis pénzt is, 20 frtot megtakarított. Büszkeséggel tette félre ez első megtakarított filléreit, ezekben látván későbbi vagyonának alapját. Ily viselete által György többi munkástársainak is mintául szolgált. Mikor ezek a vasárnapokat a korcsmákban a kancsók mellett töltötték, akkor ő gépe mellett maradt, s tisztogatás és szétbontás alkalmával ennek egyes részeit tanulmányozta. Gépe tehát mindig tiszta és jó állapotban volt, azonkívül pedig György már a gép erejét és mechanikus szervezetét is jól ismerte.

A téli estéken ismét leczkéket vett Robertsonnál a számtanból, és midőn ez kinyilatkoztatá, hogy tőle a számolásban már mitsem tanulhat, mivel őt tudományában elérte, most irásának csinosbítására fordította szorgalmát, úgy, hogy midőn a következő évben Fannijával megesküdtött, a házassági szerződésen nevét már nagyon szépen tudta aláírni. Életének ezen részét még egy sajtószerű párbeszéd jellemzi, melyet egy munkástársával az Angliában divatos boxirozásban vívott. Itt is bátorságot és gyakorlás-szülte testi erőt fejtett ki; mert ellenét annak legnagyobb meglepetésére oly ügyesen verte le, hogy ez neki kezet nyújtott, mondván: „Itt is legény vagy a gáton“.

II. FEJEZET.

Stephenson megnősül. Bányamérnökké lesz. Kísérletei a gőzerővel.

Midőn 1802-ben György Willington-Quaiben a gép mellett nyert alkalmazást, már annyit megtakarított magának, hogy saját részére egy házacskát is kibérelhetett, melyet

szépen bebutorzott. Miután már a ház annyira fel volt szerelve, hogy egy gazdasszonyt magába fogadhatott, György 1802. évi november 28-án Henderson Fannival a newburni templomban megesküdött.

Mielőtt a fiatal házaspár a szertartás végezte után Willington-Quaibe utazott volna, előbb az öreg Bob (Róbert) apát és Mabel anyát látogatták meg. Az öreg Stephenson már nagyon megviselt volt; de még mindig teljesíté fütői szolgálátát.

Mostani helyén is folytatta György mértékletes, munkás életmódját, szorgalmasan tanult, irt, és az eröművészetben is gyakorolta magát.

Mindig gondolkozott, és azon törte eszét, mikép lehetne gépe körül valami tökéletesbítést, vagy egész valami újat föltalálni. Ha téli estéken fiatal neje mellett ült, eröműtani kísérletekkel foglalkozott, vagy gépeket mintázott. Sőt a „perpetuum mobilét“ is belevonta kísérleteinek körébe, de ép oly kevés sikerrel, mint előtte sok más. Jövedelmét czipő- és kaptafa-készítés által szaporította; de nemsokára még óra-igazítással is foglalkozott. Egykor falórája elromlott, hogy azt az órás által kitisztíttassa és megigazítassa, már azért sem tévé, mert sok pénzbe került volna; azért maga fogott a kijavításhoz, és feladatát oly ügyesen megfejtette, hogy az egész környékben ő lön az órák orvosa.

1803-ik évi december 16-án Györgynek első fia született, kit a Wall-féle régi templomba vitt keresztelésre, és a gyermeket, kinek oly kimondhatlanul örült, öreg atyja nevére, Robertnek kereszteltette. Bizonyára nagy befolyással volt e gyermek életpályájára, hogy legifjabb évei óta szüleinek fáradhatlan szorgalmát látta szemei előtt, és hogy szelleme atyjának eröműtani munkálatai által már korán gondolkozásra ösztönöztetett.

Miután György Willington-Quaiben három évig tartózkodott, a killingworthi bányában hasonló állomást nyert.

Alig hogy itt Stephenson megtelepült, azon sulyos csapás érte, hogy kedves neje meghalt. Rövid házasetük igen boldog volt. A háziasszony gondoskodó szeretete oly kedvessé tévé György házát, hogy azt csak akkor hagyta el,

midőn munkájára ment. Fájdalma nagy volt, de férfiasan elviselte, és szorgalmas tanulmányozás és gyakori erőtani kísérletek által enyhíté. Később Skócziába kapott meghívást, hogy Montrose közelében egy Boulton és Watt szerint készült gépet igazgasson. A meghívást elfogadta; kis fiát jó szomszédok ápolására bizta, maga pedig butyorát hátára véve, gyalog indult Montroseba. Egy évi távollét után visszatért Killingworthba 28 font sterlinggel (280 forinttal), melyet Skócziában jó fizetése mellett megtakarított. Visszatértekor megtudta, hogy távolléte alatt öreg atyját nagy szerencsétlenség érte. A bányában az izzó meleg gőz atyja arczára zudult és azt annyira összeégeté, hogy szemvilágát is elvesztette.

Az elhagyott, gyöngye öregnek a legnagyobb szegénységgel kelle küzdenie; mert gyermekei, kik nála laktak és épen oly szegények valának, nem segíthették. Megtakarított pénzévelsietett György agg szüleihez, azoknak 150 frtnyi adósságát kifizette, és magával vivé őket Killingworthba, hol gondoskodott róla, hogy megöszült szülei szükségét nem szenvedtek többé.

Fiától istápoltatva, az öreg Stephenson még több évig élt. Egészen vak volt, de vidám és barátságos, legnagyobb öröme abban telt, ha őt később unokája számárháton meglátogatta.

György, visszatérte után előbbi állomását nyerte el; de ez időben igen kedvetlen volt.

1808-ban György a west-moori bányában a vonógép főlügyelője lön és hetifizetése 12 frtra ment. Azonkívül György mindig azon volt, hogy jövedelmét mellékkeresetek által szaporítsa; mert fia már azon korban volt, hogy az iskolát látogathatá. Önmagán szerzett tapasztalásból tudta, mennyi akadályra talál az, a ki iskolákat nem végzett és iskolai műveltséggel nem bír. Elhatározá tehát, hogy fiát a lehető legjobb nevelésben részesítse. Javítgatott és tisztogattott órákat; czipöket és kaptafákat készített; munkástársainak a ruhát megszabta, úgy hogy azután feleségeik megvarrhatták. Értett azon mesterséghez, mikép kelljen minden perczet hálás, jövedelmes munkálkodásra, vagy tanulmá-

nyozásra felhasználni. A legnagyobb buzgósággal folytatta erőmütani kísérleteit, és ha valami rosszul sült el, ez csak új kísérletre ösztönzé. Bizonyos dolgokban sikert is aratott. Így 1810 ben a killingworthi bányában egy Newkomen-féle légszivattyu állíttatott föl, melynek feladata lett volna, a vizet az aknából fölszíni, de e czélnak nem felelt meg.

A környék minden mérnökétől kértek tanácsot, de egy sem bírt segíteni. Stephenson, ki a gép felállításánál jelen volt, mindjárt figyelmezteté a bánya fölügyelőjét, hogy a gép szerkezete hibásnak látszik, és hogy az czéljának nem fog megfelelni. De Stephenson akkori véleményének még semmi fontosságot nem tulajdonítottak, és nem is gondolkoztak többé a dolog fölöl.

Stephenson ezután gyakran látogatta a gépet, és tudakozódott annak járása felöl, de még mindig csak sikertelen működéséről hallott.

Egy vasárnap délután, midőn a gépet figyelmesen szemlélne, hosszabb vizsgálat után rájutott, hogy hol van azon a hiba, s egy munkás előtt, ki a szivattyu mellett dolgozott, úgy nyilatkozott, hogy ő a gépet egy hét alatt annyira kész megjavítani, hogy az a vizet az aknából képes lesz egészen kiszívni. Stephenson ezen nyilatkozata tudomására jutván a szivattyu fölügyelőjének, ki a gép használata fölött már egészen kétségbe esett, ez azonnal Stephensonhoz sietett, hogy ügyessége felöl meggyőződjk. A gép Stephenson kezére bízott és ő azt négy nap alatt egészen szétbontotta, megigazitotta és újra fölállítá. A próba megtörtént, és a bánya munkásainak legnagyobb bámulatára, a szivattyu két nap alatt a vizet az aknából annyira kiszívta, hogy annak száraz fenekén dolgozni lehetett. György a bányának ügyessége által nagy szolgálatot tett, és híre az egész környéken elterjedt. A bánya bérlője Stephensonnak 10 fontot (100 forintot) ajándékozott, mi nem volt ugyan nagy összeg ily szolgálatért; de Stephenson mégis büszke volt ez ajándéokra, mert ez volt az első nagy összeg, melyet ügyessége által keresett. Most e bányánál mint gépmester lön alkalmazva, igen jó fizetéssel.

Nemsokára az egész vidékből hozzá folyamodtak, ha

valamely gép vagy szivattyu elromlott, hogy azt megorvosolja.

Wigham Jánosban, egy a szomszédságban lakó bérlő fiában, György új számtan-tanítóra talált, ki őt az algebrának magasabb ágaival megismerteté. Ez tanítványának még más dolgokban is igen jó mintaképül szolgált; mert jó történész, kitünő olvasó, és mély gondolkozásu férfiu volt.

Stephenson általa sokféléről egészen új fogalmat nyert, terveket tanult tőle kigondolni és lerajzolni, miben nemskára mesterét is fölülmulta. Továbbá általa igen hasznos olvasmányoknak jutott birtokába, így például Ferguson erömütanát is, melyet tőle kapott, egészen áttanulmányozta.

György gyakran volt a kísérletnek kitéve, hogy a korcsmákat látogassa, sőt még a bánya fölügyelője által is gyakran meghivatott egy pohár borra vagy sörre, de senki sem volt képes őt a könnyelmű életre rávenni; mert örült, hacsak néhány percnyi szabad ideje volt is, hogy azt tanulmányaira fordíthassa.

Lassan lassan, mellékkeresetek által is, Stephenson már 100 fontot (1000 forintot) takarított meg magának. Lakása Killingworthban csak egy kis szobából, egy kamrából és egy padlásból állott. Saját kezeivel készített kályhát magának, és házacskáját végre maga annyira kiépíté, hogy kényelmes négy szobából álló lakká változtatta. Ebben lakott, míg Killingworthban tartózkodott. Háza, a mintáknak, gépeknek és különféle készítményeknek valóságos gyűjteménye volt. Így egy csodálatos lámpát talált föl, mely a víz alatt is tovább égett, és melynek segélyével a halakat a tavakból, miután azokat magához csalogatta, nagyon könnyen kifogdoshatta.

A kaptafák készítése által ez időben Morissonnal, szintén kaptafa-készítővel, jött érintkezésbe Newcastleben. Egyik sem sejdíté a kettő közül, hogy belőlök később mily híres férfiak fognak válni, hogy az egyik a biztosítólámpa föltalálója, a másik a vasutak apja lesz.

Stephenson 1812-ben a bánya első mérnökévé lön kinevezve 100 font (1000 forint) fizetéssel.

Első önálló készítményei új hivatalában egy új emelő- és szívógép voltak; mindkettő bámulandó sikeres eredmény-

nyel. Miután Stephenson még itt-ott a gőzerőműveken is javításokat létesített, miknél az azelőtt tett erőműtani tanulmányoknak nagy hasznát vevé, Ravensworth lordtól, a bánya egyik tulajdonosától, ki őt több bánya fölügyeletével is megbízta, felszólítottatott, kísérleteket tenni, hogy a bányamunka körül nagyobb gőzerő kifejtséje által, nem lehetne-e sok kézi munkát megtakarítani, és így a bánya munkásainak számát csökkenteni? Stephenson addig gondolkodott a tárgy fölött, míg abbéli egyik kísérlete is sikerült, miáltal gazdáinak sok pénzt megtakarított.

De volt valami, a mi már akkor is egész szellemét és gondolkodását különösen igénybe vette, és az egy gyakorlatilag használható mozdonygép (locomotiv) előállítására volt. Stephenson sejdítette azon óriási hatalmat, mely e találmányban szunnyadozott és szellemének minden erejét megfeszíté, hogy ezen rendkívüli erőt és hatalmat kifejleszsze.

Eközben fia az iskolai pályán Newcastleben nagy előmeneteleket tett, mit Stephenson saját tökéletesítésére törekedett felhasználni. Fiát nemcsak a közönséges tudományokban műveltette, hanem az irodalmi és bölcsészeti szakosztályokba is járatá. Vasárnaponkint pedig a fiu atyját Killingworthban meglátogató, midőn mindent el kellett atyjának beszélnie és magyaráznia, a mit a lefolyt héten tanult. Így nem szégyenlé Stephenson György, ki már akkor főmérnök volt, még fiától is oktatást elfogadni, ha azáltal gyarapíthatá ismereteit. Az atya fiát viszont a rajzban oktatta; a gépeket, miket ismert, mind lerajzoló neki; vele együtt terveket dolgozott ki, úgy hogy a fiatal Robert már számos gép szerkezetét annyira ismerte, hogy azt a rajzolat-ról is leolvasni képes volt.

Atya és fiu rendkívül sokat nyertek ezek által, és tanulmányaiknak további folytatásában, az intézet egyik, Turner William nevű titoknoka, barátságosan és örömet segítetté őket.

III. FEJEZET.

Stephenson javított vaspályamozdonyokat készít. A biztosítólámpát föltalálja. Fiát az edinburghi egyetemre küldi.

Midőn Stephenson komolyan foglalkozott azon eszmével, hogy egy az eddigieknél czélszerűbb mozdonyt készítsen és föltaláljon, eleinte csak azon számításból tevő, hogy ezáltal a közenszállítási költségek a bányáknál csökkentessenek. Miután ő a wylani és más vaspályákat is figyelemmel szemlélte, és azokon sok hibát talált, azon gondolatra és meggyőződésre jutott, hogy neki sikerülni fog jobb gépezeteket kiállítani, melyek a czélnak jobban fognak megfelelni.

Ravensworth lord által, ki szintén a killingworthi bánya egyik birtokosa volt, fölbátorítva és pénzzel ellátva, Stephenson az 1813 – 1814 közti télen munkához fogott, hogy műhelyében, West-Moorban, az első vaspályamozdonyt elkészítse; fölbátorítva elődeinek e részben kivivott eredményei, de egyszersmind intve és oktatta azoknak balfogásai által. Nagyon voltak azonban a nehézségek, melyek utját állották, mert sem jó erőművészek, sem jó szerszámok nem állottak rendelkezésére, és magának kellett előbb e célra munkásait nevelni és oktatni.

Sok munka és fáradság, sok akadály leküzdése, és egyes részeknek gyakori megújítása után, Stephenson gépét 10 hó alatt elkészítette; és annak erejét 1814-dik évi július 25-én kisérté meg először a killingworthi pályán, midőn nyolcz jól megrakott kocsit, 30 tonna (600 mázsa) nehézségűt, négy angol mérföldnyire egy óra alatt elvont maga után. E mozdony volt az eddig készütek közül a legjobb és legczélirányosabb, és rövid idő multával rendes vontatásra használtatott.

Alig, hogy a mozdony elkészült, készítője már hiányokat fedezett föl rajta, és kijavításához fogott.

Stephenson pontos és gondos szemlélő volt, egyes balfogásai sohasem bírták őt kitartásában és törekvésében kifárasztani és bármennyi ellenvetés is hitében megingatni. A gép még nagyon nehézkes volt, a rugótollak hiánya nagyon

észrevehető vala és gyorsasága sem volt még a lóénál nagyobb. E hibákat Stephenson nagyon jól belátta és rajtok segíteni elhatározá.

Midőn 1815-ben Dod-dal, a killingworthi fölügyelővel, ki a kellő pénzt előteremtette, szabadalmat nyert, egy második mozdony készítéséhez fogott, mely már annyira tökéletes szerkezetű volt, hogy a később készülteknek mintául szolgált.

Mialatt Stephenson e második javított mozdony készítésével foglalkozott, egyszersemind egy egészen új találmányon törte eszt.

A kőszénaknákban, melyek sok gyulékony léget foglalnak magukban, a gyuladások igen gyakoriak voltak, melyek nemcsak a bányákban idéztek elő nagy károkat, de sokszor sok emberéletbe is kerültek. Egy ily fölvettetés történt 1806-ban a killingworthi bányákban, midőn Stephenson még nem rég óta volt a West-Moori gépnél alkalmazva; ez nagyon mély benyomást tett reá. Szörnyű morajjal történt ezen kitörés, mintha vulkán lett volna. Sok munkás veszté életét; a bánya két napig folyton égett és minden második vagy harmadik órában egy új fölvettetés történt. Hasonló eset fordult elő 1809-ben, mi 12 emberéletbe került.

Midőn Stephenson a felelős állomást mint gépmérnök elnyerte, figyelmét ezen szomorú esetek okaira fordította és ezeket megszüntetni, lön most törekvése. Mindenféle kísérletek tétettek, az aknákat a tisztátalan légtől megmenteni, de ez mind hasztalan volt; mert a bányamunkásoknak a föld alatti utakat lámpákkal vagy puszta gyertyával kelle megvilágítaniok, melyeknek lángja, ha a gyulékony léggel érintkezett, a meggyuladás azonnal megtörtént és a szegény munkás legszörnyűbb halált halt.

1814-ik év valamelyik napján szaladva jött egy munkás Stephenson házába azon rémitő hírrel, hogy a bányának legmélyebb része lángokban áll. Stephenson azonnal a bánya bejárásához sietett és erélyesen parancsolá, hogy bocsássák őt le; nagy veszélylyel, talán a halállal állott szembe, de mégis leereszkedett. A mélységbe érkezve, az ijedtségtől elfogult munkások elé állott így kiáltva: „Van-e hat ember köztetek,

kiknek elég bátorsága van, engem követni és a tüzet elol-
tani? A munkásoknak nagy bizalmuk volt hozzá és követ-
ték. Minden bányában van elég téglá és vakolat, ezek elő-
hordattak, és Stephenson vezetése alatt a tűz előtt egy
vastag fal építettett, mely a levegőt a lángok előtt elzárta
és így a tűz elfojtatott, mielőtt nagy szerencsétlenséget okoz-
hatott volna.

Stephenson most komolyan gondolkodott arról, hogy
mikép lehetne ezen bajoknak a jövőre nézve elejét venni.
Földolog gyanánt tekinté tehát ezentul, olyan lámpást föltá-
lálni, mely a földalatti munkálkodásnál elég világosságot
nyújtson, anélkül, hogy annak lángja a gyulékony anyagu
léggel érintkezésbe jöhessen. A híres Davy is már akkor egy
ilyen lámpa elméletével foglalkozott; de a nagy férfiú távolról
sem sejtette, hogy egy nálánál sokkal egyszerűbben, de ere-
detibben gondolkozó férfiú már e feladatot megoldotta és a
biztosító lámpát már a gyakorlati használatra el is készí-
tette.

Stephenson beszédéből, melyet e tárgy fölött 1835-ben
egy gyűlésben tartott, kitetszik, hogy ő a vegytanhoz mit-
sem értve, az egész dolgot erömütani elvekre fektette. Ugy-
okoskodott, hogy egy oly lámpa, mely fönn hengerrel van
ellátva, lenn pedig egy csőnyílással, minek következtében a
kellő légfolyam azon keresztül megtörténhetik, bármily
gyulékony légben is minden veszély nélkül használható.

Erre megkérte a bánya fölügyelőjét, Wood barátját,
hogy neki leírása szerint oly lámpát rajzoljon, melyen fönn
henger, lenn pedig cső van, miáltal a közönséges levegő a
lámpában levő lánghoz táplálékul vitessék. A rajzolattal
Wood társaságában Newcastlebe ment, és a bádognál a
lámpát, az üvegesnél pedig a hengert elkészíttette. Ez 1815-
dik évi október közepén történt. A mint a lámpa elkészült,
Stephenson több munkással a bányába sietett és azon helye-
ket kereste föl, melyekről tudva volt, hogy ott legtöbb gyu-
lékony lég foglaltatik, hogy lámpáját megkísértse. Kisérői
mind hátul maradtak és a kigyuladástól féltek, de Stephen-
son bátran előrehaladt, és visszajöve, elbeszélé, hogy talál-
mánya sikerült. Ezután Wood barátja is lement vele, hogy

maga lássa e csodát. A gyulékony leget mindenfelől érezték kitolulni, de ők a lámpa segélyével bizton és bátran haladhattak tovább.

Miután Stephenson lámpája a killingworthi bányában ismételve megvizsgáltatott, „Geordy lámpa“ név alatt Newcastleben az irodalmi és bölcsészeti társulatban kiállított és nemsokára a környék minden bányájában használatba vétetett.

Közönségesen Davynak tulajdonítatik a biztosító-lámpa föltalálása, ámbar az ő készüléte még csak tervben volt, midőn Stephenson lámpája már sok bányában gyakorlatilag használtatott. És mégis, midőn Davy sokkal később előállott készítményével, mely Stephensonéhoz egészen hasonlított, egészen kárhóztatólag beszéltek Stephensorról, hogy azt meré állítani, mikép ő a biztosító-lámpa feltalálója.

A tudósok föl nem foghatták, hogy egy oly műveletlen, kevésbé képzett ember, ki csak magától tanult valamit, mikép tarthat igényt arra, hogy ő valaminek föltalálója legyen, pedig mi több, oly ember, ki még a vegytan elemeiben sem bír jártassággal. És mégis ezen ember ekkor már sokkal nagyszerűbbet talált föl; mert ő építé az első használható mozdonyt oly tökéletességgel, hogy azt méltán találmánynak lehet nevezni.

A biztosító-lámpa nagy értéke fölött nem lehetett két ség; és a durhami és northumberlandi köszénbánya-birtok osok elhatározták, nézetüket annak fontossága fölött e gy elismerő bizonyítványban a föltaláló irányában kifejezni. 1816-ban több gyűlés tartatott, mely afölött vitázott: vaj on Davy, vagy csakugyan Stephenson a biztosító-lámpa föltalálója? Miután Stephenson barátai látták, hogy a többség Davy mellett szavaz, elhagyták a termet, mire az ottmaradtak Dawynak 2000 fontot (20,000 forint) Stephensonnak pedig 100 guineet (mintegy 1000 forintot) szavaztak meg tiszteletdíj gyanánt. Ezzel természetesen sem Stephenson, sem barátai meg nem elégedtek; és midőn Davy védői annyira mentek, hogy Stephensont szellemi lopással vádolnák, ez utóbbi eltökélé magában, a dolgot a közönség elé vinni, s a tényeket, melyekre igényeit alapítja, közzétenni.

Nyilvános lapokba írni, Stephensonra nézve sokkal nagyobb feladat lett volna, mint egy biztosító-lámpát, vagy egy vaspályamozdonyt feltalálni. Robert fiát hívá segítségül, papirost tett eléje, és azt, a mit neki tollba mond, leírnia parancsolá. Ez írásbeli dolgozat több estét vett igénybe, és miután végre elkészült, az atya és fia Gosforth-Houseba utaztak, hogy irodalmi munkálataikat Brandling szerkesztőnek bemutassák. Miután ez a munkát átolvasta, így szólt: „György úr, ezzel ön mitsem fog elérni“. — „Merő igazság, uram, a mi benne foglaltatik“, felelt Stephenson. „Az meg lehet, de nagyon roszul van írva.“

Erre Robert elpirult, mert azt hívé, hogy ezen megjegyzés az ő kézírását illeti. Brandling leülteté vendégeit, az írást elővette és jobb formába öntötte. Rövid idő multával a cikk megjelent, melyből kiderült, hogy Stephenson céljának elérése által sokkal jobban érzi magát megtisztelve, mint ha bármily jutalmat nyert volna. Midőn 1817-ben a harcz a tárgy fölött még folyton tartott, Stephenson végre megengedte, hogy a különféle lámpák leírása és rajzolata, melyeket a killingworthi bánya számára föltalált, nyilvánosságra hozassanak.

Egy gyűlés alkalmával 1817-ben Brandling elnöklete alatt Newcastleben eldöntetett, hogy a biztosító-lámpa föltalálója senki más nem volt, mint Stephenson.

A gyűlés ennélfogva oda nyilatkozott, hogy Stephenson megjutalmaztassék. Aláírási iverk lettek e célra közrebo-csátva, és egy ünnepeyes lakoma alkalmával Stephenson egy dicsirat kíséretében 1000 fonttal (10,000 forinttal) és egy ezüst serleggel tiszteltetett meg.

Stephensontól a biztosító-lámpa ügye sok időt rabolt. Mindamellet bánya-főmérnöki kötelességeit pontosan végezte, és fejét mindig azon törte, hogy a vaspályamozdonyt, mely szerinte még mindig nem volt elég tökéletes, jobbá és jobbá tegye. A gépészek a mozdonyok készítését mind föladták; mert nem találtak benne elég czélszerűséget, csak Stephenson maradt hü elveihez, melyek abban állottak, hogy ő a gőzgépeknek rendkívüli vonó-erőt tulajdonított. Most fő figyelmét a alpvasakra fordította; mivel belátta, hogy a

mozdonynak czélszerű használata a talpvasak erős összetartásától és egyenes, vízszintes fekvésétől is függ. Stephenson új talpvasakat talált fel, és azokat Loth nevű vasöntő által 1816-ban Newcastleban elkészítteté. Kísérletei, melyeket folyton tett, erőműtani képtelenségeknek nevezettek; de ő azért nem tárgított és fel nem hagyott terveivel.

Szellemét már akkor elfoglalá azon gondolat, hogy a hegyek átfurása és a folyók fölé hidak emelése is kifizetné magát, ha a mozdonyok általánosan utazásokra, és terhek szállítására használtatnának. Csakhogy Stephenson minden természetes esze és szellemdussága mellett is, miután iskolákat nem végzett és alapos tudománnyal nem bírt, gyakran sötétségben vájkált. Ezt magában felismervén, fiát gondosabban nevelteté, és oly iskolába küldötte, hol az alapos, teljes kiművelődést nyert. Fiának oktattatása sok pénzébe került, de Stephenson nem sajnálta a költséget; mert jól tudá, hogy fiának szellemi képzettségénél jobbat és többet nem adhat.

Egyszer Stephenson elhatározá, hogy házának homlokára West-Moorban napórát illeszt. Robert e célra Ferguson csillagászatánát szerezte meg és atyjának vezérlete alatt az órát papirosra rajzolta, a killingworthi földirati szélességi fok szerint. Ezután egy követ szereztek, melyre, miután szépen kisimították, a papirosról az órát lerajzolák, és az óra a falu lakosainak legnagyobb bámulatára a ház ajtaja fölé függesztetett.

Esténkint tárgyalások folytak az atya és fiu között a mozdonyművek titkos erejéről, és a dolog a fiatal Robertet végre még élénkebben érdeklé, mint atyját.

Stephenson fiát, ki most 19 éves volt, az edinburghi egyetemre küldötte. Az ajánlatokon kívül, melyeket Robert magával idehozott, még leginkább az szerzett neki bejárást a tudományos férfiakhoz, hogy az ő atya volt azon férfiú, ki a biztosító-lámpát és a vaspályamozdonyt feltalálta. Robert csak hat hónapig látogatta az egyetemet, de oly előszeretettel viseltetett a tudományok iránt, hogy e rövid idő alatt sokkal több ismeretet szerzett magának, mint más tanuló-társai három év lefolyta alatt.

Ezen hat hónap Edinburghban az atyának 80 fontba (800 frtba) került. De ezen költségek Robert visszatérte után 1821-ben bőven kárpótoltattak, mert ekkor a számtani pályadíjat ő nyerte el.

IV. FEJEZET.

Az első Stephenson-féle vaspálya megnyitása. A liverpool-manchesteri vaspálya első tervezete.

Mégis sajtóságos tünemény marad, hogy Stephenson mozdonyművei mindamellet, hogy a közhasználatban fölötté czélszerűeknek mutatkoztak, egészben mégsem vontak nagy figyelmet magukra. Mozdonyai oly tökéletesek voltak, mint csak kívánni lehetett, és a közönség mégis egész közönyösen viselte magát e nagyszerű találmány irányában. Egész 1825-ig a kormány a vaspályákra egy garast sem akart fordítani. Stephensonnak nem volt anyagi tehetsége, hogy találmányát a közönség elé hozhatta volna, és elég jártas tollal sem bírt, hogy nagy horderejű eszméit és terveit nyilvánosan közölhette volna. Azonkívül Killingworth Londontól, Anglia tudományosságának középpontjától, nagyon távol esett, és őt sem tudósok, sem írók nem látogatták. Még a helybeli lapok sem látszottak tudomásul venni a killingworthi vaspályát, melyen Stephenson gépe rendesen működött, s mely a szomszéd vidék előtt rég megszűnt ujdonság lenni.

Blenkinsop nehéz mozdonya Leedsben nagyobb figyelmet gerjesztett, részint mivel nagy város közelében működván, az idegenek által, mint a helyiség nevezetessége, gyakran fölkerestetett, részint mivel a művelt Blenkinsop gépe által azon idő legnevezetesebb egyéneivel összeköttetésben állott. A gőzmozdonyok fölött gondolkodók száma igen csekély volt. Ezek közt volt a mélyen észlelő Philipps Richard, ki miután a merstham-wandsworthi vaspályát megtekinté, azt számítgatta, mily költséggel lehetne Anglia minden nagyobb városát egész Edinburghig ily vaspályával összekötni, melyen aztán vagy lovakat vagy a Blenkinsop-féle gépet lehetne alkalmazni. Sokan vélekedtek akkép, hogy a vasut gyors szál-

litási mód; így Edgeworth már 1813-ban írja, hogy véleménye szerint a gőz nemsokára egyedüli úr lesz, s hogy a postalovak nem sokáig fognak már használtatni. Szerinte a vaspálya az országutnál kevesebbe jönne; de e dolog mind- eddig csak nézet maradt, minden gyakorlati eredmény nélkül. Sokkal többet használtak azon emberek, kik a vaspályák építését közérdekből tervezék, hogy a népes vidékek uthiányán segítsenek. Ezek közt legkitünőbbek James Vilmos West-Bromwichból, és Peace Edward Darlingtonból.

James, kinek a vaspálya-ügy nagy előrehaladást köszönhet, nem találta ugyan fel a mozdonyokat, de fölfedezte, a mi ezeknél is többet ért, Stephenson Györgyöt. James tekintélyes vagyonu s magas állású férfi volt, a legmagasb- rangu egyénnel érintkezett, több vas- és szénbánya rész- vényese volt, s kiterjedt jószágokkal birt.

Bátor és tehetős vállalkozó lévén, ha valamely terv kivitelére határzá magát, nem kimélte a költségeket. Min- denre figyelvén, a mi a közjót előmozdítá, nem csak hogy meg volt győződve a gőzerőnek a vaspályáknáli használha- tósága felől, hanem ahhoz szenvedélyesen ragaszkodott is.

Darlingtoni Peace Edward egészen más ember volt. Ő is szénbányákkal állt kapcsolatban, ő is azon működött, hogy a szárazföldön összekötő vonalakat létesítsen; ámbár ő a vaspályák terjesztésében nem volt oly fennhéjázó, mint James, mégis többet használt az ügynek az ő egy vállalatának sikere, mint James sokoldalú törekvései. Régen érezték már a darlingtoniak, hogy nekik a szén végett új szállításra és új piacra van szükségük. Peace tehát a Darlingtonból Stocktonba vezetendő vaspálya tervét dolgozta ki, szénlerakást nemcsak a közép állomásokon remélvén, hanem különö- sen a végponton, honnét hajók által szállíttatnék tovább. A vaspályákoni személyszállításra ezen időben még nem is gondoltak. Különben is Peace a vaspályán kezdetben lova- kat akart alkalmazni, csak midőn a terv előrehaladván, Ste- phensonnal megismerkedett, lön hajlandó a mozdonyokat elfogadni. Azon időben a stockton-darlingtoni pálya nagy- szerű vállalat volt, habár később nagyobb szerűek homályt borítottak is reá. Az okos és gondolkodó Peace belátta a

terv fontosságát; szilárdsága és kitartásánál fogva ő volt legalkalmasabb, a keveset ígérő vidék számára a parlament-től építhetési engedélyt nyerni. — Kezdetben egyedül állott eszméjével, s a legnagyobb nehézségekkel kellett küzdenie, míg a kitűzött célra társulatot volt képes összeállítani. A pályát nevetséges vállalatnak mondák, melybe a részvényesek bele fognak bukni, s még azok is, kiknek a szénzállítás leginkább érdekükben állt, részint közönyös, részint ellenséges indulattal viseltettek irányában. A stocktoni kereskedők és hajótulajdonosok igen kevés résztvettek; de Peace rendületlenül állt s végre sikerült neki néhány tekintélyes quäker barátját megnyerni, kiknek befolyása által létrejött a pályatársulat, a miért is ezen vonal quäker pályának neveztetett.

Az első méréseket a kitűzött helyen bizonyos Overton vitte véghez, 1818-ban megtétettek az engedmény megszerzéséhez a szükséges lépések. De III. György király halála miatt az ügy kissé sokáig huzódott.

Ezalatt az uthivatalnokok, kik félték a pálya sikerétől, ámbár nevetségesnek mondák azt, nagy zajt ütöttek, mondván, hogy ha az ügy keresztülmegy, az egész eddigi utépitési rendszer megbukik; Peace nyilvános nyilatkozata, hogy siker esetében a darlington-west-bucklandi ut költségeit megtérítik, kissé megnyugtatta őket. Ezalatt Peace és quäker barátai a társaságot nagy erélyvel tartották együtt, hogy az időnkint szükséges pénzerő fölött rendelkezhessenek, míg végre 1821-ben az ügy keresztülment, s a pálya-építésre a királyi engedély megadatott.

Harmadik izgató a gőzmozdony javára Gray Tamás volt, ki iratai által a közönség, parlament és miniszterek figyelmét a mozdonyos vaspályák előnyeire irányozni törekedett.

Eközben Stephenson csendesen működött a vaspályák, mozdonyok tökéletesbitésén. Bár munkájának későbbi méltányoltatására nézve hitét nem veszté el, mégis hosszú éveken át várakozott anélkül, hogy művét alkalmazhatni tér nyílt volna.

Többször azon gondolatra jött, hogy ügyességével és

kis tőkájével Amerikában keressen hálásabb tért tevékenységének. Mielőtt a forth-banksi öntödében, melyet Burrel barátja vezetett, részvényes lön, többször tette ennek azt az ajánlatot, menne vele Amerikába, hogy ott a benső nagy tavakon gőzhajókat építsenek. A szeme előtt a Tyne folyón naponkint fel s alá járó gőzhajók, a hajózásban nagy mozgalmat sejtetének vele, s Amerika legalkalmasabb helynek látszott arra, hogy ott kisértse meg azoknak csodálatos erejét. Meg volt győződve, hogy ő mint mérnök és Burrel mint vasöntő, a távol nyugaton szerencsések fognak lenni. Ez azonban csak terv maradt, mert kitartása, ügyessége és szorgalma, nemsokára itthon is gyümölcsöket termett.

1819-ik évben a Durham grófsági Hetton szénbánya tulajdonosok elhatázzák, hogy vaspályájukra mozdonyt alkalmaznak, és pedig a killingworthi rendszer szerint. Azért Stephenson-t hitták meg, mint a legalkalmasabb egyént, a munka vezetésére, mit ez, miután főnökei beleegyezését megnyerte, el is fogadott. A főnököknek hízelt, hogy mérnököket oly nevezetes múnél alkalmazzák, mint a hettoni szénbánya, azért örömet beleegyeztek. Ezen pálya a szénaknától a Wear partjáig nyolcz angol mérföld hosszúságra nyult s futásában Warden-Lawot, a vidék legmagasabb halmát, metszi át. A vidék természete a vízszintes építést vagy a gyenge emelkedéseket igen költségessé tévé, de mivel Stephensonnak nem állott nagy pénzerő rendelkezésére, azért a mozdonyhozi hajlama által nem hagyta magát igen nagy kiadásokra ragadtatni, művét a vidék természeti alkotása és saját pénzerejükhöz alkalmazá. Ő igen jól eltalálta a helyeket, hogy a legnagyobb takarékossgal, hol lehet álló gépeket és hol mozdonyokat alkalmazni. Elkészülvén a pálya, öt önként működő emelkedést mutatott, hol a terhes kocsik vonták fel az üreseket, továbbá két emelkedést álló gépekkel; a többit a mozdony, vagy, a mint az emberek azon időben nevezék, a vasló tévé. 1822-ik év november 18-ika volt a megnyitás napja; nagy tömeg néző jött össze, hogy a művészi és erőteljes gép működésének tanuja legyen; az eredmény mindenkit teljesen kielégített. E napon öt Stephensonféle mozdony működött, fivérének

Robertnek vezetése alatt, mindegyik tizenhét kocsit s 64 tonna (1280 mázsa) terhet vitt egy óra alatt négy angol mérföld sebességgel.

A fennemlített James Vilmost 1821-ik évben bizonyos ügy Liverpool környékére vitte, hol épen egy, Manchester városig vezetendő vaspálya terve merült föl. James, ki minden ilyes vállalatnak örült, azonnal Liverpoolba utazott, hogy ezen eszme pártolóival értekezzen. A gyorsabb teherszállítás szüksége napról napra érezhetőbb lön. A kereskedés Liverpool és Manchester közt ragadó sebességgel növekedett, úgy hogy az utóbbi kilencz évben csupán az átszállított nyers gyapot, 50 millió fontra rugott. Manchester környékén a falvak városokká, s kisebb városok nagyobbakká lőnek, hol a lakosságnak legnagyobb része a liverpooli rendes gyapotszállításból kereste kenyerét. Azon időben a Bridgewater csatorna, az Irwell és Mersey hajózások vitték leginkább a szállítást, de e lassu, bár megfeszített működés a kereskedés igényeinek nem felelt meg. A csatorna-birtokosok a szállítási egyedáruságban vetélytársaktól nem tartva, a közönséggel igen korlátlanul bántak. De ha mindent megtettek volna is, a szállítandó teher a hajók és lovak képességét annyira túlhaladta, hogy a gyapotnak gyakran hosszú ideig kellett Liverpoolban fölmálházva heverni. Emellett a Manchesterbe szállítás rendesen hosszabb időt igényelt, mint az Oceanoni áthozatal, s a kézmű-árak szállítása szintén ily késedelmes volt.

A liverpooli kereskedők s a manchesteri gyártulajdonosokra nézve tehát minden új szállítási mód, mely e fennakadást megszünteti, kedves és óhajtott volt. De a vaspálya működése oly ismeretlen volt előttük, hogy nem csodálkozhatunk rajta, ha annak elfogadásával kissé késlekedtek. A legbefolyásosabb liverpooli kalmárok egyike, kinek ügyei a fennakadások miatt leginkább szenvedtek, Sandars volt. Vele sokszorosán értekezett James a tárgy felől, s az eredmény az lön, hogy e célra társulat alakult, a szükséges méréseket megteendő; e társulathoz csatlakozott Stephenson Robert is, ki közreműködését ajánlandó s a vasutépítés terén tapasztalatait bővitendő, Newcastleből ide költözött.

Easton Hill vidékén a nép azt hívén, hogy e mű által háza, földje vagy kertjében károsulni fog, fölkeltek a mérnökök ellen s a mérést gyakran félbeszakítá. Sőt a segédek egyikét megtámadva, földhöz is verték, s nem bocsáták el addig, míg ünnepélyesen nem fogadta, hogy soha többé ilyes dologba nem avatkozik.

Ezen ellenállás következtében Liverpool közelében a vidék felvételét folytatni nem lehetett, azért Sandars azt tanácslá, hogy beljebb Prescott közelében kezdjék újra. De a birtokosok és bérlők itt is ellenállottak, úgy szintén Newtonban is, ámbár ez utóbbi helyen a legnagyobb birtokosok egyike pártolá az ügyet, s a helység bírása védelmül fegyveres embereket állított ki. Ily körülmények közt a mérések természetesen igen tökéletlenek voltak, ámbár a mérnökök helyről helyre járván, minden lehető elkövettek. Sandars ezalatt a vaspálya ajánlása végett a nagyobb városokban nyilvános értekezleteket tartott, de kevés sikerrel. Ő az eszmét akarta általán ismeretessé tenni addig is, míg az idő több méltánylatot hozand.

1821-ik évben azt hallá James, hogy Stephenson mozdonyai, minden más ilynemű gépnél jobbak és alkalmasabbak. Rögtön Killingworthba utazott, hol ámbár Stephensonnal nem találkozott, a gépet teljes működésben látta, s elbámult annak erején és czélszerűségén.

Ugyanazon év september havában Losh urnak, Stephenson szabadalma részesének, meghívására tett killingworthi második látogatása alkalmával összejött a mérnökkel.

Ez, hogy Jamesnek a mozdony erejét és gyorsaságát bebizonyítsa, felkérte őt, hogy az egyikre lépjen vele, ámbár Jamesnek vele jött fiai a zugó gép különös szokatlan alakjától nagyon megijedtek. Ismét mozgásba hozatván a mozdony, egy szénnel terhelt nehéz vonatot egy óra alatt hat mérföld gyorsasággal vitt, és James elragadtatásában azt mondá Loshnak, hogy Stephenson korának legnagyobb gyakorlati lángesze, s ha gépének teljes hatalmát ki fogja fejteni, oly nagy hirre fog jutni, mint Watt. — Aztán részletesen elbeszélte a liverpool-manchesteri méréseket s habozás nélkül

nyilvánítá, hogy minden erejével a mozdonyos vaspálya alkalmazásán fog működni.

Stephenson éles tekintete azonnal belátta, hogy James sokkal alkalmasabb ember, gépét használatba hozni, mint ő maga, ki Killingworthon kívül legfőlebb a hettoni pályán alkalmazhatná azt. Ő és Losh mindent fölemlítettek, mi a gép ajánlatára szolgált, Jamest szabadalmuk részesévé tették, s szerződésileg minden mozdonytéli nyereség negyed-résztét neki ígérték, mely Angolországnak, Liverpooltól Hullig húzott vonal déli oldalára eső részében az ő ajánlatára el fog adatni.

Ámbár James, azon törekvésében, Stephenson mozdonyát a Moreton in the Marsh pályán alkalmazni, hajótörést szenvedett, még sem csüggedett el, hanem a liverpool-manchesteri vaspályánál minden jót remélt. A két város közti méréseket minden ellenállás daczára is folytatták és 1822-ben befejezték. James hibázott, hogy a terveket és költségvetéseket még 1823-ban nem hozta a parlament elé.

Ő a pártolóknak a felvétről tudósítást küldött, melyben mondja, hogy a mű tizennyolcz hó lefolyása alatt bevégezhető, s hogy a költségek 100,000 fontnál (1 millió forintnál) többre nem fognak menni. A parlament elé terjesztendő szorosb költségvetés ki fogja az összegeket mutatni, melyekkel a vállalkozók résztvehetnek. De minden iparkodás és ígértdaczára az 1824-iki parlamenti ülés is elmult, anélkül, hogy James az előterjesztést benyújtotta volna. Ugylátszék, hogy ezen vaspálya kivitelének ideje még nem érkezett el. A vállalkozók tudták, hogy tervük a parlamentben nagy ellenzékre fog találni, s a helybeli körülmények nem valának igen lelkesítők. Így tehát e vállalat egyidőre elszunnyadt, de nem tévesztetett szem elől, míg Sandars oly részvétet talált irányában, hogy az eszmét jobb kilátásokkal merte tovább mozdítani.

V. FEJEZET.

Stephenson, mint a darlingtoni vaspálya mérnöke. Middlesborough város alapítása.

A stockton darlingtoni vasut engedményezése után jókora idő telt el anélkül, hogy annak létesítése végett lépések tétettek volna. Ennek oka részint az a fölötti habozásban, hogy merre volna legczélszerűbb vezetni a pályát, részint a vállalkozók tétlenségében rejlett. Ekkor, 1821-ik évben, két idegen kopogtatott be Peace darlingtoni lakának ajtaján, s miután a házi urral szemben állottak, mint killingworthi Stephenson György és Wood felügyelő mutatták be magukat.

Stephenson egy levelet nyújtott át Lambert killingworthi igazgatótól, melyben a levél átadója mint bányamérnök ajánlatik Peace figyelmébe; hogy őt a vaspálya-építésben alkalmazza, mert az illető e tekintetben bő tapasztalatokkal bir, s eddigi főnökéit is teljesen kielégíté. Stephenson hallván a darlingtoni vaspálya engedményezését, itt tapasztalatait növelni s egyszersmind eddig szerzett gyakorlati ismereteit tágasabb téren érvényesíteni akará. Azért minden gyanu távol tartása és nagyobb segítség végett Wood barátját magával vivén, a vaspálya főintézőjéhez utazott, hogy neki szolgálatait följánlja. Peace urnak látogatója megtetszett; Stephensonnak, mint később nyilvánítá, nyílt értelmes arca volt, s egészen követelés nélküli szerény embernek látszott.

Peace, Stephenson nyers tájkiejtése mellett is, mind annak daczára, hogy az egyszerűen gépmesternek nevezé magát, rögtön észrevette, hogy ez lesz az ő embere, s a dolgok pangó állása mellett igen örvendett, hallva Stephenson sikeres működését. Ez mindenekfölött a *mozdonyos* vaspályának adott elsőséget, s gazdáját, ki lóerőt akart alkalmazni, ama bátor nyilatkozattal lépé meg, hogy a *mozdony*, mely a killingworthi vaspályán már évek óta huzza a kocsikat, 50 lónál többet ér, s hogy az ilyenmü gépek jövőre a lovakat vaspályáknál tökéletesen fölöslegessé fogják tenni.

— „Jöjön ön maga Killingworthba és nézze meg — folytató — mire képes ily gép; lásson és higgyjen.“ — Peace megígérte, hogy barátja Richardson társaságában rövid időn visszaadja a látogatást, s megnézi a csodálatos gépet. A nehézségek és ellenzék felemlítésére, melyeket Stephenson eszméje a vállalkozóknál előidézhet, ez így válaszolt: — „Én azt hiszem, uram, hogy az emberismerethez kissé értek; s arczából ítélve, ön lesz azon férfi, ki ez eszmét szerencsésen keresztül fogja vinni.“ — „Én is azt vélem“ — mondá Peace — s azt akarom még hozzá tenni, hogy ha e vaspálya építése neked sikerül, szerencséd meg van alapítva.“ — Azután a vasutvonal újbóli felmérését vélte Peace szükségesnek, csak hogy, mint mondá, ennek sokba kerülni nem szabad, mert e célra már amugy is nagy összegek adtak ki; megígérte e fölött azt is, hogy a pálya-igazgatóságnál minden befolyását felhasználandja arra, hogy Stephenson mint vasuti mérnök alkalmazást nyerjen.

Miután Peace, Stephenson jellemét és képességét illetőleg tudomást szerzett, mely igen kedvezőn hangzott, annak nézetei és alkalmazása felől közlést tett a társasági igazgatóságnál, mely a killingworthi vaspálya-rendszert elfogadni határozá, s megbizta Peacet, írnia Stephensonnak, és kérné meg, hogy az Overton által kijelölt terv kivihetőségéről tegyen jelentést, adjon véleményt a netaláni eltérés és javításokra nézve, s hozzávetőleg készítsen egy költségvetést is. — „Szóval — így ír levelében Peace — mi azt kívánjuk tőled, hogy a fölmérések-, számítások- és költségvetésnél oly pontossággal és takarékoszággal járj el, mintha sajátodban működnél.“ — Feleletében tudatta Stephenson, hogy a pálya fölmérése négy heti időt igényel s hogy ő ezen vállalatot, ha gazdálkodva fizettetik, sem vállalhatja 140 fonton alul el, (1400 forint), beleértve ebbe a felvételnéli segítséget, a járás-keles és töltésekérti kiadásokat, az ő részéről a jegyzeteket és tudósításokat, a kovácsolt és öntött talpvasakkali hasonlítási kísérleteket, a talpvasak lerakását, a köveknek és egyéb a pálya építéséhez szükséges anyagoknak megszerzését és előkészítését. A felmérésnek természetesen a munkakezdés előtt kellettven történni, lehetetlen a költséget pontosan ki-

számítani, ő azonban a kivitelnél oly takarékos eljárást ígért, mintha a vállalat sajátja volna.

September végén egy segéddel és Robert fiával, kit lánczhuzónak használt, megkezdé Stephenson méréseit, ő maga mért föl nyomról nyomra mindent. E működés kevés félbeszakítással hat hétig tartott, ekkor az igazgatókhoz intézett jelentésében tudatá Stephenson, hogy az előbbi föl-véttöli részletes eltérés által három mérfölddel rövidebb pálya építhető, mi mellett az emelkedési viszonyok is kedvezőbbek levén, jelentékeny összegeket lehet meggazdálkodni.

Az elégült vállalkozók mindent helyeseltek, s az igazgatóság magára vállalta a parlamenthez szükségessé vált még egyszeri benyújtvány által okozandó fáradságot, idővesztést és költségeket. E közben a szükséges talpvasak, alapzatok és más effélék számát illető beadvány készítésével, s a kő-és hasábfá-szerzés végetti szerződés kötésével bizatott meg Stephenson, mert elhatározottat, hogy az előbbi tervvel összevágó helyeken kezdetik meg a munka. A stockton-darlingtoni vaspályának első talpvasa, 1822-iki május 23-kán tétetett le kellő ünnepélyességgel.

Megjegyzendő, hogy Stephenson költségvetésében csak az álló gépeket számítá, a mozdonyokat nem is említvén. A vállalkozók még mindig azon nézetben valának, hogy lovakat fognak alkalmazni, kivéve az oly helyeket, hol ezt épen nem lehetne tenni. A mozdony-erő értékének kérdése a közönség, sőt még a gyakorlati és tudományos emberek véleménye szerint is nagyon kétséges volt. Stephensonnak e géphez kötött állítását és várákozását tisztán csak számítási hibának hívék, s mivel oly gyakran tanácslá alkalmazását, még néhány quaker bizalmát is megingatá, mit azok itéletének és mérnöki gyakorlati képességének biztosságába helyeztek. Csak Peacenél gyümölcsözött határozottsága annyira, hogy ez egy vaspályai főrészvénnyessel Killingworthba utazott. A faluba érve, Stephenson után kérdezősködtek, mire őket West-Moorba a napórás házhoz igazították, mit könnyen meg is találtak. A kopogtatásra ajtót nyitott Stephenson neje, mert 1819-ben másodsor nőszült és pedig Hindmarch Erzsébettel, egy black-callertoni bérlő leányával.

A férj nem volt honn, de rögtön érte küldöttek s csakhamar megjelent vendégei előtt, dolgozó öltönyében, a bányából jöven.

A mozdony vonó ereje és gyorsaságának megbíralása csakhamar annak határozott védőjévé is tette Peacet, ki a parlamenthez intézett kérvényében azon pontot is felvéve, hogy engedjék meg mind a személy- mind a tehervonatoknál a mozdonyerő alkalmazása. Ez az első eset, hogy a mozdony személy-szállításnál is óhajtatott alkalmaztatni. Hogy Peace mily mérvben volt meggyőződve e gép jövőjéről, kitűnik abból, hogy a következő évben Stephensonnal New, castleben egy mozdonykészítő-gyárt alapított. A parlament és kormány részéről a vaspálya engedményezése még az 1823-ik évben megadatott, a munkálatok nagy tevékenységgel folytak és Stephenson a társaság által mint mérnök 300 font (3000 forint) évi díjjal alkalmaztatott. Segédeitől környezve mindenütt maga dolgozott.

Azon időben a pálya-építés ugyszólván bölcsőjében levén, lassu, késedelmes munka volt. Egy rábizott építésnél sem foglalkozott Stephenson sajátkezüleg annyit, mint ennél. Hajnaltól estélig foglalkozva, s magas csizmaiban, egyszerű öltönyében, mindenütt megfordulva, a munkásokat is kitarásra buzditá. Emellett rendes életmódján mitsem változtatott. Valamelyik parasztházban egy ital tej s egy darab kenyér, vagy egyszerű ebéd egyik bérlőnél, kielégíté. A hol bekopogtatott, szivesen látták, mert az emberek között mindig vidám volt, s ha gyermekek voltak a háznál, örömet enyelgett velök. A napi munka végeztével beszólt Peacehez, hogy vele a munka haladása és egyéb hasontárgyakról értekezzenek. Peace leányai is rendszeren jelen valának, s midőn egy alkalommal az ifjú hölgyeket himzéstanulással látta foglalkozni, tréfásan ajánlotta nekik, hogy majd ő megtanítja őket erre. — „E mesterséget igen jól értem, — mondá — s önök csodálkozni fognak, hogy tanultam meg? Midőn Killingworthban felügyelő valék, akkor tanultam himzeni, hogy éjjel a gép tüzenek világánál, a munkások öltönyébe gomblyukakat készítek.“ — Soha sem restelte, előbbi szegényes foglalkozásáról szólni, sőt azt némi büszkeséggel tevé.

Peace családja jól mulatott vele, mert társalgása derítő, oktató, különféle tapasztalatok és bohó ötletekkel fűszerezett volt. S azon időben is, midőn nem forgott még állandóan művelt körökben, bizonyos talpraesettség volt megjegyzéseiben, s az eredetiség magas fokával bírtak szavai, úgy hogy alkalmilag egy-egy villámsugárként odavetett megjegyzése a tartalomdus gondolatok egész sorát ébreszté fel.

Peace-vel a beszélgetésének tárgya leggyakrabban a newcastlei mozdony-gyár volt. Az ő rajzai után készült gépek mind északi Anglia egyszerű kézművesei által készítették. Rég észrevette ő már, hogy a művek pontosság dolgában sok kívánni valót hagynak még hátra, s hogy a mozdonyoknak mind működése, mind nagyobb mérvben alkalmazása épen ettől függ. Azért gépgyárának alapításakor néhány ügyes embert szándékozott fogadni, kik a folyton előforduló javításokat a legkisebb részletekig képesek lennének teljesíteni. Ezen üzletből tetemes nyeresémet várt, mert vaspálya-rendszerének elfogadása esetében, a legjobb mozdonyok itt készíttetnének. Ő 1000 fontot (10,000 forint), a biztosító lámpájáért nyert jutalmat, fektetheté bele, s rábirta Peacet, hogy a még szükséges ezer fontot adja hozzá, mire 1823-iki augusztus hóban Newcastleben egy kis darab földet vett, erre egy kis épületet emelt, s ez képezé csiráját amaz óriási gépgyárnak, mely később ezen helyen emelkedett.

Minél inkább készült a stockton-darlingtoni vaspálya, a vonó-erő fölötti kérdés annál élénkebb vita tárgya lön. Az emelkedések végett néhány állógépre volt szükség, különben pedig a lovak használata mellett állapodtak meg, s már intézkedések is történtek azoknak megszerzésére. Azonban Peace annyira vitte a dolgot, hogy mégis kísérletet akartak tenni, s e végből három mozdony rendeltetett meg Stephenson és társa gyárában, melyek a pálya megnyitásáig rendelkezés alá is bocsáttattak.

Minél inkább közeledett végéhez a munka, annál feszültebb lön Stephenson figyelme is. Midőn a stocktoni pálya csaknem be volt végezve, egy napon Dixon Johnnal és fiával Roberttel elindult, hogy még egyszer megvizsgálja azt. Fia épen Délamerikába volt utazandó, hogy Columbiában bizo-

nyös bányamunkálatok vezetését átvegye, mert egészsége a folytonos tanulmány és munka által megromlott, úgy hogy atyja tanácslá neki, a meghívást elfogadni, remélvén, hogy az égalj-változás rá jótékony hatással leend.

Az említett napon Stocktonba érvén, az egyik ottani vendéglőbe mentek, hogy ebédeljenek. Ebéd után Stephenson rendes szokásaitól eltérve, egy palaczk bort hozatott, hogy a pálya sikerére igyanak. (A magyar olvasónak nem kell felednie, hogy Angliában, hol bor nem terem, sokkal nagyobb dolog ez a „palaczk bor“, mint volna nálunk, a kik bortermő országban élünk.)

— „Fiuk! — mondá — hiszem, hogy ti még megéritek azt az időt, mert én már nem soká élek, midőn honunkban a vaspályák minden más szállítási módot pótolni fognak, midőn a posta talpvasakon fog járni, s király és alattvaló számára a vaspályá lesz az országut. Lesz még idő, midőn az utazás kevesebbe kerülend vasuton, mint gyalog.“

„Tudom, hogy legyőzhetlen gátak fognak fölmerülni, de a mit mondtam, beteljesedik. Magam is szeretném megérai azt a napot, ámbár nem remélhetem, mert tudom, mily lassan halad az emberi mű, — hisz nekem is mily akadályokkal kellett küzdenem, míg annyira vittem, hogy mozdonyaimat, melyek Killingworthban már több mint tiz éve sikerrel használtattak, más helyen is alkalmazták.“

A későbbi siker tulszárnyalá Stephenson legvérmesebb reményeit is, mert fia, 1827-ben történt Amerikábóli visszatértekor, a vaspályákon már mindenütt atyja mozdonyait látta alkalmazva.

A stockton-darlingtoni vaspályá megnyitása 1825-ben a közel s távol vidékről oda csödült néptömeg jelenlétében történt. A hatalmas ellenállás, melyre mind az eszme, mind a kivitel talált, az uthivatalnokok s egyebek fenyegetődzései s a siker fölötti kétely a közönség kíváncsiságát nagyban fölizgaták. Némelyek csak azért jöttek, hogy a bukás tanui legyenek, mások nem akarták elmulasztani a jó alkalmat, hogy a gép szétpattanását lássák. Azonban a megnyitás igen kedvező és sokat ígérő volt. Az indulás a brousseltoni emel-

kedéstől történt, hol egy álló gép egy terhes kocsiból álló vonatot a nyugoti oldalról felvonván, a keleti részen ismét lebecsátott.

Az emelkedés alján készen állt a Stephenson által vezetett mozdony, hogy a kocsikat átvegye. Innét a vonat szénnel és liszttel terhelt 6, az igazgatóság és barátai számára fenntartott 1, az utazóknak átadott 21, és végül ismét szénnel terhelt 6, összesen 34 kocsiból állott.

Jel adatván, a gép oly sebesen vitte a vonatot tovább, hogy némely helyen tizenkét angol mérföldet tett egy óra alatt. A rajta levő személyek száma 450-re, az összes teher 90 tonnára (1800 mázsa) rugott. A Darlingtonig tartó kilencz angol mérföldnyi tér 65 percz alatt lön áthaladva. Itt a szenes kocsik elhagyatván és kellő vízmennyiség vétetvén fel, a vonat akként rendeztetett, hogy még egy zenekar és számos darlingtoni lakos kapott helyet. Most újra megindult a vonat és Stocktonba, mindenki bámulatára, három óra és hét percnyi távollét után érkezett vissza.

Megkezdődött a vaspályáni forgalom s az eredmény a legmagasabb reményeket is fölülmulá.

Miután a pálya sokkal inkább használtatott, mint képzelhető volt, a valódi jövedelem a remélnél sokkal több lett. Legjövödelmezőbbnek tartották a szénszállítást, és Stocktonra évenként 10,000 tonnát számítottak. De néhány év alatt kitűnt, hogy a kikötőkbe szállított s a hajók által a londoni piacra vitt szén évenként 500,000 tonnára emelkedett, s hogy a legnagyobb forgalmat képezé, míg az országutoni szállítás nagyon is alárendelt szerepet játszott.

A személy-szállításra vonatkozó remények is túl levének szárnyalva, mert itt csak a két város közti csekély forgalom szerint számítottak.

Az első személy-szállító koci Stephenson rajza szerint sajátságos omnibusz alaku jármű volt, két oldalt hosszant ülések, közepén asztal s hátsó végén bejárással. Midőn e koci a megnyitás előtti napon megérkezett és Stephenson-tól nevét kérdék, ez „*Experiment*“ (kísérlet) nevet adott neki, mely később is rajta maradt. Később a kocsi oldalára a társaság czimere festetett e jelmonddal — „*Periculum*

privatum, utilitas publica.“ — De miután a személyszállítás mindinkább növekedett, ezen kocsi nemsokára javított és lovak által vont, később pedig mozdony által húzott hosszú személyszállító kocsik által helyettesített. Később magántársulatok alakultak, melyek a vaspályát bérben használván, mind a személy- mind a teherszállításra külön vonatokat alkalmaztak. De miután a pálya használata mindinkább növekedett s a magántársulatok rendetlen vonatai az általános forgalmat gátolák, ismét a vaspályatársaság vett minden szállítást kezébe.

Ámbár a Stephenson féle három mozdony kezdettől fogva használatban maradt, a legtöbb vonat mégis lovak által húzott.

Ezen pálya egyik főeredménye a Middlesborough-on-Tees város alapítása volt, oly helyen, hol a vonal megnyitása előtt csak egy gazdasági lak és mellék épületei állottak.

Midőn a szén-szállítás óriási fokra növekedett, Peace néhány quaker barátjával ezen helyen mintegy 500—600 hold földet vett, hogy itt új kikötőt állítson, mert ez a folyó mellett mintegy négy mérfölddel lejjebb áll, mint Darlington, s a pálya idáig hosszabbított. Nemsokára aztán egész város emelkedett itt, templomok, kápolnák, iskolák, kézműhelyek, vámház, rakpart és hajógyárral, melyhez még egy vasöntőde járult, úgy hogy néhány év alatt az északi tengerparton Middlesborough egyike lőn Anglia legfontosabb kikötőinek.

A lakosok száma hat év alatt 6000-re növekedett s jelenleg több 15,000 nél.

Mindez Peace és Stephensonnak köszönhető. Ez utóbbi később is hálával emlékezett a vállalkozó quaker jóságára, ez pedig maig is büszkén mutat egy szép órát, melyet védenczétől kapott ajándokul a következő felirattal: — „Tisztelet és hála jeléül, Stephenson György Peace Edwardnak.“

VI. FEJEZET.

A liverpool-manchesteri vaspálya. Stephenson az alsóház választmánya előtt. Nagyszerű tervek és munkálatok.

A Liverpool és Manchester közti vasutvonal terve az 1824-iki üzérkedő évben új életre kapott.

A gazdag csatorna- és földbirtokosok ellenállását legyőzni, hiu remény vala, pedig a két város közti áruszállítás annyira gátolva volt, hogy segítségről gondoskodni szükségessé vált. Sandars erősen ragaszkodott vaspálya tervéhez, csakhogy annál csupán lovakat akart alkalmazni. Miután sikerült neki számos jelentékeny kereskedőt és gyártulajdonost részére vonni, 1824-ben egy iratot bocsátott közre, melyben a kereskedésben előforduló s a szállítási késlekedés miatt történő veszteséget és hátrányt fejtegette; még azon évben jelent meg 150 liverpooli tekintélyes kereskedőtől egy nyilatkozvány, melyben kimondatik, hogy az áruszállításra a létező jelen intézvények nem elégségesek, és hogy a vidék növekvő kereskedése kellő gyorsaság, biztosság és takarékossgal eszközöltessék, egy új szállítási vonalégetön szükséges. Egy harmadik csatornát huzni, nem volt lehetséges, mert a meglevő kettő minden vizet elfoglalt, s így a vaspálya volt csak kivihető. Az e célra összejött gyülekezet választmányt küldött ki a szükséges tudósítványok megszerzésére. — Hogy a vaspálya kivihetősége fölött ítéletet mondhasson, egy küldöttség ment Darlingtonba, hol a stocktoni vonal épen legnagyobb munkában volt, s innét Stephensonnal Killingworthba, hol a mozdony működésének tanuja lön. E látogatás eredménye oly kielégítő volt, hogy miután a liverpooli választmánynak tudósítás nyujtatott be, azonnal alakult társaság, melynek célja volt, Liverpoolt Manchesterrel egy, két csapásos vaspálya által összekötni.

Az első terv azt ígérte, hogy a vaspályán az árúk 5—6 óra alatt egyik városból a másikba szállíthatatnak, míg a személyszállítás csak mellékes volt. A költségvetés 400,000 fontra rugott, mely összeg azonban később nem lön elégséges. Az aláírások 100 fontos részvényekben történtek, de oly

feltétellel, hogy tiz részvénynél senki sem vehetett többet. E készülődések alatt még egy küldöttség ment Killingworthba Stephenson gépét megvizsgálandó, Sylvester jeles gépész és mérnök által kísérve, ki a mozdonyt mind gyakorlati mind gazdasági szempontból biztos és előnyösnek lenni állítá, megjegyezvén, hogy mehetne ugyan a mozdony gyorsabban is, de biztosabb, ha egy óra alatt csak 9—10 angol mérföldet halad, mi azon időben már rendkívüli sebességnek tartott. Azonban a vállalkozók e kedvező jelentésekkel sem válnak egészen megelégedve, azért a választmányból néhány úr egy harmadik látogatást tett Killingworthban, hogy a gőzkocsi működéséről saját szemével győződjek meg.

Végre midőn az ügynek már a parlament elé kelle kerülni, Stephenson még egyszer felszólíttatott, méréseket tenni. James, ki szerencsétlen üzletek és zilált vagyoni körülményei miatt hosszabb időre Franciaországba utazott, tökéletlen terveit, méréseit és jegyzékeit azon nyilatkozattal adta át a vasuti bizottmánynak, hogy Stephenson az egyetlen ember, ki a vállalat sikeres kiviteléhez elég gyakorlati ismeret és tapasztalattal bír. A mérések most is nagy ellenállásra találtak a nemes földbirtokosok és bérlők, különösen a Bridgewater-csatorna igazgatója Bradshan részéről, s a herczeg földein csak csel által sikerült a méréseket megtenni. Stephenson tehát kényszerülve volt számításait a tökéletlen mérések szerint készíteni.

Midőn a csatornatársulatok látták, hogy a kereskedők vaspálya-tervüket csakugyan a parlament elé akarják vinni, engedékenyebbek lettek és kedvezőbb ajánlatokat tévének. Igérték, hogy gőzhajókat fognak a szállításnál alkalmazni, hogy a csatornát megrövidítik és kisebb díjakat szabnak. De már késő volt. Mert az ellenzék más eszközökhöz nyult, a népre hivatkozott, iratokat bocsátott ki a vaspálya ellen, s lapok által gyaláztatta azt. Azt jósoldták, hogy a gőzkocsi a teheneket a legelésben, a tyukokat a tojásban gátolni fogja, hogy a mérges gőz megöli a madarakat röptében, elpusztítja a fácsányos és rókás csalitokat; a házbirtokosok házai a gép kéményén kiszálló hamu által beboríttatnak s hogy a lég a gőzfelhők által megrontatik; hogy a lovak fő-

lőslegessé válnak, fajok a vaspályák terjedése miatt kivész, s így széna és zab eladhatlan árucikkékké válnak; hogy az országutakoni járás veszélyes lesz és minden vendéglő tönkremegy. Megjósolták a kazán szétpattanását, mi által az utazók mind agyon fognak zuzatni; az ily kiáltványok végén mindig ama vigasz is volt, hogy a mozdonyok sulya, gátolja a sebes mozgást, s ha lennének is valaha nagyobb vasutak, soha sem lehetne azokat gőzerővel használni. A nyilvános lapok kezdetben üzérkedésnek tarták a tervet, némelyek, bár kétkedtek a siker fölött, szerencsét kívántak hozzá, míg mások gúnyolták mint agyrémet, mint képtelen tervezgetést. Maga Wood Miklós, Stephenson barátja is kétkedett egy 1825-ben megjelent iratában, hogy a mozdony a rajongók várakozását kielégítendi, s azt írja, hogy a mozdony alkalmazásának csak ártalmára van, ha róla esztelenül azt hiszik, hogy egy óra alatt 12—20 angol mérföldet fog haladni. Mielőtt a kérvény az alsóházhoz benyújtatott, Stephenson egy tanácskozásban nyilvánítá, hogy gépével egy óra alatt könnyen megtesz 12 mérföldet; erre Brougham Vilmos, a vállalat képviselője, azt válaszolá, hogy ha Stephenson nézetét nem korlátolja, s gépét nem mérsékli észszerű haladásra, az egész vállalat bizonyosan megbukik, s őt magát tébolydába valónak fogják hinni. Azon eszme, hogy a postakocsinál kétszerre gyorsabban lehessen haladni, oly képtelennek látszott, hogy Stephenson még mérnököt sem talált, a ki pártjára mert volna állni. Ő nézetével egyedül állott, csak Sanders hallgatott reá és bátoritá. A polgári mérnökök egyhangulag félre dobták a mozdonyos vaspályákat, s véleményük a legjelentékenyebb folyóiratokban viszhangra talált.

Midőn 1825-iki mart. 21-én az alsóházban a liverpool-manchesteri vaspályakérdés szönyegre hozatott, a pártok harcckészen álltak egymással szemközt. Az ügy védői Adam, Serjeant, Sparkie, Brougham Vilmos és Joy valának; az ellenzék egy erős csatarendből állott, melyben az ellenség minden osztálya képviselve volt. Adam a megnyitó beszédben főlemlíté a killingworthi vaspályákat, melyeken a legnagyobb terhek biztosan és csekély díjért mozdonyok által szállittatnak, anélkül hogy a főlemlített

veszélyek közül bármelyik is bekövetkezett volna. A fennálló szállításmód által a kereskedés és forgalomban előidézett pangásróli bizonyítványok felvétele egy hónapig tartott s csak april 11-én nyerte el a mérnökök helyeslését, mi a kérdésben nagy fontossággal birt. Pastrick, birminghami gépgyárnok, a mozdony biztossága felől megkérdeztetvén, kedvező véleményt adott.

April 25-én maga Stephenson is meghivatott. Most volt először az alsóházi bizottmány előtt, s igen jól tudta, mi vár reá. Tudta, hogy az ellenzék főrohamát ellene fogja irányozni, s mindent megteend, hogy őt megczáfolja. Ámbár a tárgy előtte tisztán állt s ő ismerte a mozdony erejét, még sem volt könnyü feladat, meggyőződését érvényesíteni, mert olyasmit kelle bebizonyítania, mit a közvélemény lehetetlennek tartott. Ellenei gunykaczaja és félbeszakításai daczára is igyekezett, a mennyire nyers beszédmodora engedte, magát kifejezni, de bármi értelmesen beszélt is, nem egy választmányi tag csóválta fejét és sugott szomszédja fülébe józan esze felől kétkedő szavakat, midőn gépének gyorsaságáról beszélt; hisz a jámbor bizottmányi tagok tapasztalataival mindez oly homlokegyenest ellenkezett. Stephenson, killingworthi gépvezető korában gyűjtött tapasztalatairól kezdett szólni; elmondá, miat bizatott rá 1813-ban a bányák összes gépezete s a szénteleppel összekapcsolt vaspálya fölötti felügyelet; elmondá, hogy a Borrerton, Mount-Moor, Spring Darlington, Bedington, Hetton és stockton-darlingtoni talpvasak közül néhányat személyesen rakott le, mások pedig felügyelete alatt épültek.

Ő maga készített 55 gözgépet, a közt 16 mozdonyt, melyek közül néhányat Franciaországba is szállítottak, s hogy gépeinél eddig az egyetlen szerencsétlenség egy elhasznált henger repedése által történt, melynél egy munkás és egy gyermek kaptak könnyü sérelmet. A killingworthi pályához 11 év előtt készített mozdonya ma is használtatik, s hogy minden várakozását tulhaladá. Szilárdul megmaradt a mozdony biztos működése és egyéb szállító eszközök fölötti előnye mellett, a gyorsaságot egy óra alatti 8 angol mérföldre mérséklé, azon hozzátétellel, hogy azt ugyan egy

óra alatt 12 angol mérföldre is emelhetni. Az állítólagos veszélyeket czáfolgatva, mondá, hogy a lovak könnyen hozzászoknak a gözkocsi látásához, a tehenek annak közelében is egész nyugodtan legelésznek s hogy a gazdák nem panaszkodnak semmiről. Bizonyos Alderson, ki az ellenzék érdekében mélyen a dologba hatván, a részletekkel is megismerkedett, fárasztó kérdezetés alá vette Stephensont a mozdonyok gyorsasága, ereje és képessége felől; főlemlíté a kerekeknek a talpvasakróli leugrását s egyéb részleteket, úgy hogy gyakran a mérnök szavába vágott, mi miatt Joy fel is szólalt. Stephenson mindenre határozott, nyugodt feleletet adott, s azon kérdésre, vajjon a sebességgel a talpakrai nyomás nem nagyobbodik-e? a jégről vett hasonlatot, mely gyors futásnál könnyebben tart, mint lassunál, szóval, ő mindenre a legmegnyugtatóbb biztossággal felelt.

A bizottmány többszörösen vizatért a gép gyorsaságára, melyre a legnagyobb súlyt látszott fektetni, míg egy tag azon kérdésére, hogy ha egy tehén a vastalpakon a mozdony előtt állana, nemde veszélyes körülmény lenne az? — azon feleletet nyéré: „hogy biz az igen veszélyes körülmény lenne — a tehenre nézve.“ Erre aztán a tag elhallgatott.

A vizsgálat, melynek Stephenson másnap alávetett, még szigorubb volt, feleletei azonban még világosabbak és határozottabbak, mert inkább a rendszer gyakorlati oldalát illették, mint p. o. különféle számítások, hidtervek, alagutak, sz országutakoni átmenetek stb. A vaspályának Chat-Mooson át vezetése nagy kétkedést ébresztett, de Stephenson kivihetőnek állítá, csakhogy a pálya megszilárdulásához ott több idő kivántatik.

Stephensonnak kihallgattatása három egész nap tartott, de ő bátran helyt állt; szilárdul s ügyesen védte terveit és számításait, mely utóbbiakat a terv hátrányára nem vehett föl kellő pontossággal. Sokáig tartott még a vizsgálat, sokat beszéltek a terv mellett és ellene, felhozták a legjelentéktelenebb csekélyégeket, s Alderson egy két napig tartó beszédben a tényeket összefogván, Stephenson tervét a legképtelenebb eszmének nyilvánítá, a mely valaha ember agyában fogamzott; erre az ellenzéki tagok még egyszer

megrohanták a tervet, hogy annak ártalmasságát, veszélyességét és kivihetlenségét még világosabban bebizonyítsák. A bill meleg védelmezés daczára is nagy szótöbbséggel elbukott s Adam által a vállalkozók érdekében visszavonatot.

Igy végződött két hónapi idő után ezen ügyesen és makacsul vitt nevezetes vita; s a vállalkozók ügyüknek a parlament előtti bukásából azon üdvös tanuságot nyerték, hogy jövőre nagyobb készüllettel álljanak elő, s hogy a csatornatársulatok és földbirtokosoknak egy jól rendezett kintartó ellenzéket állítsanak szembe. Most az eredmény valóban lesújtó volt. Stephensont a választmányban annyira ócsárolták, oly tudatlannak és örültnek állíták, hogy még barátai és pártfogói is elveszték egyidőre irántai bizalmukat s terveit illetőleg, kilátásai rosszabbul álltak, mint valaha.

Pedig diadalának előestéjén állott. A Liverpoolt és Manchestert ujonnan összekötő vonat feltétlen szükségessége minden kétségen kívül állt, s a vaspálya-társaság igazgatói még egyszer összegyűjték barátaikat, hogy a teendő lépésekről tanácskozzanak. A gyűlésben a parlamenthezi kérvényt megújítani határozták, az első lépések meg voltak téve, az ügy oly fontosságu volt, hogy végre is lehetetlen volt, a kormány szentesítését meg nem nyernie.

Stephensont a fölvételnél még egyszer alkalmazni, nem tarták helyesnek.

Az ő mérnöki képessége környezetének határain túl még nem volt ismerve; érezték ezt a vállalkozók, azért a leghirnevesebb mérnökökhez fordulván, Rennie Györgyöt és Jánost s Vignolles Károlyt szólíták fel. Az ezen urak által ajánlott vasutvonal az előbbitől némileg eltért, a nagyobb ellenzékiek birtokait nem érinté, a liverpooli utak átmetszését elkerülte s egy emelkedésen és alaguton át vezetett a városhoz. A mozdony-alkalmazásra nézve azt határozzák, hogy itt nem tesznek határozott pontot, hanem alávetik magukat a parlament által jónak talált megszorításoknak.

A következő év martius 6-án ismét a parlament elé került az ügy; tiz nap alatt a nagyobb szám mellette volt, s a harmadik ülésben 88 szavazattal 41 ellenében keresztül vitetett.

A felsőházban csaknem egyhangulag elfogadtatott a

bill, de a parlamenti engedély elnyerésének költségei, mintegy 27,000 fontnyi — (270,000 forint) jelentékeny összegre rugtak.

Az igazgatók a főmérnök választásakor ismét Stephensonra vetették szemüket, és segítségül a Rennie testvéreket akarák mellé adni, de ezek el nem fogadható föltételeket szabván, a nagyszerű munkálatoknál Stephenson lön az egyedüli főmérnök 1000 font (10,000 forint) évi díjjal.

Kineveztetése után Liverpoolba költözvén, azonnal munkához fogott. Munkálatát a „*lehetetlennel*“, vagyis a chat moosi vonalrésznél kezdte. Ezen ingovány feltöltése valóban óriási munka is volt, és egy négy angol mérföld hosszú töltést vezetni rajta keresztül, bármily kevesbbé erős lelket visszariasztott volna. A munkálatok 1826-ban kezdődtek és két év alatt annyira haladtak, hogy a töltésen meglehetősen súlyos terheket lehetett hordozni. Ámbár a mocsár közepének magasabb fekvése a lecsapolást könnyíté és a töltést elősegíté, mégis fárasztó munkába került a töltést annyira vinni, hogy a rá alkalmazott erősítési anyagokat elbirja, s egy Flaw-Mossnak nevezett, különösen iszapos helyen, annyi anyagot nyelt el a mocsár, hogy a pálya-igazgatóság nyugtalankodni kezdett, s már a munkálatok ezen részeni félbenhagyását emlegeté. Stephenson változatlan mondata — „Csak kitaratás!“ — s a mocsárra fordított ropant kiadások, mégis a munka folytatására birták, s a kitaratás gazdagon meg lön jutalmazva, mert hat hóval később a nehéz vonat egész biztossággal haladott Chut-Mooson keresztül. A mocsár körüli munkálatok Giles mérnök szerint 270,000 fontba (2,700,000 forint) kerültek volna és Stephenson 2800 font (280,000 forint) költséggel végezte el.

Bár a liverpool-manchesteri pályamű a későbbi időkben túl lön is szárnyalva, azon időben valóban rendkívüli volt, mert még Angliában hasonló művet nem vitt végbe senki. Különféle helyeken részint a pálya alatt, részint fölötte, 63 hid emelkedett. A nagy Sankey utvezeték 50 lábnyi téres kilencz ivével nagyszerű mű, mely a Sankey-csatorna fölött 70 láb magasra emelkedik. Ép ily szép művek a rainhilli, newtoni és manchesternél az Irwell fölött épített hidak is,

melyek mérnököknél is élénk bámulatot idéztek elő. A Liverpool város egy része alatt vezetett alagut, s az olive-mounti sziklák egy óra hosszúságu átfuratása párjokat ritkító művek. E művek mellett tűnt ki Stephenson páratlan képessége, melylyel annyi nemű s oly nagy számú munkást rendezett és vezetett.

Ő embereit ügyesen elosztá, hogy különböző pontokon egyszerre működhessenek.

Még azon időben nem voltak a vaspálya-építésben gyakorlott vállalkozók, kik nagyobb földmunkálatokat elvállaltak volna, és Stephensonnak nem csak terveket kelle készíteni, hanem azok kivitelénél is magának kelle örködni. Még a közönséges munkásokat is neki kellett betanítani, hogy hasznukat vehesse, s itt alakult először az angol vaspálya-munkások azon nagy osztálya, melyek művei még a későbbi nemzedéket is bámulatra fogják gerjeszteni. A magas munkadíj vonzereje a királyság minden részéből vont ide munkásokat, kik bármily nehéz munkára is készek valának. Sok irlandi volt köztük, mások a northumberlandi és durhami vaspályáktól jöttek, hol az ily munkával már némileg megismerkedének, de a legerősebb és legjobb férfiak a lancashirei és yorkshirei hegységekből valának. Naponkint együtt dolgoztak, ettek, ittak és aludtak, ugyanazon viszonytárságoknak valának kitéve, természetes tehát, hogy ezen férfiak bizonyos határozott elkülönzött jellemet öltének, mely őket azon vidék népességétől, hol ideiglenesen dolgoztak, elkülöníté. Menten minden gond és családi köteléktől, mely természetüket szelidíthette volna, kitartón dolgoztak, egyszerűn éltek, a kunyhót megeléglék lakásul, de erős husétket kívántak és nagy ivók valának. Habár bérüket néha vadul eltivornyázták is, e barna munkások, mégis erős csontu, kemény izmu, erőteljes fajú levének, mely sem dologtól, sem veszélytől vissza nem riadt. Bár tudatlanok s hevesek, egészben véve mégis jószívü ficzkók voltak, s megszorult pajtásukkal örömet megoszták utolsó fillérüket. Bele lehetett ezekkel a világon minden nehéz munkába kapni, s ilyenekké sem Német-, sem Franciaország munkásai nem fejlődtek soha.

Az 1828 ik év végén már 460,000 fontot (4 millió

600,000 forintot) adtak ki az igazgatók s a munka még távolról sem volt bevégezve. Félték a nagy kamat veszteségtől és sürgették Stephensont, hogy a dolgot nagyobb eréllyel kezelje. Cropper, az igazgatók egyike, egy ily alkalommal mondá, hogy ugy iparkodjék, hogy a pálya 1830-iki január 1-re kész legyen. — „Uram“ — felelt a mérnök — „ha meggondoljuk, hogy sok helyen mily nehéz a munka, s hogy gyakran pénzhányban szenvedünk, ha a nedvességet és rossz időjárást nem említem is, lehetetlen az.“ — „Lehetetlen!“ — kiáltott Cropper — „szeretném Napoleont nyakára küldeni önnek, az majd megmondaná, hogy nincs a szótárban ily szó.“ — „Csitt!“ — felelt hevesen Stephenson — ne említse nekem Napoleont; adjon elég embert, anyagot és pénzt s én megteszem azt, a mire az soha sem lett volna képes, t. i. vasutat vezetek Liverpoltól Manchesterig Chat-Mooson keresztül.“

Az igazgatók szereztek pénzt, Chat-Moos és egyéb helyeken a munkások száma megkettőztetett, még éjjel fáklyák mellett is dolgoztak, úgy hogy a mű az 1829-iki évben nagyon előre haladt. Hogy Stephenson ideje az általa választott fiatal mérnökök segítségével is mennyire igénybe volt véve, kitűnik abból, hogy a munka minden részletét ő vezette, minden hidhoz a legegyszerűbbtől a legnehezebb utvezetékig, minden földmunkálathoz, segítő géphez, alagut-áttöréshez ő adta az eszmét és sajátkezüleg készíté a rajzokat. Emellett ő gondoskodott mindenről, a mi a vaspálya megnyitásához szükséges, ilyen a kocsik minden neme, esztergályos padok, átmenetek, és jelek; szóval, ő intézett mind az építésnél, mind a gépezetnél, az első kapavágástól kezdve a vonat megindulásáig, mindent.

Nyáron virradatkor, télen pedig jóval napkelte előtt, már ott várta kapuja előtt jó lova, hogy őt a gyakran távol eső munkálatokhoz vigye. Csak alig vett némi csekély reggelit magához; ha délben haza tért, gondosan átmérte a mérnökök vagy felügyelők által kiadott pénzkérvényeket, s a rövid ebéd végeztével leült, hogy levelezéseit végezze, vázlatokat vagy rajzokat készítsen, s azoknak kiviteléhez utasításokat adjon. Némelykor rövid szunyadás által szer-

zett e foglalkozáshoz magának erőt, Swanwick Frigyes, leg-
 ügyesebb növendéke, volt egyszersmind titkára is. Stephen-
 sonnak tiszta világos és erőteljes irmodora volt, nem volt
 abban semmi fölösleges, hanem minden határozottan és sza-
 batosan volt elmondva; ha némelykor irnokának tolla alatt
 szavai elferdítették, azonnal észrevette, de ha az ő gondo-
 lata nem szenvedett általa változást, elnézte. Természetes
 esze pótolá nála a nyelvtant és logikát, miket külön megta-
 nulni soha sem volt ideje; erőteljes nyelve mégis példánya
 volt a szószerkezetnek. Az est egy részét nejevel vagy azon
 növendékével töltötte, ki vele egy fedél alatt lakván, ugy-
 szólván családjához tartozott. Öröme telt e fiatal emberek
 ismereteinek vizsgálatában, s az erömütani törvények kér-
 dezgetésében. Kitérő vagy felületes felelettel nem elégedett
 meg, de ha csak közelítőleg helyes volt is, a hiányt kiegé-
 szíté s példákkal világosítá, hogy az a növendék emlékében
 jobban megmaradjon. Mindenek előtt jellemüket óhajtá kiké-
 pezni! — „Magatoknak tanuljatok és magatoknak gondol-
 kodjatok — mondá — a főszabályokat sajátítsátok el egé-
 szen, legyetek kitartók, szorgalmasak és semmi sem lesz
 nektek nehéz.“ — És valóban egy segéde sem volt, ki kitünő
 ügyességre és képességre ne emelkedett volna.

Esténkint gyakran kedélyesen beszélgetett és adomákat
 beszélt küzdelemteljes életéből. Haragos szó, komor tekin-
 tet nagy ritkaság volt nála, szeretetteljes, jószívü és okos
 volt, minden örömét megosztá, s jelenléte által növelé annak
 élvezetét.

Éjjel gyakran órákig feküdt álmatlanul ágyában, vala-
 mely nehéz feladat megoldásán addig gondolkozva, mig szel-
 leme az akadályokat legyőzte s tisztába jött, de azért a
 szokott reggeli órában mindig talpon volt.

VII. FEJEZET.

**Pályadíj kiírása vaspályamozdonyokra. Stephenson megnyeri a pálya-
 díjat. A liverpool-manchesteri vaspálya megnyitása.**

A liverpool-manchesteri pályamunkálatok a befejezte-
 téshez közeledtek. Az alagut ki volt falazva, a chat-moosi

vonalrész biztos és szilárd, s a társasági bizottmányban még mindig nem döntenetett el, hogy a szállítás lovak, mozdonyok vagy álló gépek által fog-e történni.

A mozdonyok használata mellett csak Stephenson szolt; a mozdonyok iránti előítélet a parlamenti bizottságban történt első értekezlet óta ismét növekedett. Némelyek még a (léggel működő) athmosphärikus vaspályát is eléje helyezék, a minőt azon időben Wallance, Brighton és Shoreham közt indítványoztak. A mérnökök e tárgyban mi különöst sem véleményeztek, ők a mozdony működési képességét nem hitték, vizsgálatával pedig nem is fáraszták magukat. Stephenson azonban az igazgatókat többszörösen és komolyan sürgette, hogy csak egy kísérletet tegyenek mozdonyával, mielőtt határoznának, ugy hogy az igazgatóság végre megbizta egy mozdony építésével. E mozdony még 1829-ben lett kész s az építési anyagok hordásánál nagy szolgálatokat tön. E közben az igazgatóság a szállítás könnyítését illető tervek és ajánlatokkal, tökéletesen ostromolva volt, mintha Anglia, Franciaország és Amerika minden fölfedezője rá lett volna szabaditva; vizerő, köneny, fogas talpak, légnyomás, különféle álló gépek s a jó ég tudja, még mi nem ajánltatott neki.

A küldöttség ítélete, mely a stockton-darlingtoni pálya megnyitásánál jelen volt, nem volt ugyan megegyező, de ép oly kevésbé hangzott a mozdonyok javára, mint Walker és Rastrick, Darlington és Newcastlebe küldött mérnökök véleménye, mely az állógépeknek adott elsőséget, noha megvallozták, hogy a mozdonyon még egyetmást lehetne javítani. Ők azt ajánlották, hogy a pályát tizenkilencz, másfél angol mérföld hosszú állomásokra kell osztani, s hogy a vonatokat huszonegy erős álló géppel kell tovább szállítani. Ismét vita támadt a szállítási mód fölött, míg végre Stephenson okai győzván, a mozdonynyali komoly kísérlettel elhatározottat.

Most 500 font (5000 forint) jutalom tüzetett ki az ily-nemü legjobb gépre.

Feltételek valának: füstemésztés, tíz angol mérföld gyorsaság egy óra alatt, hat tonna (120 mázsa) sulylyal, biztosítószelep, a kémény csucsáig tizenöt láb magasság, hat tonna vagy kevesebb suly, négy kerék, higanymérő és

1829 október 1-jén tökéletesen kész átadás. A gép ára 550 fontnál (5500 forint) többre ne rugjon.

Az 1824-dik év óta Newcastleben fennálló „Stephenson és társa“ czég alatti gépgyár, öt év alatt számos gépet, s a között sok mozdonyt készített és jól iskolázott ügyes munkásokat nevelt ugyan, kik közül néhányan később igen nevezetes gépészekké lettek, de még eddig nem hozott kamatokat, hanem vesztesége volt. Peace vissza akarta huzni részvényét, de ez pénzhiány miatt nem történhetett meg. Stephenson ekkor Columbiában időző fiát a visszatérésre szólította föl, hogy a newcastlei gyár vezetését venné át. Ez az 1827-ik év végén érkezett Angliába vissza, s miután ő is, mint atyja, a mozdonyok tökéletesbitésére szentelte magát, s időközben a gőzerőt illetőleg számos tapasztalatot szerzett, nem kis mérvben volt tényezője annak, hogy végre a Stephenson-rendszer diadalmaskodott. A liverpooli szállító eszközök miatti vita alatt atya és fiu folytonos összeköttetésben voltak, s Robert nem egyszer volt Liverpoolban, hogy atyjának a munkálatok körül segítségére legyen.

Fő feladatuk volt a gőzkocsi erejét növelni s gépezetét tökéletesbitni, különösen miután a legjobb mozdonyra jutalom tűzetett ki.

Mások is számosan tettek kísérleteket, a mozdonyok erejét növelni, és miután e tekintetben Stephensonnak számos tapasztalata volt, a liverpool-manchesteri vaspálya titkára Booth Henrik összeköttetésbe lépett vele, hogy a legjobb szabályok szerint egy mozdonyt készítsenek. A gép elkészülvén „Rocket“-nek neveztetett, ez már tökéletes mozdony volt, mert azon idő óta inkább a külmunkában történtek változások, és lényegében az új gépek semmiben sem különböznek tőle.

A „Rocket“-tel a killingworthi pályán teljes eredménnyel tevén kísérletet, Liverpoolba levél által tudósíták Stephenson Györgyöt, hogy a mozdony igen jó s hogy a versenyt ki fogja állani, mire az kocsin Carlisleig, innét hajón Liverpoolba vitetett. A Stephenson által óhajtván várt idő, melyben mozdonya teljes elismerést nyer, elérkezett.

A versenynapon négy mozdony állt a téren, hogy a

pályadíjért küzdjön: „*Novelty*“, (Ujdonság) Braithwait és Ericssontól, — „*Sanspareil*“ (Páratlan), Hackworthtól, „*Rocket*“ (Szikla), Stephensontól és „*Perseverance*“ (Állhatatosság) Burstalltól. Egy ötödik, mely csak három tonna sulyu volt, s ló által hozatott mozgásba, nem bocsáttatott pályázatra, ennek neve „*Cycloped*“. E versenyre több mozdony is építettett az ország különböző részeiben, de a határnapra nem lettek készek. A próbamenetekre a vaspályának egy körülbelül két angol mérföld hosszú sik része tüzetett ki Rainhill mellett. E tért mindegyik gépnek huszszor kellett befutni, vagyis hetven angol mérföldet tenni egy órában, legalább tiz mérföldnyi gyorsasággal. Hogy a gépeket kellően elő lehessen készíteni, a határnapot okt. 1-ről 6-ra tették át, oly rendelettel, hogy minden zavar elkerülése végett a gépek mindegyike külön napon fusson. Versenybírák voltak Wood, Rastrik és Kennedy.

1829-iki okt. 6-án Rainhill vidéke igen élénk képet mutatott. A tudósok, mérnökök, gépészek és nézők ezrenként jelentek meg, hogy tanui legyenek a gépészeti lángész ez új találmányának, melyhez oly vérmes remények valának kötve. A hölgyek számára páholyok készültek, míg a pálya hosszában mindkét oldalt számtalan kocsi állott.

Megjegyzendő, hogy ámbár Stephenson mozdonya a menetrenden nem volt elsőnek jegyezve, mégis mivel legelőször lön kész, a bírák által első helyre tétetett s az első próbanapon tizenkét angol mérföldet 35 percz alatt futott be. Utána a látszólagos tömörsége mellett is igen könnyű „*Novelty*“ lön megkísértve, mely mind a vizet, mind a tüzanyagot ugyanazon kerekeken vitte, de mivel a nap már igen előre haladt, mind ő, mind a „*Sanspareil*“ csak néhány futást tehettek, s a verseny más napra halasztatott. Azonban mielőtt a bírák megjelentek volna, mind a Novelty mind a Sanspareil-en némi sérelmeket vettek észre, melyek őket a próbamenetre képtelenné tették, a kijavításra bizonyos idő engedtetett. Hogy az elhalasztás miatt boszankodó tömeget szórakoztassa, Stephenson újra előhozatta a „*Rocketet*“, egy harmincz egyénnel terhelt kocsit csatolt hozzá, s a jelenlevők nagy meglegedése és mulatságára a pályán oly gyorsaság-

gal járt fel s alá, hogy egy óra alatt 24—30 angol mérföldet tön, mire a valódi verseny másnap reggelre tüzetett ki.

Oktober 8-kán reggel a „Rocket“ az állomás végén állt, kemenczéje köszénnel volt megtöltve, a tűz égett, a gőz fejlődött, míg végre 55 percnyi fűtés után a biztosító szelep a kellő nyomást mutatá. Most jel adatik, s a gép tizenhárom tonna (260 mázsa) nehézségű vonattal tova száguld, a tiz első fordulatot, azaz 35 angol mérföldet egy óra és 48 perc, a tiz másik fordulatot két óra és három perc alatt futotta át. A futás gyorsaságának tetőpontja 29 mérföld vagyis a birák által kitűzött határ háromszoros távolsága volt.

A „Novelty“ csak okt. 10-kén tehette próbamenetét. Egy hét tonna súlyú vonattal indult meg, de mindjárt első fordulatnál megsérült egy cső elpattanása által, azonnal kijavíttatván, még néhány fordulatot tön, 24—28 angol mérföldnyi sebességgel.

A „Sanspareil“ okt. 13-kán lett kész, s az utána kötött teherrel 14 angol mérföld gyorsaságot ért el, de a nyolczadik fordulatnál a hidegviz szivattyúnak elpattanása által szintén használhatlanná lett. Mindkét tulajdonos folyamodott ugyan, hogy a további verseny engedtessek meg nekik, de a „Novelty“ tulajdonosai kérelmüket önként vissza vették, „Sanspareil“-ének pedig, miután a gép amugy sem tetszett, kérelme nem adatott meg. A „Perseverance“, miután 5—6 mérföldnyi gyorsaságnál többre nem volt képes, a versenytől vissza lépett. Stephenson győzött.

Egyedül „Rocket“ birt minden föltéttel, kelletinél nagyobb mérvben is, azért ez nyerte el a pályadíjt. Azonban Stephenson, hogy megmutassa, miszerint gépe még többre is képes, újra előállott mozdonyával, és közbámulatra két fordulatot tett tizenkét perc alatt.

Ezen siker után a Stephenson irányábani hangulat fölötlön megváltozott, az eddigi közönyt meleg dicséretnek, az ellenségeskedést barátsági ajánlatok váltották föl. A rainhilli diadal után Rocket mozdony Chat-Moosnál kavicshorolásra alkalmaztatott, mi által számos ló kiméltetett meg. Ezalatt elkészült a liverpooli alagut s hetenkint egyszer légszeszszel világítva, megnyittatott a közönségnek.

A mérnök ígérete szerint 1830 január 1-jén egy csapás le volt téve, s Rocket egy kocsival, melyben az igazgatók s hívott vendégek valának, Chat-Mooson át csaknem az egész pályán végig futott. Néhány helyen már megkezdődött a szénszállítás, a személyszállítás azonban addig, míg kellő mennyiségű mozdony és kocsi lesz készen, elhalasztatott; Stephenson és fia ezen időt a pálya számára készülő gépek tökéletesbitésére használták. 1830-iki júniusban egy manchesteri hivatalos gyűlés alkalmával, történt az első próbamenet az egész pályán végig, melyre minden részről nagy néptömeg gyűlt egybe. A két személyszállító és két teherkocsiból álló vonat, Liverpoolból két óra és egy percz, vissza pedig másfél óra alatt vitetett Rocket által.

A liverpool-manchesteri vaspálya 1830-iki év septemb. 15-én nyitattatott meg egész ünnepélyességgel. Nyolcz kipróbált Stephenson-féle mozdony állt a pályán, — Liverpoolnál a tolongás ellen erős mellvédek készítettetek, azon kívül számos constabler (polgári rendőr) és katona volt a pálya szabadon tartására kirendelve. A nagyszerű mű bevégezése mint általános nemzeti ünnep tekintetett és tartatott meg. A magas vendégek közt volt Wellington herczeg, az akkori miniszterelnök, sir Robert Peel, az államtitkár, Huskisson a liverpooli parlamenti tag, és sok más nevezetes egyén.

Az első vonatot Stephenson által vezetett „Northumbrian“ gép vitte, ezt követték a többi, mintegy 600 személylyel terhelt vonatok.

A nézők ezrei köszöntötték a vonatokat, ember emberhátán állt mindenütt, az utakat kocsik, a folyókat hajók borították. A nép csodálva, álmélkodva nézte a feje fölött tova robogó vonatokat.

Liverpooltól 17 angol mérföldnyire Parksideben volt az első vizállomás. Itt egy igen szomorú eset adta elő magát, mely az egész ünnepélyre gyászfátyolt borított.

A „Northumbrian“ gép a magas vendégekkel egy oldal kerécsapásra tért ki, hogy azok a következő vonatok tovább haladását lássák.

Huskisson szerencsétlenségére kiszállt kocsijából és

épen akkor ment át a talpvason, midőn a Rocket villámsebessé-
ben közeledett.

Wellington herceg ezen urnak, kivel hosszabb ideig
feszült viszonyban volt, véletlenül kezét nyujtá közeledése
jeléül, mit az szívélyesen meg is szoritott. — „Fel a
kocsira! fel a kocsira!“ — kiáltozák ekkor aggódva a kö-
rüllevők. Huskisson, meglepetésében és zavarában, nem
találta az ajtót, a „Rocket“ félretaszítá és a derék férfiú
egyik lába szörnyen össze lőn zuzva. Midőn fölemelték, így
szólt: „Ez halálom!“ — Szavai hamar bereljesedtek, mert
még az nap este meghalt egy közellevő paplakban.

Sir Robert Peel és Wellington herceg azt akarták,
hogy a vonatok ez eset után tüstént Liverpoolba térjenek
vissza; de ellenvetésül felhozták, hogy Manchesterben rop-
pant néptömeg várja a vonatok megérkeztét, s ha ezek kima-
radnak, a szerencsétlenséget megszázsorozza a hir, s hogy
az alaptalan páni félelem, a vállalatnak nagy kárára,
a későbbi utazókat is vissza riasztja. Ezen ellenvetések
után megengedettett a vonatoknak Manchesterbe menete, de
oly feltét alatt, hogy minél előbb visszatérjenek, s hogy a
menet minden ünnepélyesség nélkül történjék.

Az első nagy vaspálya be volt fejezve, s a mozdonyok
czélszerűsége, gyorsasága és biztossága bebizonyitva. Hogy
az érzelmek és vélemények mennyire rokonszenveztek az idő
el nagy szüleményével, leginkább kitűnik Brougham lord
egyik akkori dicsbeszédéből, melyben az a feltaláló lángeszét
és erélyét annyira kiemeli.

A vaspályának kereskedelmi eredménye is igen kedvező
és elhatározó volt, ámbár egészen más módon, mint tervezve
volt. A vállalkozók a legnagyobb sulyt a szén, gyapot, épü-
letfa és egyéb terhek szállítására fektették, a személy-szálli-
tás igen kevésbe vétetett. Azonban nem sokára kitűnt, hogy
ez a teherszállítást nagyban fölülmulja. Az egy napra számi-
tott 400—500 egyén 1200-ra szaporodott, és öt évvel
megnyitás után az évenkintiforgalom félmillió emberre ment.
A rendes menetek gyorsasága a 30 angol mérföldnyi távol
végpontok közt valamivel többet tett egy óránál.

Ámbár a nehéz terhek főtömege most is csatornákon

szállíttatott, a vaspálya következtében mind a kereskedelmi áruk, mind a szén ára annyira csökkent, hogy belőle a közönségre jelentékeny haszon háramlott. A pálya-építés költségei a számított 800,000 fontot (8 millió forintot) több mint felével túlhaladták.

A pálya-forgalomnak egészen váratlan következménye lön a körülfekvő földek becsének emelkedése. A helyett, hogy a közönség a mozdonyok zajától, tüzétől és füstjétől megijedt volna, az állomások közelében mindig sűrűbben kezdett föld után tudakozódni, s hasonló arányban emelkedett a telkek becse is. — A nagyobb földbirtokosok, kik néhány év előtt a mérnököket birtokaikról elűzvé, a vállalkozókat más irányt venni kényszeríték, keserűn bánták most, hogy a vasutvonal előnyeitől meg vannak fosztva. Még Chat-Moos is, mely előbb alig adott egy eltévedt tehénnek elég takarmányt, ugy mutatkozott, hogy nem sokára értékes mezei jószágokkal fog borítva lenni.

Stephenson a pálya számára megrendelt minden mozdonyon tett valami javítást, azért minden új gép más alakú vagy más szerzetűnek látszott. Mihelyt valami csekély hiányt fedeztek föl, azon már a legközelebbi gépnél segítve volt, s ha a régi gépek ujakkal cseréltettek föl, nem azért történt, mintha azok roszak lettek volna, hanem mivel az utóbbiak az elsőknél tökéletesebb kivitelűek voltak. Stephensonnak több oldalról szemére vetették, hogy a liverpool-manchesteri vaspályánál, a mozdonyok készítését és a személyzet alkalmazását kizárólag ő viszi, de meg kelle engedni azt, hogy e kizárólagos kezelés mellett a gépek mindig tökéletesbültek, s hogy egyedül a newcastlei gyár volt az, mely valóban használható mozdonyokat készített. A pályagazgatók igen jól átlátták a versenyzés előnyeit, azért annak előmozdítására minden alkalmat megragadtak, de részrehajlatlanul.

A gőzerő fejlesztése és a kocsik czélszerű berendezése mellett a pályára is a legnagyobb figyelem fordíttatott. Midőn a mozdonyok ereje, sulya s a vonatok gyorsasága növekedett, belátta Stephenson a talpvasak javításának szükségét is. Az eddigi domboru felületűek csak lóerőre vagy könnyű

gépekre valának számítva, azért ezek idővel, bár az a társulatnak nagy költségbe került, erősebbekkel és javított alakuakkal cseréltettek el. Stephenson elhatározta, a parlamenti bizottmánynak adott szavát erejéhez képest beváltani, s a vaspályát lehetőleg tökéletesíteni.

VIII. FEJEZET.

Stephenson mint köszénbánya-tulajdonos. Atyai gondoskodása munkásai fölött. Fáradhatlan tevékenysége.

A liverpool-manchesteri vaspálya bevezetésével s a mozdony mint legjobb vonó-szer gyakorlati használhatóságának bebizonyításával Stephenson bevezetének nagy feladatát. Ő tanulmányait és tapasztalatainak eredményeit összegyűjtve, semmi tény, semmi tanácsot el nem hanyagolva, szilárd meggyőződéssel és semmi által meg nem rendíthető elhatározással, célját szüntelen szem előtt tartva, mindenemű gát, nehézség és ellenállással szemben, érvényesíté mozdony-rendszerének a vaspályáni kitünő tulajdonait, s ez által a polgárosodás haladására többet tett, mint azon időben bárki más. A könyvnyomtatás feltalálásán kívül semminek sincs a közéletre oly nagy behatása, mint a vaspályaközlekedésnek, s ha az előbbi időkben jótevőnek nevezték azt, ki egy hid vagy ut építése által szomszéd helységeket összekötött, az emberiség mennyivel nagyobb jótevőjének kell nevezni azt, kinek találmánya által nemzetek kapcsolatnak össze, s a föld távol részei közelednek egymáshoz.

Nem lealázó-e azon korra, hogy épen a legmagasabb képzettségű emberek ellenzették a vasut-rendszert, s azt képtelenségnek, kivihetetlennek mondták; hogy a közönség, ha nem is ellenséges indulattal, de mindenesetre közönyvel volt irányában, míg azt egy egyszerű ember, ki sem az iskolai, sem tudományos nevelés előnyeivel nem birt, a legmagasb fokra emelé?

A „Rocket“ elkészültével a kivitel lehetősége felől minden kétség eloszlott, s az eddig lehetlen, sőt nevetséges agy-

rém ténynyé vált. — A világra egy uj s határtalanul fejleszthető erő született.

Miután a vaspályán a gőz általi szállítás lehetősége bizonyított, annak kiterjedt alkalmazása csak idő-, pénz- és munka-kérdéssé vált. Angliában az alkalom igen kedvező volt. A kormány épen sokat foglalkozott a régi országutak javításával, s nagy összegeket fordított Macadam ugynevezett fölfedezésére. Most a macadamizált utaknál jobb közlekedési eszköz mutatkozott, s a törvényhozásnak szép alkalom nyílt, az ország belforgalmát emelni. Elég különös, hogy ez uj jelenség elé késlekedést és gátakat dobott, mig nem nehézkes ellenállása legyőzetett s a nagy vasut-hálózat magán-egyének kitartása által vitetett ki. A nagyszerű vállalatokhoz szükséges pénzerő megszerzése igen jellemző és angolos volt, mit később más nemzetek is utánoztak. Ugyanis e célra részvénytársulatok alakultak, melyekben mindenki részt vehetett, a mi a nép szokásai és törvényeivel nagyon egybevágó volt.

Miután Stephenson az utat megmutatta s az első vaspálya-társulatok tapasztalást szereztek, ugy nőtt a sok terv és vállalat, mint földből a gomba. Miután mérnökünk mint tanácsadó vagy vezető minden nevezetes építésnél szerepelt, csak azon tényeket fogjuk elsorolni, melyeknél különös tevékenységet fejtett ki, vagy melyek egyéniségére nézve különösen jellemzők.

Mindenek előtt a gyárvidékek szükséglettek ily összeköttetést, minő Liverpool és Manchester közt létezett, s ez utóbbi város központtá lön, melyből minden irányban fő és mellékpályák indultak ki s csomópontja volt a különböző osztályokban tervezett és épített vaspályáknak, minők a Londont Észak-Angliával és Skótországgal összekötő nagy vonal, s az ország keleti partjáról a nyugotiig vonuló főpálya.

De a vaspálya minden előnye és kitünősége mellett sem volt még a nagy birtokosok, bérlők és köznép ellenállása legyőzve.

Különösen az elsők azt ohajtották, hogy parkjaik és birtokaik érintetlenül maradjanak. Még a nagyobb városok

lakói is zavarba jöttek, ha véletlenül azon ajánlat tétetett nekik, hogy jönnének ők is a vonalra.

Igy a london-birminghami pálya épen a csinos Northampton városka mellett vezetett volt, ha a lakosok a helybeli nyomda s néhány befolyásos művelt egyén által felingerelve, a vállalkozókat nem kényszerítették volna, hogy méréseiket a várostól bizonyos távolban tegyék, a mi végett a talpakat úgy kellett rakni, hogy a Kilsby alagút építése által a társulatnak roppant kiadásai lőnek.

A northamptoniak már néhány év mulva vaspálya összeköttetésért kiabáltak, s e végből különösen kellett egy oldalágat építeni.

Midőn Stephenson a london-birminghami vonal építésénél mérnökke akarák kinevezni, a társulat bizottmányában egy párt oly egyént akart melléje adni, kivel a liverpooli pályánál komoly összekocczásai voltak.

Rövid gondolkozási időt kérvén, fiával a szomszéd Szt. Fülöp temetőbe ment, hogy ott az ajánlatot megfontolják. Stephenson maga el akarta az ajánlatot fogadni, de fia a mérnökök féltékenysége és vitáitól tartván, ellene volt, s atyjának azt tanácsolá — „Vagy egyedül, vagy épen nem!“ — Ezen válasz után az elnök egyedüli mérnöknek nevezé ki, s ő állomását azonnal el is fogadta. Egy pálya-építésnél sem volt az ellenzék oly erős és rendezett, mint itt, s a nagyobb földbirtokosok ellenállását csak a föld háromszoros árának ígérete győzte le. A parlament engedélyének megnyerése 72,868 fontba (728,680 forintba) került. A pálya-építésnél roppant nehézségek merültek föl, mert több alagutat ismeretlen hegységeken kellett keresztül furni, s maga a Kilsby alagút roppant pénzbe. idő- és munkába került, mert az átfurásnál futó homok és bőséges vizerekre találtak, melyek perczenkint 1800 gallon vizet löveltek ki, s csak nyolcz hónapi iszonyu munka után sikerült azokat annyira kimeríteni, hogy az alagutat kiboltozhatták. Daczára az öt millió font (50 millió forint) kiadásnak, melybe a 112 angol mérföld hosszú pálya került, mely a számítottösszeg kétszeres öszvegét teszi, mégis egy évre az 1838-ik sept. 17-kén történt megnyitás után a részvényesek jelentékeny osztalékot kap-

tak, mert az első évi jövedelem csupán a személyszállításból 608,567 fontot (6 millio 85,670 forintot) tett.

Természetes, hogy ily eredmények után a vasut építési vágy az ország minden részében növekedett, s bár Dél-Anglia még sokáig vonakodott tőle, mivel a természettudósok és orvosok azt az egészségre károsnak nyilváníták, a közönség végre mégis belátta a gyors közlekedés előnyeit s a vállalkozókat élénk pártolásban részesíté.

Stephenson György a liverpool-manchesteri vaspálya bevégezte után leicestershirei Alton Grange-be költözött, hol több évig lakott.

Ennek oka az volt, hogy megtudta, mikép Ashby mellett szén található, mi a vaspályához közelet miatt jutalmazó vállalatnak látszott. Stephenson fia tudósításának valóságáról személyesen meggyőződván, két liverpooli barátjával 1831-ben megvette a birtokot, s Alton Grangebe költözött, hogy közelről a bánya-ásatásra jobban felügyelhessen. Az első aknabani ásások gyorsan haladtak előre, míg a régi ellenség, a víz mindent elönteni nem fenyegetőzött, alkalmas szivattyuk az aknának öntött vasivek általi ügyes bélelése az aknát ugyan vízhatlanná tették, úgy hogy tovább lehetett ásni, de még egy granit-réteget kellett áttörni, mielőtt az ohajtott széntelep elérhető volt. Szerencsésebb volt más két aknával, hol csakhamar jó szénre talált. A munka a legnagyobb mérvben haladt, és Stephenson nem sokára egy szénnel terhelt vonatot küldött a nagy gyárvárosba, Leicesterbe, mely eddig Derbyből csatornán át sokkal nagyobb árért kapott szenet.

A szén ára a gyors és kényelmes közlekedés által csökkent és Stephensonnak mégis szép nyeresége volt. Snibtoni jól kezelt szénbányái, melyek minden bányatulajdonosnak mintául szolgálhattak, mindig nyitva álltak szabad megtekintésre, s az ottani javításokat saját előnyükre nemsokára a többi belföldi bányák is utánzák.

Ugyanezen időben a vaspályának a vidékeni továbbterjesztésén is dolgozott, és Stamford lordot birtokain át egy vaspálya-ág vezetésére bírta, mely a Grohyban létező szép gránitbányákhoz vitt. Ő lordsága beleegyezését meg-

nyervén, Stephenson a vasut építését díj nélkül vezette. De Stephenson egyéb erömüvi feladatokon is dolgozott, így Talbot lord számára sok nehézséggel egy gépet talált föl, melylyel a tamworthi sóbányákból a vizet felszivatván, a bányákat használhatóbbakká tette.

Stephenson jellemére igen kedvező fényt vet, hogy a tőle függő egyének családi élete és jólétére nagy figyelmet fordított. Ő bányászainak és azok családainak igen barátságos és jó gazdája volt, ki a munkáért mindig megfizette az érdemlett díjt, s ki soha nem feledé, hogy a gazda nemcsak jogokkal, de kötelességekkel is bír. Mindenek előtt lakhelyüket ohajtá kellemessé és csinosná tenni, egy falut alapított kényelmes házakkal és kertekkel, közre működött egy a bánya közelében építendő templom létrehozásán, s gondoskodott arról is, hogy a munkások gyermekei iskolába járjanak. A más hitüekről sem feledkezett meg, s számukra is épített egy kápolnát és iskolát, mely bőkezűség a szomszéd birtokosoknak is buzdító például szolgált. Különbféle foglalkozása közti szabad idejét mindig a kedves falusi életnek szentelé. A madárfészkeket vizsgálta, őszszel diót vert, a kertben dolgozott vagy sétalovaglást tett erősen véüülő Bobby lován.

Barátságos és közlékeny modora csakhamar kedvessé tette őt szomszédai előtt, kiknek a földművelés javítására vonatkozólag sok hasznos tanácsot adott.

Életének legelfoglaltabb szaka az 1834—1837 éekben volt; a midön ideje legnagyobb részét utazással tölté, s e mellett oly kiterjedt levelezései voltak, hogy magántitkárt kellett tartania, ki őt utazásaiban követé, mert ő bár nagy könnyüséggel tudott tollba mondani, kissé nehézkesen írt. — E mellett oly kitartó munkaerőt fejtett ki, hogy titkára szerint, egy nap alatt 37 levelet volt képes tollba mondani, melyek közöl nem egy, hosszabb gondolkozás és számítás eredménye volt. Egy más alkalommal tizenkét óráig szakadatlanul leveleket és tudósításokat mondott tollba, míg titkára kimerülve ugrott fel székéről s a munka félbeszakítását kérte. Leveleiben soha sem volt túláradozó, hanem mindig szigorun tárgyánál maradt, iratai rövidek,

értelmesek voltak, látszott rajtuk, hogy szerzőjük előtt az idő becses.

Stephensonnak azon idő alatti életéből, míg terhes elfoglaltatásai miatt, pár év alatt postán mintegy 20,000 angol mérföldnyi utat tön, családi életére vonatkozólag keveset tudunk. Gyakran volt Londonban, onnét igazgatta kőszémbányáit, gép-gyárát és több vaspálya-építést, melyeknél mint mérnök foglalkozott.

A nehéz iskola, melyben növekedett, megtanította őt a fáradalmak könnyen tűrésére, melyek gyöngébb természetet tökéletesen kimerítettek volna. Neki kevés alvásra volt szüksége, s gyakran kocsiban tölté az éjet, hogy valamely távolibb helyen viradatkor munkába kaphasson, s késő estig végezhesse méréseit; így tartott ez sokszor hetekig.

Akarata tökéletesen uralkodott erején, bármily órában fölébredt és dologhoz foghatott.

Titkárának és segédeinek persze nehéz volt ilyen emberrel kijönni

Szíve, ezen testet lelket igénybe vevő foglalkozás mellett is oly érzékeny és szeretetteljes maradt, mint előbb volt. Így Alton Grangebeni tartózkodása alatt időt vett magának, fia számára egy érzékeny történetet írni két kis veresbegről, melyek a felső üres szobákban rakván fészket, az ablaknak esetleges bezáródása által egymástól elválasztattak, mi először az egyik, aztán a másik állatkának okozta halálát.

Stephenson dolgai és a parlamentteli érintkezései annyira felszaporodtak, hogy 1836-ban szükségesnek látta, Londonban egy irodát állítani, mely nemsokára az összes vasutpolitika gyülpontjává lön. Itt tartattak az értekezletek, itt érleltettek meg a tervek, itt fogadtattak el a küldöttségek, s mérnökünket nem egy vállalkozó kereste föl, hogy tervét neki bemutassa, úgy hogy 1841-ben Stephenson joggal mondhatá ez alsóházban, hogy nincs Angliában vaspálya, melynek létrehozatalánál ő közre ne működött volna. De mivel ő leginkább az észak-angliai pályák vezetését vállalta el, a déli részt erélyes fiának engedte át.

IX. FEJEZET.

Az angol vaspályatervezet kiterjesztése. Stephenson Belgiumban és Spanyolországban. Betegen tér vissza.

Egy a felsőházban történt eset, különösen tiszta fényt vet Stephenson jellemére. A manchester-leeds-i pálya az első felmérések után 1836-ban a parlamenttől engedélyt nyert, de a királyi megerősítést még nem kapta meg; ekkor Stephenson észre vette, hogy még néhány tetemes javítást lehetne alkalmazni, a miért a legközelebbi ülésben új kérvény nyújtatott be, melyet az alsóház minden vonakodás nélkül meg is adott; azonban a lordok házában egész váratlanul ellenmondásra talált; ugyanis Wharncliffe lord, ki az ő köszénbányái mellett elvonuló manchester-sheffieldi pályánál részvényes volt, s ki félt az új vaspálya versenyzésétől, tüzesen kikelt a bill ellen, míg Stephenson mint tanu jelen volt. Ő lordsága akként nyilatkozott, hogy a házat rá akarták szedni; az előbb benyújtott terv kivitele szándékban sem volt, s csak azért nyújtatott be az alsóháznak, hogy a második talapot nyerjen s hogy elleneinek száma kevesbedjék. Ekkor egyenesen Stephensonhoz fordult — „És most azt kérdem öntől, sir, becsület ez?” — Stephenson belső felindulás miatt reszkető hangon felelt: — „Igen mylord, ez becsület! — És én azt kérdem lordságodtól, látott-e engem valaha, midőn killingworthi bányájában számos évig mint gépmester működtem, hogy valami becstelenséget követtem volna el? — Ön jól tudja, minő állapotban volt szénbányája, midőn odamentem, azt is tudja, minő állapotban volt, midőn elhagytam azt. Hallotta-e valaha, hogy midőn becsületes szolgálat kívánta vagy kötelességem szólított, nem voltam jelen? Vizsgálja meg lordságod a jelen körülményeket s meg vagyok győződve, be fogja látni, hogy eljárásom a jelen esetben is becsületes.” — Wharncliffe lord kérte, hogy mind az ő nyilatkozata, mind Stephenson felelete hagyassék ki a jegyzőkönyvből, a mi meg is történt, ekkor Kenyon lord és több parlamenti tag a mérnökhöz lépett, hogy kezet szorítson vele, s higgadt férfias fellépéseért elismerését nyilvánítsa.

A szerencsétlenséget jóslók miatt a vaspálya-építési vállalatok még mindig ellentállásra találtak.

Igy 1840-ben midőn a littleboroughi nagy alagut már csak nem kész volt, egyszerre azon hír terjedt el, hogy a boltozat beszakadt és számos munkást temetett romjai alá. A helyi vizsgálatnál azonban, hova Stephenson a pálya-igazgatóktól kísértetett el, kitünt, hogy egy helyen a fenéken mélyedés történt s hogy a középeni vizlefolyásnál a víz néhány helyen feltört, a tető és falak tökéletesen biztos állapotban voltak és Stephenson akként értelmezé a dolgot, hogy a kék pala, melyet elég erősnek tartottak, azért a feneket nem is építették keményre, a küllég behatása következtében az oltatlan mészhez hasonlóan összehuzódott, és így képződött a fenék mélyedése. Ezen 8600 láb hosszú alagutnál 23 millió téglá és 8000 tonna kőragasz (Cement) használtatott fel.

Stephenson valamint minden új találmányt és javítást hasznára tudott fordítani, úgy egyike volt az első mérnöknek, ki a villanyos távirót használta, s a vaspályai munkarendezésnél annak nagy előnyét elismerte.

Stephenson egyik kedvencz vaspályája volt az északra vezető pálya, melynek munkálatai oly nagyszerűek voltak, hogy egész emberéletet elégségesek valának betölteni. S e kétszáz hid és hét alaguttal bíró pálya mégis elkészült három év alatt. Stephenson éles elméje és tapasztalata átlátta ezen, Londont és Edinburghot összekötő vonal fontosságát, különösen azon vidékek szentelepeire nézve, melyeken át vezetett. Vassal és szénnel, az északi vidék e két fő terményeivel, ez látta el egész Angliát. Stephensonnak ezen előrelátása, melyet 1840-ben egy yorki gyűlésben ki is mondott, s mely azóta be is teljesedett, rábirta őt, hogy a Clay-Cross szénbányát kibérelje s lakását Chesterfield melletti Tapton-Houseba tegye át, hol élte végéig meg is maradt.

Ezen birtok az északi pályának közép táján feküdt, s innét ő mind a négy világtáj felé vezető fő ágak építését könnyen igazgathatá. Hogy a dél-északi pálya jövedelmezőségéről mennyire meg volt győződve, bizonyítá, midőn 420 részvényt maga irt alá, s ez által másokat is részvétre buzdított. A vaspályák megnyitásakor tartott ünnepélyek gyak-

ran igen érdekes képet nyújtottak. A pálya körül lakó népesség ünnepet tartott, zenekarok játszottak, zászlók lobogtak s a nézők ezrei ágyudörgés mellett köszöntötték a tovarobogó vonatot. Ezen ünnepélyeket legtöbbször nyilvános lakomák követték, ily alkalommal örömet beszélt Stephenson kedvencz tárgyáról, a nehézségekről, melyekkel a vaspályák eszméjének küzdeni kellett, s a diadalról, melyet mozdonya végre aratott. Szívesen emlegeté tanítványainak s későbbi segédeinek érdemeit, melyeket azok a későbbi építkezéseknél szereztek, ilyenkor az illetőket ösztönözni és kintartásra inteni, soha nem mulasztá el.

Miután Stephenson Anglia nevezetesebb városait vaspályák által összeköté, figyelmét Skót- és Irhon felé fordította, hogy ezen országrészek nagyobb városait is egyenes összeköttetésbe hozza Londonnal, a nemzet ezen óriás szívével.

A vaspálya-építési vágy valóságos dühhé változott, mely minden tervet megragadt. Már 1500 angol mérföld hosszú vaspálya volt építve, és több ezer mérföld munkában, több százember foglalkozott részint a pálya-építésnél, részint a gyári munkáknál, melyekre 30 millió fontnyi összeg fordítatott. E tulzás természetesen visszahatást, fennakadást szült. A részvény-fizetéseket sokszoros felszólításokkal kellett követelni, az amugy is érezhető pénzszükség mindinkább nőtt, a részvények értéke esett, s csüggedés fogta el a vállalkozók szívét. E fennakadások s a parlament általi megszorítások egy időre üdvös határt szabtak az üzérkedésnek, számos terv elvettetett vagy kedvezőbb időre halasztatott. Ez utóbbiak között volt Stephenson Skóthonba vezető keleti és nyugoti part vonala s a chester-holyheadi és leeds-bradfordi pálya.

A kerécsapásnak minden pályáni egyenlősége mellett, ezen időben egy új találmány is lépett fel, melyet a mérnökök egy része igen pártolt. Ez a pályáknál a légnyomásnak mozdonyok helyetti alkalmazása volt. Ez egy Papin nevű francia eszméje volt, és 1810-ben Metthurst által élesztetett újra fel, ki bebizonyítá, hogy leveleket és árukat légnyomás által lehet szállítani. 1824-ben Wallance Brightonban, sza-

badalmat kért rá, hogy e módon utazókat szállíthasson. Ugyanezen tervet követé 1835-ben Piekus amerikai mérnök is. Ez eszme Angolhonban nagy pártolásra talált, egy ily pálya építésére társaság alakult, részvények útján pénz szedett föl, s Londonban egy mintakészületet állított ki. Stephenson e készületet figyelmesen megvizsgálván, így nyilatkozott: „E találmánynak nem lesz sikere, ez nem egyéb, mint álló-gép és vonó-kötél uj alakban.“

Clegg és Samuda mérnökök által a londoni nyugati pálya egy befejezetlen részén a légnymatu vaspályával 1840-ben tett kísérlet oly kedvezőn ütött ki, hogy az igazgatók az uj találmányt a dublin-kingstowi vonalon Kingstow és Dalkey között alkalmazák. — A London-Croydon társulat szintén elfogadta a légnymatu vaspályát, mely 1845-ben nyitattott meg. De bármily népszerűsége vergődött is e találmány, Stephenson előbbi véleményénél maradt — „Nem vezethet célhoz, mert csak játék.“ — S midőn véleményét előitéletnek, saját találmányáhozi előszeretetnek mondák — „Várjatok csak — felele — majd meglátjátok, hogy igazam van“.

Brunel, Cubitt, Vignolles és Walker hires mérnökök, ugyszintén a polgári mérnöki intézet tanácsa is nagy tetszésben részesíté a légnymatu vaspályát, s az uj rendszer kedvéért már csaknem lemondtak a mozdonyokról, midőn kitűnt, hogy Stephensonnak igaza volt, s a sok kísérlet után észrevették a hiányokat. Mindnyájan megegyeztek abban, hogy e rendszer az erőművészetnek igen szép találmánya, de nem elég biztos és nagyon költséges. 1848-ban az egész légnymatu pályarendszert abban hagyták s ismét mozdonyokat alkalmaztak mindenütt.

Az előbbivel egy időben Stephenson rendszerével holokeyenest ellenkező más találmány is lépett fel. Ez a hullámzatos pálya volt, mely hegyes vidékeken még magasabb emelkedéseknél igen előnyösnek mondatott. De bár a hullámzatos pálya személyszállításnál könnyü teherrel rövid vonalon magas emelkedéseknél kivihető volt is, Stephenson mégis látta, hogy tartós sikere nem leend, s bár elméletileg egy ideig tetszett és itt-ott alkalmaztatott is, Stephenson

nem szünt meg gáncsolni azt, s végre kitünt, hogy tapasztalata és ítélete itt sem hagyta cserben őt. Stephenson a mozdonypályáni tulságos sebes haladásnak is, mely egyes helyeken egy óra alatt száz angol mérföldig emelkedett, ellenszegült. Ezt ő hasztalan koczkáztatás és pazarlásnak tartván, mindent megtett arra, hogy a haladás mérsékelt, biztos legyen. Azért 1841-ben egy szerkezetet alkalmazott, mely a vonat futását a legnagyobb sebességnél is meggátolható. Egyáltalán Stephenson a vaspályáknál a közönségnek használni s a vállalkozóknak minél kevesebb kiadást és több hasznot hozni iparkodott.

Az európai uralkodók közül Lipót belga király volt az első, ki a vasutaknak a nemzet iparéletére való hasznos befolyását belátta. Angliában az első jó vaspálya építésnél ő maga jelen volt, személyesen megvizsgálta az építést s annak minden szállításmód fölötti előnyéről teljesen meggyőződött. Alig volt Lipót király a forradalom rázkódásai után egyideig trónján, midőn királyságában az országutakat vaspályák által helyettesítendő, az első tervet készítteté. Bár az Antwerptől Lüttichig vezetendő pálya terve igen szerény volt, s csak 400,000 fontnyi tőkét igényelt, a miniszterek még is tulságosnak s a kormány erejét felülhaladónak találták azt. A király véleményét, a liverpool-manchesteri vonal sikerét leszámítva, mi sem támogatta ugyan, de terve szilárdul állt, s midőn a kérdés a belga parlamentben nagy nehezen keresztülmentvén, 1834-ben törvényesen megerősítettett, már az ország főreszét behálózó vaspálya-rendszer kivitele is el lön határozva, mely Brüsszelt Belgium minden jelentékeny városával összekösse. Az engedélyek erre is megadattak, s e kedvező siker csupán a király erélyének és vállalkozó szellemének köszönhető, ki szén- és ásványokban gazdag, munkás gyárak, jó kikötők, hajózható folyók, csatornák és iparos népséggel bíró országára nézve belátta annak előnyeit. — A király a vaspályák legelőnyösebb építése végetti tanácsért Angliába Stephensonhoz és fiához fordult, mire Stephenson György 1835-ben Belgiumba utazott, hol a királylyal és miniszterekkel több érdekes értekezlete volt. Ez alkalommal a vállalkozó fejedelem a mérnököt a Lipót-rend lovagjává

nevezte ki. Habár a kormány nagy buzgalmat fejtett is ki, a népképviselők most még a királyt is felülmúlták a vaspályák méltánylatában, úgy hogy nemsokára több oldalágra is adatván törvényes engedelem, a pályák összes hossza hetven német mérföldet tett. 1835-ben nyitattott meg Brüsszel és Mecheln között az első vaspálya és 1844-ben az egész mű be lön fejezve.

A király meghívására, a brüsszel-genti vonalnak nagy ünnepélyességgel történt megnyitásánál Stephenson is megjelent. A megnyitást követő lakoma alatt, melynél a miniszterek, városi előljáróság, mintegy ötszáz előkelő brüsszeli polgár s az angol követ is jelen volt, a királyt éltették, Stephensonra is köszöntöttek poharat, mire az egész társaság nagy zaj és tetszésnyilatkozattal fölállt, s körébe tolulva, koczintott vele. Másnap Stephenson külön meghívásra a laekeni kastélyban a királylyal és királynővel ebédelt, aztán ő felsége kíséretében megjelent a brüsszeliiek által a pálya megnyitása és angol vendégek tiszteletére rendezett ünnepélyes tánczvigalmon. Midőn a terembe léptek, mindenütt e kérdés volt hallható: „Melyik itt Stephenson?“ — ekkor látta a mérnök először, mily nagy ember lett belőle.

Tíz évvel később másodszor utazott Stephenson Belgiumba, hogy a Sambre és Maas pályatársulatok kérelmére a vidéket, melyen a vonat átvezetése terveztetett, személyesen megvizsgálja.

Ezen utjában Sopvith és Starbuck hires geologok kísérték. — A vonal hosszát egész Couvin, Rocroy és az Ardennákig figyelmesen megvizsgálta, szemügyre vette a széntelepek, pala- és márványbányák s a Sambre és Maas közötti számos vasakna fekvését, — hogy a pályának lehető legjobb irányt adhasson. Az utazás ujsága, a vidék szépsége s a lakosok ipara, figyelmét nagyban lekötötték. A belga mérnökök ez alkalommal Brüsszelben egy pompás lakomára hitták, a helyiség szép lobogókkal volt díszítve. Egy szép márványtalapzaton Stephenson babérmagyalos mellszobra állt; a királyság legnevezetesebb férfiai mind hivatalosak valának, s a „*Vasutak atyjának*“ fogadtatása igen fényes volt. Lakoma alatt Stephenson egy mellékasztalon diadalív alatt álló moz-

dony-mintát von észre: — „Ime a Rocket!“ — mondá Sopwith barátjához fordulva, mert ott valóban a nevezetes gépnek kis mintaképe volt, s e finom bók jobban esett Stephensonnak minden magasztalásnál, mit azon este hallott. Másnap a király magántalálkozásra hívta őt, hova Sopwith is elkíserte. Stephenson irigylendő könnyűséggel és lélekéberséggel birt a magas műveltségű és állásu személyekkel társalgásban; a jelen beszéd tárgya Stephenson belgiumi látogatásának célja és köszénbányák művelése volt. A király igen jól mulatott, a tudósításokkal nagyon meg volt elégedve s a két nagy férfit szívélyes kézzorítással vált el egymástól. A palotát elhagyva, így szólt Stephenson Sopwithhez: — „Köztünk legyen mondva, igen tartottam tőle, hogy a király kalapom bélését meglátja, mert az nagyon siralmas állapotban van.“

Ugyanazon 1845-ik évben harmadszor jött Belgiumba a mérnök, hogy a tervezett nyugat-flandriai vasutvonalat megvizsgálja.

Alig tért vissza Angliába, midőn ismét Spanyolországba kapott meghívást, hogy nézetét, a királyi északi pálya felől, mely Madridtól a Biscayi öbölíig tervezte-tett, s melynek fölmérésével már számos mérnök foglalkozott, nyilvánítaná.

E végből september hóban Sir J. Walmsley és néhány e tervben részes egyénnel megindult Londonból; Párisban az orleans-toursi vaspálya vállalkozójával, Mackenzievel találkozott, ki őt a munkában levő vonalon végig egész Toursig kísérte. Stephenson éles szemét mi sem kerülte ki, a vidék alkatát, minden halmot, völgyet, mélyedést, a folyamok irányát, s földtani rétegeket ép oly gyorsan szemügyre vette, mint a földművelés állapotát és baromtenyésztést. Különösen érdekelték őt a mérnöki munkák; a bordeauxi úton a dordogni átmenetnél csudálkozott a nagy lánczhidon, mely nem rég lön befejezve. Az egyszeri megtekintéssel nem elégedvén meg, még egyszer visszament és újra átjött rajta, azután mondá: — „Ezen hid nem maradhat így, nagy nyomást nem fog kibírni. Ha nagyobb csapat fog rajta át-

menni, inogni fog, a mi a legnagyobb veszélyt okozhatja. Ez nem maradhat így.“

Stephenson azonnal irt az illető francia hatósághoz, hogy a veszélyre figyelmeztesse, mely javítás azonban nem történvén meg, a baj csakugyan be is következett; ugyanis néhány év múlva erősebb hadosztály menvén a hidon keresztül, a lánczok leszakadtak, a katonák a vízbe hulltak, s e borzasztó eseménynek sok emberélet lőn áldozatává, a mint Stephenson egykor megjósolta.

A Pyrenékben elbájolta Stephenson a vidék festőisége s a regényes népélet, mikre később is örömmel emlékezett vissza. Utjában mindenütt a lakosság küldöttsége fogadta őket. Raynosában gondosan megvizsgálta Stephenson a hegyszorosokat és szakadékokat, melyeken a vasutnak át kellett vonulni, naponkint korán fölkel, késő estig dolgozott s nem egyszer tölté az éjet egy-egy nyomorult viskó padlásán. Így tartott ez tiz napig, mire O-Castilián át Madrid felé közeledtek, és Escurialnál a Guadarama hegységet vizsgálták meg. Itt nagy nehézségek mutatkoztak két roppant alagut szükséges építése miatt. De Walmsley s az angol társaság ennek daczára is vállalkozott a vaspálya-építésre, ha a kormány kedvező feltételeket enged. A kormány késedelmezése és Stephensonnak az egész tervet roszaló véleménye a vállalkozókat arra birták, hogy tervökről lemondjanak.

A mérnököt nagyon megszállotta itt a honvágy. Madridi utjában sokat beszélt családi örömeiről, rokonairól s foglalkozása mellett is sokszor visszatért e kérdésre: — „Mit csinálnak most otthon?“ — Miután október vége felé Angliában jelenléte szükséges volt, éjjel-nappal szakadatlanul utazott hazafelé. Részint az ut fáradalmi, részint a kiállott nélkülözések okozák, hogy egészsége megromlott. Midőn Párisba értek, már beteg volt, de az utazást folytatni kívánta. A hajón, melyre Havreben szálltak, mellhártyalob fejlődött ki nála, mely érvágást tett szükségessé. Mind ennek daczára még az uton is munkával foglalkozott, s Walmsleynek, ki pillanatra sem hagyta el, s kinek ez alkalommal barátságát soha nem is felejté el, leveleket mondott tol-

lába. Otthonn néhány heti pihenés után ismét fellábadt ugyan Stephenson, de egészségi állapota ez idő óta mindig gyöngye volt.

X. FEJÉZET.

Házi élete Tapton-House-ban. látogatása Sir Robert Peelnél. Utolsó évei, halála és temetése.

Mióta Stephenson lakását állandóan Tapton-Houseban üttötte fel, élete munkabíró szakának elmulása után az volt főhajtása, hogy a sok munka fáradalmai és gondjaitól a magánéletbe vonulhasson vissza. Már 1840-ben Blackburnban nyilvánítá szándokát, hogy az ügyektől visszalép, a mit nemsokára meg is tön, főmérnöki állomásait fiának és egykori növendékeinek engedve át.

Tapton-House nagy tágas épület, Chesterfieldtől félórányira, nyílt kilátással erdők között egy szép magaslaton.

Zöld mezők és vetések, facsoportok által váltogatva környezik e lakot, míg a szem észak és dél felé gyönyörű tájképen édeleg; nyugatról van Chesterfield város szép templomával, s azon túl a Derbyshirei hegység magaslatai.

A vaspálya a park nyugati sarkát érinti, ide hallhatni a mozdonyok éles füttyeit, láthatni a tova száguldó vonatokat.

A lakhoz tartozó park és kertek, midőn Stephenson átvette, elhanyagolt állapotban voltak, s ő feltette magában, hogy ha ideje lesz, mind a kettőt helyreállítja. Az egyik hegyoldalon egy erdőnyilást vágatott, hogy azon át gyalogutat készítsen a chesterfieldi vasutállomáshoz s hogy a parknak nagyobb bájta kölcsönözzön.

De évek multak el, míg ő a kertek és park szándékolt javításához foghatott.

Oly tevékeny szellem volt, annyira hozzászokott a folytonos munkához, s oly erősnek érzé még magát, hogy egyszerre nem volt képes hiven megszolgált vagyónának csendes élvezetébe lépni. Mivel a vaspálya-vállalatok egyidőre felakadtak, tevékenységét a clay-crossi szénbányáknak szentelé,

mig ezek jól jövedelmeztek, 1841-ben a Tapton-Birmingham és newholdi lakosoktól szerződésileg megvevé a birtokaik alatt fekvő szén, s roppant aknákat ásatott. Ugyanezen időben az ambergetei állomás mellett mészbányákat nyitattott, melyek folytonos munka mellett naponként 200 tonna meszet adtak; ezen bányákból a mészkő egy külön pályán vitetett az Erich falutól másfél órányira fekvő kemenczékhez, hol a clay-crossi szénnel együtt égettetett ki. E bányamívelés oly jelentékeny volt, a minővel még magánember soha nem bírt, és szépen is jövedelmezett.

Midőn Stephenson a pálya-ügyektől visszavonult, sokan akartak neki, azon embernek, ki a társadalmi és kereskedelmi viszonyokat oly mértékben emelte, mint a világtörténetben még egy ember sem, nyilvános emlékjelet emelni, hogy azáltal a nemzet iránti kitünő szolgálataiért hálájokat kifejezzék. E célra már 1839-ben kezdtek gyűjteni; bizottmány alakult, hogy felszólítást és aláírási iveket bocsásson ki. De mig más mérnökök különféle nyilvános megtiszteltetésben részesültek, Stephensonnál a részvét oly lanyhán, oly helyhezkötvé mutatkozott, hogy a bizottmány a kívánt eredményen kétkedve, az ügyet több évre elhalasztá. Bár most nem nyert is nyilvános köszönetet, azért Stephenson polgártársainál nagy tiszteletben állt, neve csodálattal és tisztelettel említették, és Sir Robert Peel őt emlité fel mintaképül arra, hogy a felsőbb ismeretek még a legegyszerűbb napszámos által is megszerezhetők.

Stephensont mindig érdekelték a kézmivesek intézetei, ő az ifjuság nevelését és a kézmívek tökéletesbülését mindig figyelemmel kísérte, s most is, midőn híres emberré lön, gyakran fölkereste a kézmivesek gyűléseit, hol mindig szívesen látott vendég volt. Beszédeinek főtárgya mindig a haladás, buzdítás és bátorítás volt. Ha egyik város kézmivesegylete a másikat meglátogató, mint p. ez Chesterfield és Velper közt történt, a nap ünnepelet hőse mindig ő vala. Ha az egylet egyik vagy másik tagja valami újat fedezett fel, fészólitá, hogy mutassa meg neki, tanácscsal és segítséggel örömet szolgált. E felszólitása esetleg a lapokban is megjelent, s ezen idő óta Stephensont a levelek és tervek a szó

szoros értelmében ostrom alá vették. Ámbár ez Stephensonra nézve igen fárasztó volt, mégis a mennyire lehetett, mindig készen állt tanácsával, s a szegény feltalálót, ha a tárgy érdemes volt reá, pénzösszegekkel is segítette, hogy célzt érhesse.

Bár a közügyektől távol maradt, 1844-ben mégis társaságba állt Dixon Jánossal mint mérnök a whitehaven-maryporti vaspályánál, hogy nevével az ügyet előmozdítsa; azután a yarmouth-norwi vaspálya-társaságnál, melynél ő is nagy részt vett, az elnöki széket foglalta el; de nemsokára ugy találta, hogy ő inkább mérnöknek, mint elnöknek való. Midőn 1844-ben a Newcastle és Darlington közti vonal a közönségnek átadatván, a Themse és Tyne egyenes összekötetésbe jöttek, ő is megjelent a megnyitásnál. Egész Newcastle ünnepet ült s Stephenson és fia tiszteletére lakomák és dicsbeszédék tartattak. E pálya-építésnél is az építészetnek egy remeke fejeztetett be, a castle-garthe nagy vízszintes híd, melynek alaptervét Stephenson készíté, s mely fia rajzai szerint épült. Ez a híd a légpompásabb nyilvános építész mű, melyet Anglia a vaspályák körül felmutathat, még a menai ut fölötti hidnál is nagyszerűbb és fontosabb.

A legnevezetesebb férfiak egyike, kikkel Stephenson a vaspálya-építésnél érintkezésbe jött, Hudson György volt Yorkban, kit a közönség „vaspálya-királynak“ nevezett.

Ezen ember roppant sok vaspálya-részvény összevétele által azok értékét s így jövedelmét is magasabbra rugtatta, s újabb építésekre nyújtott alkalmat. Ő volt, ki a Stephenson-émlék-féle ügyet újra felkarolta a többi vaspálya-részvényeseket nagy összegek aláírására buzdította, hogy a nagy mérnöknek a newcastlei hidon szobrot állítsanak s egy ezüst asztali készletet nyujtsanak át. Hudson rövid uralkodása ismeretes, hamar véget ért, mert sok részvény ép oly gyorsan szállt alá, mint előbb emelkedett.

Spanyolországból visszatérvén, Stephenson oly csendesen élt tapton-housei jóságán, mint egy falusi nemes, kertjei és parkjának kellemeit élvezé, s a természet iránti vonzalmának adta át magát. Szén- és mészbányáiban tett némelykori látogatását kivéve, egészen a kertészetnek élt;

dinnye, ananász és szőlő számára szép nagy melegházakat építtetett, s mint hajdan Killingworthban, büszke volt óriási káposztájára, úgy most a ritka rendkívüli növények tenyésztésében törekedett fölülmulni a vidék kertészeit. Egyetlen vetélytársa, a kin nem diadalmaskodhatott, Paxton, a Devonshirei herczeg kertésze volt. Trágyával is tett Stephenson kísérleteket, barmokat hizlalt, s igyekezett azok fajtát nemésíteni. Az állatokat most is úgy szerette, mint azelőtt; voltak kedvencz kutyái, szarvasmarhái és lovai, még házi nyulakat is tenyésztett, rövid idő alatt nem volt a környéken madárfészek, mit ne ismert volna. Naponkint rávigyázott a fészeképítés haladására, elhárítva onnét minden akadályt. A tojásoknak mesterséges meleg általi kiköltése, a mivel előbb semmire sem ment, most sikerült neki. Sokat foglalkozott a szárnyasok tenyésztésével és hizlalásával, és midőn Peace barátja Darlingtonból egykor meglátogatta, megtanítá, miként kell a szárnyasokat, félannyi idő alatt, mint rendesen szükséges, meghizlalni. Kevesebb szerencséje volt Taptön-Houseban a méhekkal, ezek nem akartak tenyészni és mindig kivesztek a kasok.

Stephenson igen keveset olvasott, legfőlebb valami érdekes tárgyról egy-egy tudományos művet. A regények igen felizgaták, e mellett kifárasztá és elaltatá az olvasás.

Ő maga igen kevés levelet írt, mindig tollba mondá azokat, de ha lehetett, ezt is örömet kerülte. Legnagyobb öröme a beszélgetésben telt, innét merité műveltségének nagy részét, azért művelt, értelmes emberek társaságában igen örömet mulatott.

Szokása volt, mielőtt a vasuton kocsiba ült, a vonat mellett végig menve a kocsikba bepillantani, ha nem találta-e egy neki tetsző arcot. Egy ily alkalommal egy szellemdus férfiarcot vett észre, a mint később megtudá, Denman lordé volt. Stephenson ugyanazon kocsiba szállt be, s a két úr rövid időn mély beszélgetésbe volt merülve az időmérés és órakészítés fölött; a lord bámult szomszédjának szakismertén, midőn ez a dolog részleteibe annyira beereszkedett, mintha teljes életében órás lett volna. Kérdésére, hogy miként szerezhetette ezen ismereteket, miután egész éltét a mér-

nökségnek szentelé, elbeszélte Stephenson, hogy killingworthi munkás korában némi pénzt szerzendő, társainak óráit szokta tisztogatni, s hogy ez idő óta is foglalkozván e dologgal, mind fali, mind zsebórákat megtanult készíteni.

Barátai mindig örömet fogadták, ha Tapton-Houseba kaptak meghívást; mert Stephenson igen vendégszerető volt. Ezekkel aztán a mozdonyok bece felől újra heves vitákba ereszkedett s életéből e tárgyra vonatkozólag gyakran érdekes adatokat beszélt. Ha mezőn vagy az erdőben járt künn, barátinak figyelmét gyakran a legegyszerűbb tárgyra, mint falevél, fűszál, madárfészek, szarvasmarha, vagy egy petéjét vonzó hangya, irányzá s élénk szavakkal magasztalá az isteni eröművész kikutathatlan és bámulatos teremtményeit. Bizalmas körben e tárgyról gyakran órákig elbeszélgetett, s egy górcső (Mikroskop), melyet Tapton-Houseba hozott, állandó élvezetforrásul szolgált neki.

Vidám kedélye aggkorában sem hagyta el. Ha a ches-terfieldi állomástól ismerősökkel ment Tapton-Houseba, mindig felszólítá őket, hogy vele a meredek hegyi uton fölfelé versenyt fussanak, ámbár tudta, hogy maga is hamar kifutad; öreg barátait most is, mint fiatal korában, gyakran birkozásra szólítá föl a ház előtti szabad téren. — Esténként Damon és Phillis régi pásztori dal előadása által mulattatá vendégeit, vagy felkérte őket, hogy kedvencz dalát énekeljék. Nagy mulatságot szerzett neki és ifjukorára emlékezteté a „crowdie“ készítés. Behozatott egy fazék forró vizet s egy tányér zablisztet, aztán tálat fogott s vizet öntve bele, térdei közé szorítá, s míg egyik kezével lisztet eresztett bele, a másikkal derekasan kéverte, midőn az egész jó kovászszá lön keverve, kész volt a „crowdie“, mit friss tejjel leöntve, most finom nyalánkságnak tartott.

Gyakran meghívta egykori szegény társait, örömét lelte a mult időkről beszélgetésben. Soha sem érezte velök magas állását, hanem oly barátságosan és tiszteletteljesen bánt velük, mintha hozzá hasonlók lennének, s mindig elragadta szeretetteljes modora által látogatóit.

Szüikölködők előtt soha sem volt ajtaja zárva, örömet gyámolítá őket, de ha megtudta, hogy rossz életet élnek, de

rekasan le is hordá. Sok pályakezdő fiatalember kért tőle tanácsot vagy gyámolitást, s ha tevékeny, értelmes, józan embereknek találta őket, nem is tagadta meg azt soha. De valamint ő maga minden hasztalan hiábavalóságot gyűlt, úgy másoknál sem nézhette azt el korholás nélkül.

Egyszer alkalmilag Londonba utazott, de nem hivatalos ügyekben; hanem, hogy ismerőseit meglátogassa és lássa, mi történik a nagy világban. Azonban a londoni élet nem mulattatta, a látogatások egyhangúvá váltak s a színház oly kevésbé szórakoztatá, hogy az előadás alatt rendszeren elaludt. Legörömeztőbb utazott Newcastlebe és kedvencz helyére, Killingworthba, hogy fölkeresse egykori pajtásait. Ha nem találta őket munkánál, vagy azok visszavonulva éltek, fölkeresé őket lakásaikban, s barátságos modorával nyitott be hozzájuk: — „Hát fiuk, hogy vagytok?“

Peel Robert, a nagy státusférfi, ki parlamenti életének szüneteiben, örömezt maga köré gyűjté a tudomány és művészet jelesbjeit, többször híttá Stephensont is draytoni nyári lakába. Ez a meghívást kétszer visszautasítá, mert, a mint mondá, ő nem elég nagyravágyó arra, hogy ily előkelő társaságban kívánjon szerepelni, s nem akarja, hogy a jelenlevők azt kérdezzessék, mily érdemek vezették őt e finom urak közé?

Egy harmadik meghívást Tamworthba mégis elfogadott, mert ott Buckland, Follett és több ismerőseivel találkozék.

Észlelést képessége, elméssége és okossága erőt és eredetiséget kölcsönzének társalgásának. Ámbár ő tetőtől talpig mérnök volt, mégsem egy könnyen találkozott a tudománynak olyan ága, melyhez hozzá nem szólhatott volna. Draytonban a társalgás több nehéz tárgy körül forgott, de Stephenson bátran s késlekedés nélkül beleszólt. Egy ily alkalommal Buckland tudorral igen élénk vitája volt a szénképződés fölött. Buckland annyi ügyesség és könnyűséggel vitatkozott, hogy mérnökünket elhallgattatá. Másnap korán a reggeli előtt, Follett Vilmos az utóbbit gondolatokba mélyedve látván sétálni, kérdé min gondolkozik? — „Én, Vilmos — felele Stephenson — a tegnap estéli vita fölött elmélkedem. Tudom, hogy igazam van, de nem birván oly

ékesszólással, mint Buckland, nem voltam képes meggyőzni őt.“ — Follett kérte, közölné vele a dolog felőli nézetét és a bizonyítékokat. A két ember egy lugasba ült s itt Follett törvénytudós a dolog minden pontjával részletesen megismerkedett, és pedig egész hévvel, mintha védencze legdrágább érdekei mellett kellene harcolnia. — „Na most megmérkőzöm vele“ — mondá, midőn fölkelének, vigan dörzsölve kezeit, az ügyvéd. Sir Robert Peel is a titokba avattatott, ki ebéd után a beszédet ügyesen a vitatott tárgyra vivé. E második vitának eredménye lön, hogy a természettudós a törvény emberétől tökéletesen megveretett s a győztes minden tekintetben Follett lön. — „Mit szól ez eredményhez, Stephenson úr?“ — kérdé Buckland a mérnököt. — „Annyit mondok“ — felelt ez — hogy az ékesszólás erejét a föld fölött és alatt levő minden erők között leghatalmasabbnak tartom.“

Ugyane látogatás alatt egy hölgy kérdé Stephensontól, hogy a természetben melyik vonzerő leghatalmasabb? — „Oh — felelt ez udvariasan — itt könnyű felelni, a leghatalmasabb vonzerő a nő szeme a szerető férfira nézve. Mert ha a nő egy szerelmi tekintetet vet az ifjura, e tekintet emléke is visszahozza azt a világ végéről is. Már pedig ezt semmi más természeti erő megtenni nem képes.“

A társaság egy vasárnap a templombóli visszatérte után a bejárat előtti terasseon állt, midőn bizonyos távolban egyvasuti vonat robogott el előttük, hosszú füstfelhőt hagyva maga után. — „No Buckland — szólt Stephenson — kérdés van önhöz, mondja meg nekem, micsoda erő hajtja e vonatot?“ — „Hihetőleg egyike ön büszke gépeinek“ — felelt ez. — „De mi hajtja a gépet?“ — „Kétségkívül egy izmos newcastlei gépvezető.“ — „És én azt mondom, hogy a napvilág hajtja.“ — „Hogyan?“ — kérdé bámulva Buckland. — „Ugy van -- felelt a mérnök — úgy van, világosság, mely évezredek alatt a földre behatott, s melyet a növényzet beszítt; világosság, melyre a kőszén tömülésének a növekvési folyamat alatt szüksége vala. Miután a szénrétegek hosszú időkig rejtve valának a föld alatt, e rejtett világosság végre feltaláltatott, s kiszabadított,

hogy a mozdonyokban az emberiség nagy czéljait előmozdítsa.“

Az ilyenmü látogatásokból Stephenson mindig nagy örömmel tért lakába, szokásaihoz vissza. Otthonn sok dolog várt reá. Meg kelle látogatnia kertjeit, madarait, kedvencz állatait, s különösen a taptoni, clay-crossi munkásait s a kézmives-egyleteket.

A mozdonyt még életének végső éveiben sem veszté el szem elől, szünóráiban még mindig annak javításán dolgozott.

Igy 1846-ban a három hengeres mozdonyokhozi rajzokat készíté; e mozdonyok készítése több költséget igényelt ugyan, de mindig egyenlő erővel s az előbbieknél biztosabban működtek. A birminghami mérnök-egyletnek, melynek ő elnöke volt, egy szép mintát s magyarázó iratot küldött ajándokul.

1847-ik évben Sir Robert Peel meghívására még egyszer megjelent egy vaspálya megnyitásán, melyet ő maga mért föl.

1848-ik év tavaszán, engedvén barátja és tanítványa Swanwick meghívásának, ennek Chesterfield melletti lakására Whittington-Houseba ment, hogy ott a híres amerikai Emersonnal találkozzék. Érdekes volt e két egyenlőn nagy s mégis oly sokban különböző férfit látni, kik bár ismeretlenül kölcsönös érdemeik által vonzódtak egymáshoz. A bemutatás után a társalgás nem akart kellő folyamatba jönni, míg végre Stephenson felugrott, megragadta az idegen gallérját s azt barátságosan megrázva kérdé, hogy mi volna Angliában, a mit egy amerikainak el lehetne beszélni?

Beszédközben nyilvánítá Emerson, hogy mennyire feltűnt neki az angolnők és férfiak szép magatartása és frissége. Ez élénk eszmecserére adott alkalmat, hogy a föld, ég, lég, nedvesség stb. mily befolyással van a nép erkölcsi és természeti fejlődésére. E tárgyról a villamosságra tértek át, s végre Stephenson elbeszélte élettörténetét. Emerson később nyilvánítá, miszerint az maga megérdemlé az Atlanti oceánon való átkelést, hogy a jellemteljes és nagy szellemű férfit, Stephefont megismerheté.

Hátralevő napjait csendben élte le mérnökünk Tapton-Houseban, kutyái, házi nyulai és madarai közt, néha megtekinté bányáit, de fő gyönyörűsége a kertészet és földművelésben volt. Bár egészsége kissé gyöngült és kezei ideges bántalmak miatt reszkettek, bensőleg mégis oly jól érzé magát, hogy 1848-iki július hó 26-án a birminghami intézet egy gyűlésén megjelent s a tagok előtt egy értekezést olvasott föl. Ez volt utolsó ilynemű látogatása. Visszatérte után nemsokára váltólázba esett, melyből újra felüdült, de ugyanazon év aug. 12-kén, életének 67-ik évében tüdőszélhűdésben meghalt.

Tetemei a chesterfieldi Trinity-templomban temették el. Chesterfield város munkaszünet s a kereskedések bezárása által mutatta ki a halott iránti végtiszteletét, kinek gyászmenetéhez nemcsak a városi polgári testületek, hanem a környékbeli nemesség is nagy számmal csatlakozott. Legnagyobb fájdalomt mutattak számos munkásai, kik őt mindnyájan bámulták és szerették, kik benne a legjobb főnököt veszítették el, ki mind anyagi, mind szellemi jólétükről mindig gondoskodott. Egyszerű sírkő jelöli a nagy mérnök nyughelyét.

Stephensonnak több vaspálya-társaság rendeletéből Rómában Gibson által készített szobra, melynek tiszteletjelül még a nagy mérnök életében kellett volna felállíttatnia, halálakor már utban volt Anglia felé, s a liverpooli szent György-téren állíttatott föl. Egy másik életnagyságu szobor, melyet Bailey készített, a London North-Western társaság által az Easton-squarei pályafő pompás csarnokában lön felállítva. Ezen szoborhoz 3150 szegény munkás fejenként két shillinget adakozott, hogy kitünő pályatársát megtisztelje.

Stephenson külseje vonzó és megnyerő volt. Okos, barátságos és férfias arcza egészségtől sugárzott. Magas homloka alatt villogó szürke szemei ép annyi elmésséget és ész árultak el, mint szájának formája. Stephenson tömör testalkatu, de jó növésü volt, haja korán szürkült s élte vége felé már ezüstfehér lön.

Mindig csinosan, feketében járt s nemes magatartással birt.

Jelleme legjobban kitünik életéből és tetteiből. Szegényesen, de munkásan nevelve, gyermekéveiben oktatás nélkül, egészen az önképzésre hagyatva, élete sikerének egész titka idejének helyes beosztásában, s rendithétlen kitartásában állott.

Neki a legkisebb haladás is roppant munkába került, minden ismeretét saját szorgalma és saját kísérletei által kelle megszereznie.

Az élet kemény iskolája szilárd férfit képezte, s azon tudat, hogy mindent csak önmagának köszönhet, alacsony és főrangnak előtt ama biztosságot kölcsönzött neki, mely csak így iskolázott férfiaknál található. A tudósok tulnyomó hatalma elleni harcban, melyben annyi más elbukott volna, őt a szilárd, benső meggyőződés tartotta fenn. Ha munkásainak sorai közt járt, gyakran mutatta nekik, hogyan kell időt s erőt kimélve könnyebben s gyorsabban dolgozni. Alattvalói iránti magatartása bizalmas, de szilárd és igazságos volt.

Tisztelte emberi méltóságukat, de megkívánta tőlük, hogy benne mesterüket tiszteljék. Fia nevelésére már egyszerű munkás korában nagy gondot fordított.

S a fiú azt meg is hálálta bőven. A liverpool-manchesteri vaspálya megnyitása óta az atya és fiú művei alig különböztethetők meg egymástól. Stephenson Robert nagy művei, minők a london-birminghami vaspálya, a menai-ut fölötti s a newcastlei óriás hid, szép emlékjelek a jövő nemzedék számára s méltók oly nagy ember fiához.

Stephenson jellemének egyik szép vonása a nagylelkűség volt, mely távollévőket vagy gyöngéket bántalmazni nem engedett soha. Azok irányában, kik vele érintkezésben voltak, sem ítéletében, sem tetteiben nem volt igazságtalan soha. A manchesteri pálya építésénél egykor egyik segédnek magaviseletét hozták kérdésbe, s azt meg akarák büntetni, ekkor Stephenson inkább saját elbocsáttatását kérte, hogysen segédén igaztalanságot engedjen elkövetetni. Ha ő maga nem volt is munkásával megelégedve, egy harmadiknak beavatkozását soha sem tűrte. Nem csudálható, hogy néha a sok alaptalan ellenmondás miatt türelmét veszté,

valamint azt sem, hogy gyűlölte a czéh áskálódásait, mely ellen egész életében kellett küzdenie.

Nyomorba süllyedt munkatársai iránt jótékony volt, s nem egy öt fontos bankjegyet csusztatott egy szegény ember vagy özvegy asszony markába, hogy gyöngéd érzetét ne sértse oly módon, mintha még ő tartoznék köszönettel neki. A newburni szegény Gray Robertnek, ki első menyegzőjénél vőfél volt, még holta után is fizetendő évi nyugdíjt tüzött ki.

Sir Robert Peel többször ajánlá neki, hogy nemességet fogadjon el; de Stephenson, ki a belga rend jelvényét sem viselte soha, visszautasítá, egyszerű nevéhez semmi czimet nem kívánt, s a tudós társaságoktól ajánlott tisztelettságot sem fogadta el.

Záradékul álljon itt néhány szerény szava, melyet élte vége felé egy newcastlei nyilvános gyűlésben mondott: — „Dicsekvés nélkül elmondhatom, hogy életemben különeműbb társaságokban fordultam meg, mint talán bárki más. Ettem a bányász szegényes kenyerét, lakomáztam királyok, királynők s a nemesség minden fajtájával, és eleget éltem, hogy remélhessem, miszerint fáradozásom nem lesz sikertelen, és hogy munkám nem volt hiábavaló.“

D a l i á s i d ő k.

Irta ARANY JÁNOS.*)

„Vagyon Lajos király oly nagy készületben,
Sok erős vitézek vannak seregében.“

Illosvai.

A haragos hajnal köte vérszin övet,
Hogy Lajost álmából fölveri egy követ,
Gyászos levelet hoz, sietős az utja,
Mi van a levélben? a jó isten tudja,
Mert fekete azon a zsinór, a pecsét.
Bontsd fel, király, bontsd fell megölték az öcséd!
Olaszok ölek meg, orozva, titokban;
Önnön hitvese is részes a dologban.

*) Midőn könyvünket irodalmunk ezen egyik legszebb gyöngyével gazdagítjuk, néhány emléketető szót kell előre bocsátanunk. Olvasóink tudják, hogy koszorús *Arany Jánosunk* egyik legnagyobbszerű műve azon hősköltemény, melyben a Nagy Lajos király korában élt népszerű magyar hős Toldi Miklós emlékét dicsőíti.

E munka 3 részből fog állani, a költő terve szerint. Eddigélé megjelent két rész, az első és a harmadik. Abban, melynek czime „*Toldi*“, a hős gyermek és ifjúkora van előadva; ebben, mely „*Toldi estéje*“ czimet visel, a sok viszontagságot ért hős aggkora és halála rajzoltatik. Hogy mi és miképen van e két önálló műben elmondva, annak elbeszélésével itt nem vesztegetjük a szót, mert hinni szeretjük, hogy ama két könyv, minden jóra való magyar háznál kapható lesz; a ki pedig még nem ismerné s azokat mielőbb megszerezni nem iparkodnék, valóban nem érdemli meg, hogy magyarul beszélni s olvasni megtanult. — De ama nyomtatásban megjelent két rész Toldi Miklós viselt dolgainak még nem teljes krónikája. Hátra van még a hős legszebb korát, a férfikort dicsőítő közép rész, s ez az, mely „*Daliás idők*“ czim alatt fog megjelenni, de most még a költő rejtett kincsei között van, s csak időközönként jut belőle némi értékes darab a közönség tudomására, mely azt mindannyiszor nagy lelki gyönyörűséggel szemléli. Ilyen darab azon mű is, melyet itt közlünk, s mely mint a „*Daliás idők*“ harmadik éneke nem régen jelent meg Arany János „*Koszorú*“ czimű lapjában, honnan mi azt, a költő beleegyezésével, olvasóink gyönyörűségére e gyűjteménybe is felvenni sietünk.

E nagy történeti kép előleges magyarázatául megjegyezzük, hogy itt

Hamar átfutá az irás foglatját,
Hamarabb a halál színe ábrázatját,
Lehanyatlott búsan egy nagy zsöllyesékbé,
A könnyü levelet sem bírá kezébe:

Könnýü volt a levél, de nehéz a bánat,
Melyet Károly abban küldé rokonának,
Olasz herczeg volt ez, más nevén Durazzó; —
Végtére Lajosból így töre ki a szó:

„Jaj, szerelmes öcsém, boldogtalan Endre!
Hát ilyen koronát tettek a fejedre?
Jaj! ezér' kellett-e oly korán elválnunk,
Hogy utolsó legyen az a búcsu nálunk?

Nem is búcsu volt az, nem is volt bánatja:
Mert, midőn két gyermek a játszást elhagyja
És megvál: örökre? vagy csak néhány perczig?
Az előtte mindegy; közönösnek tetszik.

„Jut eszembe, oh, jut! szende mosolygásod,
Te valál a jámbor én valék a vásott;
Emlékszem szavadra, szőke szép hajadra,
Fekete szemedre, tetszetős magadra;

Mikor atyám elvitt, játszani kis társat,
Kis leányt ígérve: igen, ölö nyársat!
Vitt, hogy növekednél a királyi székre,
A nápolyi trónra, igen, mézsárszékre!

„Mit használt a gyűrű, melyet a hív anyá,
Hogy aczél ne járjon, ujjaidra vona?
Mit használt a búbáj, csudatékony varázs?
S a minden varáznál jobb anyai tanács?

Fekszel, temetetlen, — hacsak elbukásod
Helyén idegen kéz a földbe nem ásott;
Ki fogá bé szemed? ki siratott végig? . . .
Oh, ez iszonyú bün felkiált az ég!

magyar hazánknak azon fényes korszaka van bemutatva, midőn nagy Lajos király testvérét, Endrét, nápolyi Johanna megölvén, a hős király e bün megboszulására magyar hadaival Nápolyba készül. Hazánk akkori nagyjainak alakjaival, neveivel találkozunk itt, művészi csoportozatokban — s a többiek mellett az erőteljes és szeretetreméltó Toldi Miklóssal is, ki ekkor állott férfikora delén, s egy harczjátékon már azelőtt eljegyezte volt Rozgonyi leányát, Piroskát, de a harcz tárogatója most őt is elragadja a véres menyegzőre. — — — Többet nem mondunk. Tessék olvasni és gyönyörködni!

Szerk.

„Nem szablya, hegyes tör : gyalázatos zsineg-
Vetett véget, korán, ifju éveinek!

Nem világos nappal, de éjtszaka, orvul,
Megejtve, kicsalva hűtlen női karbúl!

Johanna, Johanna átkozott feleség —

Nem feleség — ádáz, rút dögleletesség!

Ha ezér' isten és karom meg nem büntet,

Nincsen e világ, megtörlni, büntett.“

Igy önte ki Lajos, hogy tudtára esett,

Fájdalma teljéből, csupán egy keveset,

De azért a szíve tele maradt színgig;

Soká lesz az, mikor bánatja megszünik.

Azonban a rossz hír, és ki a hirt hozta,

Minden élő lelket hamar felriasztá :

Talpra ugrádoznak a nemes vitézek,

Urokért, Lajosért, élni-halni készek.

Zendül a sokaság, a hirt adja-veszi,

Kit elébb s tovább lel, tudja-e? kérdezi,

Sok már épen annak beszéli negyedszer,

A kitől maga is hallotta nem egyszer;

Ez lovát keresi, az siet nyergelni,

Mintha ereszkedvést harczba kéne menni;

Csörtet a kard, pánczél, fenyeget a láncsa :

„Háború! háború!“ többek riadása.

Toldi is fut, gázol a király lováig,

Dönti jobbra, balra nyergelő szolgálait,

Maga csatol, peczkel, maga felkantároz,

S vezeti a Tündért király sátorához.

Jól esett Lajosnak, a midőn kilépe,

Hogy a hű levente úgy siet elébe;

De nem akará, hogy még most vele menjen,

Négy-öt hétig, ugymond, mulasson, pihenjen.

Fölsegíté szépen a nyeregbe Miklós,

Kengyelét megtartván, mint akármely csatlós;

A király, csak fővel, szomorúan inte,

Gazda emberségét szó nélkül köszönte,

Szomorún mosolygott a szép Piroskára,

Mint felhőn keresztül a nap zöld sugára

(Permeteg esőben, nyáron ebéd felé) :

Hogy a szegény lányka sirva fakadt belé.

Ottan jó Budára Lajos utját vészi;
Követék csoportban hű magyar vitézi,
Morogván az úton, mint viharos felhő,
Mely kicsiny először, de nagy lesz, ha feljő.

Valahon átkeltek, valamerre mentek,
Lőn háborodása minden rangnak, rendnek :
Pap a papiszéken, nemes a nyeregben
Festi a közös gyászt fekete színekben.

Nem soká Budáról, széles hazaszerte,
A hadrahívó kard fejét fölemelte,
Majd ősi szokással, mártva meleg vérbe,
Majd írva pirosan a hívó levélbe.

Nem parancsolat ez, nem is kénytelenség :
De kinek ne volna több, mint kötelesség?
Ki maradna itthon? ugyan ki ne menne?
Igy érzett a magyar : Lajos bízott benne.

Azt tartá a levél, hogy bizonyos napra
Mind együtt lennének Budán, Szent-Jakabra.
Időközben a vas mindenfelé duzzadt,
Köhögött a kohó és a pöröly izzadt;

Eke, boronástul, betegem hevernek,
Másra kell az anyag : pánczélnak, fegyvernek;
Hadi hirtől hízik a paraszt a hűsön :
De meleg a műhely, bár a nap ne süssön.

A király is egyre készüléshez látott,
Hamar odahagyván fényes Visegrádot,
Hová édes anyját látogatni ment fel;
Kölesönös panaszban nem sok idő telt el.

Most Budán székelve, éjt — napot egygyé tesz,
Hogy baját felejtse, ezer dolgot végez :
Tart tanácsot, ír, vagy csapatokat szemlél,
Nincs olyan időpercz, melyben dolgot nem lél.

És már a királyi hadnak egy dandárja,
Budai vérmezőn az indulót várja,
Zászlói lobognak keleti szellőben,
Liliom virággal teleírva bőven;

Büszke nyakát a strucz, mint torony, fenhordja,
Aranyos patkóját orra között tartja;
Mellőle a négyes szalag sem hiányzik,
A kettős kereszt is fodorodva játszik.

A király madara s liliumi mellett
 A vezéri zászlót lengeté a szellet :
 Dült paizs a czímer, két fehér galanddal,
 E fölött koronás, szárnyas ifjú angyal;
 Hédervári Kont az, — Miklós főpohárnok,
 Kit Lajos vezérül ada e dandárnak;
 S hogy az indulásra nem hiányzott semmi,
 Lejöve a király tőlük búcsut venni :

„Nem járatlan út az, ismeretlen vadon,
 Hova nektek, ugymond, indulástok vagyon!
 Mentek Sztiriának és Gyulavásárnak,
 Hol vitéz szomszédim nyílt karokkal várnak!
 A merre ti jártok, azon földet ott a magyar
 Magyar had, fiaim, másszor is tapodta :
 Hová im e struczok mostan vezérelnek,
 Ott lengett *turulja* dieső nagy Etelnek!

„Érték Udinéba, Etele halmára,
 Most is áll a tetőn mesés régi vára;
 Balfelé a tenger, s Akviléja marad,
 Eszötökbe hozván a jósló madarat;
 Akkor vette magát a mocsárok népe,
 Hol ma ugy fenhéjaz, vizi Velenezébe :
 Kerüljétek, mondom, e mocsárt s lakóit,
 Viznek és száraznak kétszinű csuszóit.

„Hanem Páduába útatok vegyétek,
 A szegény versköltőt el se feledjétek,
 Ki, midőn Atillát istenekhez mérte,
 Kicsibe, hogy máglyán nem lakolt megérte.
 Jobb felé marad egy kies völgyi róna,
 Ott fekszik Milánó, Mántua, Veróna,
 Melyek nagy Etelét most is emlegetik,
 Soha, míg világ lesz, el sem is feledik!

„Akkor más idő volt. De ti most már békén
 Jártok Olaszország innetső vidékén,
 Sorba jö Ferrára, Faenze, Rimini,
 Hol az út a tengerpartra fog levinni :
 Valahon utaztok, valahon átkeltek,
 Azt ne halljam én, hogy bántsatok egy lelket!
 Vagy sarczot tegyetek, vagy ragadozzatok!
 Koronámra — mondom! szennyet ne hozzatok.

„De mikor a *Rontó* vizén áthaladtok,
Jusson eszetekbe, hogy Nápolyban vagytok!
Ott *Akvila* vára fogad a hegyen túl —
Ellenséges földön visz az út ezentúl.

Ott a sötét zászló kibontva dagadjon,
Melyen írva öcsém *halálképe* vagyon
Vitézek, fiaim : bizom tibennetek!
Isten vezéreljen. Jó utat. Menjetek!“

Ezt hallván a tábor, lelkesedve kiált :
Éltesse az isten, éltesse a királyt!
Zendül a zeneszó, ropog a had lába,
Fényesen kigyózik görbe völgy torkába.

A király ellenben visszament Budára,
Hova országgyűlést rendelt Péter-Pálra;
Nem lesz ott kimélve sem csapat, sem költség :
Egy hang lesz a gyűlés, abban semmi kétség.

Másfelől az udvar, királyné udvara,
Régi Visegrádon gyászba merült vala,
Ott lakván az özvegy, Károly nagy királyé,
Lajos édes anyja, Erzsébet királyné.

Visegrád, Visegrád! hol hajdani fényed?
Magas föllegvárad? parti építményed?
Dunapart hosszában kerti ékességed?
Mértföldekre nyuló, párduczlakta nyéked?

Ott, hol négy királynak azon idő tájba,
Mégfért volna minden udvari pompája,
Meg sem töltve annak negyedfélszáz termét,
Most a róka sunynyog, ássa kicsiny vermét!

Nem nyílik kevélyen a Dunára kapu,
Beltúl is a zöld tért gaz veré fel, s lapu;
Oda van a lépcsők márvány büszkesége :
Nyolcz egész nagy ölnyi pazar szélessége.

Hát a négyszeg udvar eme lépcsők felett,
Negyven láb magasan — hej! az is odalett,
Nem dicsekszik földje márvány kirakással,
Nincs beárnyékolva illatozó hárssal,

Nem is veszi körül nagy paloták szárnya
Száz- meg száz ablakkal a kies Dunára;
Maga a koronát féltő hegyi fészek,
Az is összeomlott, ledönték a vészek.

De mi haszna borong rajta képzeletem!
Sirató dalommal föl nem építhetem. —
No, s hát a királyné visegrádi háza
Endre herczeg miatt öltözék mély gyászba.

Ottan a csillámló, fejedelmi pompa
Büszke ábrázatját feketébe vonta,
S a bú, mintha ülné királyi ünnepét,
Fölvevé magára legszebb öltözetét.

Meghallván a gyász hirt, seregesen gyültek
Királyné asszonyhoz tisztos úri hölgyek,
Hajadon és özvegy és a kinek férje
Fő-fő rangot visel, fiatalja, vénje;

Jártak hosszú sorral a nagy palotákban,
Vetélkedve mintegy szomorú pompában;
És megoszták versent a királyné jajját,
Hangosabbá tévén szózatossá fájalmát.

Számtalan sok gyertya, mint egy-egy szövétnek,
Hófehér viaszból éjjel-nappal égnek,
És a nagy harangok virradattul estig
A tornyok falait szinte megrepesztik;

Vége-hossza nincsen a gyászos menetnek,
Mindennap, azt vélnéd, egy királyt temetnek,
Mondatik mindennap búsan zengő mise —
Annyi drága pompát nem látott senki se!

Maga a királyné, földig gyász ruhába,
Mindennap misére megy a kápolnába,
Mely a paloták közt áll vala középen,
Remekül építve a várhegy tövében.

Koldusok, szegények, főlemelt süveggel,
Gyülekeztek oda minden áldott reggel;
A királyné pedig alamizsnát osztja, —
Utána a sok pénzt három leány hozta.

Másszor sem sajnála ugyan ő felsége
Adakozni bőven, isten-dicsőségre;
De most adományit kétszerezve adja,
Hogy istennél inkább légyen foganatja.

Klastrom emelkedik, fényes templom épül;
Ne kimélljék, ugymond, telik az övébül,
Jut belőle minden papnak és barátoknak;
Az isten szolgálai szűk időt nem látnak.

De mikor bevonúl éji rejtekébe,
Nem hagyja nyugodni véres multak képe :
Ősz férfi vonaglik ágy-kárpitja megett
S haldokolva hörgi : „gyermekért gyermeket!”
Zács Feliczián az; követi családjá,
Őket hosszú sorral a királyné látja;
Szomorú az eset, miről egy időben
Igy zendült az ének lantban, hegedőben :

ZÁCS KLÁRA NÓTÁJA.

Királyasszony kertje
Kivirult hajnalra;
Fehér rózsá, piros rózsá
Szőke leány, barna.

„Királyasszony néném!
Az egekre kérném :
Azt a rózsát, piros rózsát
Hajh, be szeretném én!

„Beteg vagyok érte,
Szivdobogást érzek :
Ha meghalok, egy virágnak
A halottja lészek!”

„Jaj, öcsém Kázmér!
Azt nem adom százér’ —
Menj! haragszom . . . nem szé-
gyelled? . . .
Félek, bizony gyász ér.

„Sietős az utam
Reggeli templomra;
Ha beteg vagy, hát fektügy’ le
Bársony pamlagomra.”

Megyen a királyné
Megyen a templomba;
Szép virágok, deli szüzek
Mind követik nyomba.

Könyörögne, — nem tud,
Nem tud imádkozni :
Olvasóját honn feledé :
Ki megyen elhozni?

„Eredj fiam, Klára!
Hamar, édes lányom!
Megtalálod a térdeplőn,
Ha nem a diványon.”

Keresi a Klára,
Mégsem akad rája :
Királyasszony a templomban
Oly nehezen várja.

Keresi a Klára
Teljes egy órája :
Királyasszony a templomban
De hiába várja!

Visszase’ ment többé
Szűz leányok közzé :
Inkább menne temetőbe,
A halottak közzé.

Inkább temetőbe
A fekete földbe,
Mint ama nagy palotába,
Ősz atyja elébe.

„Hajh, lányom, lányom!
Mi bajodat látom?
Jöszte, borulj az ölemre,
Mondd el, édes lányom.“

„Jaj, atyám, nem, nem . . .
Jaj, hova kellennem! . . .
Hadd ölelem lábad porát —
Taposs agyon engem! —“

Harangoznak délre,
Udvari ebédre;
Akkor mene *Felicián*
A király elébe.

A király elébe,
De nem az ebédre;
Rettenetes, bosszuálló
Kardja volt kezébe.

„Életed a lányért,
Erzsébet királyné!“
Jó szerencse, hogy megváltja
Gyöngé négy ujjáért.

Rosz időket érünk,
Rosz csillagok járnak:
Isten ója nagy csapástul
Mi magyar hazánkat.

Ily szomorú eset a *Feliciáné*; —

E miatt nem nyugszik *Erzsébet királyné*,
Hogy szörnyű halált halt kedves fia *Endre*:
Csak egyéb csapás is ne követné rendre!

De *Lajos* — ártatlan imez átkos tettben —
Vala bosszuálló kemény készülletben;
A nemesség is már dandárjait hozta,
Ezrivel, vagy a mint fel volt rájuk osztva.

„*Gyermekemért gyermek!*
Lajos, Endre halj meg!“
Jó szerencse, hogy *Gyulafi*
Rohan a fegyvernek.

„Hamar, a gazembert . . .
Fiaim . . . *Cselényi!* . . .“
Ott levágák *Feliciánt*
A király cselédi.

„Véres az ujjad,
Nem vérzik hiába:
Mit kívánsz most, én királynőm!
Fájdalom díjába?“

„Mutató ujjamért
Szép hajadon lányát:
Nagy ujjamér' legény fia
Borzasztó halálát.“

„A más kettőér'
Veje, lánya végét:
Piros vérem hullásáér'
Minden nemzetségét!“

Most a kopasz róna Rákoson virágzik,
 Most buborékot hány : sátortól nem látszik;
 Most lobog a zászló ezerféle színben,
 Rajlik a vidor nép, csillog-villog minden;
 Messze a mezőnek fakó meze füstöl,
 Porfelleg verődik, melyben a ló prüsszköl,
 Egy út az egész táj; a csapatok gyűlnek,
 Mint villámló felhők, mind összevegyülnek.

Oh, ha gyenge tollam méltó lenne rátok,
 Lajoshoz sereglő régi nagy családok!
 Összefoghatnálak egy búbajos körben,
 Hol magát az utód lássa, mint tükörben!
 De sem a képirót süker nem biztatja,
 Sem az idő és hely most ki nem adhatja;
 Elég lesz futólag nevek említése
 Mint főcskének vízen szárnya legyintése.

Ott lebeg a Laczfi hőszinü sárkánya,
 Messze kis Erdélyből hozta ezüst szárnya,
 Maga István vajda feje a csapatnak,
 Fiai, testvéri tőle nem maradnak;
 Mint egy büszke folyam kísérőit vonja,
 Követé a nagy hőst sok vitéz rokonja :
 Laczfi Endre, Miklós, Pál, Mihály testvérek,
 Osztályosi Apor László nagy nevének.

Ő az, István vajda, koronás Erdélyé,
 Kit Lajos e hadban teve fővezérré :
 Nem ifju nem is vén : haja vegyes őszszel,
 Barna férfierő tiszta ezüst ésszszel;
 Bölcs vezér, tanács, — de bátor kemény harczi,
 Példabeszéddé vált : „ez második Laczfi!”
 Így szokás nagyitva hímet varrni róla,
 Nem szokás azonban venni szórul szóra.

Ott van a hű Miklós, a bátor Gyeleti,
 Zászlóját az öcsese, két fia, követi;
 Paizsán a czimer négyfelé van osztva :
 Két mezője gyászos, kettő fehé, pusztá.
 Mit jelent e gyász szir? mi értelme ennek?
 Ember! a sors ujját mondod véletlennek :
 Két mező fekete, ugyanannyi tiszta :
 E négy bajnok közül kettő nem tér vissza.

Ott van a Geréni s Homonnai Druget,
Nádor öcsese, Miklós, vezetí ezeket;
Olasz vér, de vegyült magyar anyatéjjel,
Lobogója diszlik a hét seregélyyel.

Távolabb csoportoz Budaméri Konya,
A Szécsényi törzsnek igaz vérrokona,
Czímere jelenti : az oroszlán rajta
Kisded keresztjével, hogy Szécsényi fajta.

Hozza Bánfi büszkén busa ökre szarvát,
Miklós, fia bánnak, maga is bán, horvát.
Andrási Temesből már ott vala szinte,
Zászlaján egy kardos, pánczélós levante :

Andorás az, kitől származik a család,
Hirdeti a czímer ennek viadalát
Akkor, hogy fejére szálla Szent-Istvánnak
Az első korona, az első királynak.

Ünnepel Esztergom, mint a haza szíve,
Ott az ország nagyja és a külföld színe :
Papi és világi, fejedelmi vendég,
Kemény láncsatörő, bajvivó levették;

Az nap örömeire vittanak egymással
Egy idegen bajnok székely Andorással,
Ki fejét amannak vállastul leszelte;
Czimerét Istvántól nem hiába nyerte.

Ott lebeg továbbá Drágfi vasmacskája,
A Nádasdi nádja, fekete kacsája ;
Ott a csuda czímer, melyet ama gazdag
Bebek István és György, Dancs fiai hoztak.

Jól juhászcodott ám ősapja ezeknek,
Hol Sajó vizével összefoly a Csetnek :
Tündér-adta kincsből raka hét szép várat;
Czímerén a tündér, csuda nemű állat.

Messziről mutatja Lukácsot, Bertalant
Fekete mezőben három fehér galand,
Hogy ők ama híres nagy Héderváriak,
Kont Miklóssal véreént való atyafiak.

De Ugrin fiának, mert ez már *Ujlaki*,
Paizsán keresztbe folynak két szalagi,
Melyet a koronás, szárnyas angyal őriz ;
Törzs apja ez ágnak Hédervári Lőrincz,

Hozza Szécsi Miklós a maga dandárját,
Kétfejű nagy sassa teregeti szárnyát;
Vele bajnok öcsce, az ifju Ivánka,
Ivánka, az ifju, Vasmegeye virága.

Ennek javas asszony megmondta előre,
Hogy aráját hazaviszi esztendőre,
Csak „ki lóval nem bir, az hadd járjon gyalog“ —
Gondolá a vitéz : nagyon rendes dolog!

Hegyezi saskörmét Kanizsai János,
Fekete félszárnya vérmezőben szálldos,
A Rozgonyi féniksz fürödik tollában,
Draskovicsén két sas, két nagy grifmadár van.

E zászlós urakkal sok nemes dalia
Összegyült sok régi nagy nemzetség fia:
Csapi, Gúthi, Kemény jelesebb közüle
S két *Forgács* fiu, kit Bebek Anna szüle.

Pajzsukon a szép *szüz*, tengerhab leánya,
Szőke aranyhajnál nincs egyéb ruhája,
Mosolyog az ajka, rózsabimbó melle,
Csak festés különben, hát minek szégyellne.

Mégis a ki látja, nézi elevennek,
Ha leány elfordul; ifju örvend ennek :
Szeme egy két perczig rajtavesz a képen ;
Forgács Andor kapta; elmondom, miképen.

Omlik a *tatár* nyil felhőszakadása,
Messzeföldre hallik jégeső zugása,
A Sajó ut nélkül tántorog, mint részeg :
Vérökkel itatják jó magyar vitézek.

Vérbe alkonyult le a nap is *Muhinál*,
Veszve, veszve minden! Béla fut, a király;
Futtában két *Forgács* fődözi testével,
Andor, az ifjabbik, Tamás elestével.

S már nem biztos vára : Znió avagy Gimes
Tovább a királylyal fut az ifju nemes,
Távol Adriába, tenger szigetjére,
Hol, mint vert vad, Béla megpihenhet végre.

Ott egy nap az ifju, hogy a parton járna,
Ime! zátonyon ül tenger szép leánya :
Nagy haját fésülte, — arany tündöklésű
Hajából arany port szikráztat a fésű.

Hattyúingét Forgács a midőn meglelte,
Neki sem kellett több, hamar felölelte;
Megijedt a habok Tündér-Ilonája,
Hogy idegen kézben hattyúi ruhája;
Kérte, adja vissza, nagyon szépen kérte;
„Jól van — monda Forgács — ha megcsókolsz érte!“
„Nem, halandó, azt nem! jobbat teszek annál,
Egy tündéri csóktul menten elhervadnál.

„Nem, halandó, azt nem. De ha tudni vágyol,
Mit rejt a jövődő, ez a sűrű fátyol :
Ám halljad.“ Azonban, övig a kékellő
Vizben, közelebb jött s így dalolt a *sellő* :*)
„Egy fiatal fának látom karcsu törzsét,
Melyet annyi század vihara sem tör szét,
Inkább lombositja minden újabb tavasz :
Örvendj ifju ember : te vagy az, te vagy az!

„Nőni fog családod féryben és hirnévben,
Gyökere izmosul királyi hűségben,
Valameddig Árpád fejedelmi vérit
— Talán nem sokára — sirba nem kísérik.
Akkor új király fog érkezeni *habomon*
S rölemeli székét az előbbi romon :
Lajos, Lajos, Lajos lészen *fia* ennek,
Kit nevez a magyar *nagynak*, egyetlennek.

„Negyven év forog le, majdnem egy fél század,
Hogy ő sirba viszi a királyi házat :
Haj! mert e családon vér nehezül s átok,
Melyet a leányán teljesedni látok.
Forgács lészen az is, *Forgács*, ki megóvja,
Nehogy bitang kézre jusson árva trónja
Hiába, hiába. Sulyos a vér-átok . . .
Zavarodik a víz : zagyva képet látok.“

Igy tovább is zengne vizi leány dalja,
Hanem a vitéz azt már tovább nem hallja :
Lebocsátá lankadt tetemít a fűre
S elalutt, mint a tej, szépen a hogy üle.

*) Vizi tündérek régi neve.

Most a lány kiszállott — nem habozás nélkül,
Mert igen szégyellé az alvó vitéztül, —
Hattyuingét hamar szűz testére ölté,
Szárnya csattogása Andort is felkölté.

Mohón kapott Forgács a szép sellő után
Mintha álom után . . . hiu szellő után
Soká még a parton tünelődve jára,
Majd iratta képét őse paizsára.

Örömet engedte azt viselni Béla
Mindenütt, hol később megfordult aczéla :
Hadban, öklelésen, párbajon, vagy tornán;
Sátoron, pecséten, zászlón, sirja ormán.

Most utódja Miklós, vele öcscse András,
Viselé a czimert, két fiatal Forgács.
Berényi pedig jött füрге mókusával,
Révai tátongó fene farkasával.

Sárkányfogakat hoz Báthori, Zokoli,
Butkai s a hányan e törzs vérrokoni;
Csáki fölismerszett véres emberfőrül,
Loránd fia Loránd fakadó fatőrül.

Hozza homály ökrét kék mezőn Balassa,
Zászlós Frangyepánnak röpül tarka sassa,
Garai kigyója mérgesen növekszik,
Ama Betlenével szinte már vetekszik.

Egyszerű a Zudár sejtés ablak-olma,
Mellyeszti galambját a Telegdi solyma ;
Nádasdi-ruczája Gersei-Petőnek
E két nemes ágat hirdeti *egy* tőnek.

Hát még ama nyilas Bocskai orosz lány !
A Majtényi teve, a Viczai sas-szárny !
Büdi bujdosója, a Csetneki halak !
Kisvárdai kigyó, mely farkába harap !

Mondjam-e Szentgyörgyi zászlaját, csillagját ?
Apafi szállójét, kardra szurt sisakját ?
A Dersfi oroszánt ? a Szirmai rákot ?
A Rajcsányi medvét ? . . . az egész világot ? . . .

Ki győzné ezeket venni laistromba,
Hogy a dal szövése ne legyen gromba ?

Nagy erdő ez együtt; ennyi sok családja
Viruló diszében mind egyszerre látva!
Emez fiatal még; az terepély immár,
Sudarán sas fészkel, barna felleg himbál;
Csonkitva, lenyesve hajt amaz uj ágat:
Mai nap is élő, számos unokákat.

De ti, kiknek ösét a dal édes gondja,
Nem hizelgő verssel koszorúba fonja:
Felhat-é hozzátok az egyszerű ének
Egyszerü kebléből a nép emberének?!
Vagy hazai dalra fületek már gyenge,
S nem halljátok, ámbár *neveteket* zöngje?!...
Sir a lélek bennem, — és a mai kortul
Vigaszképen a mult dicsőséghez fordul.

Ott van a mi csillog, ott van a mi ékszer,
Mit csak a szem láthat s nem láthat elégszer;
Ott hányja virágát mindenik nemzetség,
Kitesz a hazáért a magyar nemesség;
Maga, lova fényes; paripája kényes,
Arábia szülte vagy tatár vadménes;
Nem sok a gyalog szám, többnyire lovas had:
Kiféle? miféle? czimerén olvashadd.

De a vármegyékből szinte sok jó lánca
Gyüle gyalogszerrel, hogy Nápolyt meglássa:
Itt is, ott is mozog, hullámlik egy csapat,
Mint nagy szél-vetés, ha szélben árad s apad.

Ezek nem czimerrel, bokrodzó sisakkal —
Jöttek suta fővel, egyszerű sipakkal,
De azért kemény nép: szivök mind huszári:
Nem tehetnek róla, hogy gyalog kell járni.

Ti is feljövétok barna kunok, jászok,
Szemes, ügyes, virgoncz, nyilvető ijászok,
Vagy nehéz ostromban faltörő bakosok,
Midőn öklelőznek a várdöntő kosok.

Lajos e hadakkal maga tábort járat,
Legelébb talpon van legutószor fárad,
Egész nap zavarja, futtatja seregét,
Porolván a puszta kopott köpönyegét.

Hej, micsoda szörnű óriás madár ez!
Roppant szárnyaival csak a földön jár ez,
Kiteríti néha, mint valami héja,
Mérföldet kanyargat egyszeri karéja,

Majd meg összecsapja, mint a könnyű fecske,
Ugy buvik előre hosszú, vékony teste :
Kanyarodik, szél vesz, ritkul, összeforrad
— Mintha egy élőtest voln' az egész sor had.

Mintha egy élőtest : földön csuszó sárkány . . .
Mintha báránnyelleg, színes szép szivárvány;
Lendül a sok zászló maga-fogta szélben,
Majd egymásután, majd ezer is egy szélben.

Sárga lován Lajos maga úgy cikázik,
Mint midőn a gyermek tükörfénnyel játszik,
Futkos a had előtt, mint egy futó csillag,
Ragyogó sisakján hosszan úszó tollak.

De, izzó nap után, mikor a lég enyhül,
A vitéz is fárad, meg a ló is renyhül,
Vissza, sátraikhoz, vidám lakomára
Széled a poros nép, a lihegő pára.

Füst-bokrétát tesz föl valamennyi sátor,
Majd egy-egy tüzfény is megjelenni bátor; —
Kuncsorgó juhász nép, támogatva botját,
Messzűnően irigylő ezek állapotját.

Igy az egész tábor indulásra készen
Együtt vala Pestnél, a rákosi részen;
Csak Toldi hiányzik, csak ő marad vissza;
Édes szerelemnek kóstolóját iszsza;

Béke van szívében, most először, béke;
Felejtí őta Rozgonyi vendége,
Az egész hó egy nap és e nap egy óra . . .
Nincs is az időnek ottan mutatója!

Sőt az éj meg a nap sem tesz különbséget :
Ébrenlét? vagy álom? szó csupán egy véget :
Akkor is ott járnak egymás deli karján,
Illatozó kertben füzes Tisza partján . . .

Mit beszéltek annyit, ti susogó lombok?
Miér' búgtok össze, ti páros galambok?
Hab, hab után, mér' futsz örök vágyodással?
Igy álmodtak össze, gondolom, egymással.

Hanem, előbb hogyszem életét megkötni,
Toldi a harcz gondját el akarta vetni,
Az *utolsó harczeit*, mig foly élte hossza :
Nincs eset azontul, hogy szívét megoszsza :

Élni fog magának, élni Piroskának,
Élni . . . azt nem mondja tovább a leánynak ;
Egész élte sorját hosszan elrendezte,
Mikor együtt voltak az utolsó este.

Hogy aztán a hajnal tetszett indulóra,
Megállt jegyesével a leány egy szóra, —
Azaz el se hagynák azt az egy szót soha,
De nyerít a Miklós nyughatatlan lova.

„Paripám nyergelve, lábam a kengyelbe’ —
Isten veled atyám és szívem szerelme!“
„Áldjon meg az isten, kedves fiam, téged :
De várd meg legalább a kenyérebédet.“

Megfogadta Miklós, elkelt az ebéd is,
Beszéltek, beszéltek : több volt hátra mégis ;
Jött azonban Toldi fegyveres szolgája
Hogy nem áll a *Pirkó*, a földet kapálja.

„Paripám nyergelve, lábam a kengyelbe’ —
Isten veled, atyám, és szívem szerelme! . . .“
„Áldjon meg az isten, kedves fiam, téged :
De várd meg legalább a déli ebédet.“

Megvárta, megevék azt is együtt délben,
Jó-soká maradt még Toldi menő-félben :
Ehol jó azonban a fegyveres szolgálta :
Nem kell-e bekötni a lovat az ólba ?

„Paripám nyergelve, lábam a kengyelbe’ —
Megyek édes atyám és szívem szerelme! . . .“
„Hordozzon az isten, jó fiu, de már ma
Ugyan hova mennél, ilyen éjszakára?“

„Este, vagy éjszaka : tőle nem irtódzom ;
Hova, merre *megyek*? az is az én dolgom ;
De tovább sehogy sincs maradásom itten,
Hogy eddig maradjak, bizony azt se hittem.

Isten hozzád szívem édes szép szerelme!
Addsa kicsiny kezed, borulj az ölemre :
Hadd szakasztok rózsát gyöngé rózsafádról —
Egy csókot az utra, piros két orezádról.“

Elcsattant az a csók, nem is egyszer pedig,
 Mint a földi eper csattan, mikor szedik;
 Rövid vége lett a hosszú búcsuzásnak;
 Nem is integettek messziről egymásnak;
 Jó Toldi lovára csakhamar felüle,
 Szeméből valamit lopva kitörüle;
 Sarkantyúzza lovát, szintugy vérzik belé . . .
 „Czo fel, jó paripám, szülő-helyem felé!“ —

Vele lakott másszor édes anyja Budán,
 De haza sovárgott, haza ment azután,
 Nehogy elpusztuljon gazdaság és hajlék,
 A mint György fiának halomása hallék.
 Mert nem ada isten hosszú éltet annak,
 Juttatá fogára erdei nagy vadnak; —
 Toldiné fogta fel árva kis leányát,
 Fölnevelte szépen kedves unokáját.

Hej! nem is álmodta a nemzetes asszony,
 Hogy neki az a nap oly örömet hozzon.
 Ablakában ül, de onnan keveset lát,
 Mindössze az udvart, meg az apró marhát :
 Mert úgy volt a jámbor ősi ház kiszabva,
 És úgy látta jónak a ki helybehagyta,
 Hogy ne kandikáljon országba-világba :
 Nézzen mint igaz bölcs csak önön magába.

Most az öreg asszony lódobogást hallott,
 Szívébe azonnal gyors öröm nyilallott :
 „Jaj! Miklós . . .“ kiáltja és szalad elébe,
 Nem leli a rostély nyitját hevenyébe.
 Szép *Etelke* pedig, Toldi György leánya,
 Mielőtt a kapun befordulna bátyja,
 Fut elébe, fut, fut; kengyelébe pattan,
 Csókja, mint egy ostor, oly nagyokat csattan.

Hagyta hugát Miklós játszani Pirkóval,
 Maga édes anyját köszöntötte szóval,
 Megcsókolta előbb halvány szép homlokán,
 Addig föl se ment a lépcső három fokán:
 Mikor pedig fenn volt lehajlék hozzája,
 Megfogá a kezét, reáforrott szája;
 Édes anyja, szegény! kívül a ruháján
 Csókolgatta fiát verő szive táján.

Akkor a szobába mentek együtt, karon.
Mondanom se kell, hogy lett nagy lakodalom,
Dehogy lelte helyét Miklósnak az anyja!
Cselédnek is állott pincze, kamra, konyha.

Bencze, a *vén* Bencze volt a pinczemester,
Ki is tört belőle, hogy ő arra nagy szer
Ugy járt, ha borér' ment, hogy ne kelljen várni,
S ugy hozott, hogy kétszer ne kellessék jární.

De maga koránsem ivott azér' sokat,
Forgatván fejében apai gondokat;
Ivott ő, miat szokta, sziv vidámság végett,
Vagy midőn kínálni kelle a vendéget.

Hanem, mikor látta, hogy nincs semmi hiány,
Enni már vagy inni egy cseléd sem kíván:
Szólott a fiának, egy szálás legénynek
S ketten a szobába Toldihoz menének.

Ott elkezdi Bencze: „M'óta t'om az eszem,
Kenyerem ettől az öreg háztól eszem;
Rosz kís süczkő voltam, annyi mint az öklöm,
Hogy a *toldi* pusztán szántottunk hat ökrön.

Én ökröt vezettem, éd's apám az ekét
De minek keríték ilyen nagy fenekét!
Hej, micsoda termés lett abban a földben!
Eddig ért, uram, ni! másik esztendőben.

„Még akkor boldogult apám uram is élt,
Csakugyan Benczének hitták ő kigyelmét,
Én is, hogy lett, (látom, a bolondok
Czifra neven kapnak) — *Bencze* legyen! mondok.

Nagy fiu, ehol van! Jöszte, szógám elébb:
Szégyellős egy kissé, mint fiatal cseléd.
Hej! vitéz nagy uram, jut-e még eszébe
Mikor együtt mentünk a király elébe?

„Jóval ifjabb volt még kelmed a fiamnál,
Hanem szálásabb is, izmosabb is annál;
Hányszor emlegettük az előtt: no ebből
(Kelmedet értettük) ember lesz, ha megnől.

Biztattam is, menjen katonának, vagy mi;
De az édes anyját nem akarta hagyni:
Pedig, lám no! milyen ember vált belőle,
Mit nem egyszer kétszer mondtam én előre.

„Ezt a rossz fiut is nem t'om én, mi lelte,
Katonának vágyik, vagy mi az eblelkel!
Azt izéli mindég : nem leszek én paraszt,
Nem én, apám uram, elszököm ha maraszt.

Itt van, nagy jó uram, azér' hoztam elő,
Legyen kelmed hozzá igaz gondviselő,
Apja helyen apja, vezető vezére :
Isten is megáldja kegyelmedet érte!“

Nevetett Miklós az együgyű beszéden,
Forgatá egyszersmind a dolgot eszében :
Elvigye-e Benczét, vagy itthon marasztja?
Melyikben lesz annak idővel is haszna?

Etelke azonban egy asztali késsel
Lovaggá ütötte három kis ütéssel,
S kitörvén a kedve hangos hahotába,
Bevonszolta Benczét az oldalszobába.

Ott egy régi szekrény poros zege-zugát
Felhányva, kiszede holmi ócska ruhát,
A melyeket Toldi már annak előtte
Régen elhajított, mivelhogy kinötte.

Etelke azokból egynehány darabot,
Egész öltöbelit összeválogatott,
S od'adá Benczének, ingyen, ajándékba,
Hagy tanuljon belé, vegye is fel még ma.

Ezalatt elmondá Toldi az anyjának
Hogy jutott kezéhez a szép úri lánynak,
Mutatá a gyűrűt, melyet hozza jegybe,
Háború végével kelnek, ugymond, egybe.

„Akkor, édes anyám — no hiszen meglátod —
Akkor nem futok én országot, világot,
Nem kószálok hadba, hanem együtt élünk,
Az én gyöngy galambom, Piroskám is vélünk!“

Sirt, nevetett anyja, mikor ezt meghallá,
Szíve az örömet nem várta, sokallá;
Elpirult, tüzes lett halvány arczatja,
Elpirítá benső titkos gondolatja :

Előtte fia még mind a régi gyermek :
Oly furesán esett most képzelni embernek,
Házasult embernek . . . képzelni továbbat
Göndörhajú, fűrge, játszi unokákat.

Hányszor mondatá el, kérdezé ki ujra!
Nem maradt szó nélkül egy legkisebb ujja :
Karsu-e, magas-e, barna-e, vagy szöke?
Fehér-e, piros-e, vagy milyen a képe?

Haja, szemöldöke, szeme, szempillája?
Ajakai, beszéde, lábai, ruhája? . . .
Felelni se győzne Miklós annyit neki,
Ha oly jól nem esnék, mikor emlegeti.

S jaj lett volna szegény Piroskának dolga,
Ha, míg emlegették, folyvást csuklott volna! —
Most azonban félbehagyták a beszédet,
Mert az ifju Bencze a szobába lépett.

Kard veri a czombját, a nyakában mente,
Ki van csípve rútul, mint bármely levante,
Megáll egyenesen, mint egy mutatófa,
S rövid habozással imígy kezd a szóba :

„Vitézlő nagy uram, szépen megkövetem,
Egy pánczélos bajnok, ugy látom idegen,
Künn az ajtó előtt kigyelmedet várja,
Hogy vele megvíjon életre-halálra.“

Toldinak se' kell kell több: „hogyan, a patvarba!“
Felszökik sebesen, szalad a pitvarba,
Hát csakugyan ott áll a sisakos vitéz
Kivül a tornáczon, vele megvíni kész.

Toldi a fegyverről nyomba' megismerte,
Látja, hogy az nem más, mint húga Etelke,
Iszonyu láncsáját bal kezében tartja,
Mig a jobb kezében villog széles kardja.

De Miklós a szemét összerántja vadul,
Felgyúri az ingét, karja kiszabadúl,
Rohan puszta kézzel : megszalad az ellen,
Hármat lép s elesik a nehéz fegyverben.

„Úgy kell! eben esett, köszülötte lyánya!“
Kiált és odafut Toldiné, mert szánja,
Fölemeli szépen, tizszer is megkérdeve
Nem fáj-e valahol? könyöke, vagy térdé?

Semmi baj! de van ám tréfaszó, nevetség,
Van, mivel egymás közt eltöltni az estét,
Mignem aztán Miklós tréfa közé fonta
A mit Tar Lőrincznek komoly czéllal monda.*)

*) 1. i. hogy a hűgát neki adja.

Elkezdi barátját dicsérni, de nagyon,
Kétszer is mond egyet inkább, mint elhagyjon :
Mily eszes, mily józan, mily szelid, hű, derék, —
Gondolá Etelka : jól van, de már elég!

Vállhegyen bátyjára hamisan pillantott,
Felkapá az ágyról a pihenő lantot,
Busa szemöldökét ránczolva keményen,
Tiszta, erős hangja így csendüle mélyen :

A mi lányunk nem eladó,
Büszke, daczos, válogató ;
Jobbra-balra pillogató,
De a szive szinmutató :
Nem eladó.

Szeme nyájas, szava édes,
Maga tetszős, bár negédes ;
Rád tekinthet, mosolyoghat :
De azért, hogy törbe foghadd
Nagyon kétes.

Hej ! pünkösdi kis királyné :
Rózsa vagy-é, tulipán-é? —
Rózsa vagyok, szürő tüske,
Tulipánszív nem oly büszke
Mint a lányé.

Jár utána gazdag fősvény,
Nagy szerencse! fele köszvény ;
Járszegényes, az nem kényes,
Majd megeszi olyan ... éhes:
Ott az ösvény!

Így ez abban elmúlt. Így egész éjfélig
Nyájason az időt hamar elbeszélük ;
Édes övéi közt enyhül Toldi gondja
S egy hizelgő álom Piroskához vonja.
De korán a hajnal ébren leli másnap,
Búcsut véve, indul messze utazásnak ;
Követi sok „áldás“, ezer „jó szerencse!“
Utána poroszkál ázott szemmel Bencze.

A deák ül könyve mellett,
Ugy bötüzi a szerelmet,
Lám az apród, ha nem ül is,
Százat szeret könyvnekül is!
Odább kelhet.

Özvegy ember csak hitvány bor,
Eczet a mi az után forr ; —
Légy derék bár : kell ám fő is,
Légy szelid s hű : ámde hő is,
Szegény jámbor!

Hát te pánczél? párduczmente?
Van-e benned jó levante?
Jaj, ha volna, mint szeretném!
Ezer közül szemem szedném,
Ha lehetne.

Egy van olyan, az egyetlen,
Messze, messze... bár mellettem:
Könnyü nézni, megölelni,
De szeretni, párját lelni . . .
Lehetetlen! —

Az éjjeli támadás.

Elbeszélés.

Irta SALAMON LÁSZLÓ.

I.

Egy kis alföldi faluban Kerekes István bíró tisztára söpört udvarába lépünk, hol minden a maga helyén a legszébb rendben áll. A kocsi, a divatos ekék a fészerben, az ólak az udvar hátsó felében, a gémes kut, a mellette nyujtózkodó favályu — mint egy pásztor, kutyájával — vigyáz a virgoncz apró barmok egész serege fölött, melyből egy-egy vakmerő a kis kert nádkerítésére is feltör, a honnan aztán Sári asszony hathatós tiltakozása tudja csak a lázongót rendre utasítani. — Épen ily jelenetről jó most is.

— Bizony, bizony, még kivájják az én kis palántáim, ha nem vigyáznék rájuk úgy, mint szemem világára. Ezek a csúf jószágok még rajtam is ki akarnak fogni. No iszen; csak azt lessék — szóla ingerülten befelé ballagtában Sári asszony, a bíró felesége.

— A jó gazdasszony szavát még házán kívül is meghallják — mondja hizelegve egy öreges sovány asszony, ki az utczáról jött be. — Adjon Isten jó napot! — folytatá sipítva a jövevény.

— Fogadj Isten! Ezekre a nyavalyás csibékre lármázok; nem győzök eleget vigyázni, hogy kárt ne tegyenek; pedig inkább a csíkházi torony düljön el, mint egy káposztapalántái kaparják ki.

— Bizony inkább! — szóla egészen odalépve Sári asszonyhoz.

— Hát honnan jön, édes Éva néném, hogy ide szegény házunkba ellátott? — kezdé Sári asszony a beszédet, jóval

alantabb hangon és olyformán, mintha mondani akarná, hogy az ő háza bizony nem szegény.

— Vecseryéről, édes hugomasszony. — Már az ily öregeknek csak templom kell, meg pap.

— Ugy, igaz a, holnap piros pünkösd. Uram én Istenem, milyen nagy ünnep, és itt mégis minden oly nagy huzavonában van.

— Nem is tartom hát kegyelmedet fel, csak azt sugom — s egészen a füléhez hajolt, — hogy holnap eljönnek ám a kérők. Érti?

— Értem, értem, — szívesen látjuk.

— Csak Juliska is azt mondja. Hej pedig az én fiam sem utolsó legény ám a faluban; mert van mit kanalazni a tálban.

— Nem bizony, épen Julisomhoz való — mondá Sári asszony, egy csöppet sem engedve a dicséretből, mint a másik.

— No Isten házukkal!

— Hasonlóképen kívánom Isten kenddel!

Ezzel Éva néni is megfordult és lépegetett kifelé öreges lassúsággal, mint az, kinek semmi sietős dolga nincs. Sári asszony pedig egyenesen a konyhaajtóba sietett, honnan parancsait szokta osztogatni.

— Julis, hallod-e, te Julis, gyere hamar, csukd helyükre az apró marhákat, mert már alkonyodik; aztán pedig ugyan sok dolog van ám még. Julis, te Julis, ugyan hol vagy már? még sem jössz? Teremtő ég! azt sem tudom, hol áll a fejem, annyi dolgom van holnapra. Julis!

— Jövök már, édes anyám, itt voltam a szobában, letörölgettem a pohárszéket.

— Siess szaporán, tedd azt a mit parancsoltam, — megállj csak, valamit mondok. Azt a két tömött libát, tudod már, azt a fehéret, meg azt a búbosat, levágod, érted? Ne kérdezd, hogy miért?

— Iszen nem kérdezem, édes anyám.

— No azért mondom, hogy ne kérdezd. De hát miért is nem kérdezed?

— Mert tudom, hogy holnap az ünnepre kell.

— Ugy van. Hát csak siess. — Ezzel Juliska ment,

míg anyja nem kis büszkeséggel utána nézett, mondogatva magában : bizony nem hiába nevezik a falu legszebb leányának! — Aztán befordult a konyhába.

Juliska meg is érdemelte anyja föntebbi dicséretét, mert hamarjában szebbet, karcsúbbat nem egy könnyen lehetett volna találni nemcsak a kis faluban, de az egész vidéken is. Haja feketébb volt a csillagtalan éjnél, piros szalagba fonva leért karcsú derekán jóval alul. Kék szemét barna szemöld árnyalá, mi piros eleven arcának oly igen jól állt.

Mig Juliska a baromfiak elzárásával foglalatostkodék, addig egy árvalányhajás kis legény jelent meg a ház előtt. Mindenkép azon volt, hogy észrevegye őt Julis, de ez nem nézett feléje. Nevén szólítá, még ekkor sem, csak lopva tekintte a táj felé, de csakhamar elkapta szemét, a mint észrevévé a legényt, ki, látva, hogy így nem boldogul, hozzája ment.

— Hát Juliskám, még sem szeretsz? Mi? — szóla büszkén a legény.

— Ne nevezzen engem Juliskájának — mondá daczosan a kis lány.

— Ne-e? — kérdé elvörösödve — pedig azt tartom, már lehetne, hiszen maholnap ugyanis enyém leszesz, kis galambom.

— Én kendé sohasem leszek.

— No ez majd holnap válik el, hogy mi hirrel jönnek vissza a kérők. Isten áldjon meg addig is, mig enyém leszesz.

Juliska nem is köszönt, hanem elfordult s két gyöngykönyüt nyomott szét kötényével, aztán nagyot, fájdalmasat sóhajtott.

— Istenem, Istenem! Mit csináljak? kihez forduljak, hogy segítsen, hogy el ne hagyjon? — Ezt annyi bánatos keserőséggel sírá el Juliska, hogy a pogányember szíve is meglágyult volna rajta, nemcsak egy rokkant huszárnak, ki az egész jelenetet látta.

— Senkihez se menj, angyalom; — mondá az öreg, miután egy pár öreg szemü könyvet ő is kiejtett — csak a jó Istent kérd, ez majd nem hagy el.

Ez az öreg, — kit csak Mihály bácsinak ismernek — testvérbátyja Julis apjának. Valóságos jószívü huszár ő, olyan, kiről a huszárdolmányt s a huszáros tempókat még a nagy idő sem bírta levájni. Sok időt élt, mégis oly tempóra lépegetett, mint akármely remonda-huszár, habár némelykor fájt is a lába, mely Komáromnál egy fatális golyóbisba ütközött.

Juliskáját mód nélkül szerette, s így könnyen megbocsáthatjuk néki azt a két könnycseppet, mit elébb szemében láttunk.

II.

Gyönyörű est volt.

A kis falu öreg utcáján a teli hold mindent a legszebben megvilágított, csak a tűzfalak árnya sötétíté el itt-ott az utca közepét. Már minden csöndes vala. Csak egy-egy furulya bús hangja rezgődék át a nyugalmas légen, egy-egy csaholó eb lármája szakítá meg a csöndet, mely szelíd szárnyával a helységet fődé.

Juliskáék egyik ablaka volt még világos. Egy pislá mécs iparkodék derengő sugárival a sötétséggel megbirkózni; a szoba egyszerű butorainak csak homályos körvonalait engedé annak világa láttatni. Juliska a kemencze padkáján ülve hajtogatá lábával a rokkát, melyről a legvékonyabb szálát eregeté picziny keze. Szemeit bánatosan függeszté a mécsre, melyet egy-egy bele eső pille végvergődése hoz csak lobo-gásba. Gondolati tudj' Isten merre nem járnak, kezei csöndesednek, a rokka halkabban pereg, s ő mindezt nem vesz észre.

Messziről, igen messziről egy furulya hangja lön hallható, melyre Juliska, mintha nevéen hitták volna, föl ijedt s a rokka megszűnt lármázni. A lányka hallgatott, a dal mindinkább közeledék. Juliska már kísérte is a dalt, mely olyan bánatos volt, mint ő, de csak halkán dalolá, hogy alvó szüleit föl ne keltse.

A furulya megszűnt; Juliska alig hallhatólag susogá: Ez ő, az én galambom. Be búsán, be szomorúan fújta, mintha panaszkodnék szegény. Istenem, én is panaszkozhatnám, de

nem szomorítom vele; — ezután a mécset kioltá és szép csöndesen az udvarra lépett.

— Isten jó estét, kedves Juliskám! — szólalt egy legény az utczáról.

— Fogadj Isten, édes galambom! — s a legényhez közeledék, ki azonnal szívéhez szorítá, s a ház előtti padon helyet foglaltak.

Amint a hold látni engedé, a legény csinos volt. Karcsú termetét cifrán kivarrott szűr takarta; pörge kalapja alul sötét szemek tüzeltek elő; barna haja természetes csiga göndörségben omolt széles vállaira. Sugár Pistának nevezik, de megis érdemli e nevet, mert a falu legderekabb legénye. Csak egy hibája van — mondogatják a lányos anyák, hogy igen szegény, hogy semmije sincs özvegy anyján kívül. Teremtő ég, hát már a szegénység is hiba!

— Hát édes Juliskám, széna-e vagy szalma? Tudod, itt van a határidő — mondá a legény, körülölelve a lyánkát.

— Ne nehezteljen, de még nem beszéltem a felől édes szüleimmal.

— Nem-e? Hát miért nem, ugy-e mert mást szeretsz? Ma is láttam Biró Ferkót nálatok — hadará egy lélekkel a szót; mi a kis leányt annyira elrémité, hogy önkénytelen Pistához hajolt, ki haragosan kelt föl mellőle és távozni készült.

— Isten áldjon meg; tudom, megbánod még Sugár Pistát — mondá kegyetlenül a legény.

Juliska hallván a kemény szót, könnyükre fakadt s kötényét szeméhez emelve, fölkelte s a legényhez közeledék, hogy nyakába borulva könyörögjön, de ez elugorva, egy „Isten hozzád“ után a siró leányt otthagya. Alig lépett egykettőt, az udvarból kilépő Mihály bácsiba ütközék, ki csakhamar megszólalt.

— Hová hová, öcsém, oly szaporán?

— Hagyjon bátyám menni.

— Gyere csak vissza. Szóm van hozzád.

— Nem lehet, Mihály bácsi, majd máskor.

— De csak azért is visszajössz, rossz gyerek, mert én mondom — ezzel szűrénél fogva visszavezeté a távozót. —

Ha megríkattad ezt a kis lányt, hát meg is vigasztalod, mert így kell annak lenni a nóta szerént is.

A durczás fél mindezekre semmit sem szólt, csak állt Juliska előtt, ki keservesen zokogott.

Jó hosszú szünet után mégis csak megszólalt Pista.

— Mihály bácsi, hát miért is hitt vissza?

— Miért-e? — kérdé ingerülten az öreg. — Ha lelked volna, majd tudnád miért, aztán nem hagynád ezt a szegény jószágot annyira keseregni. Gyere lányom be, hagyjuk itt a faképnél, úgy sem szeretett soha — s ezzel megfogta Juliska karját s kezdé be felé vezetni.

Pista most igazában megszorult, nem tudta, mit tegyen, azt nem is gondolta, hogy így üssön ki a dolog. Mormogott is valamit, de a távozók azt mind nem hallották. Elment az utcaajtóig, itt a szürén egyet vetett, aztán meg egyet köhintett és megszólalt :

— Mihály bácsi!

— Nos? — szólt ez ballagtában, vissza sem fordulva.

— Egy szóm volna, szépen kérem — könyörge a legény.

— Majd máskor, most már nem érünk rá.

— De Juliskával ki akarok békülni — beszéle sietve.

— Az már más! — és visszafordultak. — Tudod-e öcsém, hogy Majlandnál mért nyertünk? — kérdé az öreg invalidus, minden apropos nélkül.

— Nem én! — felelé a legény, be nem látva a kérdés okát.

— No majd megmondom én. Hát csak azért, mert nem hagytuk magunkat.

Pista be kezdé látni, hogy az öreg nem hiába említé a majlandi győzelmet, de ő ezzel nem sokat törődött, csak hogy már Juliskája mellett ülhetett, ki egy forró ölelés után mindent feledett.

— Hanem hát tulajdonképen mi az oka, hogy ti összezörrentetek? Mi? Mondd el csak.

— Jól van, majd én elmondom; Mihály bácsi legyen a bíró, aztán majd vallja be, ki a hibás. Juliskát körülölelve kezdé nevetve beszélni :

— Még szénakaszáláskor mondtam Juliskának, ha sze-

ret, hát mondja meg édes szüleinek, hogy engem igazán szeret, hogy feleségem akar lenni. Megis ígérte, hogy megmondja mindjárt még az nap, de nem merete — pedig nem tudom, miért — aztán mindig más és más napra halogatta, és sohasem mondta meg; így lett aztán a mai nap is határnap, de most sem szólt, azért aztán megharagudtam, hogy miért tart engem orromnál fogva.

— Ennyi az egész? — kérde az öreg keményen.

— Ennyi.

— No akkor te vagy a hibás. No ugyan megjárna a világ, ha a leány kérné meg édes apját, hogy ezt, vagy amazt a legényt akarja urának.

Pista megint az előbbi kelepczébe került, hímelt, hámolt, mint a kárvallott; nem tudta, hallgasson, vagy válaszoljon-e, vagy Juliskáját — kit ölelve tartott — ereszsze-e el, hogy e szavak elől hazafusson.

— Hát kinek a dolga — folytatá az öreg — magát jelenteni a lányos háznál, ha tisztességes szándékkal van a leányzóhoz? Legénynek-e vagy a leánynak? Csodálom, hogy nem tudtad a dolog sorát. Most pedig csak azt mondom, siess, mert Biró Ferkó kéroket küld ám holnap.

— Micsoda? Kéroket? Hová? Julis, ti hozzátok? — kiált a harag, düh hangján, vadul ugorva föl helyéből; aztán mintegy erejét vesztve lassan, alig hallhatólag folytatá:

— Jól van. Most már tudom, miért nem szóltál apádnak. Hogy én ezt eddig nem is sejtettem. Maradj hát magadnak, csak szeresd, légy felesége, annak a gyönyörű Ferkódnak! — Még tovább is folytatta volna átkozódását, ha az öreg — látva Juliska szenvedését — nem állja elejét amugy katonásan, amint szokása volt máskor is.

— De már csak befogd a szádat, galambom, mert azt egyáltalán nem szivelem, hogy Juliskát megint halálra gyötörd minden való ok nélkül. Tudom, nehezen esett hallanod, de így kellett annak lenni, hogy megtudjad, miben áll a dolog. Csak rám hallgass, majd aztán én segítek.

— Nem segít azon senki, meg már nem is akarom, hogy segítsen. Mást gondoltam.

Juliska, ki már ugyis igen izgatott vala, hallván az

utóbbi szavakat, mintegy magánkivül elfásultan suttogá: „Menjünk.“ — S az öreg szó nélkül vezeté be a boldogtalant. Sugár Pista nagy későn elvánszorgott a ház elül.

III.

Rétházán a legszebb piros pünkösdre virradtak. A nap mosolyogva emelkedék föl a virágos rónaságból; a játszí szellő harmatos virágport hintett utjában. A tiszta kék egen egyetlen sötét folt sem volt látható. Mindezeknek annyira örültek a falusiak, — de hogy is ne? Piros pünkösöd napján ki nem örül a szép időnek? mikor e legszebb évszaki ünnep fejtí ki pompáját. A pünkösdi királyné, ennek jobbágyai, a piros arcú leánykák e napon lejtik el szokásos tánczukat; — legtöbbs helyen e napon tartatik a lófuttatás, különféle versenyek, mik tiszta, száraz idő nélkül meg nem eshetnének.

Rétháza ércznyelve már másodszer híjja a hívöket az ájtatosságra, melyre a közel tanyákról is seregenkint özönlenek, hogy legalább egyszer egy évben kiki jelen lehessen. Ősi szép szokás szerint mindenki a tisztelendő úr laka elé áll, hogy öt tömegesen kisérhessék a templomba. — Most is ott áll már ifja véne, beszélgetve hol egy, hol másról, amint a szó fordul.

— Nini, a leányok királyné nélkül jönnek; — szóla egy öreges ember, mire mind a jövö lányok felé tekintett.

— Az ám, ni, aztán mily szomorúan, nem is dalolnak — mondá egy másik.

És csakugyan a királyné hiányzott. A koronát — amint elvitték a mennyezet alatt, ugy vissza is hozták. A zászlón, — mint máskor — nem lengett illatos virágkoszorú, nemzeti szalag, mit a királyné szokott ajándékozni. Egy szempillantás alatt tudta mindenki, hogy a királyné tegnap este roszul lett. Valódi részvét, sajnálkozás tükrözödék le minden arczról, mindenki szívéből sajnálta szegényt.

Még ki sem fogytak a sajnálkozás kifejezéséből, mikor egy fiatal karcsú legény a sietségtől nagy lélekzettel mondja :

— A pünkösdi királyt sehol sem találjuk.

— Nem e?! — kérdék valamennyien az ijedség s meglepetés vegyülékével.

— Nem ám! — folytatja a legény — pedig mindenütt kerestük. Édes anyja azt mondta, hogy ő nála nem volt régen. Szegény most már sir, rí, hogy fiát nem találja.

— Szegény Sugárné! — mondák az asszonyok.

— Atyafiak, — szóla a bíró — én azt javaslom, jelentjük meg a dolgot a plebános urnak, ő majd segít ezen a bajon!

— Jó lesz! — helyeslék egy akarattal, mire a bíró, meg Homokhegyi esküdt uram csakugyan be is mentek. Nemsokára vissza is jöttek azzal az izenettel: hogy a plebános úr igen sajnálja mind a kettőt, és szeretné, ha addig nem választaná más királynét, míg a mostani Isten segítségével föl nem gyógyul, és sem királyt, míg az elő nem kerül — Plebános ur hitte, hogy meg fog jönni.

Lelkiatyjuk szavát mindig parancs gyanánt vették, s így igen szívesen elfogadták szándékát.

Nemsokára harmadikat harangoztak, s lelkészük kíséretében a templomba mentek. Csak egy öreges ember, miután röviden imádkozék, jött ki a templomból és sietett az öreg utczán lefelé, s egy szűk közbe befordult.

Édes olvasóm, már ugys sejted a király és királyné kilétét, azért őket meg se nevezem, hanem folytatom beszélykémet, hogy mielőbb befejezhessem.

A mi öreges emberünk, mintha keresne valamit, hol gyorsan, hol lassan ballagott a néptelen utczákon, míg egy ház elé ért, megállt és körülnézett, s miután meggyőződött, hogy senki sem látja, belépett abba. Ez a kocsmá volt. Az ivószobában egy legényen kívül senki sem volt; ennek is inkább csak teste volt itt, lelke tud' Isten, hol járt? Két könyökére dülve, arcát tenyerébe mélyeszté; nagyokat sohajtott, miket kedvetlen mormogás követett. Előtte üres üvegek, tört poharak, piszkos mécs szétszórva heverték az asztalon.

Az öreges embert, — amint bejött, nem vette észre a legény. Az szép csöndesen leült egy átellenes padra, s figyelmesen vizsgálá a legényt.

— Azt nem hittem volna, hogy itt találom, — susogá lassan Mihály bácsi — mert csakugyan az volt az öreg. — Szegény, milyen bús, hanem azért tartom magam, ráijeszték, amiért oly durczás volt az este. Tudtam, hogy nem igazán beszélt tegnap, hanem azért se baj!

— Ábrahám, egy itcze bort! — dörgé rekedt hangon a legény, föl sem nézve, nagyot ütve az asztalra, melyről darabonkint csörömpöltek le az üvegek; másodszor is kiáltott, mire csakugyan be is lépett a korcsmáros.

— Hát khend Mihály phácsi, mikhur mekhirkezett ide? — szóla nyájasan a zsidó.

A legény e név hallatára, mintha följesztették volna, hirtelen feltekintett és észrevevé a jövevényt, de csakhamar lesüté fejét, mintha elszégyelte volna magát, s kiáltá :

— Ábrahám, egy meszely bort!

— Nhu the Phista, elübb egy itczéth munthál. Ne bhulduzzál a bhecsületes embürrrel.

— Most már ne hozz semmit! — szólt újra a legény, ki fölkelt s az öreg obsitoshoz lépegetett, kit könyörgő hangon szólita meg :

— Mihály bácsi, adja kend kezét ide! — kezdé a szót Pista, kit már mi is annak nevezhetünk.

— Minek? Mit akarsz azzal? — szóla a kérdezett, meglepetést játszva.

— Ha meg akar bocsátani az estei viseletemért, akkor fogjunk kezét.

— Én? Aztán minek? Csak mulass; én is azért jöttem, hogy egy ital papramorgót kivégezzek.

A gyerek hímtelt, hámost, mintha leforrázták volna, elvörösödött, képe leesett, szemei idestova tétováztak, hogy az öregével ne találkozzanak.

— De szépen kérem, ne vessen meg, aztán Juliskával is kibékülök.

— Juliskával? Hová gondolsz? akkor hát édes cselédem, elfeledted, mit mondtál tegnap este?

— Sohasem felejttem én azt el, míg élek, tudom, nagyon is tudom, mit mondtam; mód nélkül sajnálom,

hogy megtörtént. — Fogadom, hogy nem lesz az többet, csak most az egyszer adjon pardont, Mihály bácsi.

— Már a mi engem illet, én nem sajnálom tőled a pardont; csak Juliskát ne bántottad volna úgy meg. Szegény most beteg, talán meg is hal bánatában.

— Ne mondja! Juliska beteg?! Szent Isten! És ennek oka én vagyok! — kiálta hátra tántorodva. — Mihály bácsi — folytatá csöndesen — menjünk, siessünk Juliskáékhoz.

— Nono gyerek, csak nem kell megint úgy hirtelenkedni. Nem késünk még el, azért nem hal ám meg mindjárt, egy kis nyilalástól. Hanem mondd meg csak, szép öcsém, miért is tűzted oly magasra az orrod? talán azért, hogy Biróék megkéretik Juliskát? hátha még kosarat kapnak. Aztán ki tudja, hátha az kapja meg, a ki először kéri.

A legény nagy szemeket vetett a beszélőre, aztán megszólalt:

— De hátha már a leány eligérkezett valakinek, akkor is másnak adják oda? Juliska hozzám ígérkezett, mégis más kéreti meg.

— Az a te hibád; minek hagyod elkapartatni orrod elül a szerencsét? — beszéle haragosan a legény okoskodásán. Aztán Julis apja tudja, hogy te mi szándékban vagy?

— Bizony még nem szóltam felőle, — mond a legény leverten.

— Ehol van la, aztán azt akarja, hogy Julisék ő miatta kosarazzák ki a kérőket, mikor még azt sem tudják, hogy Sugár Pista szereti-e a leányt vagy sem! No bizony szép dolog volna.

— Én már régen akartam Julis szüleivel szólni, de hát napról napra maradt, mivel Julis biztatott, hogy ő beszél helyettem.

— Ne bízd azt senkire, annál kevésbé fehércselédre; tudod, hogy milyen szégyenlős az ilyen istóriákban. Én csak azt mondom: kaparj kurta, neked is lesz. Legjobb lesz, ha eljössz mingyárt velem, és beszélsz azokkal, kiket a dolog valójában megillet.

— Én is úgy gondoltam, — mondá a legény, kissé megbátorodva a biztatástól.

— Siessünk, talán megelőzzük Biróékat — mond Mihály bácsi — és elsietének.

IV.

Két emberünk ugyancsak hatalmasan siet, hogy a templomból jöveket megelőzzék, nehogy találkozzanak velök.

— De te Pista, tudod-e, hogy az idén is te vagy a pünkösdi király, aztán nem voltál otthon, mikor a követség nálatok volt: Mindenütt kerestek, csak ott nem, ahol én; de ki is hitte volna, hogy ott találjon az ember, ahol még sohasem voltál.

— Siessünk Mihály bácsi, mert már jönnek a templomból — szakítja félbe az öreg beszélőt.

Nemsokára Kerekes István, Julis apja — udvarába léptek.

— Csak bátran, legény. Amint látom, Julis apja alig várta meg a prdikációt, mert már itthon van, látom az ablaknál. Míg benn leszesz, addig én itt a ház körül várlak. Egy, kettő...! Indulj! — vezénylé, bátorítva a legényt, ki belépett a konyhába.

— Szerencsés jó napot adjon Isten! — köszönte, szobába lépve Sugár Pista, de majd hátra esett, a mint észrevette, hogy még a gazdán kívül más két ember is van a szobában, kik előtt a fehér terítékű asztalon mákos kalács és egy csutora bor állt. Amint Sugár Pista belépett, a két vendég igen különös pillanatokot vetett egymásra, s a szánó gúny egy nemével fodoríták lecsüngő bajszaikat; mely viseletük Pistát nagy zavarba hozta; sejté, hogy ezek Biró Ferkó küldöttei, kik őt megelőzzék.

— Fogadj Isten! Isten hozta nálunk szegény hajlékunkba a pünkösdi királyt, — szóla egy kövéres, piros pozsgás, bizalmas képü ember, ki nem volt más, mint Julis apja. — Miben lehetek szolgálatára a pünkösdi királynak*) Talán Julis betegségét jött tudakolni? — folytatá tovább István.

— Az egyik ok az, de a másik fontosabb, de mit csak

*) Megjegyzendő, hogy e fentebbi czimezés, megtiszteltetés, a pünkösdi királynak mindenki részéről kiadatik még mai nap is pünkösöd napján.

négy szem közt szeretnék bátyámuramnak elmondani — mondá zavartan a legény.

— Sohase bujkáljatok biz azért — mondá az egyik paraszt, jobb kezéről a balra könyökölve — mert ugyis tudjuk, mit akar a pünkösdi király — mondá, az utóbbi szót jól megnyomva.

— Azért hát csak rukkolj ki, öcsém! — szóla másik — hadd tudd meg, hogy akkor is hiába jöttél volna, ha mi később jövünk is.

— Én nem kegyelmetekhez beszéltem, azért ne is fáraszták tüdejüket az én sorsom miatt — szóla Pista, elvörösödve a méregtől.

— Nono legyetek nyugalommal; hadd halljuk előbb a szót. Mondd el öcsém, mi járatban vagy?

— Hisz mondtam már: lányodat kéri — mondá a könyöklő paraszt vállvonítva.

— Ugy van, ugy! — erősíté amaz.

Pista elkékülve dühében, ökleit szoritá össze, míg széles melle sebesen hullámozott; s már-már kitör belőle a vihar: ha Juliska kisírt szemekkel be nem lép, hogy az asztalt leszedje. Pista azonnal elkapta kezét, s Julissal apja elé áll.

— Igaza van e két *becsületes* embernek — e szóknál sokat jelentőleg intett az asztalnál ülőkre — én Juliskát jöttem megkérni, mert őt szivemből szeretem, ő is engem; azért ha nem ellenzi tisztességes szándékomat, s ha személyem ellen sincs kifogása, adja kend apai áldását.

— Ugy-e mondtam!

— Ugy-e igazam van? — hangzik egyszerre két ajakról a szó, de Kerekes István mindezekre nem ügyelt semmit.

— A jelenet sokkal inkább megkapta őt, semhogy a káröröm nemtelen kifakadásait hallhatta volna.

— Édes apám, én Pistát szeretem, hozzá is megyek, de senkié másé nem leszek ez életben, azért ma hiába is ígért oda Biró Ferkónak; inkább a kutba ölöm magam — mondá határozottan a leány, hogy arca kigyult, míg a többieké falfehér lön.

Kerekes Istvánt meglepte leányának e vakmerő föllépése, azért jó ideig nem tudta mit szóljon nagy haragjában,

míg a két kérő elálmétkodott a nem igen hizelgő nyilatkozaton.

— Te Biró Ferkót fogod szeretni, és azé is leszesz, ha török, ha szakad; ha nem tetszik, leányom, a mit most mondtam: ugorj a kutba — mondá fagyosan az apa, mire a leány remegni kezdett. — Én e tisztességes kérőknek odaigértelek, hát oda is adlak; ne is pityeregj, a dolog máskép nem lesz.

— Ne szakítson szét bennünket — könyörgött a legény — mi már régen szeretjük egymást.

— Elég rosz ily jóra való legénytől, a leányt reménytelen szerelembe keverni; köszönd, hogy ezért mégis visszatartom haragomat.

Igaza van Kerekes Istvánnak, ő igen mérsékelte magát, míg talán más apa ily esetben szenvedélyének, haragjának nem birt volna parancsolni.

— Édes apám — mondá a leány, apja nyakába borulva — ha szeret, ne adjon Biró Ferkónak.

— Hallgass, a mit mondtam, megmondtam.

— Én nem megyek Ferkóhoz — mondá újra elszántan a leány — kigyelmetek mondják meg ezt neki.

— Csitt leány, mert összezuzlak — kiált egyszerre fellobbanva az eddig igen is mérsékelt ember.

Kerekes Istvánné asszonyom a templomból megérkezve, épen a nagy lármára toppant be; még a „dicsértessék“ is elhalt a száján. Az ajtóban megállva szörnyűködött, s egy pillanat alatt sejtette, mi történik itt. Julis azonnal anyja keblére futott, siró fejét oda rejté, s könyezve susogá:

— Anyám, ne hagyjon el.

No iszen nem is kellett több, mint hogy az ő szeretett egyetlen Juliskája segítségül kérje őt, megtette volna ezt kérés nélkül is azonnal, mint látni fogjuk.

— Ember! — kiált végre magához térve — mi történik itt az én hirem és tudtom nélkül?

— Semmi más — mondá a férj — mint épen az, a mit te is tudsz, hogy Biróék ma megkérték Julist, én meg oda adtam nekik.

— No ezt tudom. Jól van. Hát akkor Julis miért sir?

Hát a pütkösi király — kit a fölséges ur Isten soká éltesen — miért van itt? — hadará egy szuszszal.

— Julis azért sir, mert nem akar Bíró Ferkóhoz menni, hanem Sugár Pistához, ki most személyesen kérte meg.

— Ühm, most értem — mondá belebb lépve. — Hanem akar hozzá menni jószántából, akkor nem kényszeríthetjük, mert nem olyan ócska portéka, hogy úgy szökjünk meg tőle.

— Asszony, mit beszélsz? Hát te nem ígérted neki? — kérdé csodálkozva az ember.

— De oda ígértem, hanem csak úgy, ha szereti a legényt. Tudja kend apjuk?

— Az mindegy, ha szereti, ha nem; majd fogja szeretni később. Egy szó, mint száz : Julis Ferkóé; ezt megmondhatjátok a vőlegénynek — mondá a készülődő kérőkhöz.

— Azon módon megmondjuk neki.

— Ugy van. Az esküvő napjáig majd megváltozik a kis síró menyasszony — mondá hizelegve az egyik paraszt.

— Meg ám, meg apád szándéka is, ugy-e leányom? Jeretek, hagyjuk itt őket, most nem lehet vele okosan beszélni.

V.

E jelenet óta, körülbelül egy hete, hogy az egész láthatárt szakadatlan felhőlepel borítá, melyből folytonosan patakzott az eső. Az átláthatlan sűrű fellegek, mint idomtalan tömeg — usztak a légben, hajtva a süvöltő szélről. Az ellágyult föld felázott, melybe ember, ló süppedett; feneketlen pocsolyák támadtak, melyek majdnem lehetlenné tévék a közlekedést nappal is. Ez időben pedig — melyben történetkém játszik — igen nagy szükség vala a gyors közlekedésre, mert ettől függött nagy részben a nép élete, vagy halála. — Kétségbeesett harczot vívtak; legdrágább kincsük volt veszélyesen megtámadva, melyért kicsiny, öreg egyiránt lelkesülten ragadott kaszát, fegyvert, hogy a tornyosuló vést szétrobbantsák. Ellenséges csapatok táboroztak az országban mindenütt; majd itt, majd amott jelentek meg. — Ha jöttek : raboltak, s így nem csoda, hogy egyes város

vagy falunak fölötte érdekében állt, érkeztüket pár nap vagy órával előbb megtudni biztos kémeiktől, hogy jó előre takaríthassanak a hivatlanok orra elül.

Rétházán alig hangzék el a rémhir, hogy jön az ellen, azonnal fejét veszté mindenki. A legnagyobb zavar, sápadt félelem ült az emberek arczára. Szótlan rettegésben sietett egy-két alak a csöndes utcákban; majd egy-egy lovas vágta-tott vissza, kiket a bíró küldött a határig, hogy kémleljék az ellen közeledtét. Majd siró asszonyok, kik körül apró gyermekek kapaszkodtak, tölték be az utcát jajgatásaikkal. Ily kínos szorongásban mult el a dél, az ellen még a határon sem mutatkozik, a faluházán négyet is elütött már a kakukos óra, még sincs semmi. Rettegtek érkeztüktől, mégis alig várták a vésteljes percet, mert azt hitték: hogy jobb a bizonyos rossz, mint a bizonytalan rosztóli félelem.

Lassankint alkonyodék; az udvarok nyüzsgő lakói, az apró barmok, csöndesen ültek fészkeikbe. Az emberek lakókba szorultak, s a konyhaajtók gondosan bezáródtak. Nemsokára itt-ott a mécs gyöngé világa verődött át az izzadt ablakokon a csöndes utcákra. Egy-egy elkésett marha bögése, kutyák kölcsönös válaszaival valának még hallhatók.

Kerekes István bíró fontos arcczal ült családja körében, olvasva a legujabb rendeletet, míg neje és Juliska csöndesen zörgették rokkájukat. Szótlanok valának mindhárman, bár a nők arczai elárulák: mennyire inkább szeretnének ily aggasztó helyzetben beszélgetni, de erre az öreg bíró engedélyt nem adott, enélkül pedig senkinek sem szabad olvasását megzavarni.

Kerekes István nagy sokára szépen összehajtogatá a lapot, szemét pedig megszabadítá a nagy, rezes karikájú pápaszentől, azután megszólalt:

— Mihály nem volt ma itt benn a tanyáról?

— Nem ám szegény. Azóta, hogy összezörrentek kendtek Julis sora felül, nem is szeret haza jönni.

— Mondtam már neked sokszor, hogy ne hozd elő ezt a dolgot. Ha százszor megharagusztok is rám: Julist nem adom Sugár Pistának. Punktum.

— Ne legyen még punktum; előbb még mondja meg

édes apjukom, miért nem adja neki? — mondá szeliden az asszony.

— Azért mert semmije sincs.

— Teremtő Isten, hát nincs nekünk, miből . . .

Egyszerre durva zörgés az ablakon félbeszakítá a beszélő hangját.

— Jézus Mária! az ellenség! — kiálta rémülten Sári asszony.

— Csitt, boldogtalan. Ki az? — kiálta ki, az ablakhoz állva Kerekes István.

— Nyissátok ki az ajtót! — hallatszék egy parancsoló hang tört magyarsággal.

— Mondtam, ugy-e, hogy a muszkák? Oda vagyunk; mi lesz belőlünk?! Ki ne nyisd az ajtót! — hadará kétségbeesetten az asszony, míg Juliska elhuzódott az ablaktól.

De a bíró milderre nem hallgatva, nyakába veté szürét, s kiment, fölnyitni a konyhaajtót.

Alig lépett ki az ajtón: fényes szuronyok vevék körül, s egy a fegyveresek közül durván kezde kiabálni:

— Te vagy a bíró, gazember?

— Igen, én vagyok — mondá nyugodtan.

— Hát miért nem jöttél elénk? miért nem gyujtottál meg egy kazalt, hogy láthattunk volna e pokoli sötétségben?

— Megérdemelnéd kutya, hogy föbe löjelek e mulasztásodért. Kövess! és egy kemény lökéssel megindítá a bírót.

Kiléptek az utcára, hol a füstölgő szurokfáklyák rémesen lobogtak a nagy szélben. Az öregbíró borzadva látta, hogy a katonaság, mint a mesebeli hosszú kigyó, mozog, gyűrűzik az utcán befelé czammogva a feneketlen sárban; néha egy-egy torzonborz alak fegyvere villant föl a tűz fényénél; árnyékuk a csendes falakon, mint tulvilági gnómok, lejtettek ismeretlen tánczokat. Irtóztató volt hallani a káromkodást, mit a parancsnokló tiszt a falusiak ellen szórt.

Ezen emberhez hurczolák Kerekes Istvánt, a falu bíráját. A tiszt dühösen ugratott lovával hozzá, hogy ez csak egy szökéssel kerülte ki az eltipratást.

— Lámpát a kutya kezébe! — kiálta menydörgő hangon — hadd világítson egész a következő állomásig.

A parancs azonnal teljesítve lön.

— Előre! — kiálta a biróhoz. Ha áruláson törnéd fejedet : agyon lövetlek! — azután a sereghez fordult, s megindítá azt.

Kerekes István szüre két szárnyát hátravetve, leverten haladt a falu széles utcáján. Egy-egy kíváncsi félénk fejét vön észre a kerítések fölött; szeretett volna hozzájuk kiáltani, hogy családjá ne féljen, de nem mert, attól tartván : hogy a sereg nem értve őt, árulásnak véli. Azért csak haladt némán, komoran, nem is válogatva a helyet, hová lép. A faluból kiért már, csak a kutyák ugatását, s az utána hömpölygő tömeg moraját hallotta. A feneketlen országut rétek közt vezette őket, jobbra balra mély árok tele vízzel, mely sok helyen az útra is felcsapott, képezvén ott hatalmas pocsolyákat, miken keresztülhatolni gyalogosnak is erejébe kerül.

Harmincz lépéssel körülbelül mindig előbb járt a katonaságnál; nagy nehéz csöppek barázdálták hideg arcját, míg kezei reszkettek a nehéz hadi lámpa alatt. Szörnyű harczot vítt magával; lelke elsötétült : ha eszébe jutott, mint fogják ellenei e tényt fölhasználni, mint fogják bevádolni, hogy az ellenséges csapatot kalauzolta, miket majd mind elhisznek, mert tanúi nincsenek, kik mondanák : hogy csak erőszaknak engedett. Megtörülte ilyenkor nedves homlokát, s nagyot, mélyet sóhajtott, majd a koromsötéten iparkodék szemeivel áttörni, hogy meneküljön e nehéz káprázattól; nem használt semmit, rémei, a gondolatok, csak úgy özönlöttek elő agyából mindig sötétebb és sötétebben. Reszkedett, s megállt öntudatlanul. E pillanatban lövés hallatszott, mit a parancsnokló tiszt szava előzött meg; a lámpa üveg csörömpölve hullott a földre. A lövés el volt hibázva.

— Nagy Isten, segíts! — fohászokodék magában Kerekes. — Ne hagyd el szegény szolgálodat! — s remegve folytatá utját.

A lámpavilág éles lobogása magára vonta a biró tekintetét; hirtelen egy gondolat szállta meg lelkét. Megrázkódott. Ezután folytatá nehéz munkáját, de már sebesebben, néha-néha hátra tekintve. A gondolat üzte őt,

mely mindig erősebb s határozottabb színben ébredezék lelkében.

— Akármilyen lesz velem, de tovább nem megyek! — susogá magában. Szűrét bal kezével megoldozá, s ekkor ismeretlen melegség futá keresztül reszkető tagjait; — még egy tekintet hátra, még egy fohász, egy buzgó könyörgés — s a lámpát eloltá, ezt s a szűrt magától eldobva, eltűnt az éji sötétben. Ismét lövés hallatszott, mit több lövés, éktelen zaj, pokoli lárma követett. Nemsokára egyes alakok égő üszkökkel csörtettek elő dühösen kiabálva, keresve az árulót. A réten a fáklyás katonák, mint éji kísértő szellemek szaladgáltak ide-oda, megnézve minden kis bokrot, míg végre egy lovas megtalálta a szerencsétlent. A kétségbeesett ember nem akart megállni, futott, botjával védte magát, de a katona lovával letiporta. Nem akart menni, de a lárma összesereglett fáklyások szuronydöfései haladásra kényszeríték.

Irtózatos kép! csillagtalán éjben, fáklyavilágnál vérszomjas fegyveresek közt egy *áruló* kétségbeesett arczczal, fődetlen fővel és lengő ősz fürtökkel. Vad hurrák közt vitte áldozatát a dühös ellen; kaján szitkok, durva öklözések között értek a dühében tomboló tiszthez.

— Agyon kell löni a gaz árulót! — kiáltá tajtékzó ajakkal; villámló szemeivel nyilazva a remegő birót. Nyolcz ember és hat fáklyás kísérje át a rétre. Indulj!

— Kegyelem! — hörgé a szerencsétlen, kezeit a tiszt felé emelve.

— Az Istennél a kegyelem. Az árulót mindenütt halál bünteti.

— Nem árulásból tettem, igen fáradt voltam már. Igy akartam előbb hazatérni aggódó családomhoz; mert nem hittem, hogy ezzel büntököznék el.

— Nem? a sereget itt hagyni ismeretlen uton annyi, mint azt elárulni. Induljatok!

— Kegyelmezzén, — követni fogom mindenütt, a merre csak jár.

— Indulj! — A katonák indulni készítették.

— Az élő Istenre kérem, legalább családomtól bucsuzhassam el.

— Nem lehet. Mielőtt elvezetnének, mondd meg: mennyire van még ide az állomás?

— Egy negyedóra.

— Vigyétek.

— Hová? — kérdé egy szánakozó katona önfeledten.

Síri csend; mindenki akaró hallani az utolsó ítéletet.

— Családjához, hogy elbucsúzzék — mondá némi habozás után. — Két óra múlva nálam legyetek vele. Az ő szökésével megszüntetek élni. Egy szakasz és hat fáklyás kísérel. Induljatok!

A bíró összerogyott, csak nagysokára sikerült magához jönnie a sok izmos kéz öklözése után. A gyászmenet megindult; a katonák zsigongva, pipázva, köztük a bíró halványan, leverten. Elérték a falu első kis házát. A síri csend oly nyomásztólag hatott lelkére, hogy hangos zokogásban tört ki mély fájdalommal. Minden ház előtt elgondolá, mennyivel boldogabb annak lakója, ki most csöndes álomban nyugoszsza fáradalmait, míg ő, a haldokló, bűn nélkül, gyilkosai földözete alatt mehet családjához, hogy azt a legkétségbeejtőbb valóra riaszsza föl. Elérték kis házikóját. A pislá mécs kivilágított az ablakon, a bíró benézett. Neje buzgón imádkozék, míg leánya fejét a hosszú asztalon fekteté. Megrendült s összerázódék, csak a katonák karjai mentették meg az összeeséstől, hogy kopogtasson.

Éles sikoj hallatszék ki a szobából, mit az öröm, vagy kétség sajtolhatott.

— Nyissátok ki, kedvesim, az ajtót! — fuldoklá alig hallhatón.

Benn azonnal mozgás lön észrevehető; a szoba elsötétült, s a konyhaablak világitott. A kis fazavár nyikorogva engedett a heves nyomásnak, s az ajtó kitárult.

Sári asszony felsikoltott, látva a fegyvereseket, míg a bíró egyetlen tekintetet vetve a padlásra vezető kis létrára, kiüté neje kezéből a mécsset, s mint a hiuz szökött a hágcsó fogain fel a padlásra, maga után huzva megmentőjét, azután örült sebességgel rohant a sötét padláson keresztül a tűzfali

ajtóhoz, melyen a takarmányt szokta volt felhányni, s minden habozás nélkül azon leveté magát a földre.

— Elvesztem! — hörgé kétségbeesetten — nem bírok fölkelni. Isten, csak most, most ne hagyj, csak a legközelebbi ólig hagyj elvánszorogni! Oh Istenem segits! már jönnek hóhérajaim — s irtóztató eröködéssel iparkodék magát odább vonszolni, de nem birt. Ott fetrengett a földön; a félelem és rettegés majdnem esztől foszták meg. Mit tegyek?! Ha itt találnak, ugy végem van. Jönnek, már a házat megkerülték. Isten veletek kedvesim, édes feleségem, jó leányom! — sóhajtá majdnem eszméletlenül, midőn egyszerre más oldalról lépteket hall.

— Ki vagy? — kiálta hevesen egy alak, megragadva Kerekest.

Kerekes István, mintha villám érte volna, az ismerős hangra felüté fejét, s lázasan rebegé:

— Ments meg, fiam, vigy magaddal; én vagyok Julis apja, a te apád is.

Pistának sem kellett kétszer mondani — bár az egész-ből mitsem értett — felragadá a bírót, s mint a tolvaj sietett zsákmányával a kerteken át.

* * *

Egy hét mulva Kerekes István elő mert bújni rejtekéből, hol Pistánál a tanyán tartózkodott, mert a csöndes kis faluba is a másik fél katonái vonultak be, kiktől semmi okuk sem vala félni. Kiállt ő is háza elé Sári asszonynyal éljenezni a vitéz sereget, s gyönyörködve nézé Julist és Pistát, amint ezek lágy kenyeret, jó bort vetélkedve osztogattak a jókedvű hadfiaknak.

Nem szükség mondanom, hogy nem sokára egymáséi lettek, s hogy az éjjeli támadás alapította meg Pista és Julis szerencsáját.

A tűzvések ellenszerei.

Ismerteti DOLETSKO MIHÁLY.

I. Tűzvések elhárítása.

A múlt év nyári hónapjaiban a hírlapok valódi vészhangok valának, s minden kongásuk egy-egy tűzvész-okozta kárt panaszlott el, mely nemcsak egyes család békés hajlékát, vagyonát, mit sok éven át verejtékével szerzett, hanem egész városrészt vagy falut tett tönkre.

Ezen csapások oka, véleményem szerint, a tűzzeli vigyázatlan bánás, rossz akaratból származott gyújtogatások, a rendetlen építés, és az épületek nem tűzmentes anyaggali fődésében áll.

A két első ok tárgyalását mellőzvé, csupán a két utolróló kivánok szólani.

1. Rendetlen építés.

Ha valaki a fővárosból, hol az építés rendes, kisebb városokba vagy falvakra rándul ki, sajnosan kénytelen tapasztalni, hogy a házak a helyett, hogy rendes, azaz: egyenes vonalú utcákat képeznének, igen gyakran minden izlés nélkül, összevissza vannak építve, és pedig úgy, hogy tűzveszély idején oltószerekkel lehetlen az égő helyhez közelíteni a sok közbeeső akadály miatt; így a tűz tovább terjedhetvén, egész városrészeket hamvaszthat el.

A rendetlen építés orvoslása csak úgy volna eszközölhető, hogy ha a város vagy helység mérnöke által a város vagy falu felméréstvé (individualiter), térkép készítése után a szabályozandó utcák irányvonalai kijelöltetnének és a még

üres házhelyek kiosztatnának. De fájdalom, vannak helyek, hol a mérnök szükségét még be nem látják, sőt, mint valami civilizálatlan országban, a mérnöki intézkedéseknek is ellene szegülnek.

A mérnöki eljárás oly helyen kevesebb költséggel alkalmazható, hol valamely rendetlen városrész leégett, mint oly városokban, vagy helységeken, hol a házak épségben állnak; mivel a tűzvész által a házak lebontása részben más kárával megtörtént (ha nem voltak biztosítva) és a telkekből az utczához eső részek olcsóbb áron megszerezhetők, mint a még jó állapotban lévő házak kisajátítandó részei; vagy épen semmi költségbe sem kerülnek, hol a rendetlen építés még meg nem kezdett.

Ennélfogva valamely rendetlen utcának szabályozása annál költségesnek bizonyul be, minél több a lerombolandó ház; — már pedig minél továbbra halasztjuk az utcák szabályozását, annál nagyobb áldozatba kerülend az idővel; mivel a rendetlen építés megmarad mindaddig, míg ez ellen komoly intézkedések nem foganatosíttatnak.

2. Az épületek nem tűzmentes anyaggal fűdése.

A tapasztalás tanítá az embereket, hogy az ártható elemek ellen mily eszközöket és szereket alkalmazzanak. Minél tapasztaltabb valamely nép, annál tökéletesb termelése készítményei, mit azután más, nálánál alantabb álló nemzet, vele érintkezvén, elsajátítani iparkodik; vagyis mint a magyar közmondás tartja: más kárán tanul. De mi még magunk kárán sem látsunk tanulni, és ez az, a mi az ipar, kereskedelem és minden előhaladásunk nem kis hátrányául tünik fel; mivel sokszor idegenkedünk, más nemzettől valamit elsajátítani.

Midőn tehát ez alkalommal Szászország építési rendszabályait, melyek véleményem szerint a legjobbak, ismertetem, nem azért teszem ezt, mintha haladási törekvéseinket a vakon utánzás terére kívánnám szorítani; mentsen Isten! hanem, mivel nekünk ily „*általános építési rendszabályaink*“ nincsenek, melyek hiányát a sok tűzvész eléggé bizonyítja, s azért választám ezeket, hogy fogalmat nyújtsak, milyen az építkezés más művelt nemzetnél nemcsak városban, de falun is.

Vannak ugyan hazánk némely városaiban is építési szabályok, melyek azonban egymástól igen különböznek; és olykor nem épen a legszakértőbbek által állapíttatnak meg, kik ha érdekükben áll, azokat át is lépik; de van számtalan hely, hol építési rendszabályokról mitsem tudnak, különösen falvakon, holott épen itt kellene azokat leginkább törvényes szigorral ellenőrzeni, mert ezek vannak a tűzvésznek leginkább alávetve a hiányos építési modor miatt. — Tanuljunk tehát más kárán, s lássuk, milyenek Szászországban az 1841 év martius hó 11-én a belügyminiszteriumtól kibocsátott építési rendszabályok, melyek némi módosítással talán hazánkban is, anélkül, hogy sajtóságos viszonyainkat tipornók, kellő módosításokkal alkalmazhatók és törvényes ellenörködéssel életbeléptethetők volnának.

*A szász belügyminiszteriumtól kiadott építési rendszabályok,
a tűzvész elhárítását illetőleg.*

a) Új építéseknel, kivétel nélkül, legyen az épület új helyen, vagy régi telken építendő, zsindey, szalma vagy nádtetőzettel fődés nincs megengedve; mégis elnézetik az általános használandó szilárd fődények, u. m. cserép, pala, vagy ércz helyett az agyag-zsindey és az ugynevezett Dornféle, valamint a kő-papirlemezek (Steinpappen) és vízhatlan tetők (Cementdächer) használata.

Új építés alatt értetik a már álló épülethezi építés, valamint az elrombolt épületek helyreállítása, az előbbi, vagy más helyen is; nem pedig egyes falak emelése, melynél a tetőzet sem le, sem pedig szét nem bontatott.

b) A fentebbi rendszabály, továbbá azon új födelekre is alkalmazandó, melyek egy új emelet hozzátoldása következtében, vagy a fődélszék általános változása után rakatnak fel.

A fődélszék általános átváltozása ugy értendő, hogy az vagy egészen lebontatik, vagy egészen új anyagból máshol készíttetik vagy változott szerkezettel, jöllehet a régi anyagból ismét fölállíttatik.

c) Kivételképen a szalma, nád- vagy zsindey tetők felállítása, az előljárástól következő esetekben engedhető meg :

1. Magánosan álló épületeknél vagy udvaroknál, melyek más épületektől oly távolra vannak, hogy ezek a tűzvésznek incsenek kitéve, mi 300—400 rőf (mintegy 88 — 118 bécsi öl) távolra más épülettől, alkalmazható.

2. Oly helyeken, melyeken, magas dombos fekvésüknél fogva, cserép-tetőzetek vagy az a) pontban említett pótanyagok nem alkalmasak és a melyekhez czélszerű palakövek 3 mérföld távolról nem szerezhetők meg.

Az ország különféle részeiben levő helységek, a melyek e rovatba tartoznak, az illető kerületi igazgatóságtól határoztatnak meg és nyilvános uton hozatnak köztudomásra.

3. Átalában a bánya, huták, és gyárak üzleteül szolgáló épületeknél, a melyek czéljainak tartós szerkezet meg nem felel p. o. fedelek, ércválasztó asztalok, érczmosó épületek, szinek, emelő-csigák, verdék, szárító házak, stb. ha bennök senki sem lakik és legalább 50 rőf (17 b. öl) távolra fekszenek a lak- vagy gazdasági épületektől.

4. A már álló szalma, nád vagy zszindelyyel fődött mellékhelyiségekhez ragasztott kisebb hozzáépítményeknél, a mennyiben a helyi viszonyoknál fogva a tűzvész a főépületnek vagy környékének nem árthat.

5. Ha a (b) pontban említett esetekben az épület főfalai, szakértői vélemény szerint, szilárd tetőt meg nem birnak.

d) Szalma nád- vagy zszindely-tetőzés megengedésénél arra kell figyelni, hogy az illető épületek, minden oldalról, hol azt a helyiség megengedi, védfák ültetése által, melyhez leginkább a hársfák ajánlandók, vonulótűz (Flugfeuer) ellen biztosíttassanak és az épületekhez minden oldalról szabadon lehessen közelíteni.

Czélszerű még oda iparkodni, hogy a szalma- és nádte-tők agyaggal jól kitapasztassanak vagy bekenessenek; a zszindelytetők pedig tűzmentes szinezéssel láttassanak el.

e) Uj kémények csak agyag és vályogból vagy téglából 6, kerek gömbkémények a gyengébb helyeken 4 hüvelyk falvastagsággal építendők; s a földszintől kezdve tömör anyagból rakandók. Mindazáltal megengedhet a bíróság, kicsiny és gyengén épített falusi házaknál legalább 4 hüvelyk

falvastagsággal rakott kéményeket, úgy szintén kótis (Klöppel) és sárfalkéményeket is.

Azon gerendák, melyek a kéményekhez érnek, legalább $\frac{1}{4}$ rőfnyire (0.44 bécsi láb) erősen beburkoltassanak, vagy, mivel itt a gerendák és tűzfal között nincs elegendő hely, váltógerendával tartandók.

Ellenben föltétlenül tiltatik a deszka, csövezett, hajlott és ácsolt kémények használata, és a még fönállók a háznak, földének vagy kéménynek netaláni változtatásával egészen mellőzendők.

A füstkamrák, a mennyre csak lehetséges, a tűzfaltól elkülönítve, jól boltozva, vasajtókkal ellátva, a talapzat téglával vagy effélével kirakva legyenek.

f) Ujra építendő épületek (a pont alatt), melyek szomszéddal határosak, ezen oldalról szilárd tűzfalal láttassanak el, vagy 6 hüvelyk vastag téglafalal a határos épülettől elválasztva legyenek, a mennyeiben ez utóbbi már ezen oldalról az újra építendő épülettől szilárd tűzfalal nem volna ellátva.

g) Oly új épületeknél, — melyek ugyan nem közvetlen határosak, de mégis egymástól 6 rőf (1.78 b. öi) távolra állanak, — arra kell tekinteni : hogy egymás felé álló oldaluk tűzfalal védve, vagy legalább téglával takarva (álcázva, masquirt) legyenek.

h) Szérük újra építése a városban és a külvárosokban semmi esetre meg nem engedhető, és azokon kívül a helyviszonyok szerint, csak az előljáróságtól meghatározott távolra más épülettől lehetséges.

k) A helységekből vagy közvetlen azok mellett új épületek rakását nyers anyagból, még be nem épített téren, közvetkező esetekben engedheti meg az előljáróság :

Tekintve a faluhoz tartozó udvarokat és ezek közelében szükség és gazdasági épületeket; továbbá :

oly nyilvános épületeknél, melyek rendeltetése : hogy azok a faluban álljanak, p. o. iskola-épületek, tűzfecskendőházak stb. és akkor is ;

ha az új épület köröskörül szilárd kerítő-falal, tégl-

vagy palatető és tulajdonkép tűzfalorommal láttatik el. — Gyöngge kerítőfalnál, de szilárd földénnyel;

20 rőf (5·94 b. öl) távolra a legközelebbi hasonnemű épülettől;

40 rőfnyire (11·87 b. öl) a legközelebbi pajtától, vagy ha az új épület erre van kijelelve, a legközelebbi épülettől általában;

60 rőf (17·81 b. öl) távolra a legközelebbi szalma, nád vagy zsindelytetős épülettől : és

ha valamely tető az utóbb említettekől magára az új épületre helyezendő volna és a (c) pont szerint megengedhető a legközelebbi épülettől 60 rőf távolra, kivétel nélkül.

Különben faluhelyeken a már álló épületek, ha azok leégnének vagy lerontatnának és ismét felépítendők volnának, nem közvetlenül egymás mellé, hanem a helyviszonyok szerint törvényesen meghatározandó távolságra újra építhetők. Épületeknél, melyek köröskörül szilárd kerítőfallyal valamint téglá vagy palatető és tűzfalormokkal ellátvák, ezen szabály alóli kivétel megengedettik.

1) Lakházak vagy gazdasági épületekben a sütőkemenczék rakása következő feltételek alatt engedhető meg :

Ha a sütőkemencze minden oldalról csupán falazattal van körülvéve, vagy egy tökéletesen beboltozott térben van. Hol ezen eset nem fordul elő, a sütőkemenczék boltozatai vagy bubjai tömött agyagból készített fogóval (Mantel) befödendők, és sem oldalról sem pedig fölülről ne építtessenek be, hanem tökéletesen láthatóknak kell lenniök.

A sütőkemenczénél mindenféle faszerkezet kikerülendő és a kemencze az alább említendő méretek szerint beborítandó, és a búb és a közelébeni gerendázat vagy szaruzat vagy más gyulékony anyag között tökéletesen szabad tért szigorú büntetés mellett sohasem szabad gyulékony tárgyak eltevésére használni; mely tért a beépített sütőkemenczéknél a padlatig (Decke) 3 rőfnyire (5·34 b. láb), a hozzáépítettekénél pedig legalább 4 rőfnyire (1·19 b. öl); a búb magasságától a tető belsejének legmagasb pontjáig nyitva kell hagyni.

A fűtőhelynek, és hol előtte valami tűzhely van, boltozva, a szomszédfalnak, mely azt körülveszi, szilárdnak

vagy sárfalból kell lennie. A kemence szájának valaminth a világitólyuknak és a lég-huzam-csöveknek bádogvas-ajtókkal vagy csaptatókkal, agyagbóli reteszekkel vagy dugaszokkal kell ellátva lenniök.

A fűtőhely vagy konyhában lévő padolat kőkővezettel, téglavagy agyaggal láttassék el és épen úgy a fűtőhelynél, valamint a hozzátartozó kémények rakásánál, a megkívántó tűzelleni biztosság mindenesetre tekintetbe veendő.

A hozzáépített sütőkemenczék tetejének, valamint a szomszéd főtetőnek csak szilárd anyaggal, nem pedig, mint a (c) pont alatt megengedhető esetekben, szalma, nád vagy zsindelylyel szabad födötnie.

Különben a sütőkemenczék építésénél, különösen fában szükölködő vidékeken, a hozzáépítetteknek leginkább téglávali födése ajánlandó, hogy a sütőkemence boltozata előbb száraz agyaggal kitömendő vagy csak nyirkos agyaggal, nyeregtető alakjára befödendő, azután körülbelül 1 " -nyi mézsvakolattal bevakolandó és ebbe a cseréptéglák jó sűrűn egymás mellé, a hézagokat födve, rakandók.

Minden konyha, mosóház és más a tüzeléshez rendelt helyiségen a talaj soha sem deszkával padolandó ki, hanem kövező téglával, termés-kövel, a legroszabb esetben pedig téglával borittassék be. (1775.)

Faluhelyen a szobákban kályhák alatt a padolatokat nem lehet megengedni, hanem azok helyett kövező téglát alkalmaztassék. (1775.)

m) Az előbb felhozott kivételek helyett az előjáróság, oly esetekben, hol a fennebbi határozatok alkalmazása a helyi viszonyok szerint nehezen eszközölhető, azonban a távolság által a tűzvész ellen tökéletes biztosság nyújtatik, belátása szerint másokat hozhat.

n) Ezen rendeletek áthágása a rendellenes építés esetében az épület lerontását és megváltozását vonja maga után, a mire az építő vagy törvényesen kényszeríttessék, vagy ha az eredményhez nem vezetne, költségén rendeltessék el stb.

Ezek a Szászországban még 1841-ik évben kiadott építési rendszabályok a tűzvész elhárítását illetőleg, s hogy ezek szerinti építés után az épület is biztosítva van támadható tűzvész esetében, a szilárd anyagokali fődés és távolság által már magában véve is világos. Ha tehát nálunk is ily „*általános építési rendszabályok*“ léptetnének életbe, szigorú törvényes ellenörködés mellett, hazai viszonyainkhoz alkalmazva, szakértőktől szerkesztve: minden bizonynyal sok tűzvésznek eleje volna véve, mely által számtalan család szerzeménye e pusztító elemtől megóva maradna és az egész város vagy helység szebb és nagyobb szerű képet mutatna, mint a mostani szalma és nád fedelű házak által.

II. Tűzmentes pót-fedél-anyagok.

„Tűzvések elhárítása“ czim alatt fentebb a rendes építés mikénti eszközölhetését fejtém ki. Ezen építés magában véve még nem elegendő házainkat a tűzvéstől megóvni, hanem azok tűzmentes anyagokkali fődése a főkellék, ha a rendes építés megtörtént, hogy épületeink a tűzvéstől megmenthetők legyenek. A tűzmentes anyagok elősorolását és azokkali tetőzést nem tűztem ki feladatúl jelen cikkemben, hanem inkább csak azon anyagokkali fődésmódok ismertetésére szoritkozom, melyek a cserép, pala, horgany stb. tetőket tökéletesen pótolják. — Mert hazánk gazdaközönsége nem képes minden gazdasági épületét palával vagy csak cseréppel is fődetni; különösen ily pénz-szűk időben az épületek az utolsók szoktak lenni a gazda számításában, mindamelllett, hogy gazdaságának szép része fekszik azokban. De ha a gazda a pótfödanyagokkali tetőzést ismeri és azt alkalmazza, különösen dologtalan időben, meggazdálja a cserép árát; a cserepező költséget és az időt hasznos foglalatossággal töltötte el, mert megtakarított legalább 50—60 frtot, mi a mai időben gazdánál szép összeg.

Kitől függ tehát ezen pótanyagok életbe léptetése? Véleményem szerint a jómódú és pénzzel rendelkező egyénektől, kik részint saját gazdasági épületeiket fődetnék az alább

említendő pótanyagokkal, részint pedig annyit állíttatnának elő ezekből, hogy azok jutányos áron kiszolgáltatását és elkészítését másoknak is lehetségessé tennék.

Mult évben a lapok egy Szatmáron létesült (?) „szalmaegylet“-ről hoztak némi tudósítást, melynek célja, a szalma- és nádfedelü épületek helyett tűzmentes födesseli ellátása; vajha más vidékeken is alakulnának ily egyletek, melyeknek alkalmuk volna a pótödanyagok használatával megbarátoztatni a falusi gazdaközöniséget.

Az építkezésben nálunknál előbbre haladt nemzeteknél már régen használatban van különösen az agyagzsindelylyeli tetőzés; így Lange tekintélyes szász építész irataiban már ezelőtt 60 évvel tesz említést ily tetőzetű házakról, melyek 180 évesek voltak és a faluban történt tűzvészt kétszer háromszor állották ki, s ekkor is csak szalma-takarójukat veszítették el.

A szarufák, valamint a léczek szalmával kevert agyaggal való körülfonását a gazdaember igen jól érti, s ez nem kíván más képességet, mint a mennyi a sárfalazat készítésénél szükséges; a mi pedig az agyagzsindely-készítést és azazali födést illeti, annak előállítása oly egyszerű, hogy a magyar ember természetes eszével nem csak könnyen megérti, hanem dologhoz szokott keze azt fáradság nélkül el is készítheti; — azért fogjunk hozzá, azon födanyagokkal tetőzni épületeinket, melyek által meg lesznek mentve a pusztító tűzvésztől.

Mi ezen tetőzési módokat illeti, azok a következők :

1. Az agyag- vagy Dornféle tető.
2. Agyag zsindely-tető.
3. Kő-papirlemez (Dachsteinpappe)-tető.
4. Nemeztető (Filzdach).

I. Agyagtető.

Ezen tetőzés kevés költségbe kerül és könnyen eszközölhető, de nem tartós.

A tető szarufáinak hajlása 45° fok, vagyis a tetőmagasság, annak szélessége felével állítandó fel, melyekre körülbelül 1 hüvelyk távolra vasszegekkel megerősített léczezet

jő és ez olykor szalmával is körülfontatik. A szalmával körülfont lécezetre agyag és csáva (Lohe) vagy moh-keverékből álló anyag $1\frac{1}{2}$ —2 hüvelyk vastagságra tapasztatik és elsimíttatik. Miután ezen tapasztás megszáradt, elsőbb kátránynyal, később pedig szurok-, téglapor és kőszénkátrányból álló vegyüléssel bevonatik, ezután finom homokkal behintetik, és ismét forró kőszénkátránynyal bekenetik.

Mily arányban történjek a fenn elősorolt anyagok keverése, a következő adatokból láthatjuk.

1 □ öl tetőre szükséges	3 köbláb agyag
” ” ”	3 ” csáva
” ” ”	$\frac{1}{2}$ akó kátrány
” ” ”	3 font szurok vagy gyanta
” ” ”	körülbelül 1 köbláb homok vagy téglapor.

Ha az agyag a tetőn még száradás közben repedezik, azon rész rendetlen alakban lebontandó és a még rajta lévő agyagréteg széle megnedvesítendő, hogy a lebontott helyett újra betapasztandó agyag vele összekapcsolódjék és szilárd egészet képezzen. Az ily módon eszközlött tetőzésjavítás hasonlóképp történik és a fenn leirt kátránynyal bekenés, valamint homokkal behintés itt is alkalmazandó.

De, mint említők, nem tartós ezen födözési mód, miért ezt csekély tartóssága és költségessége miatt nem igen ajánlhatónak tartván, inkább a következő módok életbe léptetésére figyelmeztetem hazánk gazdaközönségét, melyek czélszerűségéről több tekintélyes építész és a külföldön jelenleg is divatozó födözésmód elég tanúságot tesz.

II. Agyagzsindely-tető.

Ezen agyagzsindelyek közönségesen 2 — $2\frac{1}{2}$ — 3 láb szélesre, $3\frac{1}{2}$, legfőlebb $5\frac{1}{2}$ láb hosszúra készíttetnek, legalkalmasabb szélesség azonban 2 — $2\frac{1}{2}$ láb.

Ezek készítéséhez szükséges egy kenő-asztal, mely egyszerű deszkákból állíttatik össze, 4 egyenlő magasságú lábbal el látva. Ezen asztalra 3 db deszka erősíttetik meg, és rézsutos oldalfalak: az asztal hosszába helyeztetnek 2 — $2\frac{1}{2}$ — 3 láb távolságban úgy, hogy hegyes végeik az asztal széléig érje-

nek; ezen oldalfalak 5 láb hosszúak. — 6 hüvelyk magas deszkadarab az oldalfalak belső végétől $1\frac{1}{2}$ hüvelyknyire elálljon, egy bevágásfélét képezve, melynek célját alább látjuk. Ezenkívül egy a kőmivesek simító deszkájához hasonló, nyéllel ellátott kenő-deszka szükséges.

Az asztal a három lécz közti téren, melynek egy oldala szabadon áll, 1 hüvelyk vastagságra hosszú szalma kitergettetik, s ennek kalásza az asztal szabad részén lelőgnak. Erre azután tiszta, sem hig, sem sűrű, sem pedig zsiros agyag vétetik és azzal jól bekenetik. Ezen bekenésnek előbb a zszindelykészítő által kézzel kell történni, mert a szalmát ki kell neki egyengetni, mi kiterjesztett öt ujjával történik, melyeket t. i. a szalmába nyom és a kalászfek felé visz, hogy így azok összetapadjanak. Ha ez megtörtént, még egy kevés agyag rárakatik és a megnedvesített simító-deszkával szétkenetik és elsimíttatik.

Az asztalnyilásnál lecsüggő szalmakalászból néhány a keresztülfektetett mogyorófa-botra vagy hasogatott fenyő-fára rátekertetik, azután valamennyi ráboríttatik, az agyagba tapasztatik és ezután még egy vékony agyagréteggel bekenetik, melyet szintén jól szét kell kenni.

Az említett botnak oly hosszúnak kell lenni, hogy ez a zszindely szélességének mindkét oldalán 3, 3 hüvelykre még kiálljon, mivel ez az asztalról levevésnél a megfoghatásra és a tetőre felhuzásnál szükségelt kötél megerősítésére használtatik.

Ezek megtörténte után a zszindely kisimított agyagos oldala tiszta homokkal vagy pedig polyvával vékonyan behintetik, úgy hogy agyagos része az asztalra legyen fektetve és a bot az asztal hátsó deszkájánál lévő nyilásba jöjön. A megfordított zszindely felső részét szintén agyaggal bekenjük és simító deszkával elsimítjuk, valamint homokkal behintjük.

Az így elkészített zszindely levevéséhez 2 munkás kívánatik, kik azt árnyékos és kiegyengetett helyre viszik és itt egymás fölé rakják; csak hogy arra kell ügyelni, nehogy a nap, hanem csak a levegő által félig kiszáríttassanak.

Mielőtt e száradás bekövetkezik, egy szin vagy pajta alá hordatnak és 12—15 darabból álló rakások képeztetnek.

A száradás ideje onnan ismerhető meg, hogyha az agyag már nem tapad, miért a fődés akkor történjék, ha a zszindely még kissé nedves.

Ha a zszindelyek két harmada kész, akkor a tetőre-rakást már megkezdhetjük. A száradás után a zszindely $1 - \frac{5}{4}$ hüvelyk vastag.

Léczezés és zszindelyezés.

A léczek megerősítése faszegekkel történhetik, egyrészt azért, mert tökéletesen megfelel a czélnek, másrészt pedig mivel olcsóbb, mint ha vasszeget használánk.

A léczek elhelyezése egymástól $2\frac{1}{2} - 3''$ hosszú zszindelynél $12 - 15''$ távolra történhetik, mely hosszabb zszindelyeknél sem változik. A léczezésnél hasított (gömbölyű) léczek inkább használandók, mivel olcsóbbak, mint a fűrészeltek, de azért erősek legyenek, melyekre a zszindelyek szögeltetnek; különben ezeknek az ára is ugyanaz, mint a gyengéknek.

Az első réteg, mely a párkányt képezi, közvetlenül, a nélkül, hogy toldást használánk, a párkánydeszkára szorosan helyezendő. Ott, hol a zszindelyek megszegeltetnek, jó, ha 2 lécz egymás mellé erősítettik, vagy még jobb, ha a közönségesnél erősebb lécz alkalmaztatik. Czélszerű, ha a szarura kampós faszeg segítségével annyi boritékot erősítünk, mennyi egy zszindelyvastagsággal egyenlő.

Mivel pedig az említett boritékon a 2-ik és 3-ik zszindely, valamint a többi következő is, nem a 2-ik, 3-ik, 4-ik, hanem csak az 5-ik léczen fekszik tökéletesen egymáson, azért, hogy a zszindelyek meghajlása akadályoztassék, illetőleg azok egy síkban feküdjenek, igen czélszerű, ha a második léczre agyaggal kevert szalmát helyezünk, mivel itt a mélyedés legnagyobb.

Mihelyt az első zszindely a párkánydeszka szélével egy irányba elhelyeztetett, a rajta keresztülmenő bot végei levágnak és a bot előtt faszegekkel megerősítettik.

Egyik zszindely a másik után, s annyi rakatik fel, a mennyi egy menetre szükséges, valamint ugy helyeztetnek el, hogy alsó végök csak néhány hüvelykre fődje az alatta

lévő zszindelybotot. A második zszindely, a zszindelybotok lefűrészelése után, ugy rakatik fel és erősittetik meg faszegekkel, mint az első; és ez minden következövel történik, melyek a tetöoromig szükségesek volnának.

Ily zszindelyekkel tetözésnél a szarufáknak, illetöleg a tetö hajlásának nem kell nagy nak lenni, mi itt a szarufák gyengeségénél fogva tanácsos nem volna; hanem legczélszerübb mint a Dornfélénel.

A párkánytól egész a tetöoromig rakott zszindelysört ugy lehet tekintenünk, mint a szalmatetözésnél egy menetet.

Egy ily bevégzett menetnél a menetfa tovább tétetik és a már megerösített zszindelyek 1 hüvelyk vastag, tiszta és jó agyagboritékkal bevonatnak $1\frac{1}{2}$ lábnyira, alölról számítva; ezen fris agyagrétegbe rakatik a tulajdonképeni párkányréteg, mely után az egész tetözés bevégzettetett.

A párkányréteghez 15—18" hosszú és 6—7" vastag szalmacsomók készittetnek, melyek az agyaggal bevont első zszindelyre egy sorban szoros an egymás mellé rakatnak, de előbb mindkét végök elvágatik és pedig ugy, hogy ezek a tetö hajlásával egy irányban legyenek.

Ezen szalmacsomók összekötve egymás mellé rakatnak, a rákövetkező réteghez szükségeseknek pedig csak a szalmagúzs a vágatik el és jó szoros an elhelyeztetik.

Az ily szalmacsomóknak az agyagzszindelyben faczövekkel megerösítése után a párkányréteg bevégzettetett.

Sokkal szilárdabb leend a párkányréteg, ha a szalmacsomók egy léczre és a párkánydeszkára erősittetnek.

Különb en szalmával födött párkányzszindelyeket is készithetünk, melyek által tartósabb szegélyt nyerünk, mint az előbbi eljárás után.

Közvetlen a szalmacsomók kötése fölé, mely a közönséges párkányzásnál felszegez tetetik, fűrészelt lécz fektettetik, a további rakásnak mintegy irányt adandó, mely azonkívül még a második, nemkülönb en a következö szalmaboritéknak leszorítására szolgál. Ezen lécz egynehány karóval tartatik, hogy a lecsúszástól megóvassék. A szalmacsomók hegyére ismét agyag kenetik, mi ezután is a szalmacsomók felrakásánál tovább ily folytatandó.

A szalmacsomók rakásánál irányadóul és tartóul szolgáló lécz főlebb tolatik. Azután a lécz a szalmacsomók gúzsán főlebb helyeztetik, ezen gúzs felbontatván, a szalma kiegyengettetik, a sulyok vagy ütőfával annyira taszittatik hátra felé, míg ez a tetővel egy irányba nem jő, t. i. épen azon eljárás van itt is, mint a szalma- vagy nádtetőzésnél használtatni szokott.

Az ily sulyokolás következtében a szalma kemény vége a felrakott agyagba erősítettik, mely által tökéletes szilárd tartósságot nyer ugyannyira, hogy az a legnagyobb szeles időben sem gyöngöttetik meg.

Igy egyik menet a másik után elkészülvén, a tető-gerinczig jutunk, mely azután ily módon tetőzendő be. A 2 utolsó zszindely közé agyag tétetik, melyre azután egy szalmatekerics helyeztetik, agyaggal bekenetik és szalmacsomók vagy pedig csak szalmával fődetik. Még jobb, ha lehetséges, ezt meggörbített zszindelylyel pótolni. Erre jő azután az ezeket leszorító léczezés, melynek szilárdan, sűrűen kell rakva lenni vagy a mi czélszerűbb, közbe-közbe deszkákkal megerősíteni.

Némi tájékozásúl az agyagzszindelytetőzésnél használt anyagoakra nézve a következőket jegyezhetjük meg:

1 □° tetőre szükséges 4 zszindely, melyek mindegyike 3' széles, 4' hosszú.

E zszindelyek készítéséhez és ezek beborítására kell 7 köbláb agyag; ezekhez való szalma 2 zsup, egyenkint 5¹/₃ köblábat tartalmazván.

E zszindelyek szalmávali fődéséhez 18 zsup, tehát 1 □° tetőre 20 zsup, egyenkint 20 font súlyú.

Számítsunk 1 köbláb nedves agyagot	100 fontra,
leend főnebbi 7 k. láb	700 font
a szükséges 20 zsup à 20 font	400 „

s így 1 □ öl tetőzet 1100 fontot nyom nedves állapotban.

A száradás után 1 k. láb agyag csak 60 font, tehát egy □ ölre szükséges agyag	420 font
szalma, vesztetés után	354 „
	<hr/>
	774 font,

tehát egy □ öl tető súlya közel 8 mázsát nyom száradt állapotban. — Ebből látható, hogy a szalmatetőnél kétszer nagyobb súlylyal bír, és a cseréptetőnél $\frac{2}{3}$ -dal nehezebb.

A mi egy egyszerű cseréptetőt, 15" vastag szalma és egy agyagzsindelytető költségeit illeti, azok ily viszonyban állanak u. m. 12 : 11 : 8.

Az agyagzsindelylyeli födés nem minden épületre alkalmazható, különösen azoknál nem, melyek falazatai gyöngék vagy rongált állapotban vannak. Az ily gyöngébb falazattal bíró épületek födéséhez e következő pótfödanyagokat a legcélszerűbben alkalmazhatjuk :

III. Köpapirlemezek. (Steinpappen.)

Sokan megütköztek ezen elnevezés hallatára, és kérdik, mikép lehet papirlemezekkel födés által megmenteni házukat a tűzvészről?

Némi megnyugtatólássuk a vegyész elemzés által nyert Prinféle köfpapirlemezek alkrészeit :

Mészföld	76.25	} kova tartalmu anyag.
Timföld	2.75	
Kovatöld	1.00	
Vaséleny	4.00	} pamutrostok is,
Papiranyag	7.00	
Illórészek	9.00	

összeg 100.

Ebből látjuk, hogy a mi e készítményből megéghet, az csak az anyag $\frac{1}{14}$ -ét teszi, a többi nem gyulékony.

Mi a Prinféle papirlemezek alakját illeti, azok 46" hosszúak és 30" szélességgel bírnak.

Ezen papirlemezek, mielőtt a tetőre felrakatnának, megkátrányoztatnak, mi vagy meszelővel bekenés által történik, vagy a mi még jobb, az egész papirlemez kátrányba mártatik.

Ha a már kátrányozott papirlemezek jó ideig heverték, majdnem vas-erősségük lesznek; de célszerűbb, ha azok még hajlékonyak, rakatnak a tetőre.

A papirlemezekkel födendő tető magassága ne legyen

kisebb, mint a szarufáknak $\frac{1}{3}$ -ad hosszúsága, melyek azután egy megfélethős sűrű deszkázattal beboríttatnak s azután a papírlémezekkel bevonatnak, mi a következő módon történik.

a) A papírlémezek hosszúságuk irányában egyik szélő-kön 1" szélességre derékszögűleg behajtatnak, mi egy deszkával történik, melyben 1" mély hasadék van, melynek élel gömbölyűre faragtatnak, a meghajtás ütással vagy pedig simítással történik.

A behajtás után megmaradt papírlémezek a szarufák irányában $\frac{5}{4}$ hüvelyk négyszögű hosszléczekre ugy szegezetnek fel, hogy a hosszléczek közé a papírlémezek beleilljenek és meghajtott széleik a lécz oldalára feküdjenek. Ezután 3" széles papírszeleteket vágunk, melyeknek minden oldalát behajtjuk, hogy a hosszléczeket és az ezek oldalát érő papírlémezszeleteket befödje, mint ezt a gerinczléczen láthatjuk.

Ezen süvegfélék 3—4" távolságra nádszegekkel megerősítetnek.

A tetőmagasság irányában a papírlémezek egymást 6" nyire fődjék és az alább irandó ragaszszal egymás fölé tapasztassanak. Azonban a tapasztalás bebizonyítá, hogy a felőlről lefelé való hornyolás (Falzung) előnyösebb.

b) Ezen papírlémezek még négyszög alakuan is rakatnak ugy, hogy azok átlói a szarufák irányában legyenek. Mindegyik lemez rövideb és hosszabb szélének felső színe 6" nyire egymásra szegeltetik; a két másik oldal, melyeknek szélei az alattok fekvő papírlémezeket befogják, csak a ragaszszal és néhány szeggel erősítetnek az utóbbiakra.

A könnyebb fődés, a tökéletesen sík felület, valamint a léczek meggazdálkodása ugyan ezt a módot ajánlja; de mivel a ragasz nem bírja a lemezeket tökéletesen szilárdan összekötni, azért az a) alatti mód előnyösebb.

Mindkét fődésmódnál a gerinczfődés eszközölhetése végett e célra gömbölyűre hajtott papírlémezek használtatnak, melyek egymást 4"-re fődik és rászegeltetnek. Okvetlen szükséges a lemezeket a párkánydeszkára aláhajtani és lesze-gelni.

A kátrányragasz készítése : Erős tűz segélyével a kát-

rányt folyékonyvá teszszük, azután az üstöt onnan leemel-
vén, folytonos keverés közt szétmállott meszet addig szitá-
lunk, míg ez sűrű nem lesz; egy akó kátrányra egy lapát
mész számítható.

Az így elkészített ragasz nem fogja mindjárt össze
a papirlemezeket, azért tehát az ily ragasztott helyek
rövid időre deszkával, melyekre téglákat rakunk, lenyo-
mandók.

Sokkal tartósabbak az oly tetők, melyek ily ragasszal
egészen bevonatnak, valamint az idő befolyása és a tűz ellen
is annál inkább lesznek megvédve, ha a bekenés alatt a még
nedves ragaszra tiszta homokot addig szítálunk, míg az
előbbi nincs telítve (gesättigt)

Azonkívül még jók mondják, ha a már bekent és
megszáradt ragasz ritkított mész és fris tehénganéjféle keve-
rékkel bevonatik, mi a nagy hőségben a kátrány felolvadását
akadályozná, s egyszersmind az évenként történendő kátrány-
bevonás is szükségtelenné válnék; csakhogy az utóbbi keve-
rékkel bekenés minden két évben ismétlendő volna.

Egy később ismétlendő kátránybevonás igen vastag és
a repedésnek alávetett kérget adna. A tetőre, míg lágy, nem
szabad hágni, ha kemény is, csak elővigyázattal; és mi a
javítást illeti, az a menetfán vagy az ugynevezett földfán tör-
ténjék.

Mi a kőpapirlemezekkel földést illeti, az következő vi-
szonyban van a horgany és a papirlemezekhez, mint 12 : 3.

(Ily kőpapirlemez-gyárak Németország több városaiban
vannak, miért olyanoknak, kik talán gazdasági épületeiket
ilyféle pótanyaggal földetni szándékoznak, néhányat, könnyebb
tájékozással német czimükkel emlitek meg :

„Stalling und Ziem zu Barge“; újabb időben pedig ez :
„Feuersichere Stein-Dach-Pappenfabrick. Peter Beck am
Gaswerk in Nürnberg.“)

IV. Nemeztető. (Filzdächer.)

A nemeztető (Filzdächer, Asphalt-Steinpappe) mind
anyagra, mind pedig tetőzésre nézve igen hasonló a kőpa-
pirlemezekhez, csakhogy belső szerkezete sokkal hosszabb

rostokból áll, melynélfogva nagyobb összetartása van, s azért előnyösebb amannál. A legjobb nemeztető Croggon & Comp. Londonból e név alatt „*Patent Asphaltfilz*“ kapható lemezekben; Lipszéban 1 □ rőf = 3·16 □ b. láb; 4¹/₂ garas (= 22¹/₂ kr. o. é.)

Mi a belsejét illeti, ugy látszik, szilárd növényi rostok, valamint állati szőrkeverékből áll és mint a papirlemezeknél, többszöri merités után táblákká alakított; a rétegek asphaltrányba áztatvák, mely erős nyomással van összekötve, mi leginkább akkor tűnik ki, ha éles műszerrel vágatik, midőn is viasz-, egész zsirfényig vehető észre. A lemezek vagy táblák hajlékonyak, anélkül, hogy szakadnának vagy törnének.

A szarufák hajlását illetőleg a tetőmagasság annak szélessége ¹/₃-dára elegendő hajlást ad a szarufáknak, ennél kisebb vagy csak igen csekély esést adni a tetőnek nem ajánlandó.

A nemeztáblák rakásánál, a tetőpárkánytól a gerinczig, annál kevesbbé kell a szarufák bizonyos távolságára tekinteni, mivel a nemezeknek a tető-deszkaborítás már elegendő szilárdságot ad; míg ellenben a léczburkolatnál a szarufák távolságának a nemez szélességéhez kell alkalmaztatnia.

Egymástól igen távol álló szarufáknál ³/₄” deszkákat szegélyezünk vagy hornyolunk, melyek a felszegeléskor összeütköznek. Ha pedig léczekkel látjuk el a tetőt, azok sűrűen egymás mellé szegezendők, csakhogy ez költségesebb, mint a deszkaborolat.

A nemezzeli tetőzés következő 3 mód szerint eszközölhető:

- 1) oromtól oromig, a tető hosszában a szarufák szelvényében menő lemezek által;
- 2) a gerincztől a párkányig vagy a párkánytól párkányig a szarufák irányában fekvő lemezek által;
- 3) átlói helyzetben.

Az 1 pontra nézve: A legegyszerűbb tetőzési mód, ha a nemezek oromtól oromig rakatnak, simára kiegyengettetnek, 1¹/₄ hüvelyk hosszú és vékony laposfejű szegekkel oly módon szegeztetnek a deszkaborkolatra, hogy az alsó táblák a felsőktől 2”-nyira fődve legyenek.

A gerincz ez esetben a tető mindkét oldalát fődő meghajlított nemez-szelettel vonatik be. A fődés a párkánytól veszi kezdetét.

A párkány és oromdeszkanál a lemezeket 1"-nyire derekszög alatt behajtjuk és a deszka szélére elől rászegeljük úgy, hogy a behajtott lemez széle a deszkan 1/4 hüvelykre kiálljon, a deszkákra visszafolyó vizet megakadályozandó.

A szegek horganyozott (verzinkt), 1 1/4 hüvelykes, szélesfejúek legyenek, melyeket egy áson megmelegítünk és olajba vagy zsirba öntünk. Ezek egymástól 1 1/2—2 hüvelykre beverendők.

A 2-ik pontra nézve: A párkánytól a gerinczig vagy ha a nemeztáblák elegendő hosszúsággal birnak, egyik párkánytól a gerinczen át a másikig való fődésnél, a nemezszelek egymást szintén 2"-re befődjék, a rakást bármely tetszésüinktől függő irányban kezdhetjük.

Ha a nemeztáblák egyik párkánytól a másikig elérnek, akkor a gerinczet nem kell különösen fődni, legfőlebb egy meghajtott szeletet teszünk reá; ellenkező esetben a gerinczet a nemezek egymásra hajtott szélével fődjük.

A 3-ik pontra nézve: A négyszög-alakokkalal tetőzés előnyösebb a többinél, csakhogy annak fődéséhez a rendes négyszög-alakok kivágásához az anyag meggazdálása végett némi ügyesség kívántatik, különben a nemeztáblák rakása épen azon módon történik, mint a papirlemezekkel.

Ha a rakás rendszeren megtörtént, akkor az kátrányos mésszel bekenetik, melynek készítését alább látjuk.

A deszkaburkolatot nem szabad kátrányozni, mert ellenkező esetben a lemezek a deszkára ragadnak és ezáltal a fa összehúzódása és kiterjedésében nem engedhetvén, igen gyorsan megromolnék; azonban szilárdan, de szabadon kell a fán feküdniök.

Egy □ öl nemeztetőre kell: 8 itcze köszénkátrány; 1 1/2 —2 font mész; 250 drb szeg és homok.

A mésszkátrányt következőkép készítjük: kátránynyal félig telt üstbe annyi szétmállott meszet teszünk, míg ez tésztaféle anyaggá nem válik, azután addig hagyjuk a tűzön, míg megmelegszik, mely idő alatt jól összekeverjük és azu-

tán félreteszszük. Mihelyt egy tető annyira készen van, hogy csak be kell kenni, az építőhelyiség közelébe egy asphalt-üstbe 100 fontot az előbbi kátránymészkeverékből, 40 font ásványi asphaltot (Mineral Asphalt), 10 font szénszurkot vagy gyantát, 5 font zsidószurkot (Goudron) vegyítünk össze tüzelésközben, és annyi kátránnyal hígítjuk, míg nem lehet erős meszelővel a kész nemeztetőre kenni. Azon homok, melylyel e kátránybevonás a telítésig behintetik, jó száraz, vagy a mi még jobb, melegített legyen.

Az első bevonás után egy másikat vagy egy harmadikat is alkalmazni csak úgy lehetséges, ha az előbbit mésszel bemeszeljük, mely után azután a másik vagy harmadik történhetik.

Egy még ujonnan bevont nemeztetőt, a nap és a levegőtől megóvándók, következő vegyüléssel vonunk be:

Oltott meszet kevés kátránnyal összekeverünk; ennek $\frac{1}{6}$ részére való vízhatlan meszet (Cement) veszünk és annyi vizet adunk hozzá, hogy ezen keverék meszelővel a tetőre könnyen rákenhető legyen, ezáltal a tető szürke színt nyer, mely a napsugarak behatását és az alatta lévő kátránykenetet a könnyen olvadhatóságban megakadályozza.

Ezek lennének nézetem szerint a fő pótanyagok a tűzvész meggátlását illetőleg, s ha ezáltal hazánk gazdaközönségének figyelmét csak némileg is fölébreszthettem volna, örömmel vonnám vissza előbbi állításomat, t. i. hogy nem akarunk más kárán tanulni.

A gazdaság és kertészet teréről.

LIEBIG nyomán KODOLÁNYI ANTAL.

I.

A növény-élet kifejlődésének, s a növények tenyésztésének feltételei.

Csírázás.

A csírázásnál a magból kifejlődő legelső életműszerek (gyökér, levél) képezésére szükséges tápanyagok magában a magban vannak felhalmozva. Ezen a magban felhalmozva levő tápanyagok bizonyos fokú nedvesség, melegség, s a levegőnek behatása által, egy vegytani folyamaton mennek át, minek következtében azok átváltoznak, — és pedig: a magban levő mázga (Kleber) növényi fehérnyévé, a keményítő (amylon) és olajrészek pedig cukorra, — s a mag kicsírázik, vagyis gyökeret, s leveleket hajt, mely gyökér és levelek által veszi azután fel a növény, a föld és levegőből a további kifejlődésére szükséges tápanyagokat.

Ebből látható, hogy mily nagy befolyással van a növények legelső életműszereinek (gyökér, levél) kifejlődésére a magnak minősége.

Gyökér-képződés.

Minél tökéletesbben van ugyanis valamely mag kifejlődve, — minél több tápanyagot tartalmaz, — annál erősb, tökéletesebb, kifejllettebbek lesznek a belőle keletkezett gyökér s levelek is, vagy is annál erősebb élet-műszerekkel fog a növény a kifejlődésére szükséges tápanyagok felvételére, elsajátítására birni, és valóságban el is sajátítani. Így miután a tápfelvétel, s ezáltal a későbbi kifejlődése a növénynek a

legelső élet-műszerek kifejllettségével arányban áll, önként következik, hogy egy tökéletesebb magból kifejlett növénygyökök, és levelek már keletkezésüktől kezdve több tápanyagot fognak, ugyanazon idő alatt, a föld- és levegőből felvenni s elsajátítani, vagyis hasonló körülmények között tökéletesebb leszen a belőle kifejlett növény is; mint ha silány magból fejlett az ki.

Ez elsoroltakból amellet, hogy a növénytermelésnél mindig a legtökéletesebben kifejlett magot használjuk, egyszersemind annak a szüksége is kiviláglik, hogy arra, hogy a gyöker-képződés lehető legtökéletesebben történhessék meg, a gazda, a kertész a maga részéről is mindent elkövessen.

Mindenekelőtt, a földnek jó munkáltatásban, vagyis porhanyónak kell lenni, miután főleg a finomabb gyökérszálak sűrű agyagföldben nem fejlődhetvén ki tökéletesen, az ily finomabb gyökérszálakkal bíró növények soha sem fognak sűrű agyagföldben úgy diszteni, mint egy könnyebb természetű, kellőleg megmunkált porhanyós és homokos földben, — azért is sehol inkább nincs helyén, mint a kertészetben, a kötöttebb agyagföldeknek homok, vagy korhanydús földek általi javítása, annál inkább, miután ezáltal nemcsak egyedül a föld porhanyóbbá tétele eszközöltetik — mi már magában is nagy nyereség, mert a megmunkáltatást igen megkönnyíti, — míg a gazdászatanban e porhanyítást csak jó munkáltatás s trágyázással lehet elérni — mert az ily földkeverés, különösen homokkal való keverés egyszersemind tényezője annak is, hogy a tápanyagok a földben gyorsabban, s mélyebbre terjedjenek el, s könnyebben, kellőbben osztódjanak szét, miután a homokkal való keverés által, az agyagnak tápanyag-lekötő, visszatartó (absorbeáló) ereje fogy, miáltal viszont a gyökereknek tápanyag-felvételi képessége elősegítettik.

A tápanyagoknak a könnyebb természetű homokos földekben gyorsabban, s mélyebb rétegekig való elterjedése miatt azonban az ily földekben a növényi tápanyagok rövidebb ideig tartanak, mint a kötöttebb földekben, tehát gyakrabban kell azokat trágya által utánpótolni, — úgy a mechanikus munkáltatás sem oly eredménydús bennök, mint

a kötöttebb földekben, melyek nagyobb mennyiségű olyan növényi tápanyagokat tartalmaznak, melyek a mechanikus munkáltatás következtében a növények általi felvételre alkalmassá válnak; — ha azonban számításba vesszük azt, hogy könnyebb természetű földön gyorsabban forog, rövidebb idő alatt térül meg, tápanyagokban beléfkettett tökének, s biztosb kamatot : hajt bizonyára a könnyebb természetű földek részére fog hajolni a mérleg.

A korhanydús földnemekkel való keverésből pedig azon előny származik, hogy ezáltal, a földnek porhanyítása mellett azt is elérjük, hogy az a levegőből több nedvet, s légköri tápanyagokat fog elsajátítani, mintsem ezen keverés előtt elsajátítani képes volt.

És most miután láttuk, hogy csakis a legjobb munkáltatásban levő, tápanyagokban dús földbe vetett, tökéletesen kifejlett magból várhatunk tökéletes növényt, lássuk, mily gondozás, ápolás és kezelés által tehetünk szert a legtökéletesebben kifejlett növénymagokra.

Ha figyelemmel kísérünk bármily növényt virágzása ideje alatt, észreveendjük, hogy egy ugyanazon növénynek egyes virágai egymástól igen eltérő kifejlődést mutatnak, és ez legszembetűnőbben oly növényeknél vehető észre, melyeknek virágzási időnyök hosszan tart, s melyeknek mellékágai is virágokat hoznak, ezeknél világosan észrevehető, hogy amazoknál a későbbi virágok, emezeknél viszont a mellékágak virágai, a legelső virágok s a főszár virágaitól kifejlődés, tökéletességre messze állanak, vagy is kisebbek, kevésbbé élénk színnel bírnak, s az illatos virág-növényeknél kevésbbé illatosak. Ebből az következik : hogy ha a legelőször előtűnt s főszáron levő virágoktól, — azáltal, hogy amott a később virágzó részeket, emitt pedig a később virágzó mellékágakat eltávolítjuk, — el nem engedjük vonni a magképzésre fordítandó tápanyagokat, e legelőször előtűnt s főszáron levő virágok fogják részünkre mint legtökéletesebben kifejlett, s a magképzésre elegendő tápanyagokkal ellátott növényrészek, a legtökéleteseb magot adni.

Hogy mennyit semmisítsünk meg a későbbi virágokból,

vagy a mellék ágakból hányat vessünk le, a fölött a növénytő kifejlettsége határoz.

Ezen általános magtermelési eljárás követendő minden kerti haszon- és ipar-növényeknél. A nagy kiterjedésben termesztett gazdasági növényeknél azonban ez kivihetetlen, és itt csak is arra lehet szorítkozni, hogy a lehető legnagyobb gondal elkészített s növényi tápanyagokban dús földbe, mindig csak a legtökéletesebben kirostált, kiválasztott magot vessük.

Ha felveszszük, hogy mily roppant mennyiségű pénz vándorol évenként a hazából idegen kezekbe kerti vetemény-, zöldség-magvakért, s mily méregdrágán kell főleg a becsebb vetemény-magvakat fizetnünk, meggyőződhetünk arról, hogy a kertészetnek magtermelési ága igen, de igen nagy mérvben igényli a beltermesztők általi felkarolást, s hogy a magtermelési ágat a kertészetnek egyikévé lehetne tenni a kertészet legjövödelmezőbb ágainak; s illő figyelem és szorgalmas kezelés mellett nemcsak honi szükségleteinket lehetnénk képesek fedezni beltermesztés által, — hanem még a külkereskedelemnek is tetemes mennyiséget szolgáltathatnánk.

II.

Az eső (a víz, a nedvesség) fontossága a növények táplálkozásánál.

Az eső (a víz, a nedvesség) kettős szerepet visz a növény-életben, először mint nedv, — mint alkatrésze a növényeknek, — másodsor mint közvetítője az ásványi tápanyagok felvételének.

Bármily nagy mennyiségben tartalmazzon valamely föld növényi tápanyagokat magában, — bármily dúsan legyen is avval eltelítve, — ha a nedvesség, — e hid, melyen át az ásványi tápanyagok a földből a növényekbe jutnak, — hiányzik, nem fognak benne a növények gyarapodni, diszteni. — Bizonyos fokú nedvesség, melegség s a levegő behatása levén tényezői a csirázásnak, azt, hogy a magvak csirázása, ha a föld kellő nedvességi fokkal nem bír, meg nem történhetik, talán felemlíteni is fölösleges.

És hogy e gyarapodásnak, kifejlődésbeni visszamaradásnak oka, — mit, minél hosszabb ideig tartó, s gyakrabban változó szárazságok uralkodnak valamely évben, annál szembeötlőbbben tapasztalunk, — csakugyan a föld kellő nedvességének hiányában, és ezáltal az ásványi tápanyagok kellő mennyiségbeni fölvehetésének megakadályozásában rejlik, magyarázatát ott leli: hogy ma már tudjuk: miként arra, *hogy valamely növény kellőleg kifejlődhessék, mind ásványi, mind pedig légköri tápanyagok felvétele szükségeltetik és hogy ezeket a növények egymáshoz bizonyos arányban veszik fel.*

Az ásványi tápanyagokat a növények gyökereik által a földből, a nedvesség közvetítése által vehetvén fel egyedül; természetes, hogy ha a földben a kellő nedvességi fok hiányzik, ez oldalról a tápanyagok felvétele fennakad, miután pedig minden növélynél bizonyos arányban szokott történni az egyes tápanyagok felvétele: következik, hogy a mint valamely növény gyökerei által a földből ásványi tápanyagokat fel nem veszen, a levelei által a levegőből felvett légköri tápanyagok (szénsav, ammoniak) sem fognak a növény gyarapodására oly mérvben felhasználtatni, mint felhasználtatnának a növény kifejlődési fokához mérve az esetben, ha ásványi tápanyagokkal a növény kellő arányban ellátnának a gyökerek által, és így ily esetekben, midőn nedvesség hiány miatt a gyökerek ásványi tápanyagokat föl nem vehetnek, a tenyészet mintegy szünetel, pang (s ha hosszú ideig tart, el is vész a növény) mind addig, miglen kedvező időjárás mellett az ásványi tápanyagok felvétele meg nem indul.

Szembetünő azon felüdülés, gyarapodás, mely a növényeknél egy hosszabb ideig tartó szárazságot követő, enyhítő eső után beáll!

A föld szárazsága miatti tenyészet szünetelése mellett ép azon napfényes meleg napok szoktak legártalmasabbak lenni, melyek kellő tápfelvétel mellett legalkalmasbak a növények dúsabb tenyészetét előidézni. Leginkább látni ezt a tavaszi veteményeknél, melyeknek nem volt elég idejük gyökereiket a mélybe bocsátani, és itt viszont leginkább azoknál, melyek alá a föld nem volt kellő mélyen megmunkálva. —

Tudva levő dolog ugyanis: hogy minél mélyebb művelés alatt áll valamely föld, annál tovább képes ellentállani a rajta tenyésző növényzet a szárazságnak; mert mélyebbre bocsátván gyökerét, még akkor is elegendő nedvességet kap, midőn már a felréteg kiszáradt.

Láthatjuk, hogy tartós szárazságban alig egy arasznyi az árpa s már kalászba megy, a burgonya nem képez gumókat, ez onnét van, mert a nedvesség hiánya miatt a tápanyagok felvétele igen csekély. — Kevés mennyiségű ásványi részeket vehetvén ugyanis fel a növény, s különösen a szárszövetképződésre ható légköri tápanyagok felvétele is csekély marad, s azt a növényélet műszereinek tökéletesebb kifejlesztése helyett a természet örök törvénye szerint önfajának fenntartására, vagyis a magképzésre fordítja.

Egy kellő időben jövő eső gyakran megtízszerezi a termést, s ha módjában volna a gazdának, miként azt a kertész teheti, hogy kellő időben elláthatná földjeit a szükséges nedvességgel, minden egyes terménye a lehető legnagyobb, legdúsabb aratással jutalmazná, lehető legnagyobbal a földnek növény-tápanyagokban gazdagságához képest. — Ugyanis ha a föld ásványi növény-tápanyagokban elég gazdag, az eső által nagy mennyiségben tétetnek azok felvehető állapotba, s miután a légköri növény-tápanyagokat nyárban a melegség növekedtével nagyobb mennyiségben találja a növény az őt környező levegőben mint ősszel, tavasszal s hidegebb időben, ez esetben a kifejlődés gyors és erőteljes lesz.

Azonban a levelek csak egy bizonyos levegőmennyiséggel érintkezhetnek, tehát a benne foglalt tápanyagokból kifejlettségökkel arányban csak egy bizonyos mennyiséget vehetnek fel; tehát szükséges, hogy a termények tökéletesebb és gyorsabb kifejlődését addig, míg a növény életműszerei kellőleg kifejlődve még nincsenek, ez oldalról légköri trágyanemeknek a földben való fölhalmozása által is elősegítsük, melyből részint közvetlenül a gyökerek által vétetnek azután azok föl, részint közvetve a légkörből sajátítatnak el a növények által. Ez okon alapszik a trágyázás szüksége, a légköri trágyanemek tekintetében is.

A korhany (humus) míg egyrésztől nagy képességgel

bir a légköri trágyanemek lekötésére, másrésről forrását képezi a szénsav-kifejlődésnek, tehát a termelésnél időt nyerünk általa, miután hatása a növények gyorsabb kifejlődését eszközli, s az időbeni nyereség a termelésnél, mindenesetre nagy tényező — ezért ad oly kitünő eredményt egyéb kedvező körülményekkel egyesülten a zöldség-termelésnél a korhanydús föld.

Fentebb említém volt, hogy a légköri növény-tápanyagok (s ezek közül különösen az ammoniak) kiválólag a levélképződésre hatnak, ebből az következik, hogy akkor kell különösen sok ammoniakot tartalmazó trágyanemekkel trágyázni, mikor a levelek, — s ezekkel arányban fejlődvén ki a gyök is, — ez is képződésben, kifejlődésének első szakában van, miután erre, ha már egyszer a levelek és gyök kellőleg kiképződtek, akkor többé nincs oly szüksége a növénynek, mert dús levél-állománya által elegendőt vehet föl a levegőből is, tudjuk ugyan is: hogy nyárban több nedvtartalommal bír a levegő, s a levegő nedvtartalma, és a melegség növekedtével, növekszik a levegőnek ammoniak-tartalma is, tehát elegendőleg fedezve van ez oldalról a növények szüksége, — láthatjuk ebből továbbá, hogy inkább kell ammoniak-dús trágyát hidegebb éghajlat alatt, s hidegebb időben, és oly növényeknél alkalmazni, melyek rövid tenyészeti idővel bírnak, — valamint arról is meggyőződhetünk, hogy tavasszal s ősszel az ily trágyanemeknek nagyobb hatása van, mintsem nyárban. Ezen hatásán az ammoniakban dús trágyának, alapszik a trágyának a földön hosszabb ideig elterigetve való hagyása, és a gyöngye vetések felül trágyázása is, mikor is a trágya ammoniak tartalma különösen a képződés első szakában levő gyök és levelek kifejlődésére használtathatik fel.

Hogy mennyire hat az eső (nedvesség) az ásványi tápanyagoknak a növények általi gyorsabb s nagyobb mennyiségbeni felvételére, világosan látni abból is, hogy ha hosszan tartó szárazság után eső jő, melyet ismét szárazság követ, némely növények oly nagy mennyiségben veszik föl a feloldott, felvevésre alkalmassá tett ásványi tápanyagokat, hogy leveleiken a sók kivirágzanak, leggyakrabban látni

ezt a répa, borsó és a töknél, midőn már tenyészetök utolsó szakában vannak. A beállott erősebb, gyorsabb elpárolgás miatt, a gyökerek által felvett vízzel ugyanis sokkal nagyobb mennyiségű sók jutnak e növényekbe, semmint azt felhasználni tudnák, a fölösleg tehát a levelek külső felületére rakodik, ép oly módon, mintha valamely növényt oly sóoldattal öntözünk meg, melyben több azon só, semmint a mily mennyiségben azt az illető növény természete kívánja s türi.

Két egymás mellett álló növény közül e betegség azt fogja előbb érni, mely tenyészetének befejezéséhez közelebb áll, vagyis tenyészetére már kevesb ásványi tápanyagot igényel, annál ellenben, mely még nincs oly előhaladva a tenyészetben, ugyanezen ok a kifejlődést fogja elősegíteni.

A növények ugyanis folytonosan párolnak el vizet, s ennek mennyisége arányban áll a növény leveleinek felülete, és a lég melegségi fokával; a gyökerek viszont mint megannyi szivattyúk, helyrepótolják az elpárolt vizet mind addig, míg a föld elegendő nedvességgel bír, a víz közvetítése által egyszersmind a földből tápanyagokat is vevén fel, — minél nagyobb tehát valamely növény leveleinek felülete, hason körülmények között annál nagyobb mennyiségű tápanyagokat fog az a földtől felvenni, — és miúel kisebb, annál kevesebbet, — miután pedig a víz pára alakban elszáll a növényekből, a földből, a víz közvetítése által fölvelt ásványi növény-tápanyagok a növényben maradnak vissza, s rakodnak le, mely lerakodás, ha egyéb fölvelt növényi tápanyagok mennyiségével arányban nincs, betegséget idéz elő, mely betegség leggyakrabban szokott előfordulni, a nagy levelekkel bíró, s levéldús növényeknél, melyek nagy mennyiségű vizet párolnak el.

Az elsoroltakból láthatjuk, mily fontos tényező az eső (a víz, a nedvesség) a növény-táplálkozásnál, és így általán véve a növény-tenyésztésnél, — egyszersmind azonban e tárgy meggyőzhet bennünket arról is, hogy *annak, kinek a természettel van dolga, ha munkálkodását biztos alapra akarja fektetni: elkerülhetlen szüksége van természettudományi ösméretekre.*

Mikép kell az ifjoknak a költőket olvasni.

MENDELSSOHN M. után SZÉPFALUDY FERENCZ.

A mi régi, de jó, mindig új marad.

Plutarchusz — a régi híres görög író, az emberi szívnek e jeles ismerője — egész értekezést írt arról, hogy mint kell az ifjoknak a költőket olvasni.

A költészet igen alkalmas s hivatott arra, hogy az élénk gondolkodású ifjunak észtehetségét táplálja; de egyszersmind tévutra terelheti, ingataggá teheti őt, ha nem vezéreltetikt helyes szabályok által annak kikerülésére. Ő a költészetea Egyiptom földével hasonlítja össze, melyről azt mondjz Homérosz, hogy sok gyógyító, de sok mérges füvet is hoal létre. Azonban — folytatja a kitünő férfi tovább — csak jóeszüek félhetnek ettől; ellenben tunya s aluszékony kedélyűek, soha meg nem csalatnak általa; mint Szimonidesz egykor azon kérdésre: miért nem tudja ő oly szépen rászedni a thesszaloniaiakat, mint a többi görögöket? azt felelte: mert oly tudatlanok, hogy nem vagyok képes őket megcsalni.

Leontini Georgiasz azt szokta volt mondani: a szomorujáték oly neme az elámításnak, melyről állítani lehet, hogy az, ki ámit, jobb a nem ámitónál, s az, ki elámíttatik, okosabb az el nem ámitottnál.

Mibe kezdjünk tehát? kérdi Plutarchusz, kénytessük az ifjakat, hogy kerüljék a költészetet, s füleiket, mint Uliszesz utitársai viaszszal ragaszszák be? vagy inkább itélőtehetségöket valódi ész-alapelvekkel támogassák, nehogy ingadozzanak s hibákra tévesztessenek? Mert Lykurgusz bizonynyára igen esztelenül cselekvék, midön országában

minden szőlőtöt kiirtatott azért, mert látá, hogy a bortól meg is részegülhet az ember. Neki inkább a Nymphákkal, az az a források vizeivel kellett volna azt egyesítenie, hogy azáltal — mint Platón mondja — e szilaj s kicsapongó istenséget, egy más bölcs s mértékletes által féken tartsa.

Plutarchusznak szándokában volt a görög ifjakat a mesék ferde használatától óvni, s ez a maga idején nagy hasznu is lehetett, mert ama korban az ifjuságnak az istenekről tanult voltaképen a költőktől kelle tanulnia. Mostanság e részről nem igen tarthatunk a költőktől, mert ifjaink egészen más utakon, más módok, nem mesés költemények — által vezéreltetnek s jutnak a legfőbb lény ismeretére. De vannak az életben még más hibák, melyek az ifjunál az érények s erkölcsök rovására működhetnek; azért nem leend a fiatal olvasóra nézve haszontalan, ha a következő levélben olvashatja s megtudhatja a módokat, melyek szerint a költőket haszonnal olvasnia lehet.

Arisztesz Hylaszhoz!

Ime! három év mult el kedves Hylaszom! mióta ifjunak kezdünk nevezni, s az engedelmesség, melylyel irántunk s Theophanesz tanítód iránt viseltetel, engedi remélnünk, hogy belőled boldog férfi s megelégedett agg váland. Veled született élénk természeted, sok dolog iránt tesz fogékonynyá. De tudd meg kedvesem! hevélyes kedélyűek ritkán állapodnak meg a közepszerüségnél: ők vagy a jóban, vagy a gonoszban lesznek nagyokká, mint a tűz, mely majd melegít, majd emészt.

Még a te elméd nincs megállapodva, s gondolatid — kis diófádnak ezen minden szellőcske fuvallatára meghajló ágai — még ingadoznak. Ép azon napon ültettük e kis fát, a melyen te megszünél gyermek lenni. Még eddig nem tiltók meg a sarjaknak, hogy csirázzanak; de nemsokára eljő az idő, midőn a haszontalan hajtásokat levágjuk, hogy a tápnedv, a gyümölcshezó ágakba átszivárogni szokjék.

E fa kedvesem! föltünőleg hasonlít hozzád. Csakhamar ideje leend, hogy tehetségeidet egy végcélra fordítsd . . . A döntő napok közelgenek, melyek még fontosabbak, mint a betegnek lázas napjai, mert ezek legfőlebb halált vagy éltet

hirdetnek, míg azok valami nagyobbserü fölött határoznak. Amint te most magad a jóban vagy roszban megerősited, úgy leendsz élted napjaira boldog vagy nyomorult, úgy leendsz örömeidre vagy gyalázatunkra.

Igen tetszik nekem, hogy az ó és új költők irataiban annyi élvezet találsz, s áldottalak a multkor, midőn Theophanesz mondá, hogy megható helyeknél könyvek csordulnak szemeidből.

A költészet, isteni eredete szerint, az erény s bölcseségnek első iskolája.

Bár az erény minden cziczoma nélkül is tetszik, s a bölcsesség száraz tanítónak szájából is még mindig vonzó; de mégis képtelenek az ifjú kedélyre állandó benyomást tenni. A fiatal szívnek a szépség által ingereltetnie s a szánalom által még érzékenyebbé kell tétetnie, nehogy az erénynek s bölcseségnek bevésott tanításai csakhamar eltörülthetessenek.

S a költők voltaképen erre vannak hivatva; ők érezzék s éreztessék a valódi szépet; ők készítsenek minket elő az igazi bölcseségre. Hanem sajnos, gyakran eltévesztik hivatásuk célját, s a bűnnek s romlásnak válnak eszközeivé. . . Nem ritkán ügyekvének inkább művészekké, mint bölcs tanítókká lenni; és a kárörvendők mesterékné, művészeknek képzelék magukat, ha a bölcseséget gyűlölék s a jónak magvát az ifju keblében elfojták.

Egyedül a te boldogságod fekszik szívemen. . . Én sirom szélén állok s kivüled az egész világ iránt egykedvűnek kezdem magam érzeni; de nyugodtan csak akkor hajtom fejemet a sírba, ha az erényt kebledben szilárd lábon lenni látom. . . Állandó s maradandó örömet akarok neked készíteni. Légy, mint ifju, oly boldog, hogy mint öreg, mint agastyán is, örömmel s meglelédéssel tekints vissza ifjuságodra, semmi utóbánkódás se keserítse meg élted ízét. Fogadd azért kedvesem a tanításokat, miket veled közlök s mik abban állnak: mint olvasd haszonnal a költöket!

Soha ne olvass csupa időtöltésből. Ezen tanítás általános s azért mindig szemed előtt lebegjen. . . Mily kö-

vetkezetlen önmagával az olyan, ki majd Istennél hosszú életért könyörög, majd száz meg száz dologba fog azért, hogy pár órát elmorzsolhasson életéből.

Kedvesem! Ez órák, miket elmolni kívánunk, hiában adattak nekünk, mert azokat nem élvezzük s éltünk fönntartójának nem mondunk értök köszönetet s hálát; pedig, mint a költő mondja :

„Csak az hálálja meg az Urnak teljesen,
Ki jól használja azt, mit tőle veszen!“

Tanulj Harpagontól, ki egyetlen perczet sem enged könnyen kisiklani körmei közül.

Sokszor a vétkesek a legjobb eszközökkel a leggonoszabb végcélzt érik el. Vesd meg célukat, de tanuld tőlök a jó eszközöket használni . . . Takarékos légy az idővel : „Minden órának leszakaszd virágit“, minden órád által közelebb hozattasd magad végcélodhoz; sőt, ha játszol is — vagy lelkednek vagy testednek ügyekezéssel vele használni.

A költemények célja ismert előtted. Azok emberszeretőbbé tegyenek s szívedbe az erény s jó erkölcsök áldott érzetét ültessék. Jól tudom, hogy játék iránti szereteted még inkább növekszik, ha a Daphnisz s Phylliszről verseket olvasod, vagy Klariszszának mostoha sorsa fölött siránkozol.

Szilárdul állj amellett, a mit mondtam s őrizkedjél csupa gyönyörvágýból sikamlós helyeknél megállapodni . . . Gondolj mindig arra, hogy mit mondanál, ha Theophanesz kérdezné tőled : miért tetszenek ezek? — El kellene pirulnod.

Tudd meg, hogy nem hasztalanul mondám, mikép a költők nem ritkán inkább művészek, mint böles vezetők, tanítók ügyekeznek lenni. Ime! ez olyan, mintha Zeuxis festésznék bizonyos személyt kell lefestenie, ki iránt közönyös; erre majd jobban, majd kevésbbé — mint neki tetszik — fordíthatja művészetét . . . s szíve még sem érez furdalásokat. Igy van ez sok költőnél, kiknek ép oly könnyű az erényt kigúnyolniok, mint csillagokig emelniök, égig magasztalniok, ha nincs további céljuk, mint hogy művészetöket föltüntessék . . . Lennének igaz barátai az erénynek, akkor soha nem alkalmaznák azt ennek rovására.

Ne csodálkozzál tehát, ha a költöket néha önmaguknak

ellent mondani látod... Majd az emberek tetteit dicsóítik, majd nincs erény, nincs igazság többé a földön; majd paradicsomnak, édennek mondják a világot, majd pedig pokolnak; majd Istent okozzák s a természetet, majd kárhoztatják s elítélik a durczás földieket, kik elég vakmerők s nem elégedettek sorsukkal. Az ő művészetök változtatásra szorul, s képzelőtehetségöket csak úgy működtetik bizonyos dolog javára, mint hátrányára.

Legferdőbb, legvisszásabb elmeszüleményeiket olvashatod, de csak azon nézetből, hogy a merész fellengőségeken s finom kitételeken gyönyörködjél. De ne merülj egészen a csalékony képbe; hanem tekintsd az eredetit saját szemeiddel s ítélj meg magad: vajjon azok hűk maradtak-e vagy nem?

Némelyek kis, kedélyes dalokba öntötték bölcsesség s szigoru erény fölötti élceiket... Ezek nem veszélyesek, mert kellemes gúnyjaik nem vonnak maguk után semmi káros következményeket. Azonban sikamlós költöket vagy épen nem, vagy csak igen ritkán olvass. Minél inkább visszatartod magad tőlök, annál kevésbbé fognak neked tetszeni s erényed meg leend óva. Ezek a csábítók, kedvesem! bár örökre megkimélne Isten minket tőlök.

Vannak még bizonyos költemények, melyek noha ártatlanok, mégis károsná válhatnak, ha nem a kellő elővigyázattal olvastatnak: ezek a pásztori életnek ecsetelései.

Mi kedvesebb a természetnél? mi megragadóbb, mint annak szépsége? Nem élvezetes-e, ha a juhászt tavasz közepette látjuk nyája után lépdegélni? Majd egy tölgy hús árnyékába ül s el kezd ártatlan dalt furulyázni, s a juhait körötte legelésznek;... majd üde forráshoz ül, vagy fekszik, s annak halk moraja által álomba szenderül... Távol vannak kedélyétől a nyugtalan szenvedélyek, magasztosan nyilatkozik szavaiban, melyek e művészeti mez nélkül annál bájlóbbak, annál elragadóbbak. Nem gyönyörű-e ez?! S mégis mily könnyen terelheti az erényt tétlenség- s irigységre! Mert azt gondolhatják némelyek: mily pompásan élünk, mily boldogok lehetnénk távol az emberektől; édes semittevésben mulnék az idő! Vigyenek mások nagy tetteket végbe; hadd gondol-

kozzanak, hadd tanuljanak mások, csak a mi boldog s kényelmes életünk maradjon meg továbbra is! — Pedig nekünk hálát kell adnunk, hogy a természet a magasabb erényeket megismerteté velünk. Mert a mi a szoros értelembeni boldogságot illeti, arra nézve áll e tétel: a megelégedett ember boldog is egyszersmind!

Tudd meg tehát kedvesem! az erény tényekben nyilatkozik, melyek az ember magasult természetéhez: az észhez illők. A *dolce far niente* élet, (a semmit nem tevés), sokaknak talán kellemes; de mi hasztalan éltünk, ha ezután nemhogy javulni, hanem visszaesni akarnánk.

A költők néha azon szabadsággal élnek, hogy tulmennek az igazon, s a pásztorokkal az erényes érzelmeket lilium vagy rózsaillat gyanánt szívatják be. Ha így volna, nekünk a bölcs juhászmezben is tetszenék. De kedves Hylaszom! működni, munkálkodni kell, ha bölcssek akarunk lenni! más valamit, nem állati kényelmet s nyugalmat kell keresnünk, ha akarjuk, hogy tetteink okosak s éltünk — úgy magunkra, mint másokra — hasznos legyen. Láttassál bárminek kívülről, csak bénső érdemedet helyezd a nemesbe s magasztosba, s a süker tied.

Légy szerény, mint egy nyájör; gazdag erényben s nemes érzelemben, mint egy igazi tudós; az udvarias embertől sajátítsd el a helyes ildomot s így kedvelni fog mindenki egyaránt. Ha bölcs, szerény, erényes s udvarias vagy, akkor elérted a tökélyt.

A vigjátékot, kedélyedet fölvidorító s ízlésedet képező költeményekül tekintsd; de előre mondom, erkölcseidre nem nagy haszonnal leendnek.

A vigjátéknak célja az emberek hibáit nevetségessé tenni, s ha a benne levő nevetségest kerüljük, tudunk élni, de azért még nem vagyunk erényesek. E fölött nem csekély előnnyel bírnak a társadalmi drámák.

Ezek az erénynek iskolái, mert valódi végcéljok az emberek hibáit, mint utálatra-méltókat ecsetelni.

A szomorujáték a magasztos érzelmek iskolája s a költemények egyik legtökéletesebb faja. Ennek az a célja, hogy az emberek hibáit rémitőknek ábrázolja, vagy ha egész ártat-

lanul szenvednek benne a darab hősei, akkor, hogy bennünk fájdalmas szájalmat gerjeszsen.

Ebben a régiiek mestereink, mert még senki közölünk el nem érhető őket. Azonban kedvesem! itt is vannak örvények, melyeket kerülnünk kell; ez örvényekbe a könnyelmű ifjuság könnyen besodortathatik. Ha a költő hősenek hibáit szépitni ügyekszik; ha tökélyesen akarja elének állítani, s azért rajta és benne mindent — még az erénytelenséget is — magasztalja, akkor az ifjuság könnyen tévutra tereltethetik, mert e hamis példányképet ügyekszik utánzani, s e képzelt hősenek hibáit — mint gondolt erényt — követni. A színi erkölccstan nem mindig leghelyesebb. Azért tudd megkülönböztetni, hol beszél a költő, mint bölcs s hol mint költő.

Bűn, pedig nagy bűn, ha pár szitkos szó miatt embervér ontatik. Corneille erénynyé teszi s a szemfényvesztő álelvek könnyen elbódíthatják a fiatalságot, ha ez meg nem gondolja, hogy ily tett, szép lehet a színpadon, de az életben utálatos, megvetésre méltó.

Gyakran a költők az egész világtömböt saját szűk éskörükből tekintik. Minden fölött ki tudják játszó élceiket terjeszteni, s az ifjuság, mely nem szokott sokáig komoly lenni, örül, ha fontos dolgokon jól kinevetheti magát.

A legbiztosabb ut, haladni a nagy világban, ha mindig készen tartunk valami csípős élczet, mit a nevetők bizonyos társaságban leginkább kedvelnek; — legyen bár a legalapossabb gondolkozásu bölcs — mégis ezzel hallgatásra lehet birni.

De én kedvesem! még sem tanácslom neked, hogy ilyen-nel föllépj. Az ész az élcznek kül éke, s nyomathoz hasonlít, mely tulajdonkép arra van, hogy a pénznek belértékét ismerjük. Ha valaki azonban a nyomatot csodálja, bámulja s az értéket ügybe sem veszi, az hasonlít a gyermekhez, ki gyakran aranyokat ad czifra rézdarabokért.

Hanem kedvesem! igen hosszadalmasnak kellene lennem, ha mindazon tévutakra figyelmeztetni, vagyis inkább tévutaktól óvni akarnálak, melyekre az élczgyártók által tereltethetel; azért egyszerüen csak azon egyre intlek, hogy légy mindig vigyázó, okos.

A legszerencsésebb, a legsükerültebb ötlet sem tehet valami igaztalant igazzá; s a bűnnek legremekebb, s pompásabb körülírása sem látszik egyébnek, mint holmi erény-máznak! — A többiben tanítód hű vezérletére bízlak, ki atyádnál jobban szívéen viseli sorsodat.

Szeresd őt, Hylasz! mint engem s jutalmazd gondoskodását fáradhatlan szorgalommal. Képezd magad kitünő példányképed után, kövesd az ő nyomait s eléred azt, mit boldogságnak hívnak, eléred azt, hogy tisztelve becsült férfiuvá válandsz. Jó! ha én meghallom, hogy ügykedsz, hogy fogadod a tanácsot; akkor . . . akkor elfelejtendem aggkoromnak gyöngéit, nem gondolok többé a sírra s uj életbe lépek át.

Hadd kedvesem! hogy e gondolatok tápláljanak öreg napjaimra; oh! mert ha ezt gondolom, szirtnek képzellek az indulatok s romlás tengerében; szirtnek, melyről minden bűn, minden rossz visszapattan. E gondolatokkal akarlak megáldani, s azután meg is halhat szerető nagyatyád

Arisztész.

Vázlatok a ruházat történetéből.

Közli Dr. BARDOCZ LAJOS.

A gyapotipar. — A gyapju. — A len. — A vászonfehérítés. — A selyem. — A bőr.

Ha az evés és ivás az ember első szükségleteit képezte, úgy a második kétségtelenül a ruházat volt.

A természet maga ösztönözte az első embereket arra, hogy testöket a nap melege, a hideg, a szél és a rosz idő ellen elfedjék. E célra kétségkívül összefüződött falevelek és a leölt állatokról lehuzott bőrök tették az első szolgálatot. De mily gyarló és undorító volt az ily öltözet! A levelek csakhamar elszáradtak, és önként hullottak le a testről; a bőrök pedig csak tökéletlenül levén a zsir és nyálkás részek-től megtisztogatva, megkeményedtek és egészségtelen, undorító büzzel töltötték el hordozójok környékét. A folyvást érezhetőbbé vált szükség már korán e tökéletlen ruházat javítására ösztönözte az embert. A falevelek helyett fahártyákat választott, melyek lugban kifözve és kisasajtoltva egy egy darab szövetül szolgáltak és ruhákká könnyen átalakíthatók valának. A vadnépek még ma is ily módon készítik ruhadarabjaikat. Idővel a nyers bőr kicserzésére és kicsáválására is rajött az ember, miáltal a bőrt puhábbá, tartósabbá és ruházatra alkalmasabbá tette. A fejlődésbeni haladás és a társadalmi összeköttetés által mindinkább felélesztett szükség évvel sem elégedett meg, hanem arra ösztönözte az embert, hogy az állatok és növények finom szárait megfonja, a fonalat összeszöje és ruházatát ebből készítse. Magától értetődik, hogy számtalan kísérletnek és igen sok időnek kelle eltelni addig, míg ezen mesterség a tökély csak azon fokára is emel-

kedett, hogy az, nem az emberi fényüzést, de csak a mindennapi szükségét is kielégítette.

Ruházatunk pamutból, gyapjuból, lenből és selyemből áll. Ezen anyagokat már a régiek is szorgalmasan felhasználták. Hogy ezen szálás anyagok között a gyapju volt az, melyet az ember leghamarabb fel kezdett fonní és szőni, onnan következtethetjük, hogy az ember természeti foglalkozásai közt a baromtenyésztés a mezei gazdaságot különben is megelőzte. Erre a Biblia több helyei is mutatnak ugyan; de másrésről a történeti adatok nyomán az is nagyon valószínű, hogy a gyapot feldolgozása a gyapju-iparral majdnem egy időben kezdődött. Ezek után következett a len, és ezután a selyem feldolgozása. A fonás legelső és legegyszerűbb alakja kétségkívül az volt, melyet a falusi asszonyoknál még ma is láthatunk, s mely abból áll, hogy a rokkán megerősített szálás anyagból szabad kézzel huzatik a fonal; orsó segítségével összesodortatik és arra rátekergetik. A fonás feltalálását az egyiptomiak Isisnek, a chinaiak Vao császárnéjoknak, a lydiak *Arachne*-nak, a görögök Minervának, a phöniciék *Nömanak* tulajdonítják. A szövés mestersége szintén ősrégi, melynek hazájául Indiát tekinthetjük. India ősnépei még most is, azon egyszerű szövőszékeken szőnek, melyen őseik szöttek több ezer évvel előttök, melyet este összeraknak és a szoba egyik szögletébe állítanak, reggel pedig valamely árnyékos fa alá megint összeállítanak és folytatják a munkát rajta.

A gyapot elterjedésének történetét nyomban kísérelhetjük, egész a legrégibb időkig. A gyapot termesztésének és feldolgozásának őshazája India, mindkét iparág már azon időben virágzott, hová a történet vissza nem hat. Az első biztos tudósítás arról, hogy a gyapot Indiában házi készítményekre fordított, már a keresztyén időszámítás kezdetekor 500 éves volt. *Herodot* beszéli ugyanis, hogy Indiában oly növény van, mely gyümölcs helyett gyapjat terem, mely a juhgyapjuhoz hasonlít; de annál jobb és finomabb, és hogy abból ruhát készítenek. *Arrian* szintén arról tudósít, hogy az indusok ruhájokat bizonyos lennemű fehér anyagból készítik: mely a fákon terem.

Mennyire használták a gyapotot az ó-kor többi népei ruha gyanánt, még mai napig sem lehetett tisztába hozni. A babyloniak ruházata Herodot szerint, földig érő vászon tunikából állott, melyre egy másikat vettek, gyapjuból készítettet, erre pedig egy kis fehér köpenyke következett, melyről azt hiszik, hogy gyapot-szövetből volt készítve. Azonban erre vonatkozó bizonyítékaink nincsenek. — A görögök legrégibb ruházata lenből volt. — A régiség kutatók az egyiptomi mumiak kötőit majdnem általánosan gyapot-szövetnek tartották, de az újabb vizsgálatok e véleményt annyira megdöntötték, hogy nehezen fog többé uralomra vergődni. Herodot maga írja, hogy az egyiptomiak halottjaik testét egészen bepólyálták, és sindon byssina szalagokkal tekergették be. Hogy ezen mumia-kötők a seborvosok által használt szövettel ugyanazonnak voltak, egy élczes epigramm tanusítja, mely a bemumiázó és a seborvos közötti összeköttetést írja le, a mint a bemumiázó a sirokból lopott mumiakötőket a seborvosnak átszolgáltatja, ez pedig gyógyított betege hulláját adja azokért. Már pedig több régi író által ki van mutatva, hogy a seborvosok a gyapot-szövetnek ártalmas befolyását a sebre igen jól ismerték, s hogy seborvosi czélokra lenszövetet használtak. De ennél még biztosabb bizonyíték az, hogy a nagy mennyiségben ránk maradt mumia-kötők több tudós által megvizsgáltattak és úgy találtattak, hogy azok mind lenből vannak készítve. Így például Bauer mintegy 25 év előtt több százra menő mumiakötőt vizsgált meg: melyek részint a londoni, részint a glasgowi, részint más muzeumokban vannak, és azokat mind lenből készítettéknek találta. Ebből egyébiránt koránsem következethetjük azt, hogy az egyiptomiak a gyapot fonását és szövését nem ismerték vagy nem folytatták volna; mert a Nilvölgyben eltemetett mumiaknak talán ezred része sem került a régiség vizsgálók szeméi elé; és mert azt sem tudjuk, vajjon nem épen vallásos vagy nemzeti szokás hozta-e magával, hogy a mumiákat lenszövetekbe burkolva tegyék az örök nyugalomra.

Sőt más történeti adatok nyomán biztosan állithatjuk, hogy Felsőegyiptomban a gyapot régi időktől fogva termesztetett, noha csekélyebb mennyiségben, mint a len. A

naucratisi származásu Pollux, ki a 2-ik század vége felé élt, és Egyiptomot meglehetősen ismerte, arról tudósít, hogy ez országban a fán természetetik bizonyos gyapju-nem, melyből a lenhez hasonló szövetet készítenek; és a gyapot-növényt körülményesen le is írja. Hogy Pollux előtt mennyi időre terjed vissza Egyiptomban a gyapot használata, nincs kétségtelenül tisztába hozva. Támaszpontokat e kérdés megfejtésére Herodot szolgáltat, ki azt írja, hogy azon vért-ing, melyet Amasis egyiptomi király a keresztyén időszámítás előtt fél ezer évvel a lacedämoniaknak ajándékozott, egy részben a fák gyapjából volt készítve. De hogy mely időben honosodott még e növény Egyiptomban és mely időben jött a gyapot általános használatba, nem tudjuk. E tárgyban Herodot sem tudósít minket, ki ez országot a Cataractákon innen megjárta, noha az indiai gyapjuteremő fát jól ismerte.

A phöniciai kereskedők már a Homer előtti időkben hordták a gyapot szövetet Arabiából és Persiából a nyugati tartományokba. Valószínű az is, hogy Helena fátyola nem ezüst színű lenszövetből volt készítve, mint Voss fordítja, hanem finom gyapot-szövetből; minthogy az „othone“ szó, melylyel Homer ezen szövetet nevezi, valószínűleg az arab „koton“ szóból származott, mely gyapotot jelent. Ezen véleményt Diodor is gyámolítja, történetében ezeket irván: Melite (Malta) szigetén a legkülönfélébb művészek vannak, kik között a legjelesebbek azok, kik a kitünő szép és finom othone-t szövék. De Melite szigete a phönicziek gyarmata, melyet jeles kikötői végett menhelyül választottak maguknak, hogy tüzeiteket innen a széles nyugaton nagyobb kényelemmel folytathassák. Lakosai a kereskedés által hiresekké és gazdagokká is lőnek.“ Ezek szerint tehát a Földközi tenger már Phönícia első virágzása korában, Krisztus előtt az 1000-év körül jelentékeny közvetítője volt a gyapot-iparnak a keleti és nyugati országok között.

Hogy a gyapotot a zsidóknak is ismerniök kellett, azon összeköttetésből következtethetjük, melyben a szomszéd népekkel, mint a phönicziekkal, arabokkal, egyiptomiakkal sőt a persákkal és indusokkal is állottak. A gyapotszövet a zsidóknál, valamint az indusok kivételével más régi népeknél is,

a legnagyobb becsben állott. Így például azon ünnepély rulia, melylyel Pharaó Józsefet kitüntette, midőn őt gyűrűvel és aranynyaklánczczal megajándékozván, Egyiptom fejévé tette, valamint Áron a főpap alsó ruhája is nem volt más, mint gyapot-szövet. A szövés mestersége Egyiptomban már a Mózes idejében nagy tökélyre emelkedett, és azt Izrael népe itt eltanulván, Egyiptomból kivonulása alkalmával magával vitte az igéret földére.

A gyapot főterjesztői és feldolgozói az arabok voltak. Mohamed idejében a gyapotszövet használata egészen általános volt nálok. Ők terjesztették el ezen hasznos növényt egész Északafrikában és ők honosították meg azt Európában is, legközelebb pedig Spanyolországban. — Amerika ős lakóinál a gyapot művelése és feldolgozása ezen világrész felfedezése előtt már régen szokásban volt. A felfedezés történetéből tudjuk, hogy azon ajándékok között, melyekkel Guanahani lakosai Columbuszt megtisztelték, gyapot is találtatott; hogy az őslakók ruhái gyapot-szövetből voltak; és hogy azon vidékek lakói, hol arany nem létezett, gyapotban valának kötelesek az adót lefizetni.

A gyapotnak Ázsiában történt elterjedéséről Marco Polo hagyott hátra igen érdekes tudósításokat, ki a 13. század végén e világrész majdnem minden tartományait beutazta, és mint kereskedő, a különböző tájékokon a népek ruháit figyelemmel megvizsgálta. India gyapot-szövevei már a legrégibb időktől fogva a szakértők bámulatát vonták magukra. Az indiai muszelinek rendkívüli finomságáról több utazási iratban találunk igen érdekes bizonyítékokat. Így például két arab, kik Indiát a 9-ik században beutazták, írja, hogy ott oly ruhákat készítenek, melyek majdnem tökéletesen átlátszók, és oly finomak, hogy egy közepszerű gyűrűn egy egész ruhát keresztül lehet huzni. Tavernico, ki Indiát a 17-ik század közepén meglátogatta, állítja, hogy némelyek ezen muszelinek között oly gyengédek, hogy az ember nem is érzi kezében, és a szövet oly finom: hogy alig lehet látni. Irja továbbá, hogy Seconge-ben (Malva tartományban) oly ruhákat készítenek, melyek teljesen átlátszók, az emberi testet több-
rétüleg véve sem fedik el, melyek azonban a kereskedésben

nem fordulnak elő, hanem a mogul udvara számára vannak szánva, ki különös gyönyörüségét találja abban, ha asszonyai ily ruhában tánczolnak előtte. Egy missionarius szintén arról tudósít, hogy a fehérítésre kiterített indiai muszelin, ha a harmat reáesett, nem is látható meg. Nem csuda tehát, ha e nagyon finom készítményt *szótt szélnek* vagy *ködnek* nevezték el.

Európában az első ország, hol a gyapot-szövés meghonosodott, Spanyolország volt. Később Olaszországban, Svéciban és Németországban is elterjedt, hol Majland, a zürichi kanton és Augsburg voltak a főtelepek. Anglia, mely újabb időben a gyapot-iparban minden országot tulszárnyalt, még a 14-ik században is oly hátra volt, hogy valameennyi parkétot, mely lakói ruházatára szükséges volt, idegen városokból (Augsburgból és Majlandból) hozatta. Az angol gyárak majdnem legutoljára keletkeztek, midőn a gyapot-ipar már Spanyolországban, Olaszországban, Németalföldön, Németországban, sőt még Törökországban is javában fejlődött és javában virágzott.

Lássuk röviden, mi eszközölte azt, hogy Angolország a gyapot-iparban az újabb időkben oly megmérhetlen haladást tett.

Az eszközök, melyekkel a gyapotot szövetté dolgozták fel, egész a mult század közepeig Angolországban is csak oly tökéletlenek voltak mint másutt Európában, sőt az indiánokétól sem sokat különböztek. A mint fontak Indiában, ugy fontak Angolországban is, és mégis a fonásban volt a felakadás, mert a szövészékek a naponkint nagyobbodó szükségletet, és a fonó-kezek a szövészékeket nem győzték kielégíteni. Gyakran megtörtént, hogy a szövő több mérföldnyire volt kénytelen utazni, hogy napi munkájához a fonalat 5. 6. fonó-asszonytól beszerezze, vagy pedig drágábban kellett a fonást megfizetnie. E nagy szükségén csak a gép segíthete.

Az első fonó-gépet *Wyatt John* birminghami szövő találta fel, 1738-körül, melyet ő több évig használt, de pénze nem lévén, nem vihette azon tökélyre, mely a gép elterjedését biztosíthatta volna. Később *Hargreaves James* nordhilli szövő lépett fel egy hasonló találmánnyal, mely 8 szál fonalat font egyszerre. A feltaláló e gépet leánya nevével, ki a

falu legszorgalmasabb és legügyesebb fonója volt Jenny-nek, nevezte; avval csak titokban dolgozott otthon, mert jól tudta, hogy szövő- és fonó-társai nagy gyűlölettel viseltetnek a gépek iránt, attól tartván, hogy azok által kenyeröktől fosztatnának meg. A dolog azonban mégis kitudódott és a felbőszült nép műhelyére rohant, a gépet összerombolta, a feltalálót pedig annyira üldözte, hogy annak a helységet el kelle hagynia, és máshová kelle menekülne. Hargreaves ezután 1768-ban Nottinghamban telepedett le, s itt egy módos vállalkozó társra akadván, megint egy fonó-gépet készített és 1770-ben szabadalmat eszközölt ki reá. E gép eleinte csak 16 orsóval dolgozott, de ezek száma 20-ra 30-ra, sőt később 100-ra szaporodott. Szerencsétlenségére 1779 körül kereskedelmi krízis következett be s ezáltal a nép a géptulajdonosokra újra felbőszülvén, csapatonként járta össze Blackburn helységeit, és a hol ló vagy vizerőre alkalmazott, vagy 20 orsósnál nagyobb fonógépet talált, azt kiméletlenül összerombolta. Ezek közt Hargreaves gépének is el kelle pusztulnia. A feltaláló ily üldözések és más szerencsétlenségek között töltvén el életét, 1803-ban a legnagyobb szegénységben halt meg a nottinghami dolgozó-házban.

A harmadik feltaláló már sokkal szerencsésebb volt, noha eleinte neki is sokat kelle ingerült iparos társaitól szenvednie. Ez *Arkwright Richard*, ki 1740-ben szegény szüléktől származott és csekély nevelésben részesült, úgy hogy alig tudott írni. Eleinte borbélyással foglalkozott, de ezt meguntván, a kézműtanra (mechanikára) adta magát, és ehez annyira ragaszkodott, hogy saját mesterségét egészen elhanyagolta. Így dolgozott ő egész hévvel egy örök mozgonyon (perpetuum mobile), de midőn belátta, hogy ezen chimerával semmire sem fog menni, a fonógépekre tért át, melyek több kilátással biztatak az eredmény felől. Első gépe, mely Hargreavesétől egészen különbözött, s ló-erőre volt alkalmazva, eleinte csak 4 orsóval dolgozott, melyek száma később megszorítottatott. Minthogy ezen hajtóerő költségesnek bizonyult be, Arkwright egy társaság segítségével egy másik és nagyobb gépet szerkesztett, mely vizerőre volt alkalmazva és Cromfordon (Derbyshire-ben) állíttatott össze.

Erre 1769-ben 10 évi szabadalmat kért és azt megint újabb 10 évre hosszabbította meg. E szerint Arkwright egy maga volt, ki egész Angolországban gépek segélyével fonhatott, s minthogy ezek által nemcsak jobb, hanem egyszersmind olcsóbb fonalat állított elő, gyára egész monopoliummá vált, úgy hogy a fonal árát ő maga határozta meg egész Angolországra nézve. A király 1786-ban a hazának tett hasznos szolgálataért nemesi rangra emelte.

Az azelőtt szegény Arkwright részint gépei és szabadalma eladása, részint gyárai jövedelmezése által tekintélyes vagyonra tett szert, mert midőn Crumbfordon (Devonshireben) 1797-ben meghalt, fél millió font sterlingnyi vagy 5 millió forintnyi vagyont hagyott hátra.

Ekép a fonógépek feltalálása által le lönek rontva a válaszfalak, melyek a gyapotipar fellendülését oly sokáig akadályozták. Most nemcsak gyökeresen segítve lön a fonalszükségen, hanem a fonal minősége sokkal jobb lett; ára pedig lejobbszállott.

De a fonógépek feltalálásával még sem volt minden akadály elhárítva, hanem azokhoz fésülőgép is kellett, minthogy e munka teljesítésére az emberi kéz nem volt elegendő többé. Ez azonban már nem volt oly nagy feladat. A fonógépek feltalálása által az emberi feltaláló szellem oly bátoritást és ösztönt nyert, hogy rövid időnigen lényeges találmányok és javítások jöttek létre a gyapotipar terén; úgy hogy már most egy pár százra megy a mindenféle és fajta gépek száma, melyekezen ipar különböző ágaiban a munkát az ember helyett maguk végzik.

A mint egyrészt a gépfonás további kiképezésével egy végtelen tér tárult fel a gyapot feldolgozása előtt, s a lelketlen gépek a fonalat oly mennyiségben, oly finomságban és oly jó minőségben nyújtották az ember rendelkezésére, a mint csak kívánta: másrészt azon aggály keletkezett, hogy az ember nem lesz képes azon sok fonalat felszőni, melyet a gépek szolgáltatnak. És ez így is történt volna, ha az emberi feltaláló szellem új utat nem nyit a baj orvoslására. Már tanácskozás utján kezdték a dolgot vitatni, mire dr. Cartwright 1784-ben azon észrevételt tevő, hogy a bajon szövőgép feltalálása által lehetne segíteni, és e felada-

tot legczélszerűbb volna Arkwright-re bizni. Sokan kétségbe vonták, hogy szövőgépet feltalálni lehetne; de Cartwright úgy vélekedett, hogy ha mechanikus sakkjátszót lehetett feltalálni, akkor a mechanikus szövőszék feltalálása sem tartozik a lehetlenségek közé. A társasági vitatkozásból komoly dolog lett, és Cartwright, noha a szövéshez semmit sem értett, munkához fogott; csak azért is, hogy állítását bebizonyítsa. És valóban egy év alatt elő is állított egy szövőszéket, mely meglehetősen idomtalan és nehézkes volt ugyan, de arra elegendő volt, hogy elmésebb találmányoknak támaszpontul szolgáljon, milyenek idővel csakugyan létre is jöttek. Mindezekhez még a vászon mesterséges fehéritésének feltalálása járult, a múlt század végén, mely már nem angol, hanem francia származású, legalább Franciaországban képeztetett ki.

Miután ekkép minden akadály el lön háritva az utból, a gyapot-ipar rövid időn oly viragzásnak indult, hogy valódi átalakulásokat hozott létre. Ezt leginkább Angolország példájából látjuk, honnan

1793-tól 1815-ig 1665 millió tallér

1816 — 1833 „ 2038 „ „

értékű gyapotkészítmény vitetett ki, mely kivitel az újabb időkben annyira emelkedett, hogy most a gyapot áru-kivitel Angolország összes kivitelének $\frac{1}{3}$ részére tétetik.

A lenről a legrégibb írásbeli említés azon jégesőről szóló tudósításban történik, mely alsó Egyiptomot elpusztította. (Exod. IX. 31.). A len feldolgozása Jézsaiás szerint a régi egyiptomiaknak fő foglalkozása volt; és Herodot maga is írja, hogy az egyiptomiak általánosan lenruhában jártak, mely alól rojttal volt beszegélyezve. A feltalált egyiptomi mumiák szintén lenszövetbe vannak bepólyázva, és a papoknál nemcsak az alsó, hanem a felső ruha is ezen szövetből állott, főleg ha a templomban tettek szolgálatot. Plutarchos írja: hogy Isis papjai lenruhát viselnek, mely a többi ruhá-
nem között a legtisztább; és megjegyzé, hogy mily illetlen és következetlen volna az ő eljárásuk, midőn saját hajokat gondosan kitépék, és mindamellet gyapjuból vagyis a juh szőréből készített ruhát vennének magukra. Celsius és Reinhold szintén okadatolva kimutatják, hogy Alsó-Egyiptomban

különösen pedig Pelusium környékén már a legrégibb időkben sok és igen jeles lent természetek, és hogy a lakosok ebből készítették ruhájokat, s hogy a papok ruhája, valamint a szent czelokra, Isis és Osiris tiszteletére használt szövetek is mind ezen anyagból voltak. Kimutatják azt is, hogy az egyiptomi len nagy mennyiségben vitetett ki és hordoztatott szét a Földközi tenger környékén fekvő tartományokba.

Ebből azonban még sem kell következtetnünk, hogy az egyiptomi papok gyapot-ruhát épen nem hordoztak volna; minthogy a régiek a „linum“ szót oly általános értelemben vették, hogy e kifejezés alatt igen gyakran a gyapotot is értették.

Mindezeket történeti emlékek által is ki lehet mutatni. Így például az *El Kab* barlangban talált festmények között a többi közt egy jelenet is van, mely a len betakarítását ábrázolja. És hasonló bizonyítékot szolgáltatnak a számtalan mumia-kötők, melyek ránk maradtak és különféle muzeumokban őriztetnek. Az utóbbiakra vonatkozólag sok vita folyt ugyan afölött, vajjon lenből vannak-e azok vagy gyapotból. De mindezeket az újabb és alaposabb vizsgálatok úgy döntötték el: hogy ha akadnak is ezen mumia-kötők között olyanok, melyek gyapotból vannak készítve, azért azok nagyobb része lenszövetből áll.

A len Babyloniában is kiterjedt mértékben természetelt, mint azt Herodot és Strabo iratai bizonyítják, valamint Palestinában is, mint az Josuah könyvéből, és a szentírás több helyeiből kitünik. Jeremiás egy len-övről tesz említést, Hosea könyvéből látni lehet, hogy a gyapju és len az ő korában általános ruhakelme volt a zsidók között. Még több helyet lehetne az ó szövegségből felidézni, melyek kétségtelenül tanusítják, hogy a lenipar a zsidóknál nemcsak ismeretes volt, hanem kiterjedt mértékben űzetett.

Herodot szerint a phönicziek lenből készített köteleket szállítottak Xerxesnek, a híd építéséhez, az egyiptomiak pedig papyrus-rostból készítették, melyek nem voltak oly erősek, mint az előbbiek. Julius Pollus szerint az athéneiek és jóniaiak a lábfejig érő leninget viseltek, Diodor szerint pedig

a maltaiak igen finom lenszöveteket készítettek. De Etruriában, a Pó és Ticino környékén, Spanyol- és Franciaországban és másutt is már korán üzték a lentermesztést, mint az Plinius és más írók munkáiból látható.

Rómában a lenvászón a királyok alatt ismeretlen volt, és jó ideig a császárok alatt is Egyiptom és Phönícia, később pedig Görögország látta el ezen kelmével a rómaiakat. Róma a legszebb lent Görögországból, különösen Elisből és Egyiptomból nyerte, melyből maga is sokat dolgozott föl. A „carbasus“ nem volt más, mint igen finom és átlátszó lenszövet, hasonló a mai tejfátyolhoz. A babyloniaiak hasonlóképen igen finom lenvászónat szöttek, melynek nagy részét a tyrusi vásárokon adták el.

A len és kender megkészítési módja a régieknél is csak olyan volt, mint nálunk, legalább nem sokat különbözött attól. A len feldolgozása körüli javítások csak az újabb időkből származnak. A fonásra használt legrégebb eszköz az orsó volt, mint azt még ma is sok helyen lehet látni, melyet nem géppel, hanem csak szabad kézzel forgatnak. A kézzel hajtható fonó kerekek csak a 16-ik század elején jöttek divatba, a lábbal hajtható fonókereket pedig *Jürgens* találta fel 1530-ban. A kis orsóra járó fonókerék csak 70 évvel később látott napvilágot, melyet *Trefurt* hannoveri lelkész talált föl s melyen két kézzel lehetett fonni, tehát két fonalat egyszerre. Mindezeket később különféle javítások és módosítások történtek, melyeket itt le nem írhatunk. A nagy igénynek azonban egyik sem felelhetett meg, mert a folyton növekedő szükség tömérdek mennyiségű fonalat kívánt s ezt ily egyszerű eszközök által nem lehetett előállítani; a gyapotfonógépek pedig a kenderfonásra nem voltak alkalmazhatók. Napoleon ezen szükség által indítva, 1,000,000 frankot tűzött ki jutalmul annak, ki a legjobb lenfonó-gépet feltalálja. Egy sikertelen lenfonó gépet Girard francia talált fel Párisban mintegy 40 év előtt, melyen az angolok később különféle javításokat tettek.

Ha a lenszálakat oly finomságban lehetne előállítani, milyenben a gyapotszálakat a természet előállítja; akkor a lenkelmék oly becsesek lehetnének, hogy azokat a gyapot-

szövetekkel nem is lehetne összehasonlítani. Ez azonban a lennek eddig szokásban volt megkésztítése mellett még csak megközelítőleg sem érhető el, mert az áztatás alkalmával a sejtszövet összerothad, és ezáltal a rost szálak vastagabb csomókban maradnak együtt és ragasztatnak össze a növényenyv által. Ezen vastag szálakat később különböző eszközök által szét lehet hasogatni ugyan, de csak úgy nagyjából; mert az egyes vékony szálak a gyapot szálak finomságait a leg gondosabb megmunkálás után sem közelíthetik meg. Az angol kormány ezen feladat megoldására 20,000 font sterlinget, (mintegy 200,000 frt) tűzött ki jutalomképen. A szép jutalmat Claussen nyerte meg azért, hogy ő a lenrostokat soda oldatban főzte, ezáltal a növényenyvet megritkította és ehhez kénsavat vegyített. Ezáltal azt érte el, hogy az egyes finom rost-szálak egymástól igen könnyen elváltak, és ekkép oly finom lent készített, mely a gyapotot megközelelti, és melyet ő *lengyapotnak* nevezett. E nevezetes felfedezés, mely egész Angliát bámulatra hozta, mintegy másfél évtized előtt történt, és nagyszerű reményeket ébresztett az angolok szívében.

A lenszövőszék, melyen a közönséges vásznat készítik, minden szövőszék közt a legegyszerűbb. Az már a régi egyiptomiak előtt ismeretes volt. Ujabb időben a kézműipar roppant haladásával a különféle igények természetesen itt is sokféle módosításokat igényeltek, főleg midőn már itt is gépek vették át a munkát az emberi kezekről.

Hogy a nap sugarai fehéritő hatással bírnak vagyis a nem fehér színeket fehérré változtatják, már a régiek előtt ismeretes volt, és annak a fonal- és vászonfehéritésnél már korán hasznát vették. A szép fehér vászon már a régiek előtt nagy becsben volt, valamint ma is nagyon kedveltetik. A legegyszerűbb és természetesebb fehérités már régóta úgy eszközöltetett, mint sok helyen ma is láthatjuk, hogy a vászon a pázsitra kiterítettett, vízzel megnedvesítettett és ott a nap melegén tartatott. Minthogy azonban az ily fehérités nagyon hosszadalmas fáradságot és sok időt igényel, minthogy kevésbé kedvező időben 6—8 hétig is eltart, míg a szövet megfehéredik, a mult század végén a gyorsfehéritést találták

föl. A gyorsfehérítés feltalálását *Bertholetnek*, a híres francia vegyésznek köszönjük, ki 1789-ben jött azon szerencsés felfedezésre, hogy a chlornak igen nagy fehérítő tulajdonsága van. Az ő eljárását 10 évvel később Tennaut Glasgoban lényegesen megjavította. E javítás abból állott, hogy a chlor helyett chlormeszet használt, mi által a chlor ártalmas szaga eltávolítottatott és a fehérítés nagyobb sikerrel történt. Az eljárást chlor-mész-fehérítésnek nevezik.

A selyemtenyésztés feldolgozása kétségkívül egyike a legnevezetesebb találmányoknak, melyek az emberi ipar terén valaha létrejöttek. A selyemtenyésztést és a selyemfeldolgozást már a régiek értették. Aristoteles leírja a selyembogarat és annak átváltozásait, és beszéli, hogy az asszonyok ezen bogár gubóit lemotolálják és a nyert szálakból selyem-szövetet készítenek. Közönségesen Pamphyle görög nőt tartják ezen kézi mesterség feltalálójának, ki a Cos szigetén lakott Platis leánya volt; és Plinius beszéli, hogy innen nyerték nevüket a *cosi* ruhák, melyek Cos szigetén tenyésztett selyemből voltak készítve. De másrészt az is áll, hogy sok selyemkelmét Ázsiából nyertek a görögök, melyeket megint fölbontottak és saját izlésök szerint ujra szöttek.

A chinaiak és indusok már a legrégebb időkben folytatták a selyemtenyésztést és a selyem-szövést. A chinaiak ezen kézművészet feltalálójának *Silinghi* császárnéjokat tartják, ki mintegy 3000 évvel élt Krisztus előtt. Ezen selymet a régiek *seri* vagy *sericai* selyem név alatt ismerték. A római *sericum* nevet a *serektől* vagy Serike tartománytól származtatják, honnan a selyem nyugatra hozatott. Innen terjedett el e nemes kézipar Persiába, azután Kelet többi országaiba, valamint Görögországba és Rómába is.

Vajjon ismeretes volt-e a selyem a zsidóknál, nem lehet tudni. Némelyek állítják, hogy már Ezechiél korában ismeretes volt, s hogy a „*Meschi*“ név nem jelent mást, mint selymet. Azonban erre vonatkozó bizonyítékok hiányzanak.

— A régiek nemcsak a *serica* nevet használták a selyemmegjelölésére, hanem a *bombycinát* is. Ezt sokan úgy magyarázzák, hogy *serica* néven azon selymet értették, melyet Chiná-

ból Serike tartományból nyertek; azt pedig, mely Cos szigetről származott bombycina néven nevezték.

Egyébiránt a régiek egész és félselyem ruhákat is készítettek. Az egész selyemruhákat *holoserica*, a félselyemből valókat pedig *subserica* néven nevezték. A persa időszakban annyira híres *mediai* ruhák valószínűleg szintén selyemből voltak, melyeket a római költők *assyriaiaknak* neveztek.

Mennyire ment a régi Görögországban vagy Cos szigeten a selyem-tenyésztés, ha az csakugyan létezett, nem tudjuk. Az európai selyembogarak később Ázsiából hozattak be. A rómaiak első selyemkelméiket idegen kereskedőktől vették, és a selyemtenyésztésnek európai elterjedése után is még jó ideig tartott, míg ez iparágat maguknál meghonosították. A selyemruha Rómában sok ideig a legnagyobb fényűzésnek tartatott. Marcus Aurelius kormánya alatt oly drága volt a selyem, mint az arany. Tiberius a férfiaknak a selyem ruha viselését megtiltotta, minthogy e viseletet, mint Tacitus mondja, a tulságos pompa miatt szégyennek tartotta; és Julius Caesar valami nagy dolgot vélt cselekedni, midőn egy vigjáték alkalmával selyemmel fedette be a színházat. A selyemtenyésztés behozása Európába Justinián uralkodása alatt történt, ki Krisztus után 527—565 között kormányzott. Két barát, így szól a monda, ki Chinában és Indiában több ideig tartózkodott, eperfa-magot hozott Justinián császárnak ajándékba, és elbeszélte, mikép bánnak Chinában a selyembogárral, és hogy tenyésztik a selymet. Justinián 550 körül azon utasítással küldötte vissza a barátokat Chinába, hogy hozzanak selyembogár-tojásokat magukkal. Ez annál merészebb cselekvény volt, minthogy Chinában a selyembogár kivitele halálbüntetés alatt volt megtiltva. A törvényt a barátok akkép játszották ki, hogy a tojásokat üres bambusznád botjaikba rejtették és így szerencsésen haza hozták Konstantinápolyba. Itt a melegen kiköltötték és Justinián maga vetette meg alapját az európai selyemtenyésztésnek. Az első selyemtermő helyek Konstantinápolyban, Athenében, Thebében és Corinthban alapítottak.

A míg azonban valamely iparág csak kevesek birtokában van mint feltett privilegium, annak áldásos kiterjedése nem

is gondolható. És a selyemtenyésztéssel épen így volt kezdetben, a görögök azt több száz évig, mint valamely titkot úgy üzték, s annak tovább terjedését akadályozták. A nemes ipar új lendületet csak a 12. század közepe táján nyert, midőn II. Roger azt Szicziáliában és Olaszországban meghonosította, és Palermóban meg Kalabriában azon selyem kézműhelyeket alapította, melyek később egész Európára nézve anyaműhelyekké lettek. Palermóból terjedett el a selyemipar egész Olaszországban, később Spanyol és Franciaországban valamint Schweizban és a többi európai országokban. Velenczében az első selyem-kézműveseket 1224-ben találjuk, Bolognában pedig 1282-ben. Erre négy év múlva jutottak az első selyemruhák Angolországba. Franciaországban az első szederfák 1500-ban ültetettek; az első selyemkézműhelyek pedig 1521-ben alapítottak. Madridban az első selyemharisnya-kötők 1659-ben lépnek föl, Angolországban pedig a selyemtenyésztés és selyemipar 1620-ban vette kezdetét. Németország csak később következett ezek után.

A selyemkelme a régibb időkben azért volt oly rendkívül drága, mert a kézműipar akkori tökéletlensége miatt a gubók lemotolálását csak tökéletlenül értették, s a munka nagyon fárasztó és hosszadalmas volt. Amint azonban a kézművészet több fortélyát tanulták ki és tökéletesebb eszközöket találtak fel, a munka mindjárt jobban ment és a készítmény is tökéletesebb volt. E tekintetben különösen fontos találmány volt a selyem-motola, melyet 1272-ben *Borghesano* olasz talált föl Bolognában s mely a 18-ik században a francziák és angolok által tetemesen megjavítottatott. Ily fontos találmány volt a czérnamalom (filatorium) is, mely szintén Bolognában találtatott fel 1282-ben, és arra szolgál, hogy több egyes selyem szálát czérnává fonnak össze általa. Újabb időben ezt is nagyobb tökélyre vitték. Régi időben a selyembogarakat kemenczékben ölték meg meleg által. Chaussier a jelen század elején azáltal ölte meg azokat, hogy terpentinen mártott papirozt tett a gubók közelébe. Ezt később kámfossal és vízgőzzel cserélték fel. Ezelőtt a lemotolálás alkalmával forró vízbe tették a gubókat, hogy az enyves részeket felol-

vaszsa s azoktól a selyemszálat megszabadítsa. Néhány évtized előtt az olaszok azon tapasztalatra jöttek, hogy a langyos víz a forrónál sokkal czélszerűbb.

A bőrből nemcsak csizmát és cipőt, hanem keztyűt, nadrágot, szíjakat, lószerszámot és más szükséges és hasznos tárgyakat készítenek. De hogy mindezekre alkalmas legyen, ki kell előbb cserezni, vagyis a szőrtől, zsír, hus és nyálkás részekről megtisztítani, és úgy kidolgozni, hogy a czélnak megfelelő legyen. Ezen mesterséget már a régi időkben értették Keleten, hol nemcsak közönséges bőrt készítettek, hanem finomakat is, melyeket gyakran igen szép színre tadtak megfesteni. Így például a persa és babyloni bőr emlékezet előtti időktől fogva nagy hirben állott. Ilyen bőrok már sok évszázad előtt hozattak Török-, Magyar- és Oroszországba és egyszersmind ezen országok is voltak azok, hol a bőrkészítés Európában legkorábban meghonosodott és a tökély magas fokára vitetett. A gyors cserzést a mult század végén valami Macbride nevü irlandi találta föl, melyet Seguin francia tökéletesített meg. Ezáltal a legvastagabb bőrok 4—6 hét, a vékonyabbak 4—12 nap alatt kicsereztetnek. Ezen találmány egyébiránt sok ellenzőre talált. A bőr megfényezése angol találmány, mely a mult századból származik.

Ujszülöttek ápolása.

Irta. dr. CSURGAY JOZSEF.

Nagytudományu Sauer Ignác, egyetemi tanár, f. évi február 16-án tartott akadémiai székfoglaló beszédében *Magyarország szaporodása akadályairól* értekezvén, a többek között felhossa: „hogy Magyarországon a születés többet ad a szaporodáshoz mint más országokban, jelesen nálunk 21 előre esik egy ujszülött, Poroszhonban 25-re, Angliában 30-ra, Franciaországban 36-ra. Ennélfogva a népesedési létszám csökkenésének okát nem a szaporátlanságban, hanem egyéb okokon kívül, milyenek a katonáskodási rendszer, posványos lég, uralkodó váltóláz, életmód, lelenczház nem léte sat. a gyermekek példátlan halálozásában kell keresni, a mennyiben nálunk az ujszülötteknek 51 százaléka hal el öt éves koráig, így a több akadály közt fő figyelmet érdemel az ujszülöttek roppant halálozása. Végül azon ohajtással zárja be tudós értekezését: „bárcsak a gyermekkori példátlan halálozásnak gát vettetnék!”

Nincs hazafi, kinek szívében a gyermekek ily nagyszerű halálozása fájdalmat ne okozna! — Minélfogva alkalmat vesznek magamnak, ha valamit használhatnék, az ujszülöttek ápolásáról saját tapasztalásom után egy pár szót szólni.

1. Hacsak lehet, hacsak van az anyának teje; kivevén ha az sorvasztó családi betegségben, vagy más, a csecsemőre káros kórban sinlenék, szoptassa az anya gyermekét.

Mert nincs édesebb, nincs jobb, mint az anyatej.

Semmiféle dajka, fizettség bár aranyakkal, az édes anya helyét ki nem pótolja.

Dajka mellett sohasem oly nyugodt a gyerek, mint az anyatej mellett.

A szoptatás az anyánál oly természetes folyamat, mint az éj után a nappal, mint a magzat kifejlődése után a szülés.

Az ember, mint minden állat, csak úgy lehet egészséges, ha ezen természetes folyamatot nem háborítja meg, ha a természet ez állandó törvényében ugrást nem tesz. Mert a természetben nincs ugrás, sem hézag. A természet az ugrást rendszeren megboszulja; minthogy gyakran megtörténik, hogy az anya, ki a szoptatás szakát, mely a terhesség folytatása, elmellőzi, a szoptatásnál, mely egészséges nőnek kellemes érzés, sokkal keservesebb fájdalmakat, kínokat kénytelen kiállni: péld. a mell kifakadása, azon egyénnél, ki a tej elválasztását hosszú idő alatt alig képes megakadályozni. Ezenkívül megemlíthetjük, hogy az anyaméh még ki sem pihente magát terhétől, már ismét új reménybe jő, mely szintén meghozza káros következtését, a mennyiben az emberiném szaporodásának sem használ, mert azonkívül, hogy a szaporán szülő, kivált ifju nő, majd rendszeren elgyengül, idő nap előtt elhal; a gyermekekből is nagyobb rész hal el, mint a ritkábban szülöttek közül. A legrendesebb szülés ideje, mely alatt az anya erejét visszanyerheti, két évben egyszer.

Mondják némelyek: hogy a szoptatás gyöngit. Lehet egyeseknél; de általában nem, mert

A szoptatás és remény idénye alatt az anya rendszeren többet és jobb izüen eszik, és a mit egyrésről magzatjának (foetus) míg a testtel kapcsolatban van, majd csecsemőjének a tejben kiválaszt azt a természet másrésről a több eleddel pótolja.

Remény és szoptatás alatt, (jól értsük egymást, egészséges nőkről szólok) még a gyomorrontás is ritka (csömör).

Ez a természet bölcs intézkedése. — De elég legyen erről ennyi. — Nem akarok én az itt-ott elharapózott divat ellen küzdeni, mert az ár seper, az ellen küzdeni ugyis sütkertelen. De annyit mégis meg kell említnünk: hogy anyáink maguk szoptattak, mégis tartósabbak voltak mint a mai nem szoptató, csak szülő anyák; a gyermekekből sem halt el annyi, nem volt oly sok púpos, görbe, idétlen, mint ma. Nézzük meg csak a nagyobb városokat! . . . e szembeötlő elferdüléseket többnyire azok az igen dicsért, egészséges, szoptató és

száraz dajkák, s gyerek-szerető cselédek, hűségök jeléül okozzák.

Részemről úgy szeretném, hogy az az anya volna a kivétel, a ki nem szoptathat, s ne az, a ki szoptat. Tényt mondok, — nálunk történt: egy először szült anyára, kinek igen sok teje volt, ki szeretettel szoptatta ritka nagy és erős fiát rátámadt a rokonság: „miért szoptat, midőn volna módja dajkát tartani?“ A máshonnan idekerült anya, dicséretére váljék, nem hallgatott a szóra, örült, hogy szoptathatott, hogy nem kellett dajkát, azt a kielégíthetlen szobanyügöt, tartani, s drágán megfizetni.

2. Hogy ujszülöttünk még a természetkészítette gyöngé anyatejet is megemészthesse s így testének átsajátíthassa, szoptassa az anya kisededét az első két hóban két óránként; azután három óránként egyszer. És ezen rendre az ujszülöttet szépen rá lehet szoktatni, így nem lesz rágása, hányása, hasmenése sat. melyek emésztetlenséget jelentenek. Így mind a gyerek, mind az anya alhatik, nem kell a gyereket füstölni sat. s ha az anya magát kinyugodja, teje is lesz.

3. Az anya, gyermekágya lefolyása után, egyik tápláló eledeleket, milyenek: tej, kávéstej, tejbenfőtt tésztaemük, hus, pecsenye, higitás sat. Első hónapokban mennél kevesebb eczetes, savanyu (káposzta) étket, hüvelyes veteményeket (bab, borsó, lencse), melyek a kisedednek szeleket, s így csikarást okoznak.

4. Ha az anyának tápláló bő teje van: az ujszülött az első hónapokban sokat alszik és sokat vizez. Ha sokat vizez: ez annak jele, hogy az anyának bő teje van. Ilyenkor fő szabály: hogy a kiseded mindannyiszor tisztába tétessék, a hány-szor magát elvizezte. Két három vizelest egymásra várni nem kell. A csecsemő bár be van kötve, bár alszik; mozgolódásával jelenti, hogy vizes. Ekkor ki kell bontani, tisztába tenni, tovább fog aludni.

Ha így bánunk a kiseddel; mindig nyugodt lesz: nem fog sirni, teste nem vörösödik meg s nem fog égni. A vörösödést a vizelet okozza, mely később a testet feleszi, s ilyenkor a kiseded sir. A szüle nem tudván, mi baja van a kicsinek; szoptatással csitítja, ki gyomra tulterhelésére kelletlen is

szopik, hogy fájdalmát enyhítse; mire hányás és zöldes turós székürítés mellett nyugtalanság, forróság következik, holott a kisedednek első baja volt a bőr égető fájdalma, melyet a vizelet okozott, mely miatt teste sokszor úgy kivörösödik, mint a pecsenye, hogy szinte élénk sebbé válik, mi nem történhetik soha, ha az ujszülött annak idejében szárazba tétetett.

Födolog tehát a kisedednél a tisztaság, mire a szülének soha ki nem fáradó szorgalommal kell ügyelni. A kiseddek fennemlitett kínos fájdalmainak elég példáját láttuk gyakorlatban; de láttuk anélkül is a szegényeknél vagy lustáknál.

5. Ha van az anyának elég teje, a kisededet étetni nem kell, mert tultömetik, nagy hasa lesz, emésztetlenség áll elő, mely zöld, turós, fekete, olykor záptojás szagu székben mutatkozik, mely emésztetlenség később új kórokat, mint váltóláz, lépdaganat, görvélykór sat. szülhet.

Azon eledel, melylyel a csecsemőt étetik, vagy nem tartalmaz annyi tápot, mint az anyatej, ilyenek a theák; akkor nem nyer vele; vagy többet tart, akkor megnyomja a gyomrot és emésztetlen marad; vagy nem is tart annyi tápot, mint az anyatej, mégis feszíti a gyomrot (higitott tej, tésztafélék).

6. Az ujszülött vérheve a természet rendje szerint alantállván, születése után jó melegben kell tartani, illően beburkolni, mert a kiseded hamar megfázik. Innen természetesen folyik, hogy a kisededet langyos vízben kell fürösztetni, s abban is csak néhány perczig, s kivévén, hirtelen meleg ruhába kell tenni.

Hideg vízben fürösztetni az ujszülöttet természetelleni. Nem áll az, mit némelyek megfontolás nélkül gondolnak, hogy úgy lesz belőle erős ember, ha mindjárt hideg vízben fürösztik. Ez csak kockáztatása volna a zsenge életnek, melyet mint a meleg égaljából származottat nem lehet egyszerre hidegbe léptetni, — hanem később, ha az ujszülött erősödött, lehet kevésbé meleg, majd szobában álló vízhez szoktatni; de mindig nagy elővigyázattal.

7. Mint a hideghez, úgy a világossághoz is lassan kell

a csecsemőt szoktatni, mert különben szeme a világosság hirteleni behatásától megerőltetik, könyes, nyákos lesz, — tisztátlanság vagy rosz lég hozzájárultával gyuladásba is jön.

8. A szoba melegsége, hol csecsemő ápoltatik, legyen mérsékelt, éjjel nappal egyenlő. Levegője legyen száraz, tiszta, gyakran átszellőztetett. Hol csecsemő van, vagy több gyerek, ne háljanak sokan a szobában, mert a sok ember kilégzése megrontván a léget, árt különösen a zsenge életnek. A szoba gondosan tisztogattassék, rothadó anyagok ne tartassanak benne. Falun néhol szokás, hogy szükségből a krumplit, tököt, zöldséget stb. a lakszobában az ágy alatt tartják : ez pedig a léget megrontja, a falakat nedvesíti, valamint a szobában történő ruha-mosás, ruhaszárítás is.

A nedves ruha-szárításból eredő gőz minden eddig felhozottaknál ártalmasabb a gyermekek egészségére, ezt mint vést hozó ellenséget kerülni kell.

Mert a gyerekek beszíván a nedves gőzt, vérök mintegy elvizesedik, sáppadtak, puffadtak lesznek. — Ugyanezt szüli a nedves lakás. — Lassan készül aztán több betegség, miután az alap meg van, péld. torok-, fog-, szemfájás, görvélykór, a gyermek elcsenevészedik, lassu halállal elhal.

Ily módon hazánkban sok élénk gyermek élete áldozatik föl, mit a szülék többnyire tudatlanságból tesznek, s később keservesen siratnak meg!

9. Az ujszülöttet, ha már erősebb lett, néha, midőn csendes idő van, ki lehet vinni egy pár percze friss légre, hogy légzése könnyülvén, vére élenyüljön, vérheve emelkedjék; így mind külszine javuljon, mind egész teste erősödjék.

10. Az ujszülöttet 9—10 hónapos korában el kell a csecstől választani, ekkor már az erős gyerek rontja az anyát, s ha eddig nem étettük is, nem kell félni attól, hogy nem eszik, fog az enni, mihelyt megéhezik.

Az elválasztás minden sok czifraság nélkül történjék : első éjjel, midőn a gyerek többnyire sir, kapjon 2-szer, 3-szor egy-egy kis pohár tejet. Második éjjel midőn már alszik, ha felébred, szintén így, közben már vizet is czukorral. Harmadik éjjel czukros és tiszta vizet. Negyedik éjjel már fel sem ébred, s így szépen elszokik az éji evéstől.

Midőn el van választva : először adj neki tejet, majd makk vagy árpából készült kávé tejet, napközben levest. A makk- és árpakávé azért jobb a külföldi kávénál, mert nem hevít, e mellett jobban táplál és belföldi termék. Ezután megeszi a gyermek a zsemlye és darából készült pépet, a húst is.

11. Az etetés rendje elválasztás után : eleinte három óránként, de soha egész jóllakásig, később ötször egy 24 órában.

Általában az etetésben rendet és mértéket kell tartani, és a gyereket soha nem tömni; — de ez még nem elég;

Az étel minőségére : t. i. jóságára is figyeljünk, hogy a gyerek tisztátlan edényből, megsavanyodott tejet, romlott ételt ne kapjon. Ezzel egészségét aláásnók annak, ki addig anyjától mindig friss, jó eledelt szopott.

12. A jól táplált ujszülöttnek természeti sajátsága : hogy kövér legyen, kisebb nagyobb mértékben.

A hetedik havon túl, midőn a rendes fogzás ideje megkezdődik, a gyermek olykor hasmenést kap, de megtörténik az is, hogy abban huzamosan szenved, elbágyad, elgyengül és elfogy.

A szülék ez időtájtban minden hasmenést a fogzás következtetésének, és így természeti rendes folyamának rónak fel. Ez hibás vélemény. E miatt már számtalan gyermek esett áldozatul. Ez is egy ok a többek közül arra, hogy az ujszülöttek két éves korukig legnagyobb halandóságnak vannak kitéve.

Hogy e halandóság kevesebb legyen s népünk szaporodjék! álljanak itt figyelmeztetésül a következők.

Különböztessük meg a *fogzási és bélizgatottsági, hurutos hasmenést.*

Fogzásnál a hasmenés egészséges gyereknél rendszeren rövidebb idő alatt végződik, a kiürített anyag nem nagyon bűzös, de hig sokszor, mint a víz; — míg a gyomorrontás vagy meghűtésből — néha mindkettőből származott *bélhurutnál* az étel emésztetlen megy el. Az ürülék színe zöldes, turós husfaradék, tojásfehérhez hasonlít, sokszor fekete, enyves alkatu, szurok összeállásu, — nehéz szagu, majd záptojás

büzü a kiállhatlanig. A gyermek lankadt, nyugós, nem kíván ételt, majd mindig alszik.

Fogzásnál a hasmenés rendesen azonnal megszűnik magától, a mint a fog kihasadt, s a gyermek ismét vig, nem nyugós.

Bélfurutnál a fog már künn van; a hasmenés még is tart, a kiseded mindennap lankadtabb. — Ily esetben a fog is hosszabb idő alatt hasad ki, mert hátramarad minden képződés ruganyosságát elveszti az iny, s petyhüdtté lesz. — Ha hátramarad a fog kifejlődése, s az iny elpuhul, nagyon természetes, hogy késik a fog kihasadása, — sokszor annyira, hogy az alatt a kiseded ereje kifogy s elhal.

A fogzáskor szükségesen nagyobb vérmennyiség keresi meg az agyat és az arcrészeket, s mintegy vértorlódás van az agy felé. Hogy ez káros ne legyen a kiseddre, ezen a természet úgy segít, hogy egy kis hasmenést idéz elő. De néha megtörténik az ellenkező is, hogy a kiseded szorulásban szenved, s ilyenkor, ha még ehhez tán meghűtés, vagy gyomortúlterhelés vagy mindakettő járult, az imént említettekől érthető, — hogy miután az agyat keresi a vér nagyobb mennyiségben, — ha lefelé nem vezettedik, — könnyen agybántalom támadhat belőle, mely agylob vagy agykér-gyulladás alakban mutatkozik, mely pedig mindkettő veszélyes betegség.

Miután tehát a kisedednek a fogzás korában veszélyes kórokra van hajlama, milyen az *agygyulladás és hasmenés*, — ezen hajlam, mit elhárítani nem lehet, elegendő ok arra, hogy a szülék a bajt igyekezzenek felismerni, s ha baj van, jókor és el nem késve, ne vén asszonyokhoz, hanem tanult, tapasztalt orvoshoz folyamodjanak, annak tanácsát kérjék ki és kövessék. Ne nyugodjanak meg azon boldogtalan hiedelemben, „hogy a gyerek, ha Isten úgy akarja, megmarad.“ Az Isten is csak úgy tartja meg, ha szükségben segítünk rajtuk, ha használjuk a kezünkbe adott eszközöket, melyek gyógyulást hozhatnak elő. — Vegyünk péld. egy hosszas hasmenést, az nem hogy a kiseddet; de még a nagy embert is előli; pedig ezen az orvos a tudomány szerint tud segíteni, s a gyer-

mek vidorsága, ereje rövid időn visszatér. Most nézzünk egy agytorlódást kis gyereknél, mely úgy mutatja magát: hogy a kiseded majd mindig alszik, ha felköltik, nyügös, feje forró, azt félretartja, mintha nem birná, vagy le is ejti, az érverés később sebes, aczélos, kemény stb. már ilyenkor agygyulladás van jelen. Most rögtön orvost kell híni, mert a baj két nap alatt nagyra nő — ki még, ha rendeleteit teljesítik, legtöbb esetben segít.

Ne higyjük azt, „hogy mert a kiseded nem tudja elmondani baját, tehát azon segíteni sem lehet.“

Ujabb korban a gyermekgyógyítás tana már annyira haladt, hogy tapasztalt orvos a gyermek bajait arczvonásai, légzése, mozgása, sirása, üritéseiből stb. azonnal tökélyesen fölismeri s a hol csak lehet, segíteni is tud; és pedig csak úgy, mint felnőttön, sőt többször könnyebben, mert a gyereknél a természet is jobban segít. A gyermek ugyanis sokszor alig vesz egy két buzaszem nehéz porocskát, már jobban van, már a természet útjára igazodott, mi a középkorúaknál ritka tünetény, öregeknél még ritkább, vagy épen nem történik. — És ha a betegség meghatározását figyelemre vesszük a felnötteknél és a gyerekeknél, azt találjuk: hogy a kettő között kevés különbség létezik. — Mert kihallgatjuk ugyan a beteget, és szavait illően méltányoljuk; de az igazi kór okát igen gyakran a talált jelekből, melyeket a mell-hasrészek vizsgálata a tudomány elvei szerint szolgáltat, határozzuk meg, és nem ritkán az elbeszéléssel össze nem vágólag, — máskor összhangzólag, melyből az következik, hogy elbeszélés nélkül is megtaláljuk a bajt a testben vizsgálat által. Az elbeszélés néha könnyíti a betegség meghatározását, néha hátráltatja, és hogyha vizsgálatból megismerjük a felnöttek baját, — megismerjük a gyermekét is, ha kettőzött figyelemmel vizsgáljuk.

13. Az elválasztás után két éves koráig a kisededet leginkább tej és levessel kell tartani. Két év után, midőn többnyire a tésztaételt szeretik, lehet és kell vegyíteni ételüket hussal, különösen sülttel.

A hús, még inkább a sült, könnyebb, mint a tésztaétel. Legnehezebb emészthető tésztaétel az élesztős és zsirban sült.

Egyék a gyermek vegyítve állati és növényeledelt : tejet, tojást, hust többet, mint tésztásételt és czukrot, kenyeret, zsemlét, süteményeket — kis mennyiségben ; — krump-liból, mit pedig a gyerek különösen szeret, legkevesebbet.

14. Giliszta két év előtt ritkán mutatkozik, azután gyakran és veszélyes jelekkel : eszméletlenség, görcs, bénulás stb. alakjában. — Volt esetem, hol a 3 éves gyerek se kezét se lábát nem bírta mozdítani; ha emelték, mint a darab fa vissza esett, s már két nap eszméletlen feküdt; ekkor hivatván, a baj okának a gilisztát tartottam, s első napon nyolcz, másik napon ököl nagyságu összekuszolt giliszta csoport ment el a gyerektől orvosságomra, mire a gyermek négy napi eszméletlenség után kezét lábát megmozdította, eszmélete is visszatért. Egy ily ritka esetben csak orvos menthette meg a hanyatló életet, mert a szülék és nagyszámu tanácsadók tovább nem tudtak gondolkozni, mint addig : „hogya mert a gyerek kezét lábát nem bírja; tehát kenni kell azokat.“ — Az ily gyógyeljárás mellett pedig tisztán áll, hogy a gyerek elhal, mert nem a baj okát akarták orvosolni, és elhárítani, hanem annak következményét, mi pedig czélhoz nem vezetett volna.

Sokszor ellenben a szülék tudják, hogy a gyermek baja a giliszta; az ellen adnak is orvosságot, majd jó, majd semmi sikerrel. Volt esetem, midőn a szüle adott magától giliszta elleni szert; de a gyerek csak felfuvódott, s mire orvost hitak, kimult.

Ezért szükséges, hogy az *ujszülött s gyermek ápolására*, betegségeinek jeleire, (mert hiszen minden jó szüle, ha má r egyszer a gyermek megvan, annak életét is ohajtja,) a szülei öröm s *népünk szaporodása tekintetéből* főfigyelmet fordítsunk.

TARTALOM.

Böls mondatok. Gróf Széchenyi István munkáiból	Lap 1
A tengeri hajózás. Irta dr. S. J.	19
A magyar királyok nejei s leányai. Irta R. G.	41
Columbus elődei. (Történelmi vázlat). Irta Kun Pál	53
Az ozmanok. Irta Sárvári Eöry Andor	77
Vázlatok a természet köréből. Irta Keresztyén János	100
IV. A hold	100
V. Az inga	107
VI. A fényugár	113
Az oroszlánvadászat. Irta V. J.	119
Két életkép. Elbeszélés. Zschokke után Zomor. I. II.	131
Az erdők hatása a természetben és emberi életben. Schouw után O. J.	197
Stephenson György, a „vasutak apja.“ Angol források nyomán T. A.	211
I. György szülei és gyermekévei. Belépése a gyakorlati életbe, mint gépezetű. Gépeket mintáz és olvasni tanul	212
II. Stephenson megnősül. Bányamérnökké lesz. Kísérletei a gőzerővel	221
III. Stephenson javított vaspályamozdonyokat készít. A biztosítólámpát foltalálja. Fiát az edinburghi egyetemre küldi	227
IV. Az első Stephenson-féle vaspálya megnyitása. A liverpool-manchesteri vaspálya első tervezete	233
V. Stephenson, mint a darlingtoni vaspálya mérnöke. Middlesborough város alapítása	240
VI. A liverpool-manchesteri vaspálya. Stephenson az alsóház választmánya előtt. Nagyszerű tervek és munkálatok	248
VII. Pályadíj kiírása vaspályamozdonyokra. Stephenson megnyeri a pályadíjat. A liverpool-manchesteri vaspálya megnyitása	257
VIII. Stephenson mint kőszénbánya-tulajdonos. Atyai gondoskodása munkásai fölött. Fáradhatlan tevékenysége	265
IX. Az angol vaspályatervezet kiterjesztése. Stephenson Belgiumban és Spanyolországban. Betegen tér vissza	271
X. Házi élete Tapton-House-ban. Látogatása Sir Robert Peelnél. Utolsó évei, halála és temetése	279
Dalás idők. Irta Arany János	290
Az éjjeli támadás. Elbeszélés	312
A tűzvések ellenszerei. Ismerteti Dolecsko Mihály	333
I. Tűzvések elhárítása	333
II. Tűzmentes pót-fedél-anyagok	340
A gazdaság és kertészet teréről. Liebig nyomán Kodolányi Antal	353
I. A növényélet kifejlődésének s a növények tenyésztésének föltételei	353
II. Az eső (viz, nedvesség) fontossága a növények táplálkozásánál	356
Mikép kell az ifjaknak a költőket olvasni. Mendelssohn után Szépfaludy F.	361
Vázlatok a ruházat történetéből. Közli dr. Bardocz Lajos. (A gyapotipar. Gyapju. Len. Vászonzuhárítás. Selyem. Bőr.)	369
Ujszülöttek ápolása. Irta dr. Csurgay József	385

OSZK

Országos Széchenyi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár